

Pirjo Näkki

Vankien velkaantuminen

ja yhteiskuntaan integroituminen

SOSIAALI- JA TERVEYSMINISTERIÖ

Helsinki 2006

ISSN 1236-2115
ISBN 952-00-1967-7 (nid.)
ISBN 952-00-1968-5 (PDF)

Yliopistopaino
Helsinki 2006

TIIVISTELMÄ

Pirjo Näkki. Vankien velkaantuminen ja yhteiskuntaan integroituminen. Helsinki, 2006. 233 s. (Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä; ISSN 1236-2115, 2006:38). ISBN 952-00-1967-7 (nid.), ISBN 952-00-1968-5 (PDF)

Tutkimuksessa tarkastellaan vankilasta vapautuvien vankien sosiaalista integraatiota ja sitä, mikä merkitys vankien veloilla on yhteiskuntaan integroitumisessa. Tutkimus tuottaa myös tietoa siitä, miten vapautuvien vankien tukijärjestelmiä tulisi kehittää. Aihetta lähestytään tarkastelemalla hyvinvointiyhteiskunnan sosiaalisen integraation murrosta ja haasteita sekä velkaongelmista käytyä teoreettista keskustelua. Tutkimuksen tuloksia vertaillaan osin vuonna 1991 tehtyyn vankien velkaselvitykseen.

Tutkimuksessa sovelletaan aineistotriangulaatiota. Tutkimuksen aineiston muodostaa 470 vapautuvan vangin kyselyaineisto sisältäen myös laadullista aineistoa. Lisäksi tutkimuksen aineistona on yhdeksän vapautuneen vangin haastattelut.

Vangit olivat sosiaaliselta taustaltaan monella eri mittarilla mitattuna huono-osaisia. Absoluuttisen asunnottomia oli ollut ennen vankilaan joutumista 13 % tutkituista. Koulutustaso oli alhainen; puolella ei ollut ammatillista koulutusta. Työttöminä ennen vankilarangaistuksen suorittamista oli ollut 37 %, ja 12 % tutkituista ei ollut koskaan ollut työelämässä. Toimeentulon rakenne muodostui enimmäkseen sosiaaliturvasta, ja 40 % oli saanut toimeentuloa myös rikoksista. Lastensuojelutausta oli tutkituista 22 %:lla. Psykkisten rasituserien määrälliset osuudet olivat korkeita ja itsemurha-ajatuksia oli ollut vapautuvista vangeista 17 %:lla.

Velkaantuneita vapautuvista vangeista oli 81 %. Velkaantumisen rakenne painottui rikospereusteisiin korvauksiin ja maksamattomiin sakkoihin samoin kuin vuoden 1991 selvityksessä. Vuokravelat olivat lisääntyneet runsaassa kymmenessä vuodessa lähes kolmenkertaisesti. Takausvelat eivät sen sijaan enää kuuluneet velkaantuneen vangin velkaprofiiliin. Tutkimuksessa tuli esiin myös laittomien velkojen osuus; näitä velkoja oli 15 %:lla tutkituista. Velkoihin kohdistuneet perintätoimet olivat lisääntyneet edellisen selvityksen ajankohdasta. Velkojen kokemisessa oli tapahtunut myös muutoksia: ainoastaan 8 % tutkituista koki, ettei heillä ollut merkittävää velkaongelmaa, kun vastaavasti vuonna 1991 määrä oli 23 % eli velkaantumisen ongelmat ovat lisääntyneet vapautuvien vankien keskuudessa runsaassa kymmenessä vuodessa. Velkaantuneista vangeista 38 % ilmoitti siirtyvänsä vapautumisen jälkeen tekemään töitä harmaan talouden puolelle, koska ulosmittaus palkasta koettiin kohtuuttomaksi. Velkaantuminen oli yleensä alkanut päihdeiden käytöstä ja siihen liittyvästä rikoskierteeseen joutumisesta. Päihdeongelmista huolimatta vapautuneet vangit eivät kiinnittyneet nykyisiin päihdekuntoutuspalveluihin.

Vapautuvista vangeista 86 % oli motivoitunut selvittämään velkaongelmiaan, ja kaikkein motivoituneimpia olivat huumerikoksista tuomitut. Velkojen selvittelyyn oli vankilahenkilökunnalta saanut apua ainoastaan 6 % tutkituista. Ylipäänsä vankila-aikaista tukea saatiin eniten vankilan sosiaalityöntekijöiltä ja -ohjaajilta, sen sijaan muilta ammattiryhmiltä saatu tuki oli vähäistä. Vangit kokivat jääneensä vaille psykososiaalista tukea vankila-aikanaan.

Vangit toivat rikoksettoman elämän esteinä esiin teemoina päihteiden käytön ja muun huono-osaisuuden, päihteisiin ja kaveripiiriin kiinnittymisen, velkaantumisen sekä tekojen vastuullisuuden.

Tutkimuksen keskeinen tulos on, että velkaantuneet vangit vapautuvat joko sosiaaliturvariippuvuuteen tai siirtyvät tekemään usein työtä ilman verokirjaa vahvistaen yhteiskunnan harmaata taloutta. Myös laittomaan toimintaan liittyvät velat pitävät huolta siitä, että osa vapautuvista vangeista pysyy kiinni rikoskierteessä maksaakseen takaisin näitä velkoja.

Tutkimuksessa esitetään keskeisemmäksi uudeksi kriminaalipolitiikan keinoksi rikosperusteisille korvauksille nykyisen yksityishenkilön velkajärjestelyn kaltaista järjestelmää.

Asiasanat: vangit, vankeus, velkaantuminen, velat, sosiaalinen integraatio, sosiaalinen tuki

SAMMANDRAG

Pirjo Näkki. Fångarnas skuldsättning och integrering i samhället. Helsingfors, 2006. 233 s. (Social- och hälsovårdsministeriets rapporter; ISSN 1236-2115, 2006:38). ISBN 952-00-1967-7 (inh.), ISBN 952-00-1968-5 (PDF)

Undersökningen behandlar den sociala integreringen av frisläppta fångar samt vilken betydelse fångarnas skulder har för deras integrering i samhället. Undersökningen ger även information om hur frisläppta fångars stödsystem borde utvecklas. Ämnet angrips genom att granska den sociala integrationens brytningsfas och utmaningar i välfärdssamhället samt den teoretiska diskussionen om skuldproblem. Undersökningens resultat jämförs delvis med den redogörelse om fångarnas skulder som gjordes år 1991.

Undersökningen tillämnar en materialtriangulär. Undersökningsmaterialet utgörs av ett enkätmaterial som omfattar 470 frisläppta fångar och innehåller även kvalitativt material. Dessutom finns intervjuer av nio frisläppta fångar som undersökningsmaterial.

Mätt med flera olika mätare var fångarna sämre lottade till sin sociala bakgrund. Av de undersökta var 13 % absolut bostadslösa innan de hamnade i fängelse. Utbildningsnivån är låg; hälften saknade yrkesutbildning. Av de undersökta hade 37 % varit arbetslösa före avtjänande av fängelsestraffet och 12 % hade aldrig varit i arbetslivet. Utkomststrukturen utgjordes mestadels av social trygghet och 40 % hade även fått inkomst genom brott. Av de undersökta hade 22 % bakgrund inom barnskyddet. De kvantitativa andelarna av psykiska stressymptom var höga och 17 % av de frisläppta fångarna hade haft självmordstankar.

Av de frisläppta fångarna var 81 % skuldsatta. Skuldsättningsstrukturens tyngdpunkt var lagd på brottsbaserade ersättningar och obetalda böter liksom i utredningen från år 1991. Hyreskulderna hade på drygt tio år nästan tredubblats. Däremot hörde borgensskulder inte längre till den skuldsatta fångens skuldprofil. I undersökningen framgick även andelen av illegala skulder; sådana skulder hade 15 % av de undersökta. Utmättningsåtgärder riktade mot skulder hade ökat sedan tiden för föregående utredning. Det hade även skett förändringar när det gällde hur man upplevde skulderna: endast 8 % av de undersökta upplevde att de inte hade något betydande skuldproblem, medan motsvarande andel år 1991 var 23 %, dvs. skuldsättningsproblemen har ökat bland frisläppta fångar inom loppet av cirka tio år. Av de frisläppta fångarna meddelade 38 % att de efter frigivningen skulle övergå till att arbeta inom den gråa sektorn eftersom utmätningen från lönen upplevdes som orimlig. Skuldsättningen hade normalt börjat med bruket av alkohol och narkotika och med den brottsspiral som följde med detta. Trots missbrukarproblem anlätade frisläppta fångar inte nuvarande rehabiliteringstjänster för missbrukare.

Av de frisläppta fångarna var 86 % motiverade att reda ut sina skuldproblem och allra mest motiverade var de som dömts för narkotikabrott. Endast 6 % av de undersökta hade fått hjälp av fängelsepersonalen för att klara ut sina skulder. Överhuvudtaget erhöles stöd under fängelsetiden mest av socialarbetarna och socialhandledarna, däremot var stödet från andra yrkesgrupper ringa. Fångarna upplevde att de hade blivit utan psykosocialt stöd under sin fängelsevistelse.

Temor som fångarna tog upp som hinder för ett liv utan kriminalitet var bruket av alkohol och narkotika, att man var överhuvudtaget sämre lottad, att man hade fastnat i droger och kamratkretsen, och att man skuldsatt sig och skulle bära ansvaret för sina gärningar.

Det centrala resultatet av undersökningen är att de skuldsatta fångarna släpps fria antingen till socialbidragsberoende eller övergår ofta till att arbeta utan skattekort och därigenom stärker den gråa ekonomin i samhället. Även skulder som hänför sig till illegal verksamhet medför att en del av de frisläppta fångarna blir kvar i brottsspiralen för att betala tillbaka dessa skulder.

Som den mest centrala nya kriminalpolitiska metoden för brottsbaserade ersättningar presenterar undersökningen ett system som liknar den nuvarande skuldsaneringen för privatpersoner.

Nyckelord: fångar, fängelse, skulder, skuldsättning, social integration, socialt stöd

SUMMARY

Pirjo Näkki. Indebtedness and social integration of prisoners. Helsinki, 2006. 233pp. (Reports of the Ministry of Social Affairs and Health, Finland; ISSN 1236-2115, 2006:38). ISBN 952-00-1967-7 (paperback), ISBN 952-00-1968-5 (PDF)

The study examines the social integration of prisoners being released from prison and how their debts affect their integration into society. The study also provides information on how the support systems for ex-prisoners should be improved. The theme is approached by looking at the change and challenges of social integration in welfare society as well as at the theoretical discussion conducted about debt problems. In part, the results of the study are compared to those of the survey on prisoners' debts carried out in 1991.

The study applies material triangulation. The material for the study is comprised of the replies to questionnaires by 470 prisoners being released from prison, also including qualitative information material. Furthermore, interviews with nine ex-prisoners are included in the material.

Judging by their social background, measured by several indicators, prisoners were disadvantaged. The proportion of absolute homelessness among the prisoners before imprisonment was 13 %. Their education level is low; half of them had no vocational education. Before serving the prison sentence 37 % of the persons studied had been unemployed and 12 % had never taken part in working life. The structure of income consisted mainly of social security, and 40 % had also had income from crime. 22 % had been clients of child welfare in childhood and youth. The quantitative proportions of mental stress symptoms were high, and 17 % of those being released from prison had had thoughts about suicide.

Altogether 81 % of the prisoners had debts. The indebtedness was based on compensations for committing an offence and unpaid fines, in the same way as in the survey of 1991. Arrears of rent had almost tripled in the more than ten years between the studies. On the other hand, debts based on personal guarantees for loans were no more a part of the indebted prisoners' debt profile. The share of illegitimate debts was also paid attention to in the study: 15 % of the persons had such debts. The collection of debts had increased since the previous study. There were also changes in the experiencing of debts: only 8 % of the persons studied felt that they had no considerable debt problems, whereas in 1991 the corresponding number was 23 %, i.e. debt problems had meanwhile increased among the prisoners being released from prison. As much as 38 % of the indebted prisoners reported that they will after their release from prison take up jobs in the grey economy, since levy of execution upon wages was felt unreasonable. Indebtedness had in general begun as a result of substance use and consequent drifting into crime. Despite frequent substance abuse problems the ex-prisoners did not become clients of services for substance abusers.

As much as 86 % of the prisoners being released were motivated to settle their debt problems, the most motivated being those convicted of drug offences. Prison staff had assisted only 6 % in settling debts. On the whole, most support during the time in prison was obtained from the prison social workers and advisors, whereas the support from other professional groups was

not very considerable. Prisoners felt that they did not get psychosocial support during their time in prison.

Prisoners mentioned as obstacles to leading a crime-free life alcohol and drug use and other marginalisation, sticking to the same old circle of friends, debts, and responsibility for one's deeds.

A significant result of the study is that after release the indebted ex-prisoners either depend on social security or start to work without the official tax deduction card, thus strengthening the grey economy in society. Also debts related to illegal actions are a contributory factor to why some ex-prisoners are caught up in the vicious circle of crime to be able to pay back those debts.

It is proposed in the study that the most important new means of criminal policy in view of compensation for committing a crime should be a system comparable to the present legal system for the adjustment of debts of private individuals.

Key words: debts, imprisonment, indebtedness, prisoners, social integration, social support

Esipuhe

Olen tehnyt tämän tutkimuksen Diakonia-ammattikorkeakoulussa sosiaali- ja terveysministeriön rahoituksella. Tutkimukseni on seurausta oikeusministeriön asettaman velkahallintaohjelman työryhmän työstä, jossa nousi esiin tarve selvittää myös erityisryhmien velkaantumisen ongelmia ja tässä tapauksessa vankilasta vapautuvien velkaantumista. Alkuperäinen tutkimussuunnitelma koski vapautuvien vankien velkaantumisen selvittämistä. Kiitän tätä tutkimussuunnitelmaa laatimassa ollutta entistä kollegaani hoitotieteen tohtori Maria Rautiota. Alkuperäisestä tutkimussuunnitelmasta tutkimus on elänyt laajentuen koskemaan vapautuvien vankien sosiaalista integraatiota niin, että vankien velkaantuminen pysyi kuitenkin tutkimuksen 'punaisena lankana'. Tutkimushankkeen käynnistyessä pidin tärkeänä tuottaa vapautuvien vankien sosiaalisen integraation näkökulmasta myös tietoa siitä, miten vapautuvien vankien nykyisiä tukijärjestelmiä tulisi kehittää sekä vankilassaoloaikana että vankilasta vapautumisen jälkeen.

Tutkimusaineiston keräämiseen sain luvan Rikosseuraamusvirastolta. Kyselylomaketta työsitimme yhdessä Diakonia-ammattikorkeakoulun tutkimuspäällikkö Sakari Kainulaisen, Diakonia-ammattikorkeakoulun opinto-ohjaajan, entisen vankilasosiaalityöntekijän Jouni Häkkisen ja Diakonia-ammattikorkeakoulun tutkimusassistentti Anne Määtän kanssa. Kiitän heitä hyvästä yhteistyöstä.

Tutkimushanketta varten muodostettiin ohjausryhmä, johon kuuluivat puheenjohtajana toiminut Jukka Mäki Kriminaalihuollon tukisäätiöstä, Pirjo Sarvimäki sosiaali- ja terveysministeriöstä, Kirsti Kuivajärvi Rikosseuraamusvirastosta, Juhani Iivari Stakesista, Jukka Savolainen Oikeuspoliittisesta tutkimuslaitoksesta, Arja Virta Takuu-Säätiöstä ja Sakari Kainulainen Diakonia-ammattikorkeakoulusta. Esitän ohjausryhmälleni lämpimät kiitokset rakentavista kommentteista ja keskusteluista.

Kiitän kaikkia tutkimuksen toteuttamiseen vaikuttaneita vankilan työntekijöitä, jotka mahdollistivat tutkimuksen toteuttamisen. Kyselyn käytännön toteuttamisesta kiitän myös Diakonia-ammattikorkeakoulun silloista tutkimusassistenttia Anne Määttää.

Erityisesti kiitokset haluan lausua ohjauksesta ja tuesta tutkimustyötä ohjanneelle professori Kari Huotarille Helsingin yliopistosta ja tutkimuspäällikkö Sakari Kainulaiselle Diakonia-ammattikorkeakoulusta. Tuesta ja kannustuksesta tutkimuksen tekoon sekä virkistävästä tutkimuksen aihepiiriin liittyvistä yhteiskuntapoliittisista keskusteluista kiitän filosofian tohtori Juhani Pekkola työministeriöstä.

Suurimmat kiitokset kuuluvat kuitenkin kyselyyn vastanneille vangeille samoin kuin vankilasta vapautuneille haastateltavilleni, jotka kertoivat minulle elämästään vankilasta vapautumisen jälkeen. Ilman heidän panostaan tämä tutkimus ei olisi ollut mahdollinen.

Kesäkuussa 2006

Pirjo Näkki

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ	3
SAMMANDRAG	5
SUMMARY	7
Esipuhe	9
1 JOHDANTO	15
2 VANGIT JA VANKEINHOITO	18
2.1 Vapausrangaistuksesta vankilaan.....	18
2.2 Rikosseuraamusala ja sen yhteistyötahot.....	18
2.3 Vankimäärät ja kehityssuunnat.....	20
2.4 Vankeusrangaistuksen disintegraatio.....	23
2.5 Vankeinhoidon yhteiskuntaan integroiva toiminta.....	24
3 VANKEJA KOSKEVIA AIEMPIÄ TUTKIMUKSIA	28
3.1 Vapautuvien vankien ylivelkaantumiseen liittyvä tutkimus vuodelta 1991.....	28
3.2 Aihepiiriä sivuavia aikaisempia tutkimuksia.....	30
4 SOSIAALINEN INTEGRAATIO	36
4.1 Sosiaalisen integraation murros ja haasteet.....	36
4.2 Vangit, ylivelkaantuminen sekä sosiaalinen integraatio valtion ohjelma- ja..... hankepoliittisissa asiakirjoissa.....	40
4.3 Köyhyys ja velkaantuminen.....	44
4.4 Nykyiset velkaantuneen auttamisjärjestelmät.....	47
4.4.1 Talous- ja velkaneuvonta.....	48
4.4.2 Sosiaalihuollon tukijärjestelmät.....	49
4.4.3 Velkajärjestely.....	50
4.4.4 Takuu-Säätiön toiminta.....	51
5 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	53
5.1 Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuskysymykset.....	53
5.2 Tutkimusaineistot.....	53
5.3 Kyselyaineiston muuttujien ja mittareiden muodostaminen.....	54
5.4 Perusjoukko, otos ja kato.....	54
5.5 Kyselyaineiston analysointimenetelmät.....	56
5.6 Kyselyaineiston luotettavuus ja tulosten yleistettävyys.....	56
5.7 Haastattelut.....	57
5.8 Haastatteluaineiston analyysi.....	58
6 VANKIEN SOSIAALINEN TAUSTA JA ELÄMÄNTILANNE VAPAUTUESSA	60
6.1 Vastaajien taustatiedot.....	60
6.2 Kasvuajan riskitekijöitä.....	65
6.3 Puutteellista asumista.....	66
6.4 Koulutusvajetta.....	67
6.5 Alhaista asemaa työmarkkinoilla ja heikkoa toimeentuloa.....	69
6.6 Heikkoa terveydentilaa.....	74
6.7 Runsasta päihteiden käyttöä.....	76
6.8 Nykyisen elämäntilanteen kokeminen.....	77

7	VAPAUTUVIEN VANKIEN VELKATILANNE	79
7.1	Yleiset velkaantumistiedot.....	79
7.2	Velkalajien jakautuminen.....	84
7.3	Laittomaan toimintaan liittyvät velat.....	87
7.4	Velkoihin kohdistetut toimet.....	88
7.5	Velkojen takaus.....	90
7.6	Velkaantuminen ja taustatekijät.....	91
8	VELKAANTUMISEN KOKEMINEN	100
8.1	Velkaantumisen yleinen kokeminen.....	100
8.2	Velkaantumisen kokeminen velan määrän mukaan.....	102
8.3	Velkaantumiseen suhtautuminen eri velkalajien mukaan.....	104
8.4	Motivaatio velkaongelman selvittämiseen.....	107
8.5	Omat toimenpiteet velkatilanteen selvittämiseksi.....	110
8.6	Velkojen selvittämisen ongelmat.....	111
8.6.1	Velkatilanteen selvittämisessä kohdatut ongelmat.....	111
8.6.2	Velkojen hoitamiseen liittyvät ongelmat.....	113
9	SOSIAALISTA INTEGRAATIOTA EDISTÄVÄ TUKI JA PALVELUT	116
9.1	Vankila-aikainen tuki ja palvelut.....	116
9.2	Vankila-aikaisen tuen tarpeet.....	119
9.3	Vankilahenkilökunnalta saatu tuki.....	121
9.4	Vankila-aikainen toiminta.....	126
9.5	Tuen tarpeet vapautumisen jälkeen.....	127
10	RIKOKSETTOMAN ELÄMÄN ESTEET	131
10.1	Päihteet ja huono-osaisuus.....	131
10.2	Päihteisiin kiinnittyminen ja kaveripiiri.....	132
10.3	Velkaantuminen.....	133
10.4	Vastuullisuus teoista.....	133
10.5	Esteet itsestä riippumattomia.....	134
10.6	Myönteinen elämänmuutos.....	135
10.7	Rikolliseen elämäntapaan kiinnittyminen.....	135
11	VAPAUTUNEIDEN VANKIEN VELKAANTUMISKERTOMUKSET	137
11.1	Vapautuneiden vankien taustatiedot.....	137
11.2	Velkaantumisprosessi.....	137
11.3	Suhtautuminen velkoihin.....	139
11.4	Yhteiskuntaan integroituminen.....	141
11.4.1	Velat ja palkkatyön mahdottomuus.....	141
11.4.2	Työ myös mahdollisuus.....	142
11.4.3	Asunto yksi tärkeimmistä tekijöistä.....	144
11.4.4	Päihdeettömyydessä pysyminen.....	145
11.4.5	Perheen merkitys.....	146
11.5	Integraatiota edistävä sosiaalinen tuki.....	147
11.5.1	Vankilahenkilökunnan tuki.....	147
11.5.2	Sosiaalihuollon tuki.....	149
11.5.3	Päihdehuollon tuki.....	151
11.5.4	Muu tuki.....	153
11.5.5	Toiveita tuesta.....	154
11.6	Tulevaisuuden unelmat.....	155

12 TUTKIMUSTULOSTEN YHTEENVETO JA POHDINTA.....	157
12.1 Yhteenveto tutkimustuloksista.....	157
12.2 Jatkotutkimushaasteet	164
12.3 Vapautuvien vankien yhteiskuntaan integroitumiseen liittyviä haasteita.....	165
13 LOPUKSI.....	169
LÄHTEET	170
LIITTEET:	
Liite 1. Kirje vastaajalle	182
Liite 2. Kyselylomake	184
Liite 3. Kirje vankilanjohtajalle	199
Liite 4. Kirje yhteyshenkilölle.....	201
Liite 5. Teemahaastattelurunko	203
Liite 6. Kyselyn vastaukset vankiloittain	204
LIITEKUVAT 1 – 3	207
LIITETAULUKOT A	209
LIITETAULUKOT B	211

1 JOHDANTO

Tämä tutkimus on yksi puheenvuoro keskustelussa vankien yhteiskuntaan integroitumisen ongelmista. Yhtäältä on kysymys siitä, miten yhteiskuntapolitiikassa ja kriminaalipolitiikassa on pyritty edistämään vapautuvien vankien yhteiskuntaan integroitumista ja toisaalta miten rangaistuksiin tuomittujen velkaongelmat heikentävät tätä integrointipyrkimystä.

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan erilaisista rikoksista tuomittujen ja eripituisiin vankeusrangaistuksiin tuomittujen vapautuvien vankien velkatilannetta, velkaantumisen luonnetta, velkojen suhdetta muihin vapautumiseen liittyviin ongelmiin ja vangin sekä vankila-aikaista että vapautumisen jälkeistä tuen ja avun tarvetta. Saatuja tuloksia voidaan hyödyntää tällä hetkellä käytössä olevien tukijärjestelmien arvioinnissa ja kehittämisessä osana uusintarikollisuuden ennaltaehkäisyä.

Kymmenen vuotta sitten tehtiin sosiaali- ja terveysministeriön toimesta vankien velkaantumista koskeva selvitys (Mellais 1991). Tämä selvitys ajoittui ajankohtaan, jolloin ylipäänsä alettiin puhua kansalaisten ylivelkaantumisesta laman seurauksena. Lama sekä pankkien luotonantotoiminta olivat luomassa hallitsemattomia tilanteita velkaantumiselle. Ylivelkaantuminen ei ollut ainoastaan yritystoiminnassa velkaantuneiden ongelma, vaan kotitalouksien velkaantumista syntyi sekä maksamattomista kulutusluotoista että näihin liittyvästä takaustoiminnasta. Rahamarkkinoiden vapautuessa myös asuntomarkkinat joutuivat hetkelliseen ylikuumentumisen tilaan, jota myöhemmin seurasi asuntojen hintojen tuntuva romahdus. Tällöin syntyi uusi velkaantuneiden ryhmä: ”kahden asunnon loukkuun” jääneet, velkakierteeseen joutuneet kotitaloudet.

Velkaongelmien korjaamiseksi syntyi yhteiskuntapolitiikassa haaste korjata lainsäädännöllä yksittäisten velallisten asemaa, koska maksuvaikeuksiin joutuneiden määrä lisääntyi ja ongelmat laajenivat uusiin väestöryhmiin. Aiemmin Suomessa vallitsi elinikäisen velkavastuun periaate yksityishenkilöiden velkasuhteissa, mutta hallitsemattomasta velkaantumisesta johtuen 1990-luvulta lähtien on poliittinen valta ollut kiinnostunut velallisten aseman korjaamisesta, ja lainsäädännöllä on pyritty helpottamaan yksittäisten velallisten asemaa. Elinikäisen velkavastuun periaate alkoi yhteiskuntapolitiikassa väistyä. Velkaantumisesta johtuvien ongelmien tultua myös suuren keskiluokan ongelmaksi on velkaongelmien hallintaan liittyvällä lainsäädännöllä pyritty turvaamaan kansalaisten uskoa ja legitimaatiota hyvinvointivaltioon.

Nyt yli kymmenen vuotta tuon selvityksen jälkeen kansalaisten velkaongelmien ratkaisuun on tehty yhteiskunnallisia vastaantuloja; velkaneuvontajärjestelmää ja uutta lainsäädäntöä on kehitetty. Ylivelkaantunut voi nykyään päästä velkajärjestelyyn ja erityssaneeraukseen, minkä jälkeen velat on nollattu. Myös velkojen ulosottoaika on rajattu nykyään korkeintaan 20 vuoteen. Huolimatta siitä, että velkaongelmien hallintaan on yhteiskuntapolitiikan tasolla tehty monia perusratkaisuja, rangaistuksiin tuomitut ja rikosperusteisiin korvauksiin tuomitut kansalaiset on jätetty tällaisten suojamekanismien ulkopuolelle; esimerkiksi lakisääteisen velkajärjestelyn esteenä ovat henkilön rikosperusteiset korvaukset.

Yhteiskunnan muutosten seurauksina myös rikollisuuden muodot ovat muuttuneet, ja erityisesti huumeriikollisuuden määrä on kasvanut edellisen selvityksen ajankohdasta. Myös rikosseuraamusjärjestelmässä on tapahtunut viimeisen kymmenen vuoden aikana monia muutoksia; käyttöön on otettu lievempiin rikoksiin syyllistyneille rangaistusvaihtoehtona yhdyskunta-

palvelu sekä nuorisorangaistus 1990-luvun lopun kokeilun jälkeen koko maassa. Näiden seuraamusjärjestelmässä tapahtuneiden muutosten seurauksena vankilassa olevien vankien rikosprofiili on ”koventunut”. Lisäksi vankimäärät ovat kasvaneet viimeisten vuosien aikana. Suomalaisen yhteiskunnan monikulttuuristumisen myötä myös ulkomaalaisten vankien kasvava määrä on viimeisen kymmenen vuoden aikana tullut uutena ilmiönä suomalaiseen vankeinhoitoon.

Elämäntapaansa voi yleensä muuttaa silloin, kun tulevaisuudessa on näkyvissä valoa ja uuden aloittamiseen on saanut riittävästi tukea. Tällä hetkellä vankeusrangaistuksesta saattaa seurata usein elinikäinen velkavankeus, ja tämä tuskin lisää motivaatiota sellaiseen elämänmuutokseen, jonka kautta vapautuvasta vangista tulisi yhteiskuntaan palkkatyöllä itseään ja perhettään elättävä veronmaksaja. Vapautuvien vankien velkavankeus vaikuttaa myös seuraavan sukupolven elämänarvoihin, jolloin perheellisten vapautuvien vankien lapset kasvavat olosuhteissa, joissa heidän toinen tai molemmat vanhempansa ovat kokonaan palkkatyön ulkopuolella. Tällöin voidaan ajatella, että elinikäistä velkavankeusrangaistusta suorittaa koko perhe.

Tutkimuksella on runsaasti kytkentöjä yhteiskuntapolitiikkaan. Vankien yhteiskuntaan integroituminen on tärkeä haaste harjoitettavalle sosiaalipolitiikalle, kriminaalipolitiikalle ja käytännön sosiaalityölle. Vankien velkaongelmat voivat muodostua vankien yhteiskuntaan integroitumisen esteeksi. Velka- ja muiden ongelmien kanssa kamppailevat, apua ja tukea tarvitsevat vangit kuuluvat sosiaalityön perustehtävän kovimpaan ytimeen. Tämä tutkimus ei keskity vain vankien velkaongelman kuvaamiseen, vaan siinä halutaan nostaa esiin myös vankilassa ja vankilan jälkeistä sosiaalialan työtä kehittävää näkökulmaa.

Tämä tutkimus koostuu kahdestatoista luvusta. Johdannon jälkeen luvussa 2 esitellään tutkimuksen taustaksi nykyistä rikosseuraamusjärjestelmää, vankiluvun muutoksia ja kehityssuuntia. Luvussa käsitellään myös vankeusrangaistuksen integroivaa toimintaa sekä sitä, miten vankeusrangaistus sinänsä voi toimia disintegroivana tekijänä ja vaikeuttaa viime kädessä vankien yhteiskuntaan integroitumista. Luvussa 3 arvioidaan aikaisempia vankeja ja vankien velkaantumista koskevia tutkimuksia. Luvussa 4 tarkastellaan hyvinvointiyhteiskunnassa tapahtunutta sosiaalisen integraation murrosta ja haasteita sekä sitä, miten yhteiskunnassa on pyritty vastaamaan näihin haasteisiin. Pyrkimyksenä on selvittää, millaisina ratkaisuyritykset vankien ja ylivelkaantuneiden osalta näyttäytyvät valtion ohjelma- ja hankepoliittisissa asiakirjoissa ja millaisia velkaturvajärjestelmiä tällä hetkellä on käytössä ylivelkaantuneille. Lisäksi kuvataan köyhyyden ja velkaantumisen suhdetta ja pyritään selvittämään velkaongelman luonnetta.

Tutkimuksen tarkoitusta, menetelmällistä lähestymistapaa ja suorittamista kuvataan luvussa 5. Tutkimuksen aineistona on käytetty sekä kvantitatiivista että laadullista aineistoa. Lomakekysely kohdistettiin vankilasta vapautuneille vangeille, jotka olivat vankilassa heinäkuussa 2004 ja vapautuivat vuoden loppuun mennessä. Kyselylomake sisälsi sekä valmiita vastausvaihtoehtoja että avoimia kysymyksiä. Lomakekyselyyn vastasi yhteensä 470 vankia ja vastausprosentiksi muodostui 42. Lisäksi kyselylomakkeella saatua tutkimustietoa monipuolistettiin ja syvennettiin haastattelemalla keväällä 2005 vielä yhdeksää vapautunutta vankia, jotka olivat vankilassa ollessaan vastanneet lomakekyselyyn.

Vapautuvien vankien tilannetta on tarkasteltu heidän sosiaalisen taustansa ja elämäntilanteensa osalta luvussa 6. Sen jälkeen käydään luvuissa 7 – 9 läpi vapautuvien vankien velkaantumisongelmaa ja sitä, millaista sosiaalista tukea he tarvitsivat sekä vankila-aikana että vapautuessaan. Luvussa 10 tuodaan esiin vankien omia käsityksiä siitä, minkä he kokevat olevan esteenä rikoksettomalle elämälle. Viimeisessä tutkimustuloksia käsittelevässä luvussa 11 esi-

tetään velkaantuneena vapautuneiden vankien kokemuksia velkatilanteesta ja sosiaalisesta tuesta. Luku 12 on tutkimustulokset kokoava luku, jossa nostetaan esiin tutkimuksen tuottamia yhteiskuntapoliittisia haasteita vankien sosiaalisessa integraatiossa.

2 VANGIT JA VANKEINHOITO

2.1 Vapausrangaistuksesta vankilaan

Vankeusrangaistus on maamme rikosseuraamusjärjestelmän ankarin keino ja valtion voimakain puuttuminen kansalaiseen asemaan ja koskemattomuuteen. Suomen lain mukaan rikokista voidaan rangaista ainoastaan kajoamalla rikokseen syyllistyneen omaisuuteen tai vapautteen. Käytännössä edellinen tarkoittaa, että oikeus voi tuomita rikolliseen tekoon syyllistyneen maksamaan sakkoja tai menettämään vapautensa. Vankeusrangaistus on joko elinkautinen tai määräaikainen. Elinkautisesta rangaistuksesta voi vapautua vain tasavallan presidentin armahduksella. Määräaikaista vankeutta voidaan tuomita vähintään 14 vuorokautta ja enintään 12 vuotta, tai jos rikoksia on useita, enintään 15 vuotta. Myös maksamatta jäänyt sakko voidaan muuntaa ehdottomaksi vankeudeksi (ns. sakkovangit). (Kriminaalihuoltolaitoksen & Vankeinhoitolaitoksen vuosikertomus 2004, 9.)

Vapauden menetys voidaan tuomita joko ehdottomana tai ehdollisena. Yli puolet vankeusrangaistuksista tuomitaan ehdollisena; yli kahden vuoden vankeusrangaistus on aina ehdoton ja suoritetaan vankilassa. Alle 18-vuotiaille ei tuomita ehdotonta vankeutta kuin poikkeustapauksissa. Ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta voidaan tuomita yhdyskuntapalvelurangaistus. Yhdyskuntapalvelu on valvonnan alaisena tehtävää palkatonta työtä, jonka toimeenpanosta vastaa Kriminaalihuoltolaitos. (Kriminaalihuoltolaitoksen & Vankeinhoitolaitoksen vuosikertomus 2004, 9-10.)

2.2 Rikosseuraamusala ja sen yhteistyötahot

Rikosten seuraamusten toteuttamisesta ja valvonnasta vastaa rikosseuraamusala. Sen tavoitteena on huolehtia yhteiskunnan turvallisuudesta pitämällä yllä laillista ja turvallista seuraamusten täytäntöönpanojärjestelmää. Tavoitteena on myös vähentää uusintarikollisuutta ja pyrkiä katkaisemaan rikollisuutta ylläpitävä syrjäytyminen. Rikosten seuraamuksista vastaavat viranomaiset on jaettu kolmeen eri toimijaan. Muusta yhteiskunnasta eristetty vankeinhoito ja yhteiskuntaan enemmän integroivassa suhteessa olevat toiminnot on jaettu maassamme kahden eri laitoksen vastuulle. Vankeinhoitolaitos vastaa vankeusrangaistuksen ja sakon muuntorangaistuksen täytäntöönpanosta ja kriminaalihuoltolaitos vastaa yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta, joita ovat ehdollisesti rangaistujen nuorten valvonta, ehdollisesti vapautuneiden vankien valvonta ja yhdyskuntapalvelu sekä nuorisorangaistus. Kokonaisuutta koordinoi ja hallinnoi rikosseuraamusvirasto. Vankeinhoitolaitokseen kuuluu 16 suljettua vankilaa ja 19 avolaitosta. Rangaistuslaitokset on jaettu kolmeen vankeinhoitoalueeseen: Etelä-Suomen, Länsi-Suomen sekä Itä- ja Pohjois-Suomen alueeseen. Vankeinhoitolaitokseen kuuluu lisäksi vielä Turun vankimielisairaala ja Hämeenlinnan vankilan yhteydessä toimiva vankimielisairaala. (Kriminaalihuoltolaitoksen & Vankeinhoitolaitoksen vuosikertomus 2004, 13-15.)

Vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon kannalta vankilalaitoksella on kolme perustavoitetta. Ensinnäkin täytäntöönpano toteutetaan niin, että se on turvallista yhteiskunnalle, tuomitulle ja henkilökunnalle. Toiseksi täytäntöönpanossa tuetaan tuomitun mahdollisuuksia selviytyä yhteiskunnassa ja täytäntöönpanossa ylläpidetään vangin terveyttä ja tuetaan hyvinvointia. Kol-

manneksi vankeusrangaistuksen tulee parantaa tuomitun valmiuksia omaksua rikokseton elämäntapa. (Rikosseuraamusvirasto 2005a.)

Rikosseuraamusalan lisäksi monet muut viranomaistahot ovat mukana rikoksesta tuomittujen vankien yhteiskuntaan integroitumisen edistämisessä. Vankeusaikana vankiloiden henkilökunnasta monella on sosiaalista integraatiota edistävä rooli. Erityisesti vankiloiden sosiaalityöntekijöillä on tärkeä merkitys yhdessä kuntien sosiaalitoimen kanssa auttaa vankia vapautumiseen liittyvissä asioissa, jotka liittyvät muun muassa asumiseen ja toimeentuloon. Kuntien terveydenhuoltohenkilökunnalla on vastuu vapautuvan vangin mielenterveyteen ja somaattisiin sairauksiin liittyvissä kysymyksissä. Päihdekuntoutus kuuluu monelle eri toimijataholle. Työvoimatoimistot yhdessä sosiaalitoimen kanssa ovat vastuussa vapautuvan vangin työhön kuntouttamisesta. Vapautuva vanki kuuluu myös lakisääteisen kunnallisen velkaneuvonnan piiriin. Kirkon työntekijät tarjoavat vangeille hengellistä apua.

Lisäksi verkostoituva työtapa sosiaalialan kentällä on viime vuosina lisääntynyt ja yhteistyö eri viranomaisten välillä on nykyään melko tiivistä. Työtapojen muutos on tuonut mukaan myös vapautuvien vankien kanssa tehtävään työhön uusia työmuotoja. Rantala (2004, 83) toteaa tutkimuksessaan, että paikallistason verkostotyö vakavien sosiaalisten ongelmien ratkaisutapana pikemminkin tukee rakenteissa olevia ongelmia kuin ratkoo niitä. Samalla verkostoituminen itseisarvoisena työmenetelmänä asettaa kohtuuttomia paineita julkisen sektorin toimijoille.

Vankilassa alkaneelle kuntouttavalle toiminnalle ei kuitenkaan ole aina selkeää jatkumoa vangin vapautuessa, vaan vapautunut vanki kuuluu kuntien sosiaali- ja terveydenhuollon normaalisuusperiaatteen mukaisesti kaikille yhteisten palvelujen piiriin. Tällä muun muassa sosiaalihuoltolakiin kirjatulla normaalisuusperiaatteella on pyritty pääsemään sosiaalihuollon leimaavuudesta eroon. Sosiaalihuolto käyttää toiminnassaan harvoin niin sanottua positiivisen syrjinnän mahdollisuutta, jolloin erityisesti panostettaisiin niihin kansalaisiin enemmän voimavaroja, joilla on heikommat resurssit selviytyä yhteiskunnassa. Tarjottaville palveluille ei ole kuitenkaan tyypillistä yhden luukun periaate, vaan kaikki palvelut haetaan monelta eri toimijataholta. Poikkeuksena tästä on ”Kuntouttava vankityö” -ohjelma (KUVA), joka on tarkoitettu helsinkiläisille päihdeongelmallisille, vajaatyökuntoisille vangeille, jotka ovat valmiita sitoutumaan päihdeettömyyteen ja rikoksettomuuteen. Ohjelman keskeisenä toimintaperiaatteena on jatkumojen kehittäminen sosiaalipalveluissa. Ohjelmassa mukana oleville vangeille järjestetään tukiasunto, kuntouttavaa työtä, päihdekuntoutusta ja muuta tukea. Myös velkajärjestelyyn on mahdollisuus ulosottoimen ja Helsingin velkaneuvonnan kanssa. Ohjelmaan pääsyn ja asumispalvelujen saamisen esteenä voivat kuitenkin olla suuret vuokratavat Helsingin kaupungille. ”Kuntouttava vankityö” -ohjelma on käynnistynyt alun perin projektina vuonna 1999, ja vuodesta 2001 se on ollut vakiintunutta toimintaa. Ohjelma koskee kuitenkin vain hyvin pientä osaa vapautuvia vankeja; ohjelmaan voidaan ottaa ainoastaan 12 vankia kerrallaan. (Kuntouttava vankityö vuonna 2004, 1-2.)

Tällä hetkellä asunnottomuus ja heikot asumisolosuhteet ovat vapautuvien vankien suurimpia ongelmia (vrt. Granfelt 2003a). Myöskään vankilassa hyvin alkanut päihdekuntoutus ei välttämättä saa jatkumoa asuinkunnan päihdehuollon piirissä. Toisaalta kaikki vankilasta vapautuvat vangit eivät pysty tai edes halua lopettaa päihdeiden käyttöä. Yhteiskuntapolitiikan haasteena on luoda myös näille vankilasta vapautuneille hoitoon motivoitumattomille päihdeongelmallisille vangeille ihmisarvoiset asumisolosuhteet. Asumisratkaisut voivat olla integroivia, toiseutta tuottavia tai osallistavia ja tulkitsevia, jolloin integrointipyrkimykset saattavat muuttaa syrjäytymistä vahvistaviksi ja toiseutta tuottaviksi, jos ihmisiä pakotetaan sellaisiin asumisratkaisuihin, jotka eivät vastaa heidän omia tarpeitaan ja toiveitaan (vrt. Juhila 2002, 13-

18; Granfelt 2003a, 76). Kun vankeinhoitolaitos on asettanut tavoitteekseen kasvattaa ”kellarikomeroja tyhjentävästä narkomaanista veronmaksaja” on jo verovarojen näkökulmasta perusteltua tarjota vapautuvalle vangille asunnoksi jotain parempaa kuin kellarikomero tai yömajan sali (Granfelt 2003a, 75).

Myös vankien velkaantumisongelmaan liittyvä ohjaus ja neuvonta kuuluvat yleisten palvelujen piiriin. Lakisääteisen talous- ja velkaneuvonnan ongelmaksi saattaa kuitenkin muodostua se, että vankien velkaantumisen ongelmat ovat luonteeltaan osin samanlaisia ja osin hyvinkin erilaisia kuin keskimääräiseen velkaantumiseen liittyvät ongelmat, jolloin vapautuvien vankien velkaantumiseen liittyvä ohjaus- ja neuvontatyö vaatii erityistä ammatillista osaamista, jossa yhdistyy velka- ja talousneuvontaan myös asiakkaan tukemiseen liittyvää sosiaalityötä.

Viranomaisauttamisen rinnalla on viime vuosina yhä enenevässä määrin tullut mukaan kolmas sektori huolehtimaan julkilausutusta rikosseuraamusalan tavoitteesta ehkäistä uusintarikollisuutta ja katkaista rikollisuutta ylläpitävää syrjäytymiskehitystä. Kolmannen sektorin työllä on myös kriminaalipolitiikassa merkittävä rooli rikosten ja sosiaalisten ongelmien ennaltaehkäisyssä. Näiden tahojen toimesta viime aikoina syntyneet erilaiset yhteistyöprojektit ovat vakiinnuttaneet asemansa joustavana ja vankien sosiaaliseen tilanteeseen nopeasti reagoivana työmuotona. Kolmannen sektorin yhteistyössä viranomaisverkoston kanssa tehtävät yhteiset hankkeet ovat myös lisääntyneet. Esimerkkinä voidaan mainita YRE – eli Yhteistyössä Rikoksettomaan elämään -yhteistyöhanke, joka toimi vuosina 2001 – 2005. Alueellisesti jaetussa hankkeessa eri viranomais- ja vapaaehtoistahot etsivät yhdessä entistä tehokkaampia keinoja lainrikkojen elämänhallinnan parantamiseksi (YRE 2004). Kaikilla näillä tahoilla, jotka tekevät työtä vapautuneiden vankien kanssa, on luonnollisesti yhtenevät intressit vapautuvien vankien elämäntilanteen parantamiseksi ja yhteiskuntaan integroitumisen edistämiseksi.

2.3 Vankimäärät ja kehityssuunnat

Suomessa vankiluku on Euroopan pienimpiä ja vähentyi tasaisesti 1970-luvun puolivälin jälkeen. 1980-luvulla vankiluvun alentuminen koski lähinnä varkaita ja juoppoja; vastaavasti sekä huumausainerikoksista ja väkivaltarikoksista tuomittujen määrät että suhteelliset osuudet ovat kasvaneet viimeisten kymmenen vuoden aikana (Hypen 2004, 26). Vankiluvun kokonaiskehityksessä tapahtui kuitenkin muutos vuonna 2000, ja kyseisestä vuodesta lähtien vankien määrä on ollut kasvussa (ks. taulukko 1). Keskivankiluvulla mitattuna nousua on ollut 10 %; tosin vuonna 2003 kasvuvauhti tasoittui hieman, jolloin lisäystä oli 4 %. Vankiluku lisääntyi vuonna 2003 kaikissa vankiryhmissä. Vuonna 2004 vankiluku ei enää kasvanut. Syyinä oli sakkovankien tilapäinen väheneminen johtuen ulosottoon liittyvistä tietojärjestelmässä olleista ongelmista. Sen sijaan vankeusvankien määrä oli edelleen nousussa johtuen pääasiassa väkivalta- ja huumerikoksista tuomittujen vankien määrän noususta. Elinkautisvankien määrä nousi myös kahdessa vuodessa peräti 41 %. (Kriminaalihoitolaitoksen & Vankeinhoitolaitoksen vuosikertomus 2004, 35-36.)

Suomen vankiluku on edelleen suunnilleen sama kuin muissa pohjoismaissa. Toisaalta vankiluvun kasvua tulee tarkastella myös suhteessa muihin viime aikoina kehitettyihin rangaistuksiin, muun muassa lievempiin rangaistuksiin tuomitut ovat voineet suorittaa rangaistuksensa yhdyskuntapalveluna. Yhdyskuntapalvelu otettiin käyttöön koko maassa 1996 ja se pienensi tuolloin vankilukua noin 400 – 500 vangilla. (Aho 2001.)

Taulukko 1. Vankiluvun kehitys vuosina 1999 – 2004

Vuosi	Vankiluku vuoden lopussa	Vankien päivittäinen keskimäärä (keskivankiluku)	Vankiluvun vaihteluväli vuoden aikana	Vapaudesta tulleita	Rangaistusta suorittamasta vapautuneita	Vapautuneita yhteensä (sis. myös tutkintavangit)
1999	2 663	2 743	413	5 838	5 123	5 972
2000	2 887	2 855	396	6 561	5 412	6 272
2001	3 110	3 135	253	6 832	5 569	6 516
2002	3 469	3 433	363	7 451	6 354	7 245
2003	3 578	3 578	412	7 654	6 605	7 511
2004	3 535	3 577	410	6 575	5 537	6 322

(Kriminaalihuoltolaitoksen & Vankeinhoitolaitoksen vuosikertomus 2003, 37; Kriminaali-
huoltolaitoksen & Vankeinhoitolaitoksen vuosikertomus 2004, 35)

Suurimpana oikeuskäytännöstä johtuvana syynä vankiluvun kasvuun on pidettävä yhdyskuntapalveluun määräämisten vähenemistä viime vuosina: yhdyskuntapalveluun määrääminen vähentyi tuomioistuimissa vuosien 1997 – 2001 aikana suhteellisesti neljänneksellä (39 % – 30 %). Yhdyskuntapalveluun määrättyjen henkilöiden vähentyminen on näkynyt selvimmin varkausrikoksista tuomittujen lisääntymisenä vankiluvussa. (Aho 2002.) Myös sakkovankien määrä on viime vuosina lisääntynyt; vuoden 2002 aikana vapautui 1944 henkilöä suorittamasta pelkästään sakon muuntorangaistusta, mikä on 460 sakkovankia enemmän kuin vuonna 2001. Lisäksi muuntorangaistukset ovat pidentyneet keskimäärin 15 vuoden aikana ja muuntorangaistuksista on siten muodostunut pituutensa puolesta ehdotonta vankeusrangaistusta vastaava seuraamus. (Sakon muuntorangaistuksen järjestäminen 2003, 13.)

Kansainvälisesti vertaillen suurimmat vankiluvut ovat Venäjällä ja Yhdysvalloissa, joissa vankeja on suhteellisesti noin kymmenen kertaa enemmän kuin Suomessa. Näiden maiden yhteiskunnallinen rakenne poikkeaa selvästi toisistaan, mutta molemmissa maissa on suuria yhteiskunnallisia epäkohtia. Suuren vankiluvun maille on yleensä leimallista suuret tuloerot, rodullinen eriarvoisuus tai itsevaltius hallinnossa. Yhteisöllinen kiinteys ja sosiaaliturvasta huolehtiminen ovat puolestaan tyypillisiä piirteitä pienen vankiluvun maissa. (Aho 2002.)

Kansainvälisessä vertailussa Suomi on viime vuosien kasvun myötä siirtynyt Euroopan vanki-tilastoissa alimmalta tasolta keskitason tuntumaan. Rikosryhmistä nopeimmin kasvanut vankiryhmä on ollut väkivaltarikoksista tuomitut; heidän osuutensa selittää 29 % kokonaisvankiluvun kasvusta (Lappi-Seppälä 2003). Vankimäärien lisäys tarkoittaa sitä, että vankilat ovat käytettäviin resursseihin nähden ylikuormitettuja, levottomuus vankiloissa on lisääntynyt ja rekrytoituminen rikolliseen elämäntapaan vankien keskuudessa on vaarana vahvistua.

Yli kymmenen vuotta sitten Aho (1993) totesi, että vankilakierre on vakaa ilmiö. Vankilaan yhä uudelleen palaavia ihmisiä yhdistävät paitsi useat vankilakäynnit, myös työ-, asunto-, päihde- ja ihmissuhdeongelmat sekä usein toistuvat pidätykset ja monet sairaudet. Tähän ryhmään kuuluvat ovat useimmiten lähtöisin rikkinaisista tai täysin hajonneista perheistä. Lasten elämään ovat kuuluneet huostaanotot, laitossijoitukset ja koulupinnaukset, koulunkäynnin epäonnistumiset ja pikkurikokset. Mitä nuorempana henkilö on joutunut laitoso-

suhteisiin, sitä varmemmin hän elää loppuelämänsä laitoksissa. Ahon mukaan tiedot vankipopulaatiosta osoittavat, että vankilaan joutunut henkilön on vaarassa pysyä siellä elämänsä loppuun saakka. Kierre on sitä varmempi, mitä nuorempi henkilö on. Vuodesta toiseen kolme neljästä vapautuneesta vangista palaa vankilaan. (Aho 1993, 26, 72.)

Kymmenen vuotta myöhemmin ihan näin synkeää kuvaa uusintarikollisuudesta ei ole esittänyt Hypen (2004) tutkimuksessaan. Hän tutki kaikki vuosina 1993 – 2001 ehdottoman vankeusrangaistuksen saaneet ja vankilasta vapautuneet. Hänen mukaansa yleinen käsitys vankilakierteeseen joutumisen suuresta todennäköisyydestä on väärä ja perustuu siihen, että vankiloissa olevista vangeista suurin osa on monta kertaa vankilaan palanneita. Vankilaan uudestaan joutumisen todennäköisyydestä saa todellista suuremman ja virheellisemmän käsityksen, jos uusiminen lasketaan vain niistä, jotka ovat tietyllä hetkellä vankilassa. Miehet uusivat naisia ja nuoret vanhoja useammin. Ensi kertaa vankilassa olleet uusivat harvemmin kuin vankilatuomion jo vähintään kaksi kertaa saaneet. Ensikertalaisista vankilassa olevista palaa sinne takaisin 35 %. Alle 18-vuotiaista vapautuneista vankilaan joutui uudestaan 85–95 %, joskin tämä ryhmä on pieni, keskimäärin 27 vapautunutta vuositasolla. Korkein riski syyllistyä uusintarikollisuuteen on ryöstöistä ja omaisuusrikoksista tuomituilla. Uusijoiden määrä kasvaa vankilakertaisuuden myötä. (Hypen 2004, 33-34, 60.)

Myös Kuure ja Haapasalo (2001) ovat tutkineet vankilauusimisen määrää, uusimismopeutta ja siihen vaikuttavia tekijöitä neljän vuoden seuranta-ajalla 1995 – 1999. Tulosten mukaan kumulatiivisesti tarkasteltuna neljäsosa uusijoista tekee ensimmäisen vankilaan johtavan rikoksensa kahden kuukauden sisällä vapautumisesta ja puolet kahdeksan kuukauden sisällä. Heistä 93 % määrittyi työmarkkinoiden ulkopuolella oleviksi. Uusijoiden suhteelliset osuudet ovat vuodesta 1997 lähtien kasvaneet tasaisesti vuosittain noin prosentin/vuosi. (Kuure & Haapasalo 2001, 66-69.)

Vaikka ensikertalaisista vain joka kolmas palaa vankilaan, on tästä vuosikymmenten aikana laitokseen tulleiden ensikertalaisten suuresta joukosta muodostunut lopulta vankiloissa nyt oleva moninkertainen uusijoiden ryhmä. Vankilakierteeseen jääneet vangit ovat erityinen haaste suomalaiselle kriminaalipolitiikalle: he ovat aikuisväestömme sairain, köyhin ja syrjäytynein väestönosa. (Hypen 2004, 54.) Uusijoita on erityisen paljon sakkovankien keskuudessa, mistä voidaan päätellä, että vankeudella ei ole heidän kohdallaan preventiivistä vaikutusta. Sakon muuntorangaistusta tulee uudelleen suorittamaan 70 % sakkovangeista. (Sakon muuntorangaistuksen järjestäminen 2003, 20.)

Ahon (2001) mukaan vankiluku on yhteiskunta- ja kriminaalipoliittisten päättäjien säädeltävissä. Vankiluku heijastelee yhteiskunnan tilaa, tasa-arvon toteutumista, tuloerojen suuruutta, poliittisia ristiriitoja ja monia muita yhteiskunnallisia ilmiöitä. Rikollisuus selittää hyvin vähän vankiluvun tasoa ja vaihteluita eri maissa.

2.4 Vankeusrangaistuksen disintegraatio

Vankilan kielteiset seuraukset vankien elämään on tuotu esiin monissa yhteiskuntatieteen klassikoiksi muodostuneissa vankilatutkimuksissa (esim. Clemmer 1958; Sykes 1958; Galtung 1959). Vankilaelämän kielteiset seuraukset vaikeuttavat vapautuneiden vankien mahdollisuuksia integroitua yhteiskuntaan vapausrangaistuksen jälkeen.

Uusitalon (1968) mukaan rangaistuksen aikana rikoksen tekijä useimmiten samastuu rikollisuutta suvaitsevaan alakulttuuriin, joka entisestään vahvistaa vanhoja ja opettaa uusia, poikkeavia normeja. Vankiyhteisöön kiinnittymisen ja tämän osakulttuurin arvojen ja normien omaksumisen (prisonaatio) avulla opitaan käyttäytymissääntöjä, jotka vaativat rikoksien tekemistä, sallivat rikoksen hyväksyttävänä keinona sekä opitaan olemaan tuomitsematta niitä, jotka pitävät rikosta hyväksyttävänä keinona. Vankilan alakulttuuri tarjoaa myös mahdollisesti suoranaisesti oppia rikollisen käyttäytymisen muotoja ja rikoksien tekotapoja. Prisonaation lisäksi vankilassa oleva kokee alueelliseen ja sosiaaliseen osallistumiseen rajoittumista, laitokseen ja muihin vankeihin kohdistuvia pelkoja, elintason alenemisesta, totaalista valvontaa ja sanktioiden jatkumista sekä sosiaalisten ongelmien kasaantumista (työpaikan, ammatin, asunnon ja aviopuolison menetys sekä leimaantuminen). (Uusitalo 1968, 24-26, 43, 49, 52.)

Vangit itse arvioivat vankilarangaistuksen aiheuttavan enemmän haittaa kuin hyötyä, sillä vankeuden jälkeen he ovat vieraantuneita normaalista elämästä ja yhteiskunnasta. Vankilarangaistuksen seurauksena he ovat joutuneet helposti huumeiden ja lääkkeiden orjiksi ja sitä kautta velkoihin. (Pulka 1989, 37.) Vankiloista on muodostunut rikollisten ”korkeakouluja” (Laine 1991, 144). Prisonaatiota heikentäviä tekijöitä ovat tutkimusten mukaan lyhyt tuomio, kieltäytyminen tai kyvyttömyys liittyä vankilan pienryhmiin sekä kieltäytyminen hyväksymästä muiden vankien normistoa (Laitinen & Aromaa 1993, 217-218; Laine 1991, 164-169).

Alakulttuurin käsitettä käytetään usein selittämään rikollisuutta ja erityisesti uusintarikollisuutta. Vankilat ovat mitä ilmeisimmin sellaisia laitoksia, joille on ominaista alakulttuurien syntyminen (ks. esim. Laine 2002b, 144). Vankilassa on ilmeisesti huumerikosten yleistymisen myötä muodostumassa uudenlaista alakulttuuria, joka on peräisin huumeita käyttävien alakulttuurista. Vankila-aikaisen huumeiden käytön seurauksena syntyy huumevelkojen perintään liittyviä ongelmia, jotka voivat olla esteenä vapautuvan vangin yhteiskuntaan integroitumisessa. Huumekulttuurin tuleminen osaksi vankilamaailman alakulttuuria on luonteeltaan enemmän ”tuontikulttuuria” kuin vankilamaailmassa syntynyttä. Huolimatta siitä, että vankilassa syntyneellä alakulttuurilla on suuri vaikutus vankien elämään vankilassa, muistuttaa alakulttuuri-käsitteen käyttäminen tässä merkityksessä rikosten ja uusintarikosten selitysmallina köyhyystutkimuksissa käytettyä alakulttuurin käsitettä, jota on kritisoitu. Eriytyneenä alakulttuuria on pidetty köyhyyden syynä, vaikka alakulttuureja syntyy yleensä ihmisten kyvystä mukautua vaikeaan elämäntilanteeseensa, jota ei ole aiheuttanut kulttuurinen deprivatio vaan taloudellinen puute. Vaikka alakulttuureilla onkin varmaan suuri vaikutus siihen, miten rikoksiin syyllistyneet suhtautuvat viranomaisiin, palkkatyöhön ja koulutukseen, voi alakulttuurin korostamisesta selitysmallina alkaa muodostua lähes biologisen selitysmallin kaltainen itseään toteuttava ennuste (vrt. Rikoksettomaan elämänhallintaan 2001, 39).

”Rikoksettomaan elämänhallintaan” -komiteanmietinnössä pohditaan myös sitä, millainen olisi toisenlainen positiivinen yhteisö, jossa olisi sellainen alakulttuuri, joka olisi henkilölle houkutteleva ja vastaisi hänen välittömiin tarpeisiinsa ja jossa hän voisi kokea saavansa arvostusta. Vankilassa ja kriminaalihuollossa tämä voisi tarkoittaa muun muassa vapautumisvai-

heessa välimuotoisten palvelujen tarjontaa laitos- ja avohoitopalvelujen rinnalla. (Rikoksetomaan elämänhallintaan 2001, 42.) Granfelt (1998) on tuonut esiin omassa naisten kodittomuutta käsittelevässä väitöskirjassaan ”kiinnipitävän ympäristön” tärkeyden osana kuntouttavaa elementtiä. Hänen mukaansa kiinnipitävän ympäristön peruskvaliteetti on kannattelemisen, joka on luovuutta, aiemmasta poikkeavaa ajattelua ja uusia näkökulmia mahdollistava tila (Granfelt 1998, 164-165; 2001, 104).

Ulvisen (1996) mukaan vanki tarvitsee akuutin selviytymisstrategian mukautuakseen siihen elämänsisällön muutokseen suhteessa siviilimaailmaan, joka vankilaan tulemiseen väistämättä liittyy. Eristyneisyyteen ja vankilan oloihin on mukauduttava, ja vangin pyrkimyksenä on kokea oma toimintansa mielekkäänä olosuhteista huolimatta. Tällainen aktiivinen toimintastrategia ohjaa vangin käyttäytymistä vankilassa, jolloin toimintastrategia vakiintuu sekä vankilasta vankiyhteisön toimintakulttuurin ympärille. Vankilassa syntyneistä sosiaalisista merkitysrakenteista olisi päästävä eroon ja käyttäytymistä olisi voitava muuttaa siviiliyhteiskuntaan sopivaksi. Mikäli siviiliyhteiskunnasta ei löydy riittäviä toimintaedellytyksiä, saattaa vankilasta vapautuneen ihmisen normaaliksi elämäntavaksi tulla sellainen, mikä voi olla normaalia vangille, mutta ei siviiliyhteiskunnalle. (Ulvisen 1996, 246, 257-266.) Zample ja Porporinon (1990) tutkimuksen mukaan vankeuden alussa vangeilla saattoi olla motivaatiota elämäntapojensa ja käytöksensä muutokseen, mutta vankeuden aikana motivaatio väheni, ja keskeiseksi tavoitteeksi muodostui päivästä toiseen selviytyminen vankilan arjessa.

Kauppila (1999) toteaa, että suomalaisten miesvankien kohdalla turvattomuus on myös osa vankeusajan kärsimystä, joka ei välttämättä lopu vangin vapautuessa. Pahimmillaan elämä on moniongelmaisuuteen kahlittua, jolloin kasvaa myös riski päätyä uudelleen vankilaan ja tulla sosiaalisesti uloslyödyksi yhteiskunnasta. Vaikka Kauppilan tutkimus kohdistui pääasiassa vankien elämän vaikeuksiin, ilmeni siitä myös, että vangeilla oli haluja ja osaltaan resurssjakin sosiaalisten tukiverkoston ja rakentavien ongelmanratkaisukeinojen muodossa muuttaa elämäntapiaan vankilakierteen katkeamiseksi. (Kauppila 1999, 255, 266.)

Sosiaalinen integroituminen vaikeutuu vankilarangaistuksen jälkeen, koska vankilarangaistuksella on vaikutusta kasvattaa riskiä työmarkkinoilta putoamiseen ja tulla siltä osin myös sosiaalisesti uloslyödyksi. Uloslyönnin käsite omaksuttiin aikanaan 1970-luvun ruotsalaisesta työmarkkinatutkimuksesta ja sillä tarkoitettiin alun perin työmarkkinoilta putoamista. ”Utslagning” suomennettiin huonosti Helneen ja Kariston (1993) mukaan aluksi uloslyönniksi. Käsite korvautui myöhemmin syrjäytymisen käsitteellä; syrjäytyminen alkoi viitata hyvin yleisesti huono-osaisuuteen ja sen kasautumiseen (Helne & Karisto 1993, 517). Uloslyönnin käsite kuvaa kuitenkin hyvin makrotason prosessia, joka ei ole tietoista aikomusta. Toiminnalla ei tarkoituksellisesti pyritä vahvistamaan sosiaalista disintegraatiota. (Ks. ’utslagning’ esim. Berglind 1974.)

2.5 Vankeinhoidon yhteiskuntaan integroiva toiminta

Suomalaisessa vankeinhoidon ideologiassa on tapahtunut muutos aina 1990-luvulta alkaen, jolloin rangaistusstrategiaan on voitu rakentaa muita vaihtoehtoja; esimerkiksi yhdyskuntapalvelu nähdään vähemmän vahingollisena rangaistusvaihtoehtona rangaistavalle itselleen. Vankeutta ei nähdä enää kriminaalipolitiikassa yleisestävänä vaihtoehtona, vaan vankeusaikana voidaan lisätä vankien valmiuksia integroitua yhteiskuntaan; tavoitteeksi on määritelty uusintarikollisuuden vähentäminen.

Aiemmin vankiloiden kuntouttavana elementtinä toimi pääasiassa työtoiminta. Voidaankin sanoa, että työn merkitystä korostava kuntoutustoiminta perustuu pitkälle protestanttisen etiikan ihmiskäsitykseen, jossa työtä tekevä ihminen nähdään kunnan kansalaisen esikuvana ja pahantapaisia ihmisiä voidaan kasvattaa työn avulla työtä tekeviksi veronmaksajiksi. Vankeinhoidon kuntouttava toiminta on läpi historian rakentunut työn, kurin, moraalin, koulutuksen ja osin hoidonkin vaihtelevista yhdistelmistä (Tourunen 2002, 29). Tähän saakka säännölliseen työhön osallistumista on palkittu työrahan muodossa, nyt uudessa vankeuslaissa säännöllinen osallistuminen koulutuksiin ja ohjelmiin oikeuttaa myös työrahaan (HE 263/2004).

Kuntoutuksen mahdollisuuksiin on toisaalta suhtauduttu epäilevästi ja kuntoutuksen tuloksia on pidetty heikkoina. Vankeinhoidon syrjäytymistä ehkäisevä kuntouttava työ on periaatteessa tärkeä kriminaalipoliittinen linjaus, mutta monien vankien kohdalla elämänongelmien kokonaisuutta yksinkertaistava: vankien elämänongelmat ovat paitsi lisääntyneet myös vaikeutuneet. Toisaalta on myös väitetty, ettei kuntouttaville toimille ole koskaan annettu edes kunnan mahdollisuutta, vaan ne ovat jääneet vankilan muiden tehtävien syrjäyttämiksi. (Tourunen 2002, 30.) Vankilan tulisi olla yhtä aikaa sekä ennalta ehkäisevä, negatiivinen ja pelottava että erityisehkäisevä, positiivinen ja kuntouttava laitos.

Vankilan kuntouttavassa toiminnassa on nähtävissä rangaistuksen ja kuntoutuksen välinen ristiriita; siinä on myös pakkointegraation elementtejä. Helneen (2002, 125) mukaan pakkointegraatio paradoksaalisesti vahvistaa syrjäytymistä ja estää omaehtoista integroitumista; pakkointegraation avulla ihmiset pakotetaan sellaiseen, mihin he eivät halua sitoutua. Vankilan kuntouttava toiminta on kuitenkin uusintarikollisuuden ehkäisemisessä perusteltua ja integraation näkökulmasta vapausrangaistuksen täytäntöönpanon tavoitteena on myös tuomitun yhteiskunnassa selviämisen vahvistaminen (vrt. Arponen ym. 1988). Ehkä pakkointegraation vastakkaisesta näkökulmasta kertoo se, että uusintarikollisuuteen vaikuttaviin ohjelmiin on halukkaita vankeja tällä hetkellä enemmän kuin niihin kyetään vankeja ottamaan (vrt. Hypen 2004, 57). Huolimatta siitä, että viime vuosina vankiloiden erilaisia kuntouttavia työmuotoja on kehitetty runsaasti, niin toimintoihin sijoitettujen vankien osuus on pudonnut 2000-luvulla tasaisesti. Vankiluvun kasvaessa toimintakapasiteetin kasvattamiseen ei ole ollut resursseja, ja siten yhä useampi vangeista on vankilassa toimettomana. Toimintoihin sijoittamaton määrä vuonna 2004 oli 18 % vankien kokonaismäärästä. (Kriminaalihuoltolaitoksen & Vankeinhoitolaitoksen vuosikertomus 2004, 51.)

Vankeinhoidossa nykyisin kuntouttavaan toimintaan voidaan lukea työtoiminta, koulutus, päihdehuolto tai erilaiset toimintaohjelmat. Toimintaohjelmat perustuvat kognitiivis-behavioristiseen lähestymistapaan. Rikollisuus nähdään näissä ohjelmissa opittuna toimintana, jossa pienryhmien merkitys kuntoutumisen kannalta on suuri. (Suomela 2002, 222; Laine 2002, 135.) Näitä uusia toimintaohjelmia ovat muun muassa Cognitive Self Change -ohjelma, Move-interventio-ohjelma, Cognitive Skills -ohjelma, Suuttumuksen hallintaohjelma ja STOP-ohjelma (Kriminaalihuoltolaitoksen & Vankeinhoitolaitoksen vuosikertomus 2004, 57-58). Näistä uusista käyttöön otetuista toimintaohjelmista ei toistaiseksi Suomessa ole saatavissa seurantatuloksia. Uusintarikollisuuden ehkäisyyn liittyvistä ohjelmista on ylipäänsä hyvin vaikea tehdä evaluointia, koska jonkin yksittäisen ohjelman vaikuttavuudesta on hyvin vaikea sanoa, onko juuri kyseinen ohjelma vaikuttanut uusintarikollisuutta ehkäisevästi. Toimintaohjelmien evaluointia vaikeuttaa myös se, että uusintarikollisuuden ehkäisy on pitkäjänteistä työtä, ja uusintarikollisuuteen vaikuttavat monet muutkin tekijät yhteiskunnassa kuten harjoitettu yleinen yhteiskuntapolitiikka, päihdepolitiikka ja asuntopolitiikka.

Näistä uusista käyttöön otetuista toimintaohjelmista monet on pääosin kehitetty Kanadassa ja USA:ssa What Works -hankkeen myötä eli hankkeessa on evaluoitu, minkälaiset toiminnot ja

ohjelmat vaikuttavat merkittäväällä tavalla uusintarikollisuutta ehkäisevästi (esim. Laine 2002a, 128-132). Vankeinhoidossa käytössä olevissa toimintaohjelmissa on suosittu kognitiivisia ohjelmia, ja varsinaisia erilaisia terapiamuotoja ei ole käytetty hyväksi vankien kuntoutuksessa; joskin Kuopion vankilassa seksuaalirikoksille tarkoitettussa STOP-ohjelmassa ja huumeenkäyttäjille suunnatussa Kisko-hoitomallissa on mukana terapeutteja. Terapian vähäisyys ei ole ainoastaan suomalainen vankeinhoidon ilmiö; selkeästi terapiamuotoista kuntouttavaa toimintaa ei ylipäänsä muuallakaan ole pidetty vankeinhoidon tehtävänä. Terapiahoidon vähyys on ristiriidassa sen tiedon kanssa, että monilla vangeilla on taustalla lapsuus- ja nuoruusvuosina elämistä haavoittavissa olosuhteissa. Myös uusien tutkimustulosten vahvistaa sitä käsitystä, että vankilan mielenterveystyössä on painetta terapiamuotoiseen kuntoutukseen: tutkimuksen mukaan mielenterveyden häiriöt ovat yleistyneet rajusti nuorilla vangeilla, ja vankilaan näyttävät päätyvän kaikkein sairaimmat nuoret. Lähes puolet alle 21-vuotiaista vangeista oli ollut mielenterveysyistä sairaalahoidossa. (Sailas ym. 2005.)

Vuonna 2004 eripituisiin kuntouttaviin toimintakokonaisuuksiin osallistui yhteensä 3 158 vankia (taulukko 2).

Taulukko 2. Tavoitteellisiin toimintaohjelmiin tai muuhun toimintakykyä ylläpitävään toimintaan osallistuneet ja ohjelman loppuun suorittaneet vuonna 2004

	Osallistuneet	Ohjelman suorittaneet
Informoivat ja motivoivat päihdeohjelmat ja retkahdushoito	1 142	1 140
Päihde- ja kuntoutuslaitokseen sijoitetut	50	43
Muu sosiaalinen kuntoutus*	443	367
Toimintaohjelmat	288	236
Vapaatavoitteinen opiskelu	162	140
Toimintakykyä ylläpitävä toiminta	225	172
Yhteensä	3 158	2 738

* muuhun sosiaaliseen kuntoutukseen on luettu vapautteen sijoittumiseen tähtäävät ohjelmat, muun muassa KUVA, Duuni sekä WOP, jotka on aiemmin sijoitettu päihdekuntoutusohjelmaan.

(Kriminaalihoitolaitoksen & Vankeinhoitolaitoksen vuosikertomus 2004, 57)

Kuten yllä olevasta taulukosta ilmenee, erilaista päihdekuntoutustoimintaa on tällä hetkellä runsaasti eri vankiloissa. Päihdekuntoutus on linjassa sen asian kanssa, että noin 85 %:lla vangeista on arvioitu olevan päihdeongelma. Kokemus on osoittanut, että merkittävä osa vangeista on halukas osallistumaan päihdekuntoutukseen, jolla voidaan uusintarikollisuusriskiä vähentää (Mäki 2002, 246). Useimmissa vankiloissa on päihde- ja avolaitoksiin pääsyn ehtona on sitoutuminen päihdeettömyyteen. Päihdekuntoutuksen kehittämiseksi on koulutettu henkilökuntaa, laadittu sekä valtakunnallinen päihdestrategia että vankilakohtaisia päihdestrategioita sekä lisätty yhteistyötä vankilan ja palveluja tuottavien organisaatioiden kanssa. Päihdekuntoutukseen osallistui vankilassa vuonna 2004 kaikkiaan 1 990 vankia, joista varsinaisiin päihdekuntoutusohjelmiin osallistui 848. (Kriminaalihoitolaitoksen & Vankeinhoitolaitoksen vuosikertomus 2004, 56-57.)

Pääkaupunkiseudulla on lisäksi toteutettu monia projektihankkeita, joissa on kehitetty vankilan sisäistä kuntoutusta ja vapautumiseen liittyvää tukea (Järvelä ym. 2002, 14). Hankkeet ovat olleet etupäässä päihdekuntoutukseen ja työllistymisen edellytyksiin liittyvää toimintaa. Projekteihin on osallistunut kuuden vuoden aikana noin 2 000 asiakasta, vuosittain noin 300. Erityisten kuntoutustoimien tarpeessa arvioidaan olevan vuositasolla noin 7 000 rikoksen tehnyttä, joista 300 – 500 henkilölle on nykyisellään tarjolla eri projektien palveluja. (Järvelä ym. 2002, 15-17). Näitä projekteja ovat olleet muun muassa Duuni-projekti, jossa tavoitteena oli narkomaanien työllisyyden edistäminen, sekä kuntouttavan vankityön KUVA-projekti, joka on nyt vakinaistettua toimintaa ja johon kuuluu kuntouttavaa työtä, päihdekuntoutusta, asu-mispalveluita ja vaiheittainen vapautuminen. Vuonna 2004 ensimmäistä kertaa vankilat laativat myös perhetyön kehittämissuunnitelmat, joiden perusteella vangin sosiaaliset verkostot pyritään ottamaan entistä selkeämmin huomioon vankeinhoitotyössä. (Kriminaalihuoltolaitoksen & Vankeinhoitolaitoksen vuosikertomus 2004, 58.)

Vangille sopivan toimintamuodon löytämiseksi yli puolen vuoden rangaistusta suorittaville vangeille laaditaan työ- ja toimintakyvyn arviointi. Menetelmä on otettu käyttöön vuonna 1999 ja nykyisin se on käytössä kaikissa vankiloissa. Arvioinnissa kartoitetaan muun muassa vangin päihderiippuvuus, sosiaaliset siteet ja elämäntilanne, laitosturvallisuuden tarve sekä työkyky, -taito ja -tahto. Tämän lisäksi on vuoden 2003 aikana otettu käyttöön riski- ja tarvearvio, joka tehdään yli kahden vuoden vankeusrangaistukseen tuomituille. Riski- ja tarvearviossa, joka työstetään eri ammattiryhmien kesken, arvioidaan muun muassa vangin mahdollisuudet osallistua työtoimintaan, koulutukseen, päihdekuntoutukseen ja erilaisiin toimintaohjelmiin. Arvioinnissa pyritään käyttämään rangaistusaikaa suunnitelmallisesti niin, että vangin mahdollisuudet selviytyä vapaudessa ilman rikoksia paranisivat. Riski- ja tarvearvion perusteella laadittuun rangaistusajan suunnitelmaan kirjataan ne tekijät, jotka ylläpitävät vangin rikollista käyttäytymistä ja joiden vaikutuksen vähentämiseksi tulisi vankeusaikana työskennellä. (Riski- ja tarvearvion työstämisohteet 2004.) Vuonna 2004 tehtiin kaikkiaan 708 riski- ja tarvearviota (Kriminaalihuoltolaitoksen & Vankeinhoitolaitoksen vuosikertomus 2004, 39).

Rantalan (2004b, 2) mukaan vankiloissa tehtävä kuntoutus on monissa kansainvälisissä tutkimuksissa todettu vaikuttavuudeltaan korkeintaan vaatimattomaksi. Hänen mukaansa vankien huono-osaisuus näyttää tällöin ensisijaisesti yksilön eikä yhteiskunnan synnyttämänä ongelmana. Onko uusiminen sitten liian ”karkea” mittari arvioimaan erilaisia kuntoutuksen tuloksia? Laineen (2002a, 130) mukaan kuntoutusmenetelmät ovat sinällään saaneet paljon positiivista aikaan, mutta se positiivinen tulos kumoutuu niissä olosuhteissa, joihin henkilö vapautuu. Toisaalta kuntoutuksen positiiviset tulokset saattavat näkyä vasta vuosien kuluttua eivätkä heti vapautumisen jälkeen.

3 VANKEJA KOSKEVIA AIEMPIÄ TUTKIMUKSIA

3.1 Vapautuvien vankien ylivelkaantumiseen liittyvä tutkimus vuodelta 1991

Suomalaisten vankien velkaantumista kartoitettiin viimeksi Mellaiksen (1991) tekemässä tutkimuksessa. Tätä 1990-luvun alussa tehtyä, osin jo vanhentunutta tutkimusta on käytetty aina lähteenä, kun suomalaisessa vankeja koskevassa tutkimuksessa tai keskustelussa on viitattu vankien velkaantumiseen. Seuraava tarkastelu perustuu näihin tuloksiin, koska tässä tutkimuksessa on tarkoitus verrata nykyistä vankien velkaantumistilannetta 1990-luvun alun tilanteeseen. Vuoden 1991 selvitystä varten haastateltiin kyselylomakkeella lokakuussa 1990 saattunaisotantaa käyttäen 120 vapautunutta vankia. Haastattelijoina toimivat pääasiassa vankilan sosiaaliohjaajat. Aineisto analysoitiin ristiintaulukoinnilla. Analysoinnissa ei käytetty tilastollisia merkitsevyystestejä, joten näin pienen otoksen tutkimustuloksiin suhteessa perusjoukkoon täytyy ylipäänsä suhtautua varauksella.

Tutkimuksen mukaan markkamääräisiä velkasummia tarkasteltaessa vapautuva vanki ei ollut mitenkään poikkeuksellisen syvästi velkaantunut. Velkaantuminen sinänsä ei näyttänyt olevan ongelman ydin, vaan pikemminkin se, että vapautuvien velkaantuminen oli erittäin epätasaisesti jakaantunut samoin kuin vapautuvien resurssit, jotka vastaajilla olivat keskimäärin suhteellisen heikot. Kokonaisvelkaantumista kysyttäessä (asuntovelat pois lukien) vain joka viides arvioi kokonaisvelkansa määrän merkittäväksi (yli 100 000 mk vuonna 1990). Vajaa kymmenesosa haastatelluista ei osannut arvioida lainkaan kokonaisvelkaansa. Tämä ryhmä koostui pääasiassa suuresti velkaantuneista.

Velkaantuminen oli pääasiassa tuomioistuinsidonnaista. Tuntuva merkitys oli myös rahalaitosvelkaantumisella, joka oli ollut luonteeltaan yli varojen elämistä ja jota vapausrangaistus oli kriisiyttänyt. Monille myös elatusmaksujen kasaantuminen oli merkinnyt suurtakin velkaantumista. Sen sijaan vuokravelat ja kauppavelat jäivät markkamääriltään vaatimattomiksi. Vapautuvista oli 39 %:lla ollut lainojen takaajina yksityisiä henkilöitä ja näistä omaisia 60 %:lla. Vapautuvista itse muiden lainojen takaajina oli ollut 22 %. (Mellais 1991, 29-46.)

Velkaantumisen syitä tarkasteltaessa selvästi useimmin syyksi ilmoitettiin rikoksista aiheutuneet korvaukset ja sakot. Seuraavaksi eniten mainittuja syitä olivat alkoholi, vähävaraisuus, ajattelemattomuus ja työttömyys, joita voinee pitää enemmän velkaantumiskehityksen taustatekijöinä kuin syinä. Demografisista tekijöistä ikä näytti vaikuttavan vain vähän reaaliseen velkaantumiseen. Kertaisuudessa näytti puolestaan olleen kynnys ensikertaisten ja muiden välillä: eniten velkaantuminen kasvoi aina 3 – 5-kertaisten ryhmään saakka, mutta ei enää sen jälkeen. Useamman kerran vankilassa olleet suurivelkaiset tosin olivat kyvyttömiä edes suuruusluokaltaan määrittelemään velkojensa määriä. Pisimpiin vapausrangaistuksiin ja pisimpiin vankilassaoloaikoihin liittyivät myös suurimmat velat. Tarkasteltaessa tuomioperusteita poikkesi väkivaltarikoksista tuomittujen velkaantuminen siten, että heidän osuutensa merkittävästi velkaantuneista oli lähes kaksinkertainen kaikkiin muihin verrattuna. (Mellais 1991, 33, 46-48.)

Muista taustatekijöistä ammattikoulutuksella ja reaalilla velkaantumisella ei todettu olevan yhteyttä. Ne, joilla oli ollut palkkatuloja ennen vankilarangaistusta, olivat harvemmin raskaimmin velkaantuneita. Velkataakan kasvaessa sijoittuminen työelämään oli muuttunut epä-

todennäköisemmäksi. Jos toimeentulolähteet olivat olleet laitosten palvelut, lainat, vipit, pelivoitot tai rikokset, olivat haastateltavat muita enemmän velkaantuneita. (Mellais 1991, 49, 53.)

Vapautuvista 18 % oli välttynyt kaikilta heille haastattelun yhteydessä kuvatuilta velkoihin liittyviltä toimilta kuten ulosottoviranomaisen perintäkirjeeltä, maksuhäiriömerkinnältä luotorekisteriin tai velan perimiseltä perintätoimiston kautta. Toisaalta suurimmalla osalla haastatelluista oli ollut ongelmia velkaantumisensa johdosta jossain elämänsä vaiheessa. Vapautuvista vangeista joka kymmenes oli kokenut fyysisen turvallisuutensa uhatuksi jonkun velkojan tai takaajan taholta. (Mellais 1991, 29-30.)

Noin puolet oli kokenut velkaantumisensa ongelmallisena eikä neljäsosa haastatelluista nähnyt reaalaisia mahdollisuuksia velkaongelman ratkaisuun. Sen sijaan vangit eivät tunnustaneet velkojen merkitystä siviilielämään sopeutumiselle. Yhteensä vain hieman alle kolmannes arvioi velkojen vaikuttavan melko paljon, paljon tai erittäin paljon siviilielämään sopeutumiseen. Suhteellisen pienetkin velat (11 000 – 20 000 mk vuonna 1990) puolet vastaajista koki suureksi ongelmaksi. (Mellais 1991, 54-59.)

Odotukset velkaongelman ratkaisumahdollisuuksiin suhteutuivat selkeästi reaalisempaan velkaantumiseen ja resursseihin. Ensikertalaisilla velkaongelma näytti harvoin olevan vaille ratkaisua, tosin heidän markkamääräinen velkaantumisensa oli muita vähäisempää. Omaisuusrikoksista tuomitut suhtautuivat jonkin verran pessimistisemmin velkaongelmansa ratkaisumahdollisuuksiin kuin heidän reaalin velkaantumisensa olisi antanut olettaa. Synkimmät odotukset velan ratkeamisesta olivat erilaisiin päivärahoihin ja tukiin toimeentulon pääasiallisina lähteinä turvautuneiden ryhmällä. Yksineläjät näkivät myös velkaongelmansa ratkaisemattomina, samoin kuin vanhempiensa luona asuvat vastaajat. Sen sijaan perheelliset tuntuivat olevan vahvaresurssisia velkaantumiseensa nähden. (Mellais 1991, 62-67.)

Vankilasta vapautumisen jälkeisen avun tarpeen selkeän kärjen muodostivat vakituinen työ ja kunnollinen vuokra-asunto; sen jälkeen tulivat korvausten anteeksianto tai sovittelu. Apua koskevaan kysymykseen tosin jätti 10 % haastatelluista vastaamatta. (Mellais 1991, 33.)

Tutkimus oli luonteeltaan esikartoitus, jossa suorien jakaumien ja joidenkin taustamuuttujien ristiintaulukointi antoi tietoa vankien velkaantumisongelmasta ja sen laajuudesta. Tutkimuksen ongelmana oli otoksen pienuus eli 120 kyselylomakkeella haastateltua vankia. Näin pienellä otoksella harvoin saadaan tilastollisesti merkitseviä tuloksia. Tuloksia esitettäessä ei myöskään esitetty tulosten tilastollista merkitsevyyttä, joten kaikkia tutkimuksessa saatuja tuloksia tulee tulkita vain suuntaa antavina. Päätuloksena tutkimus tuotti tietoa siitä, että vankien velkaantuminen johtuu pääosaltaan samasta syystä kuin heidän vankilassaolonsa, eli tuomioistuimessa määrätyt korvaukset ovat vankien velkaantumisen ja erityisesti ongelma-velkaantumisen pääasiallisen syy. Velka ei ollut vapautuvien vankien päällimmäinen ja ainoa ongelma, vaan selvitys toi esiin myös velkaantumisen osana taloudellista huono-osaisuutta.

Esiselvityksen tuloksena hahmoteltiin myös neljänlaisia ongelmavelkaantujatyyppejä: ”yli-velkaantuja jumiutunut”, ”ongelmavelkaantuja riskiäntyvä erehtyjä”, ”ongelmavelkaantuja kriisiytyvä nuori” ja ”ongelmavelkaantuja urautuva”. Huolimatta siitä, että kvantitatiivinen aineisto oli analysoitu ristiintaulukoimalla muutamien taustamuuttujien suhteen, päätyi tutkija taulukoiden antaman informaation turvin luomaan näitä velkaantujatyyppejä, jolloin tutkijan esiin nostamat tyypittelyt perustuivat enemmän tutkijan omaan intuitioon kuin tilastolliseen, aineistosta tehtyyn analyttiseen päättelyyn.

Tutkimuksessa ei kartoitettu vapautuvan vangin avun tai tuen tarvetta. Ainoastaan yhdessä kysymyksessä tiedusteltiin, mitä luettelossa mainittuja asioita vapautuva vanki kokee tarvitsevana vapautumisen jälkeen. Kyselylomake ei sisältänyt myöskään yhtään laadullista kysymystä, jossa vastaajan olisi ollut mahdollista tuoda esiin avoimessa kysymyksessä mielipiteitään. Tässä tutkimuksessa on huomioitu nämä puutteet kyselylomaketta laadittaessa.

3.2 Aihepiiriä sivuavia aikaisempia tutkimuksia

Kääriäisen (1994) sosiologian väitöskirjan ”Seikkailijasta pummiksi” mukaan vankeinhoitoa näyttäisi työllistävän joukko sosiaalipolitiikan viimeisimmästäkin turvaverkosta pudonneita miehiä, jotka kerta toisensa jälkeen uusivat rikoksensa ja palaavat vankilaan. Kääriäinen tutki rikosuralle joutumisen ja sille vuosikausiksi jäämisen syitä ja prosessia ja kuinka irtautua pitkäaikaisesta rikosurasta. Tutkimus toteutettiin käyttäen sekä kvantitatiivista että kvalitatiivista aineistoa pääpainon ollessa laadullisessa tutkimuksessa, jota varten Kääriäinen haastatteli moninkertaisia rikoksenuusijoita sekä eri laitoksissa toimivia viranomaisia.

Tutkimus kuvaa poikkeavaksi määrittämisen yhteiskunnallisia mekanismeja ja lopulta niiden lopputulosta, poikkeavan moraalista uraa. Kääriäinen tyypitteli aineistonsa perusteella rikoksenuusijat nuoriin seikkailijoihin, nuoriin lainrikkojiin, ammattimaisiin ja moniongelmaisiiin. Tästä tyypittelystä hän eteni analyysissään rikosuran tarkasteluun. Haastatelluilla rikoksenuusijoilla oli heikot elinolosuhteet; he olivat köyhiä, päihdeongelmaisia ja sosiaalisesti eristyneitä. Tulosten mukaan oletus sosiaalipolitiikan turvaverkkojen pettämisestä pitää paikkansa. Toisaalta Kääriäinen toteaa, että heidän erityinen ominaisuutensa on jotain muuta kuin aineellinen ja sosiaalinen puutteenalaisuus: he ovat myös destruktiivisessä mielessä sopeutumattomia, viranomaisille hankalia ja vastenmielisiä, joskus jopa ympäristölleen vaarallisia. Tärkein tulos Kääriäisen mukaan on se, että tällaisiin tavanomaisen sosiaalisuuden vastaisiin yksilöllisiin reagoitintapoihin voidaan ympäristön taholta vaikuttaa, sillä ne ovat ilmausta sosiaalisesta etäisyydestä ja siihen liittyvistä taidottomuuden ja alemmuuden kokemuksista. (Kääriäinen 1994, 274-282.)

Kauppara (1999, 20) toteaa sosiaalityön väitöskirjassaan ”Vankeudesta vapauteen. Suomalaisen miesvankien turvattomuus ja elämäntilanteiden hallinta”, että laaja-alainen tutkimustieto suomalaisten vankien sosiaalisesta asemasta on hänen tutkimuksensa ilmestymiseensä saakka puuttunut. Rikoksesta tuomittujen kansalaisten elämää on tarkasteltu enimmäkseen oikeustieteellisestä, kriminologisesta ja sosiologisesta näkökulmasta. Sosiaalipoliittinen näkökulma tuo tietoa, jolla voidaan edistää kansalaisten hyvinvointia, elämisen laatua, turvallisuutta, vapautta ja tietoa, miten on mahdollista elää ilman rikoksia.

Tutkimus liittyi läheisesti Kuopion yliopiston sosiaalitieteiden laitoksen laajaan turvattomuustutkimushankkeeseen. Tutkimuksen otoksena oli 259 vankia, joita haastateltiin kuudessa suomalaisessa vankilassa. Vangit kokivat turvattomuutta laaja-alaisemmin, yleisemmin ja samanaikaisesti useammalla elämänalueella kuin siviiliväestö. Taloudellista turvattomuutta koki joka kolmas vanki. Heille eniten turvattomuutta aiheutti vankilatulojen ja työttömyysturvan niukkuus. Tässä ryhmässä 70 % oli iältään 18 – 34-vuotiaita. (Kauppara 1999, 80, 263.)

Tutkimuksessa sivutaan myös velkaantumista kysyttäessä vankien toimintatapoja taloudellisissa vaikeuksissa siviilissä. Tutkimuksen mukaan taloudellisten vaikeuksien kohtaamisessa oli eroja suhteessa taloudelliseen niukkuuteen sopeutumisessa. Päärikos oli merkittävin selittäjä niukkuuteen sopeutumisessa, seuraavaksi olivat ikä, asuinalue tyyppi ennen vankilaan jou-

tumista ja siviilisäätö. Liikennerikoksesta tuomitut vastaajat, jotka olivat asuneet maalla ennen vankilaan joutumistaan ja olivat siviilisäädyltään avo- tai avioliitossa tai asumuserossa/eronneita, pyrkivät eniten sopeutumaan tulojensa asettamiin rajoihin. Vähäisempiä yritykset sopeutua taloudelliseen niukkuuteen olivat nuoremmilla, naimattomilla, ryöstöstä tai muusta omaisuusrikoksesta tuomituilla, jotka olivat asuneet kaupungissa ennen vankilaan joutumistaan. Kavereilta ja ystäviltä ”vippaaminen” oli yleisempää nuoremmilla kuin vanhemmilla vangeilla keinona selviytyä taloudellisista vaikeuksista. Ammattiaseman suhteen yleisintä vippeihin turvautuminen oli eläkeläisten ja työttömien keskuudessa. Harvinaisinta vippeihin turvautuminen oli yrittäjillä. (Kauppila 1999, 230.)

Huolimatta siitä, että Kauppilan tutkimuksen otsikkonimenä on ”Vankeudesta vapauteen”, kuvaillaan ja selitetään tutkimuksessa pääasiassa miesvankien turvattomuutta ja elämänhallintaa; sen sijaan vapautumiseen liittyvät ongelmat eivät tule esiin tutkimuksessa. Vangeilla turvallisen elämän käsite viittasi kunnossa olevaan perustarpeiden tyydytykseen ja turvattomuus viittasi perustarpeiden tyydytyksen vajeisiin tai epävarmuuteen perustarpeiden tyydytyksen jatkuvuudessa (vrt. Kauppila 1999, 260-263).

Kyngäksen sosiaalityön väitöskirja (2000) käsitteli kahdessa pohjoissuomalaisessa vankilassa vuonna 1992 vankeustuomiota suorittaneiden miesten elämäntilanteita. Vuonna 1992 haastatelluista miehistä (23) osallistui 21 uusintahaastatteluun vuonna 1996 ja viisi tutkijan valitsemaa miestä vielä vuoden 1997 lopussa kolmanteen haastatteluun. Lisäksi tutkija seurasi vielä kaikkien tutkittavien rangaistusten saantia vankiasiakirjojen avulla lokakuuhun 1998 asti. Tutkimuksen miehet olivat asuneet hyvin erilaisissa perheissä: normaali-, ongelma- ja moniongelmaperheissä. Elämäntilanne yhdenmukaistui yläasteikäisessä, johon aikaan liittyi luvattomien poissaolojen lisääntyminen koulusta, päihteiden käyttöä ja rikoksia. Vankila ei ollut ensimmäinen laitos, johon nuori oli joutunut. Lyhyttä vankeusrangaistusta suorittavat ensikertalaiset jaksoivat haaveilla siviilistä ja tehdä vapautumissuunnitelmia. Vankeuskokemuksen ja epäonnistuneiden vapautumiskertojen lisääntyessä suunnitelmien teosta luovuttiin. Siviiliin lähdettiin vain katsomaan, mitä seuraavat tunnit tuovat tullessaan. (Kyngäs 2000, 41-42, 73-78, 230-231.)

Kyngäs totesi, että vankeusrangaistuksen suorittaminen yleensä vahvistaa yksilön huono-osaistumista. Sosiaalinen integraatio tuli entistä vaikeammaksi: rikosten tekemisestä ja siihen liittyvästä elämäntavasta oli vaikea päästä eroon. Tutkija tyypitteli haastattelemansa henkilöt selviytyjiin, riskinottajiin ja pudonneisiin. Selviytyjät olivat irtaantuneet rikoksiin liittyvästä elämäntavasta ja kamppailivat oman yhteiskunnallisen asemansa vakiinnuttamiseksi. Riskinottajat sen sijaan elivät harmaassa taloudessa tehden taloudellisesti kannattavia omaisuus- ja huumausainerikoksia. Pudonneiden huono-osaistuminen oli syventynyt nopeasti ja he olivat ajautuneet yhteiskunnan reunamille eivätkä kokeneet voivansa vaikuttaa tulevaisuuteensa. (Kyngäs 2000, 233-234.)

Lähes kaikilla Kyngäksen haastattelemissa nuorilla oli useiden satojen tuhansien markkojen suuruiset velat, ja korvausvaatimuksia heille oli kertynyt useiden vuosien ajalta. Riskinottajat (8) työskentelivät harmailla työmarkkinoilla, ja heille kertyneet korvaukset olivat yleensä niin suuria, että palkkatuloilla niistä selviytyminen oli mahdotonta. He valitsivat mieluummin työntönteon välttelyn tai työskentelyn epävirallisilla työmarkkinoilla. (Kyngäs 2000, 178-179, 238.)

Linderborg (2001) toi esiin yhdyskuntapalvelua koskevassa sosiaalipolitiikan väitöskirjassaan, että elämäntavan muutos on mahdollista, mutta se vaatii yhdyskuntapalvelurangaistusta suorittavalta ankaraa itsekuria ja yhdyskuntapalvelun vaatimaa säännöllisyyttä. Tutkija haastatteli yhdyskuntapalveluun tuomittua 28 miestä. Lähes puolet haastateltavista oli joutunut jo

hyvin varhain erilaisten kontrolliviranomaisten toimenpiteiden kohteeksi. Useilla oli kokemuksia lastenkodeista, tarkkailuluokasta ja myöhemmin myös vankilasta. Tätä ryhmää tutkija nimitti ”varhain aloittaneiksi”. Toinen puoli oli ajautunut tavanomaisesta elämäntavasta lainvastaisiin tekoihin, ja tätä ryhmää nimitettiin ”myöhään aloittaneiksi”. Tässä ryhmässä haastateltavat olivat jo ehtineet monin sitein kiinnittyä työ- ja perhe-elämään ennen lainvastaisiin tekoihin ryhtymistä. Rattijuopumukset olivat yleisimpiä rikoksia tässä myöhään aloittaneiden ryhmässä. (Linderborg 2001, 77, 106-118, 122-136.) Erilaisista lähtökohdistaan huolimatta kaikki tutkimukseen haastatellut pyrkivät yhdyskuntapalvelun suorittamisen aikana irtaantumaan lainvastaiseen käyttäytymiseen johtaneesta elämäntavasta ja muuttamaan elämänsä; tosin monilla oli ollut retkahduksia ja epäonnistumisia, mutta yhdyskuntapalvelun vaatima säännöllisyys ja haastateltavan itse kuri auttoivat pitämään yllä muutospyrkimyksiä. Jotkut haastateltavat käyttivät yhdyskuntapalvelusta nimitystä mahdollisuus, jonka yhteiskunta oli antanut heidän pyrkiessään kiinnittymään normaaliin elämään. (Linderborg 2001, 174-175.)

Vankilasta vapautuvien vankien asunnottomuutta tutkinut Granfelt (2003a) toteaa, että vankineidossa toteutettavan kuntoutuksen tavoitteeksi on määritelty uusintarikollisuuden vähentäminen ja vapautuvien vankien yhteiskuntaan integroituminen. Nämä sinänsä perustellut tavoitteet saattavat kuitenkin kohdistua liiaksi vankien yksilöllisiin ongelmiin ja kuntoutusmotivaation heikkouteen. Vastausta vaille jää sen sijaan kysymys, millainen yhteiskunta on vailla asuntoa vapautuville vangeille. Asunnottomuus ratkaisemattomana ongelmana tuhoaa sosiaalityön mahdollisuudet: päihdekuntoutuksen, pyrkimykset rakentaa sosiaalista verkostoa, opiskella ja työllistyä. Granfelt nostaa haasteeksi tutkimuksen johtopäätöksissä myös sosiaalityön asiakaslähtöisen ammattitaidon kehittämisen, jossa rikoskierteessä elävien kanssa työskentelevien on uskallettava kohdata väkivaltaa, vihaa ja kokemusta elämän tarkoituksettomuudesta. (Granfelt 2003a, 8, 76.)

Rantalan (2004a) laadullisessa tutkimuksessa tarkasteltiin yhteiskunnallisia toimia vankilasta vapautuneiden huumeiden käyttäjien kiinnittämiseksi yhteiskuntaan Tampereen seudulla. Tutkijan mukaan lähtökohta integroida vankilasta vapautuneet takaisin yhteiskuntaan oli epärealistinen, koska moninaistuvassa yhteiskunnassa ei ole niin sanottua normaalia elämää, johon vankilasta vapautuneet voitaisiin palauttaa. Tutkimuksen mukaan keinot uusintarikollisuuden vähentämiseksi olivat jäsentymättömiä. Vankilasta vapautuvat ovat erityisryhmä, jolle on hyvin vähän erityispalveluja. Tutkimuksessa nousi esiin sellaisten palvelujen tarve, jossa saman katon alla olisivat kuntoutukseen motivointia, tuettua asumista, päihdehoitoa ja mielekästä tekemistä. Tällaista toimintaa on perinteisesti tarjonnut kolmas sektori, mikä on ollut Rantalan mielestä helppo ratkaisu julkiselle palvelujärjestelmälle, ja etääntyminen muun kaupungin sosiaalityön arjesta voi pitkällä tähtäimellä lisätä syrjäyttäviä rakenteita. (Rantala 2004a, 88-89.)

Kuivajärvi (1992) on oikeustieteen alaan kuuluvassa liseniaattityössään tutkinut sakkovankeja. Tutkimuksessa käytettiin monia erilaisia aineistoja. Sakkovankeuteen johtaneiden rikkomusten selvittämisessä aineistona käytettiin yhden päivän tilannetta kuvannutta poikkileikkausaineistoa, jota koottiin vuosilta 1979, 1988 ja 1990. Pääasiallisen aineiston muodostivat vankien nimilehdet, joista kävivät ilmi muuntorangaistuksen täytäntöönpanotiedot, kuten muunnettujen sakkojen suuruus, päiväsakkomäärät ja muuntorangaistuksen pituus sekä vankilassaoloaikaan liittyvät tiedot, kuten siirrot, mahdolliset poistumisluvat ja vapautumistiedot. Poikkileikkausaineiston lisäksi keskusvankirekisterin kortistoista koottiin vuoden 1988 aineistosta sakkovankien mahdollisista aiemmista muuntorangaistuksista, vankeusrangaistuksista, vankilakertaisuudesta, vapaudessa oloajan pituudesta ja edellisellä rangaistuskaudella suoritetuista rikoksista. Poikkileikkausaineistot olivat niin pieniä, että tutkimuksen kvantitatiivinen osuus jäi vain suorien jakaumien kuvailun tasolle. (1992, 97-112.)

Sakkovankien elämän todellisuutta kuvattiin vielä 40 sakkovangin teemahaastattelun avulla saadun aineiston analyysillä. Teemahaastattelujen tulokset esitettiin tutkimuksessa hyvin suppeasti huolimatta siitä, että tutkijan teemahaastatteluaineisto on ollut ilmeisesti varsin runsas. Sakkojen täytäntöönpanoprosessia ja viranomaisten toimintaa kartoitettiin vielä samassa tutkimuksessa haastatteleamalla 35 eri viranomaista ulosottovirastosta, lääninhallituksesta, tuomioistuinlaitoksesta, syyttäjänvirastosta, poliisista ja lääninvankilasta. Samassa tutkimuksessa selvitettiin vielä sakkovankien vankilassaoloaika sekä edellä mainitun 40 sakkovangin haastatteluaineiston avulla että haastatteleamalla vielä 14 vankilavirkailijaa. (Kuivajärvi 1992, 118, 147, 172.)

Näiden monipuolisten aineistojen avulla syntyi kuva sakkovangeista. Näpistys oli selvästi kaikkein yleisin rikkomus, joka oli johtanut sakkovankeuteen. Haastattelujen perusteella sakkovankien elämään liittyi huono-osaisuutta, ja elinolosuhteet olivat kaiken kaikkiaan ankaria. Aineelliset resurssit olivat niin niukat, että sakot olivat jääneet maksamatta. Sakkovangit asuivat yleisimmin asuntoloissa ja käyttivät runsaasti päihteitä. Sakoilla ei ollut suurtakaan merkitystä elämässä. Sakkolaiset osoittautuivat hyvin taitamattomiksi ja lyhytjännitteisiksi omien asioiden kuntoon saattamisessa eikä järjestelmäkään tukenut asioiden hoitamista. (Kuivajärvi 1992, 202-203.)

Kuivajärvi tyypitteli sakkovangit kolmeen erilaiseen tyyppiin: ”juoppoihin asunnottomiin”, ”satunnaisiin ensikertaisiin” ja ”aktiivisiin rikoksenteijöihin”. Satunnaisiin ensikertaisiin kuului kolmannes haastateltavista, joille lähtö vankilaan oli ollut yllättävä. Pienin ryhmä olivat aktiiviset rikoksenteijät, jotka olivat nuorehkoja ihmisiä, joille oli tyypillistä rikollinen elämäntapa. Juupoille asunnottomille vankilaan lähtö aiheutti usein harmia muun muassa asuntolapaikan menettämisen vuoksi, mutta monet ”juopot asunnottomat” pitivät sakkovankeuden hyvänä puolena vankilan fyysistä perushuoltoa. Tutkija toteaa tutkimuksen johtopäätöksissä, että vankilat joutuvat pakkohoitoinstituutiona hoitamaan yhteiskunnan sosiaali- ja päihdehuollon täydentävää tehtävää, vaikka tällaista tehtävää ei vankeinhoidolle lainsäädännön kautta ole asetettukaan. Tässä tehtävässä vankiloilla on asunnottomien tilapäismajoittajan rooli. (Kuivajärvi 1992, 203-204, 209.)

Kauppilan ja Mellaiksen tutkimuksia lukuun ottamatta näissä edellä esitellyissä suomalaisissa tutkimuksissa on käytetty pääasiassa kvalitatiivisia tutkimusmenetelmiä. Kvalitatiivista rikollisuuden tutkimusta kritisoivat melko lailla Virén ja Wiberg (1998, 15) todetessaan, että Suomessa ei kenelläkään ole kunnan käsitystä siitä, keitä mistäkin ja milloinkin on rangaistu, keitä vankiloissa istuu, millaisia ominaisuuksia vangeilla on ja millaisiin rikoksiin he rikosuransa eri vaiheissa ovat syylistyneet. Heidän mielestään monet elämänekerta- ja ”miltä minusta nyt tuntuu” -haastattelututkimukset eivät paljon auta kriminaalipolitiikan suunnittelua, vaikka kaikki mahdolliset rikollisten tarinat käytäisiin läpi. Ihan näin kategorista näkemystä ei kriminaalipolitiikalle kertyvistä hyödyistä voi tutkimuksille asettaa, vaan kaikki nämä laadulliset tutkimukset ovat nostaneet esimerkiksi myös haasteita vankien kanssa tehtävälle työlle. Eriytyisesti Kuivajärven sakkovankeja koskeva tutkimus kyseenalaistaa kriminaalipolitiikassa sakkovankituomioiden mielekkyyden huolimatta siitä, että käytetty aineisto on pääasiassa laadullista. Myöskään tutkimus, joka vastaa vain Virénin ja Wibergin esittämiin tutkimuksellisiin haasteisiin, ei auta kriminaalipolitiikkaa edistämään vankien sosiaalista integraatiota ja löytämään keinoja, miten vapautuvat vangit pysyisivät myös poissa vankiloista. Vankilasta vapautuvien vankien ongelmiin kohdistunutta tutkimusta on Suomessa ollut poikkeuksellisen vähän. Smolej (2005) on kartoittanut rikosseuraamusten tutkimusta Suomessa ja hän toteaa, että tutkimuskirjallisuuden perusteella laitosrangaistustutkimus on aiheena ollut määrällisesti suurta muihin rikosseuraamusalan aihepiireihin nähden. Ylipäänsä rikosseuraamusalan tutkimus hänen mukaansa on Suomessa ollut vähäistä. (Smolej 2005, 42, 44.)

Tiedossani on ulkomaisista tutkimuksista vain yksi vankien velkaantumista koskeva tutkimus. Stringer (2000) tutki Australiassa vankien velkaantumista vuonna 1998 käynnistyneessä ”Vanki ja velka” -tutkimusprojektissa, jossa käytettiin sekä kvantitatiivista että laadullista aineistoa. Tutkimukseen haastateltiin kyselylomakkeella 121 vankia, joista 20 oli naisvankia, mikä vastasi heidän osuuttaan vankipopulaatiosta. Otokseen kuuluvalla neljälle vangille tehtiin vielä syventävä haastattelu. Tutkimukseen haastateltiin vankien lisäksi vielä neljää projektin kohderyhmään kuuluvaa ryhmää: perheenjäsenistä kolmea erilaista ryhmää (iäkkäämpiä perheiden jäseniä, nuorten naisten ryhmää ja elinkautisvankien perheenjäseniä), neljää vankilan hyvinvointipalvelujen työntekijää, kolmea yhteisötyötä edustavaa organisaation jäsentä sekä kahta talousneuvojaa. (Stringer 2000, 3- 4.)

Stringerin (2000) mukaan 80 %:lla oli velkoja vankilaan joutuessaan. Velkamäärät erosivat sukupuolten mukaan niin, että naisvangeilla oli keskimäärin velkaa \$ 3,417 ja miesvangeilla \$ 16,060. Stringer totesi, että todelliset velkamäärät tulivat aliarvioiduksi tutkimuksessa, koska haastattelun ajankohtana vangit eivät soittaneet selvittääkseen senhetkisiä velkamääriään. Naiset olivat enimmäkseen velkaa perheelleen ja ystävilleen, kun taas miehet olivat velkaantuneet enemmän luottolaitosinstituutioille. Kaikista vangeista 30 %:lla oli asuntovelkaa. Naisvangeista 60 %:lla oli huolettavanaan lapsia. Naisvangeista vähän enemmän (44 %) kuin miesvangeista (38 %) piti velkaantumisen pääsyyinä huumeiden käyttöä. Naisista 56 % oli syyllistynyt rikoksiin maksaakseen velkojaan, kun vastaava luku miehillä oli 40 %. (Stringer 2000, 4-5.)

Vankeus lisäsi Stringerin mukaan vankien velkaantumista, koska velkoja periville instituutioille ei ollut tehty ilmoitusta vangitsemisesta. Lisäksi vankeus lisäsi velkaongelmia, koska vankeuden aikana vangit eivät voineet hoitaa velka-asioitaan, eikä heillä toisaalta ollut myöskään mahdollisuuksia niiden takaisin maksamiseen. Korkojen kasvamisen vuoksi he menettivät myös vankila-aikanaan omaisuuttaan kuten auton, huonekaluja ja asunnon. (Stringer 2000, 5-6.)

Tutkimuksessa tuli ilmi, että vankilasysteemi ei mahdollistanut ylipäänsä velka-asioiden hoitamista, koska tietoa ja apua ei ollut saatavissa vankilassa velkahallintaan. Velkaneuvontaan erikoistuneiden henkilöiden apu ei myöskään riittänyt vankien lisääntyvien velkaongelmien auttamiseen. Osalla vankilahenkilökunnasta oli myös asenteellisia ongelmia vankien taloudellisten ongelmien hoitamisesta kohtaan. Vangeilla ylipäänsä ei ollut tietoa siitä, miten ja mistä he voisivat saada apua velkaongelmiinsa. Myös puhelimen käyttöä velkaongelmien hoitamiseen rajoitettiin vankila-aikana. Vangin elämässä olevat muut ongelmat saattoivat estää myös vankila-aikana velka-asioiden hoitamista, koska heillä oli muita suurempia huolia kuten esimerkiksi huoli lapsistaan. Toisaalta moni uskoi, että ainoa ratkaisu velkaongelmiin oli maksaa velkaa takaisin, ja koska heillä ei ollut siihen varaa, päättivät he olla huolehtimatta koko velkaongelmasta. (Stringer 2000, 6.)

Tutkimuksen aineistoon kerättiin tietoa sekä laillisista että laittomista veloista. Vankila-aikaiset huumevelat olivat vankien keskuudessa hyvin yleisiä ja ne näyttivätkin olevan suurin syy vankien vankila-aikaiseen velkaantumiseen. Huume- tai peliriippuvuus aiheutti sen, että vangit ensisijaistivat näiden velkojen takaisinmaksua. Vapautumisen jälkeen oli velkaisena vaikea maksaa vuokra-asunnon vuokratakuuta ja vakituisen asunnon saaminen oli vaikeaa, mikä nousi velkaantuneen vangin kuntoutumisen esteeksi. Asunnon puute lisäsi tämän ryhmän marginalisaatiota. Raskain taakka velkaantuneen vangin veloista lankesi vangin perheenjäsenille, jotka olivat usein tietämättömiä oikeuksistaan ja jotka lisäksi joutuivat myös häikäilemättömien perintätointen kohteeksi. Perheenjäsenet maksoivat vangin velkoja, koska luuli-

vat olevansa laillisesti niistä vastuussa. Perheenjäsenet saattoivat olla myös vankila-aikana vangin painostuksen kohteena velkojen takaisin maksamisessa. (Stringer 2000, 10.)

Tutkimuksen päätulos oli, että kontrolloimaton velkaantuminen lisäsi köyhyyden, rikosten ja vankeuden kierrettä. Tutkimuksen vangeista 49 % oli kiinnittynyt rikolliseen elämäntapaan maksaakseen velkojaan. Lisäksi vankeus itsessään lisäsi uusia velkoja, kun samanaikaisesti vankeusrangaistus asetti esteitä hoitaa velka-ongelmia. Vankeus oli ylipäänsä monille esteenä pääsyssä yhteiskunnan laajemman avun piiriin. (Stringer 2000, 10.)

Yhteenvetona aikaisemmista tutkimuksista voi todeta, että tutkimustietoa vankien sosiaalisesta integraatiosta on tällä hetkellä vähän. Tutkimukseni pyrkii osaltaan paikkaamaan tätä tutkimuksellista aukkoa ja lisäämään tutkimustietoa vankien sosiaalisesta integraatiosta. Ylipäänsä tämä tutkimus lisää tietoa vankilasta vapautuvien vankien ongelmista, mitä tietoa on tuotettu suomalaisessa sosiaalitieteiden tutkimusperinteessä viime vuosina niukasti.

4 SOSIAALINEN INTEGRAATIO

4.1 Sosiaalisen integraation murros ja haasteet

Aikalaisanalyysiä tehneen brittiläisen Youngin (1999) näkemyksen mukaan olemme siirtyneet modernista sulauttamisen ja integroinnin maailmasta erottavaan ja ulossulkevaan myöhäis-moderniin maailmaan. Modernissa hyvinvointivaltiossa ”poikkeavat toiset” pyrittiin tuomaan reunoilta keskukseen, ja yhteiskuntapolitiikan päämääränä oli inklusio. Rajat olivat läpäiseviä: kulttuurinen siirtymä vähemmän sosiaalistetusta hyvin sosiaalistettuun oli mahdollista ja toivottua. (Young 1999, 1, 5-6.) Moderniin hyvinvointivaltioon kuului hänen mukaansa integraatio eikä se hyväksynyt moninaisuutta, mutta se oli sen sijaan suhteellisen suvaitsevainen ”hankalien ihmisten” suhteen. Hänen mukaansa myöhäismodernissa ei enää pyritä reunoilta ja ulkopuolelta elävien ihmisten integraatioon, vaan pikemminkin heidän pitämiseensä siellä, missä he ovat. Myöhäismoderni ei siis kykene suvaitsemaan ”vaikeita ihmisiä ja vaarallisia luokkia”, vaan se pyrkii rakentamaan mahdollisimman pitäviä puolustusmuureja heitä vastaan. (Young 1999, 20, 59, 104.) Myöskään Helneen siteeraaman Robert Castellin mukaan hyvinvointiyhteiskunnissa ei olisi enää sellaista integraatioitahtoa interventioiden suhteen kuin aiemmin (Helne 2002, 183). Beckin (1992, 134) mukaan riskiyhteiskunnan instituutiot pyrkivät palauttamaan takaisin entisiä varmuuksia ja korjaamaan normatiivisilla, kurinpidollisilla ja pedagogisilla interventioilla poikkeamia virallisesta normaalisuudesta, jolloin kuilu instituutio-naalisesti suunnitellun ja yhteiskunnallisesti validin normaliteetin välillä syvenee.

Giddens (1984) erottaa toisistaan systeemisen integraation ja sosiaalisen integraation käsitteet; hänen mukaansa sosiaalinen integraatio on ensisijainen systeemiseen integraatioon verrattuna. Tämä jako perustuu Giddensin näkemykseen, että yhteiskunnilla ja systeemeillä ei ole mitään tarpeita, vaan ihmisillä. Sosiaalisessa integraatiossa systeemimäisyys ilmenee välittömässä ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Jos kaikki yhteiskunnallinen uusintaminen olisi samanlaista, eikä ihmisten toiminnalla olisi aiottuja seurauksia, ei jakoa tarvittaisi. Giddens näkee, että refleктоivien itsesäätelypyrkimysten lisääntyminen systeemisessä integraatiossa on tunnusomaista modernille yhteiskunnalle. (Giddens 1984, 130, 132, 315.)

J.P. Roos puhui 90-luvun puolivälissä kurjuuden sosiaalipolitiikasta, jolla hän tarkoitti sitä, että sosiaalipolitiikan tulee luopua utopistisesta kaikkinaisen hyvän edistämisen tavoitteesta ja keskittyä kurjuuden analysointiin ja lievittämiseen. Tavoitteena hänen mukaansa on huono-osaisuuden lievittäminen, sekä suuren että pienen huono-osaisuuden. Roosin ajattelu lähtee hänen elämänpoliittisesta viitekehyksestään, jossa elämänpolitiikka kytkeytyy ihmisten arkiin elämänpoliittisiin valintoihin ja elämänhallintaan. Ihmisten hyvinvointia ja elämänhallintaa ei voida tarkastella vain valtiollisesti taattuina oikeuksina, vaan ihmisten oma toiminta ja valinta ovat elämänpoliittisessa viitekehyksessä olennaisia. (Roos 1996, 187-192.) Karisto (1996, 256-257) on täydentänyt Roosin ajattelua ja hänen mukaansa myös hyvinvoinnin edistämässä voidaan erottaa suuri ja pieni hyvinvointi. Hän jättäisi suuren hyvinvoinnin tavoittelun sosiaalityön tavoitteiden ulkopuolelle. Suuren hyvinvoinnin toteuttamislupauksiin ja -yrityksiin tulisi suhtautua varauksellisesti, sen sijaan pieni hyvinvointi ja kurjuus liittyvät toisiinsa: pienen hyvinvoinnin edistäminen luultavasti ehkäisee tai ainakin lievittää ongelmien syntyä.

Helne, Hänninen ja Karjalainen (2004) pohtivat yhteiskuntapolitiikan vastuuta sosiaalisten ongelmien ratkaisemisessa. Heidän pohdintansa on mielenkiintoinen avaus keskusteluun yksi-

lön ja yhteiskunnan välisestä vastuusta. Aktiivisen sosiaalipolitiikan nimissä vaarana on siirtää yhteiskunnan vastuuta yksilöille, pienyhteisöille, vapaaehtoisjärjestöille ja markkinoille. Elämänpoliittiset ratkaisut voivat olla hyvinkin merkittäviä, mutta ne eivät korvaa yhteiskuntapoliittisia päätöksiä ja julkisen vallan interventioita. Tutkijat esittävät kysymyksen siitä, kiistämmekö osallisuuden ajatuksen kyseenalaistamalla samalla sen, että on olemassa yhteiskunnallisia vääryyksiä, jotka vaatisivat poliittista väliintuloa. (Helne ym. 2004, 10-12.)

Onko sitten hyvinvointiyhteiskunnissa pikemminkin lisääntynyt yhteiskunnallinen eksklusio vai integraatio? Voidaanko ajatella, että vahvaan hyvinvointivaltioon kuuluva integrointitehtävä olisi menneisyyttä? Jos katsotaan vankeinhoidon kehitystä Suomessa viimeisten viiden vuoden ajalta, niin yhteiskunnan integrointipyrkimykset ovat lisääntyneet vankeinhoidossa lisääntyneiden toimintaohjelmien muodossa. Samoin uusimmissa valtion hanke- ja ohjelmapoliittisissa asiakirjoissa on vahvasti mukana sosiaalinen integrointi. Toisaalta samanaikaisesti vankilukujen kasvaminen kertonee yhteiskunnan tasolla tapahtuneesta eksklusiosta. Vankiluvun kasvu heijastelee myöhäismodernin yhteiskunnan tapaa sulkea ulkopuolelleen huono-osaisia kansalaisia, jolloin huono-osaisten vankien määrät heijastavat yhteiskunnan tapaa määrittää sosiaalisia ongelmia. Vankimäärien kasvu siirtää yhteiskunnan ongelmia yksilön ongelmiksi, ja vankeinhoidolle siirretään yhteiskunnan toimintaa haittaava väestönosa. Samalla vankeinhoidon tehtäväksi tulee helposti myös yhteiskunnan syrjäyttävien mekanismien legitimoiminen, mikä ylläpitää mielikuvaa tämän syrjäyttämisen prosessin yhteiskunnallisesta hyväksyttävyydestä. Pitkällä aikavälillä vankila- ja rikoskierteeseen jääneet lisäävät yhteiskunnan disintegraatiota ja turvattomuutta.

Pohjoismaisissa hyvinvointiyhteiskunnissa on myöhäismodernissa vaiheessa pyritty erilaisilla yhteiskuntapoliittisilla toimenpiteillä kohentamaan ihmisten työelämävalmiuksia ja tätä kautta tekemään toimeentulon hankkiminen omalla työllä houkuttelevammaksi kuin sosiaaliturvalla eläminen (Gough, Bradshaw, Ditch, Eardley & Whiteford 1997, 39-40). Myös sosiaalityöhön on tullut erityisesti kuntouttavia painotuksia 1990-luvun lopulla, ja ne on liitetty entistä selvemmin työllistämisen edistämiseen (Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 1999, 13-14). Kuntouttavalla työllistämisellä on katsottu voitavan vähentää toimeentulotuki-riippuvuutta ja parantaa mahdollisuuksia itsenäiseen toimeentulon hankkimiseen. Tällä on pyritty edistämään sosiaalista integraatiota ja mahdollisuuksia yhteiskunnalliseen osallisuuteen.

Juhilan (2002, 15) mukaan sosiaalityön aktivointiohjelmat voi yhtäältä nähdä integroinnin välineinä, joiden avulla ihmisiä ”polutetaan” pois marginaaleista; toisaalta niiden kautta sosiaalityö voi kuitenkin ajautua entistä syvempiin toiseutta tuottaviin käytäntöihin, jos ja kun sosiaalityön asiakkaita ryhdytään kategorisoimaan aktivointikelpoisuuden ja -tulosten mukaan hierarkkisiin ryhmiin. Näiden kelpoisten asiakkaiden lisäksi syntyy reunoilla elävien alin kastin. Tämän kastin ihmisillä ei ole juuri sosiaalisia oikeuksia, koska he eivät edes tuettuina kykene täyttämään aktiivisen ihannekansalaisen kriteereitä ja velvollisuuksia. Aktivointipolitiikassa on samanaikaisesti läsnä sekä integrointi että myöhäismodernin ajan koveneva suhde toiseuteen.

Hyvinvointiyhteiskunnan sosiaaliseen integraatioon kuuluu myös heikoimmin yhteiskunnassa pärjäävien ihmisten sosiaalisen toimintakyvyn kohentaminen ja elämän perusasioista huolehtiminen. Tavoitteena on lisätä ihmisten käytössä olevia toimintaresursseja ja parantaa ihmisten omia mahdollisuuksia hallita omaa elämäänsä ja vähentää elämän puitteiden musertavuutta sekä lisätä ihmisten mahdollisuuksia toteuttaa hyvää elämää. Hyvän elämän mahdollistavat toimintaresurssit ovat olennainen osa arkielämässä selviytymisessä ja yhteiskuntaan integroitumisessa (esim. Raunio 2000, 234). Raunion mukaan on kyse toisten mahdollisuuksien esille

tuomisesta ihmisten elämässä. Ihmisten ei tule olla sidottuja yhteen ainoaan elämänkulkuun, yhteen ainoaan vaihtoehtoon, vaan heillä tulisi olla mahdollisuus aloittaa uudelleen missä elämäntilanteessa ja -vaiheessa hyvänsä (Roos 1996, 217; Giddens 1998, 185-187). Sosiaalityö on avainasemassa vahvistettaessa toisten mahdollisuuksien politiikkaa (vrt. Raunio 2000, 234-237). Toisaalta toisten mahdollisuuksien politiikan tulisi sisältää myös perinteisiin toimintaresursseihin liittyvää sosiaalipolitiikkaa.

Vankien sosiaalisessa integraatiossa on sosiaali- ja terveystoimella merkittävä rooli, ja mitä vähemmän vapautuvien vankien sosiaaliseen integraatioon panostetaan, sitä enemmän he siirtyvät lainvalvontaviranomaisten ja seuraamusjärjestelmän vastuulle. Myöhäismodernin toisten mahdollisuuksien politiikka tarvitsee mittavia panoksia sekä sosiaalipolitiikassa että sosiaalityön työorientaatiossa. Tämä edellyttää Raitakarin mukaan (2002, 55-56) tilannekohtaista liittolaisuussuhdetta marginaaliin määriteltyjen ihmisryhmien kanssa. Erityisesti muutossuuntauneeseen sosiaalityöhön kuuluu suora yhteys ihmisten arkipäivään ja neuvottelut tiedon ja asiantuntijuuden oikeellisuudesta. Tällöin sosiaalityön asiantuntijuus rakentuu kokemustiedosta ja rajojen ylittämisestä, siinä korostetaan kumppanuutta, osallisuutta sekä voimaantumista rakentavia ammattikäytäntöjä ja niitä tukevaa tutkimusta ja tiedontuotantoa. (Karvinen-Niinikoski 2005, 81-82.)

Vapautuvien vankien ongelmiin liittyy monia elämänongelmia, jotka luovat ja ylläpitävät marginalisoitunutta elämäntilannetta. Hyvin kriittiseen näkökulmaan on päätenyt Rantala (2004a) tutkiessaan yhteiskunnallisia toimia vankilasta vapautuvien kiinnittymiseksi yhteiskuntaan Tampereen seudulla. Hän suhtautuu koko sosiaalisen integraation tavoitteeseen hyvin varauksellisesti ja nostaa esiin kysymyksen siitä, miksi yhteiskuntaan sopeutuminen, integroituminen tai kiinnittyminen taikka kokonaan rikokseton elämä ovat kyseenalaistamattomia ja ensisijaisia tavoitteita. Hänen mielestään kaikki ilmaisut viittaavat siihen, että vangit eivät ole osa yhteiskuntaa ja että yhteiskunta on vastaavasti jotain vankilan ulkopuolella. Tutkija arvioi myös ”Yhteistyössä rikoksettomaan elämään” -hankkeen (lyh. YRE) tavoitteita, joissa puhutaan paluusta yhteiskuntaan ”täysvaltaiseksi ja vastuulliseksi jäseneksi” ja pohtii, onko kyse siitä, että vapautuva vanki kykenee rikoksettomaan elämään ja että hän saa lisäksi toimeentulonsa laillisin keinoin (Rantala 2004a, 19-20).

Rantalan (2004a) mukaan uusintarikollisuuden vähentämisen sijaan tai ainakin sen rinnalla voisi puhua yksinkertaisesti rikollisuuden vähentämisestä, jossa keskeinen tavoite voisi olla esimerkiksi päihteiden ongelmakäyttöön liittyvien haittojen vähentäminen ja sen mieltäminen, että lyhyetkin hoitojaksot vähentävät omaisuusrikollisuutta. Keihin sitten hänen mukaansa tulisi panostaa? Ryhmiin, joiden rikosten uusimisriski on korkein ja jotka ovat vähiten motivoituneimpia vai ryhmiin, jotka kykenevät kiinnittymään yhteiskuntaan melkein omin voimin? Jos tavoitteena on täydellinen kiinnittyminen yhteiskuntaan, kannattaa Rantalan mukaan panostaa jälkimmäisiin; samalla hän pohtii, onko tämä toimintalinja tehokkainta uusintarikollisuuden saati rikollisuuden ehkäisyä (Rantala 2004a, 20-22).

Tämän ajatuksen on tuonut esiin jo aiemmin Laine (2002a, 133) kirjoituksessaan, jossa hän referoi Kanadan liittovaltion vankeinhoidon piiriin tuotua neljää periaatetta, jotka ovat menestyksekkäiden hoito-ohjelmien taustalla: 1) riskin huomioimisen periaate, 2) tarpeen huomioimisen periaate, 3) vastaavuusperiaate, 4) ammatillisen harkinnan periaate. Ensimmäinen eli riskin huomioimisen periaate lähtee pyrkimyksestä ennustaa rikollista käyttäytymistä, jolloin mahdollisen hoidon ja kuntoutuksen on perustuttava tähän uusimisriskiin. Korkean uusimisriskin omaaville on hänen tulkintansa mukaan taattava laajemmat ja perusteellisemmat ohjelmat; sen sijaan hyvin matalan uusimisriskin omaavat voidaan jättää hyvin vähäisten toimenpiteiden varaan tai jopa ilman erityisiä hoito-ohjelmia. Tarpeen huomioimisen periaate perustuu

rikoksenteikijän uusimisriskin tason arviointiin, ja siinä on keskeistä tunnistaa rikollista käyttäytymistä ylläpitävät tarpeet. Vastaavuusperiaate tarkoittaa yksinkertaisesti sitä, että hoito-ohjelma ja sen toteutus sopii kuntoutujalle. Ammatillinen harkinta viittaa siihen, että kaikkia rikoksenteikijöitä ei voi kohdella samalla tavalla, vaan tietyt eettiset ja inhimilliset tekijät tulee ottaa huomioon, vaikka hoito-ohjelmien ja riskiarviointien lähtökohdat edellyttäisivätkin johdonmukaisuutta.

Hypen (2004, 54) sanoo, että kuntouttavassa työssä kuten myös uusintarikollisuuteen vaikuttavassa työssä on tärkeää erottaa moninkertaiset uusijat omaksi ryhmäkseen, koska tämän ryhmän kohdalla tehtävä työ on eniten resursseja kuluttavaa ja koska tavoitteenasettelussa on oltava erityisen realistinen. Virheellinen käsitys, että 'mikään ei kuntoutuksessa toimi' rakentuu helposti. Epäselväksi jää, tarkoittaako Hypen tässä sitä, että kuntoutustyö tulisi kohdentaa muihin kuin moninkertaisiin rikoksenuusijoihin, jolloin Hypenin näkemys edustaisi kuntoutuksen kohdentamisessa päinvastaista näkemystä kuin Rantala ja Laine. Sosiaalipolitiikan perinteessä on korostettu lopputuloksen tasa-arvoa, jolloin puhutaan myös päinvastaisen syrjinnän logiikasta, jonka mukaan sellaisiin ryhmiin tulisi kohdistaa enemmän resursseja, joilla on heikommat lähtökohdat selviytyä yhteiskunnassa. Mihin vankiryhmiin sitten kannattaa kohdistaa yhteiskunnan voimavaroja ja voidaanko sitä mitenkään kategorisesti määritellä? Yhteiskunnan niukkenevien resurssien paineessa on vankeinhoidossakin vaarana alkaa luokitella ihmisiä ennusteen mukaisiin luokkiin. Tällainen ajatteluhan on jo kovin tuttua terveydenhuollon priorisointikeskusteluista, joissa pohditaan ketä kannattaa yhteiskunnan varoin hoitaa. Sosiaalityön eettisyys kyseenalaistuu, jos yhteiskunnan kaikkein huono-osaisimpiakin jäseniä aletaan luokitella yhteiskuntaan integroinnin ennustettavuuden mukaan.

Rantalan (2004a, 83) mukaan pyrkimys integroida vankilasta vapautuneet vangit takaisin yhteiskuntaan on lähtökohtana epärealistinen, ja monikulttuuristuvassa yhteiskunnassa ei ole jaettava yhteisyyttä tai niin sanottua normaalia elämää, johon vankilasta vapautuvat vangit voitaisiin palauttaa. Lisäksi vapautuvien vankien työmarkkinakelpoisuus on huono. Vastuu epäonnistumisesta jää retoriikan mukaisesti parempaan elämänhallintaan kykenemättömille yksilöille, vaikka ongelmat ovat pitkälti rakenteellisia. Rikokseton elämä onnistuu heidän tilanteisiinsa erikoistuneissa kuntoutuspaikoissa taikka integroiduin ja resursseja kuluttavin erityispalvelujärjestelyin. Rikoksesta aiheutuvien haittojen vähentäminen voisi olla suhteellisen realistinen tavoite monen vankilakierteessä olevan suhteen.

Myös Laine pohtii (2002a, 132) sitä, voitaisiinko vankeinhoidon kuntoutustavoitteet rinnastaa viime vuosina päihdetyössä korostettujen haittojen vähentämisen politiikkaan. Päihdetyössä nykyään realistisena tavoitteena täysraittisuuden sijaan pidetään asiakkaille aiheutuvien haittojen vähentämistä. Tästä hän esittää mielenkiintoisen kuntoutuksen vaikuttavuuden tuloshierarkian:

1. kuntoutuminen, ei ainakaan vakavia rikoksia,
2. tilanteen osittainen kohentuminen, rikokset harvenevat,
3. tilanne ei ainakaan pahennu, positiiviset asiat säilyvät,
4. pystytään hidastamaan tilanteen pahenemista,
5. tuskien lievittäminen.

Laineen mukaan tällainen tuloksen porrastaminen, jopa ”madaltaminen” luo tietenkin vielä suurempia ongelmia empiiriselle vaikuttavuustutkimukselle.

Laine (2002a) ja Rantala (2004a) tuovat puheenvuoroissaan esiin mielenkiintoisen näkökulman sosiaaliseen integraatioon, jossa tavoitteena voisi olla myös haittojen minimoiminen. Rantalan mukaan sosiaalisessa integraatiossa painopiste tulisi kuitenkin olla ehkäisevässä so-

siaalipolitiikassa. Rantala muuten mielenkiintoisessa puheenvuorossaan unohtaa kuitenkin pohjoismaisen hyvinvointivaltion sosiaalipolitiikkaan kuuluvan jakopoliittisen näkökulman, jossa uudelleenjakoa ei tarkastella ainoastaan ahtaasti toimeentulon muodostumisen kannalta, vaan laajasti sosiaalista turvallisuutta ja yhdenvertaisuutta lisäämään pyrkivien julkisten toimenpiteiden kannalta. Jakopoliittisten tavoitteiden toteuttaminen edellyttää sosiaalipoliittisen toiminnan ulottamista mahdollisimman monille elämänalueille.

Sosiaalipolitiikkaan kuuluvan sosiaalihuollon korjaavakin työ tulisi nähdä osana sosiaalipolitiikalle kuuluvaa integraatiotehtävää. Sosiaalityön ihmiskäsitykseen kuuluu jo implisiittisesti näkemys muutokseen pyrkivästä ihmisestä, ja muutossuuntautunut sosiaalityö saa oikeutuksensa tästä lähtökohdasta. Sosiaalisessa integraatiossa sosiaalihuollossa tehtävälle työlle ei pitäisi jäädä vain yksilölle aiheutuvien haittojen minimoiminen, vaan laajennettuun rakenteelliseen sosiaalityöhön kuuluva asiakkaiden valtaistaminen ja asianajotyö. Asiakkaiden valtaistaminen osallistaa ihmisiä yhteiskuntaan (vrt. Payne 1997, 269-275). Barberin (1991) näemyksen mukaan sosiaalityön psykososiaalinen ulottuvuus on perusteltavissa asiakkaista löytyvän yhteiskunnallisesti tuotetun voimattomuuden pohjalta. Koko julkinen sosiaalihuolto instituutiona symboloi asiakkaiden vallan puutetta. Riippuvuus ei ole luonteeltaan vain taloudellista, vaan siihen kuuluu myös kulttuurinen ja intellektuaalinen riippuvuus, mikä mahdollistaa köyhien monentasoisen ja monipuolisen alistamisen. (Barber 1991, 30, 35.) Haasteena sosiaalityössä on alioikeutettujen ryhmien sosiaalisten oikeuksien valvonta ja yhteiskunnallinen vaikuttamistyö.

Yhteiskunnan tulee taata Rawlsin (1993, 72) mukaan jäsenilleen rationaalisen autonomian edellytykset niin, että he voivat asettaa itselleen elämässään päämääriä ja ottaa päämääristään ja toimistaan täyden vastuun. Ilman näitä rationaalisen autonomian ehtoja vallattomuudesta omasta elämästä vastuuseen kehittyvien vankien kasvutarinoiden määrä saattaa jäädä kovin vähäiseksi.

4.2 Vangit, ylivelkaantuminen sekä sosiaalinen integraatio valtion ohjelma- ja hankepoliittisissa asiakirjoissa

Seuraavassa tarkastellaan sosiaalista integraatiota velkaantumisen ja vankien näkökulmasta valtion keskeisissä ohjelma- ja hankepoliittisissa asiakirjoissa. Asiakirjat osaltaan valottavat myöhäismodernin valtion tahtoa sosiaaliseen integraatioon. Nykyisen hallituksen ohjelmassa velkaantumisongelma mainitaan ohjelman 14. kohdassa (oikeuspolitiikka ja kansalaisten turvallisuus) seuraavasti:

”Luodaan kattava toimenpideohjelma ylivelkaantumisongelmien syntymisen ja niiden syvenemisen estämiseksi sekä maksukyvyttömyystilanteiden joustavaksi ja tehokkaaksi hoitamiseksi. Sosiaalisena tavoitteena on edistää ongelmiin joutuneiden yksityishenkilöiden ja perheiden mahdollisuuksia aktiiviseen elämään.” (Pääministeri Matti Vanhasen hallitusohjelma 24.06.2003, 46)

”Toimenpideohjelmaa toteutetaan eri hallinnonalojen yhteistyönä. Kehitetään velkaneuvonnan menetelmiä ja henkilöstön osaamista. Ulosottolain kokonaisuudistusta jatketaan. Ulosottolain ja velan vanhentumista koskevien lakien uudistusten vaikutuksia seurataan.” (emt., 48.)

Lisäksi nykyisen hallituksen samassa ohjelmakohdassa (s. 48) mainitaan myös rikostaustaiset seuraavasti:

”Rangaistusten täytäntöönpanoa ja vankeinhoitolaitoksen toimintaa kehitettäessä otetaan keskeiseksi tavoitteeksi uusintarikollisuuden vähentäminen. Vankeusrangaistusta koskeva lainsäädäntö uudistetaan. Valmistellaan sopimushoitovankien käyttöönnottoa. Rangaistusten täytäntöönpanoa kehitetään edistämään tuomittujen mahdollisuuksia rikoksettomaan elämään ja yhteiskuntaan sijoittumista. Vapautuvien vankien elämänhallintaa tukeva jälkihuolto järjestetään. Tarkastellaan sakon muuntorangaistuksen käyttöä maksukyvyttömyyden vuoksi suorittamatta jäävien sakkujen osalta sekä selvitetään mahdollisuudet helpottaa vankiloiden tilanahtautta tarkoituksenmukaisella sijoittelulla.”

Hallitusohjelma ottaa tässä kohdin kantaa vankien sosiaaliseen integraatioon. Pyrkimyksenä on tukea vankien sosiaalista integraatiota sekä täytäntöönpanovaiheessa että jälkihuollossa. Siihen viitataan virke, jossa vankien jälkihuollossa pyritään tukemaan elämänhallintaa.

Hallitusohjelman mukaisesti oikeusministeriö asetti syksyllä 2003 velkahallintatyöryhmän laatimaan velkahallintaohjelmaa. Velkahallintaohjelman osassa II nostetaan esiin erityisryhmien velkaongelmia ja näistä vielä erikseen vapautuvat vangit:

”Vankiloista vapautuu vuosittain noin 7 000 vankia, joiden sosiaalinen asema on perinteisesti huono ja tuen tarve suuri. Vangeista noin joka toinen vapautuu asunnottomaksi, kaksi kolmesta on eri tavoin päihdeongelmaisia ja yli puolella on vakavia mielenterveysongelmia. Vankiloissa turvataan riittävä terveydenhuolto ja järjestetään enenevästi erilaisia psykososiaalisia kuntoutumishoitoja. Ongelma on, että vapautumisvaiheessa tuki ei säännönmukaisesti jatku, ja jo toteutetun kuntoutuksen hyöty saattaa siten valua hukkaan. Velkaantuminen luo oman lisäpaineensa kaikkiin ongelmiin.” (Velkahallintaohjelma Osa II 2004, 115.)

Lisäksi velkahallintaohjelmassa kiinnitetään huomiota siihen, että huumerikokset ovat lisääntyneet räjähdysmäisesti. Laillisten korvausvaatimusten ja velkojen lisäksi erityisesti ”huume- ja pelivelat” sekä niiden perintään liittyvä toimintakulttuuri näyttää pitävän vapautuvia vankeja rikoskierteessä. Velkahallintaohjelmassa nostetaan esiin myös se, että rikoksia tehneillä ei ole ollut aina mahdollisuuksia hyödyntää tuki- ja auttamisjärjestelmiä. Samoin vapautuvien vankien työ- ja toimintakyky on usein matala, ja useilla on vaikeuksia asioida viranomaisten kanssa eivätkä he ymmärrä aina viranomaisten antamaa informaatiota. Lisäksi todetaan, että velka- ja ulosottoasioita on erittäin vaikea hoitaa tutkintavankeusaikana. Myös vankien rikosperusteiset korvaukset ovat suuria, eikä niille vankilassaoloaikana voi tehdä mitään. (Velkahallintaohjelma Osa II 2004, 116.)

Velkahallintaohjelmassa linjataan uudelleen myös ulosottotoimintaa, jonka ensisijaisena tehtävänä on ulosottovelvoitteiden toimeenpano. Ohjelmassa todetaan, että ulosotto ei voi toimia eristyneenä velka- ja talousneuvonnasta tai sosiaali- ja terveystoimesta, vaan ulosottomies voisi ohjata myös asiakkaita näiden palvelujen piiriin. Ohjelmassa esitetään viranomaisyhteistyötä velallisen taloudellisen ja sosiaalisen toimintakyvyn palauttamiseksi. Erityistä huomiota ulosotossa tulisi työryhmän mielestä kiinnittää sellaisten nuorten velallisten asemaan, joiden

velkatilanne ei ole vielä riistäytynyt hallitsemattomaksi. (Velkahallintaohjelma Osa II 2004, 90.)

Sosiaalista integraatiota on käsitelty tarkemmin sisäasiainministeriön poikkihallinnollisessa sisäisen turvallisuuden ohjelmassa. Ohjelmassa syrjäytyminen nähdään keskeisenä tulevaisuuden uhkana yhteiskunnassa. Ohjelman mukaan työttömyyden, köyhyyden, eriarvoisuuden, ulkomaalaisten puutteellisen kotoutumisen, sairauksien ja päihteiden käytön aiheuttaman syrjäytymisen seurauksena yhteiskunnan ulkopuolelle ajautuvien määrä voi lisääntyä. (Arjen turvaa 2004, 17.)

Samassa ohjelmassa strategiseksi linjaukseksi mainitaan muun muassa se, että vankien mahdollisuuksia sijoittua yhteiskuntaan rangaistusajan päätyttyä lisätään ja tuetaan. Tavoitteena on rikosten uusimisriskin tason alentaminen 3 %:lla vuoteen 2007 mennessä. Keinoina esitetään vapautuvien vankien jälkihuollon parantamista kehittämällä seuraamusjärjestelmästä palaavien palvelunohjausta ja pääsyä sosiaali- ja terveysturvan sekä asumis-, koulutus- ja työllisyyspalvelujen piiriin. (Arjen turvaa 2004, 47.) Lisäksi ohjelman liiteosassa (s. 94–95) pohditaan sisäiseen turvallisuuteen vaikuttavia ja sitä muokkaavia ilmiöitä ja todetaan, että sosiaalisen turvallisuuden takaa hyvin toimiva kansalaisyhteiskunta ja vahva ihmisten keskinäinen luottamus ja huolenpito. Samoin todetaan, että hyvinvoinnin lisääntyminen ja elinolosuhteiden paraneminen eivät ole jakaantuneet tasaisesti, vaan työllisyys- ja elintasoerojen lisäksi eriarvoisuus näkyy esimerkiksi erona rikollisuuden suhteellisessa määrässä.

Rikollisuutta selitetään tässä ohjelmassa yhteiskunnan rakenteellisilla tekijöillä ja todetaan, että väestörakenne, perherakenne, huono-osaisuus ja erilaiset hyvinvointipuutteet, kuten työttömyys ja pienituloisuus selittävät suurimpien päärikostyyppien kuten väkivalta- ja omaisuusrikollisuustason vaihtelua, samoin kuin syrjäytyneiden miesten keskinäiset väkivallan teot muodostavat kokonaisen rikollisuudesta runsaat puolet. Kiinnostavaa tässä ohjelmassa on se, että rakenteellisille tekijöille annetaan suuri merkitys selitettäessä vankiluvun nousua. Rantala (2004a, 18-19) kritisoi Rikoksettoman elämänhallintaan -komiteamietintöä (2001) juuri siitä, että mietinnössä ei ole pohdittu laaja-alaisesti, mitkä tekijät vaikuttavat uusintarikollisuuteen, vaan painopiste on ensisijaisesti vangeissa itsessään. Hänen mukaansa mietinnön suosituksissa ja ehdotettujen linjausten lähtökohtina korostuu ikään kuin itsestään selvästi vankien omavastuu ja muutoshalukkuus. Rantala ei kuitenkaan kiistä, etteivätkö vangin asenne ja halu muutokseen ole rikoksettoman elämänhallinnan merkittäviä edellytyksiä, mutta hän korostaa sitä, että jos yksilön itsevastuullisuus saa kovin suuren painopisteen, näyttäytyvät syrjäytyminen ja siitä ulospääsy yksilön ”valmiustilan” eikä yhteiskunnan rakenteen ongelmana.

Köyhyyden ja syrjäytymisen vastaisessa kansallisessa toimintasuunnitelmassa vuosille 2003 – 2005 mainitaan vankilasta vapautuvat kahdessa ohjelman luvussa. Vankeja käsitellään ”Strategiset linjaukset ja tavoitteet” -pääotsikon alaisessa alaluvussa, jossa käsitellään kohdennettuja toimenpiteitä tarvitsevia riskiryhmiä. Kohdennettuja toimenpiteitä tarvitsevissa riskiryhmissä tuodaan esiin erilaisia erillisryhmiä myös otsikkotasolla kuten ”asunnottomat ja ylivelkaantuneet”, sen sijaan vankeja koskeva alaluku on otsikoitu ”Rikollisuudesta aiheutuvan syrjäytymisen ehkäisy”. Vankien sosiaaliseen taustaan kiinnitetään huomiota toteamalla, että ”vangeista noin 40 % on asunnottomia vankilaan joutuessaan ja vuosittain vapautuu noin 400 – 500 vankia asunnottomaksi”. ”Kansalliset toimenpiteet” -luvussa toimenpiteenä todetaan ylipäänsä uusintarikollisuuden vähentäminen. Lisäksi samassa kohdassa tuodaan esiin se, että nuorten vankien rikosten uusimisriski on erityisen suuri. Toimenpiteinä uusintarikollisuuden ehkäisemiseksi pääsääntöisesti kohdennetaan tukemaan nuorten pysyvää rikoksetonta elämänmuutosta. Kaikkien osalta todetaan: ”Järjestetään vapautuvien vankien elämänhallintaa

tukeva jälkihuolto.” Vapautuvien vankien asunnottomuuden ongelmaan ei viitata toimenpiteiden osalta lainkaan. Myöskään asunnottomien riskiryhmiä käsittelevässä luvussa ei esimerkeissä mainita vankien asunnottomuusongelmaa, vaikka samassa ohjelmassa kohdennettuja toimenpiteitä -kohdassa ”rikollisuutta aiheuttavan syrjäytymisen ehkäisy” tuodaan nimenomaan asunnottomuuden ongelma esiin erityisesti vankien kohdalla. (Köyhyyden ja syrjäytymisen vastainen kansallinen toimintasuunnitelma 2003, 39-40, 47-48.)

Vankilasta vapautuvat mainitaan vielä yhtenä toimenpiteiden kohteena, jossa yhdenmetyiksi toimenpiteiksi mainitaan rikollisuuden ehkäisy, rikosasioiden sovittelu ja ”Yhteistyössä rikoksettomaan elämään” -projekti. Nämä kaikki edellä mainitut eivät ole toimenpiteitä, vaan yleisluontoisempia tavoitteita. Rantala (2004a, 24) toteaaakin, että Köyhyyden ja syrjäytymisen vastaisessa kansallisessa toimintasuunnitelmassa vuosille 2003 – 2005 jäsentely koskien vankilasta vapautuvia on itsessään hyvin sekava. Lisäksi lainrikkojien yhteiskuntaan integroituminen vastuutetaan ohjelmassa vahvasti projekteille. Kaikkien tavoitteiden toteuttaminen perustuu kuitenkin moniammatilliseen yhteistyöhön, mutta työnjakoa ei ole missään täsmennetty.

Velkaantumiseen liittyvät ongelmat nähdään tässä ohjelmassa kohdentuvan erityisesti huonosaasiin kansalaisiin. Velkaongelman ratkaisua legitimoidaan myös muiden kansalaisten yli-velkaantumisriskillä.

”Velkaongelmat voivat aiheuttaa vakavia taloudellisia ja sosiaalisia haittoja. Riski joutua velkaongelmiin on perinteisesti kohdentunut erityisesti huonosaasiin väestöryhmiin. Erilaisten uusien rahoitus- ja luottomuotojen kehittyminen ja yleistyminen sekä kotitalouksien ja työmarkkinoiden epätyypillistyminen ovat lisänneet myös muiden kansalaisryhmien ylivelkaantumisriskiä. Lisäksi kuntien poikkeavat käytännöt toimeentulotuen myöntämisessä ajavat kaikkein pienituloisimpia entistä laajemmin turvautumaan erilaisiin vakuudetomiin ja sitä kautta kalliimpiin luottomuotoihin.” (Köyhyyden ja syrjäytymisen vastainen kansallinen toimintasuunnitelma 2003, 39.)

Sosiaalisesti tavoitteeksi mainitaan ongelmiin joutuneiden yksityishenkilöiden ja perheiden mahdollisuuksien edistäminen aktiiviseen elämään.

Ensimmäisessä suomalaisessa kansallisessa sosiaalialan kehittämisprojektin selvityshenkilöiden loppuraportissa (Kansallinen sosiaalialan kehittämisprojekti 2003) ei löydy mainintaa vankilasta vapautuvien hyvinvointipalvelujen turvaamisesta. Sosiaalipalveluiden saatavuuden ja laadun parantaminen koskee lapsia ja lapsiperheitä, aikuisten palveluja, joissa ovat mukana vammaiset ja kehitysvammaiset, päihdeongelmaiset ja pitkäaikaistyöttömät sekä vanhukset omana ryhmänään. Lisäksi erityiskysymysten kohderyhmiksi on otettu mukaan ruotsin- ja saamenkieliset ja maahanmuuttajat. Päihdepalvelujen ja pitkäaikaistyöttömien palvelujen turvaaminen kohdistuu toki myös vankilasta vapautuviin vankeihin ja asiakirjassa todetaan:

”Vaikeasti työllistettävien ryhmille tarkoitettuja erilaisia palvelu- ja tukirakenteita tulee koota yhteen ja kehittää eräänlaisiksi työvoiman kehittämiskeskukseksi.” (Kansallinen sosiaalialan kehittämisprojekti 2003, 24).

Omana erityisryhmänä Kansallinen sosiaalialan kehittämisprojekti ei nosta esiin missään ohjelman kohdassa kaikkein huono-osaisimman väestönosan, vankilasta vapautuvien palvelui-

den turvaamista. Vankilasta vapautuvilla on asunnottomuuden lisäksi usein myös muita ongelmia, kuten työmarkkinoiden ulkopuolisuutta, päihteiden käyttöä, köyhyyttä ja velkaantumista (Granfelt 2003a, 3). Heidän elämäntilanteensa vaatisi erityisesti uudentyypistä moniammatillista tukea.

Sosiaalialan kehittämisprojektin tavoitteiden toteuttamiseksi on myöhemmin käynnistetty Sosiaalialan kehittämishanke 2003 – 2007, johon kuuluu 20 eri osahanketta. Osahankkeet painottuvat erityisesti lasten ja lapsiperheiden tukemiseen, joihin kohdistuu kuusi erillishanketta. (Sosiaalialan kehittämishanke pähkinänkuoressa 2004.) Vapautuvien vankien yhteiskuntaan integroitumista tukevat hankkeet eivät ole mukana sosiaalialan kehittämishankkeiden osahankkeina. Sen sijaan vapautuvien vankien yhteiskuntaan integroitumisen edistämiseksi toimi vuosina 2001 – 2005 kansallinen poikkihallinnollinen ”Yhteistyössä rikoksettomaan elämään” -hanke (YRE), jossa taustaorganisaationa oli oikeusministeriö. YRE-hankkeen keskeinen tavoite oli edistää paikallistason yhteistyötä vankilasta vapautuvien auttamiseksi ja luoda seudulliseen yhteistyöhön perustuvia toimintamalleja, joilla voitiin edistää seuraamuksiin tuomitujen yhteiskuntaan sijoittumista ja vähentää uusintarikollisuutta. Hankkeessa työmallina pyrittiin kehittämään kunnallista tai alueellista palveluohjausta. (Yhteistyössä rikoksettomaan elämään 2004.)

Suomalaisessa hyvinvointiyhteiskunnassa 2000-luvun alulle on leimallista pyrkimys sosiaaliseen integraatioon erilaisten valtiollisten toiminta- ja hankeohjelmien kautta. Aikakautta voi luonnehtia yhteiskuntapolitiikassa hanke- ja projektiakakaudeksi. Giddensia mukailleen voisi sanoa, että hankepoliittinen aikakausi ilmentää myöhäismodernin systeemisen integraation tapaa reflektiiviseen itsesäätelyyn. Yhteiskunta itsessään ei ole kuitenkaan toimija, vaan yhteiskuntapolitiikan toimijat tuottavat tietoisella toiminnallaan sosiaalista integraatiota.

4.3 Köyhyys ja velkaantuminen

Institutionaalista sosiaalipolitiikkaa harjoittavat hyvinvointivaltiot, kuten Suomi, Ruotsi ja Tanska erottuivat empiirisessä vertailututkimuksessa Euroopan unionissa sekä alhaisilla köyhyysasteillaan että kyvyllään estää huono-osaisuuden kasautumista. Samassa tutkimuksessa vertailtiin myös suomalaisten köyhien tilannetta muuhun Eurooppaan. Tässä vertailussa kuva suomalaisesta köyhyydestä muuttui vähemmän kauniiksi: suomalainen köyhä oli tulotasollaan pohjois- ja mannereurooppalaisessa vertailussa muiden maiden köyhiä heikommassa tilanteessa (Kautto & Moisio 2002, 331-332). Tutkimukset myös 1990-luvun köyhyydestä osoittavat, että sosiaalipolitiikka toimi varsin hyvin tarkasteltiinpa pitkäaikaista tai lyhytaikaista köyhyyttä. Suomi sijoittui myös varsin hyvin kansainvälisissä vertailuissa, mitä tuli köyhyyden laajuuteen. Sen sijaan vähimmäisturvan varassa elävien köyhyys lisääntyi entisestään 1990-luvun jälkipuoliskolla, ja toimeentulotukiasiakkaiden keskuudessa kehitys oli kaikkein synkintä. Huono-osaisuus paikantui entistä selvemmin pitkäaikaistyöttömiin ja muihin perusturvaan saaviin ryhmiin. (Kangas & Ritakallio 2003; Penttilä ym. 2003.)

Myös sosiaali- ja terveystalvelujen tarjonnan tilaa selvittäneen vuoden 2004 sosiaalibarometrin mukaan eri väestöryhmien hyvinvoinnissa oli suuria eroja. Vahvaa polarisoitumista oli kehittynyt hyvin ja huonosti voivan väestönosan välille jo vuosia, eikä tilanteeseen nähty lähitulevaisuudessa muutosta. Barometrin mukaan palveluntuottajat arvioivat kykenevänsä tukemaan kaikkein huonoimmin muun muassa ylivelkaantuneita, huumeongelmaisia, vankilasta vapautuneita, moniongelmaisia, asunnottomia ja mielenterveysongelmaisia. Barometrin tu-

loksena voi sanoa, että nykyinen järjestelmä ei pysty kohtaamaan kaikkein huono-osaisimpia ja heidän ongelmiaan.

Tuoreimman sosiaalibarometrin (2005, 207) johtopäätöksissä todetaan, että vuoden 2005 alussa sosiaalipalvelut arvioidaan kyettävän turvaamaan kunnissa paremmin kuin kolmena vuotena aiemmin; sen sijaan hyvinvointipalvelujen tuottajien asiantuntija-arvioissa nimetään erityisesti asunnottomien, ylivelkaantuneiden ja päihdeongelmista kärsivien tilanne sellaiseksi, mikä ei ole kohentunut, ja heidän hyvinvointiaan turvataan puutteellisesti. Kaikki toimijat kokivat mahdollisuutensa auttaa näitä ihmisiä pääosin heikoiksi. Barometrissa mainitaan myös, että pitkittyneesti työttömien, työkyvyttömiä ja mielenterveysongelmista kärsivien sekä useista ongelmista samanaikaisesti kärsivien mahdollisuudet saada tukea ovat muuta väestöä heikommalla, vaikka näiden ryhmien avun tarve on suurin. Näiden selvitysten ja tutkimusten valossa näyttää siltä, että yhteiskunnassa tapahtunut eksklusio on muuttunut hyvinvointiyhteiskunnan pysyväksi ilmiöksi.

Köyhyystutkimuksissa on jo kauan tuotu esiin huono-osaisuuden kasautumisilmiö, jossa hyvinvoinnin vajeet kasautuvat samojen ihmisten osalle (esim. Näkki 1981; Heikkilä 1990; Ritakallio 1991; Kortteinen & Tuomikoski 1998; Kautto 2002; Kangas & Ritakallio 2003). Tällöin monet kahdessa viimeisessä sosiaalibarometrissä nostetut tukea tarvitsevat ryhmät ovat osin päällekkäisiä sosiaalisten ongelmien kantajia; erityisesti vapautuvat vangit kuuluvat tähän huono-osaisuuden kasautumisen kovimpaan ytimeen. He kärsivät usein samanaikaisesti mielenterveys- ja päihdeongelmista ja vapautuvat asunnottomiksi. Lisäksi vankilasta vapautuvilta puuttuu keskimääräistä väestöä useammin ammatillinen koulutus, he ovat olleet usein työttömiä jo ennen vankilaan joutumista, monilla on työkykyä alentavia pitkäaikaisia sairauksia ja he ovat ylivelkaantuneita.

Kyselytutkimusten mukaan velkaongelmia kokeneiden tai ongelmiansa vuoksi ulosotto- tai luottotietorekisteriin kirjattujen velallisten osuus vaihteli 18 – 74-vuotiaasta väestöstä 1990-luvulla 5 – 15 %:n välillä, ja vuosikymmenen lopulla noin 100 000 taloudella tai 200 000 – 300 000 henkilöllä oli joko subjektiivisesti koettuja tai maksuvaikeuksien vuoksi rekisteröityjä velkaongelmia (Mutttilainen 2002, 248).

Ylivelkaantumiseen liittyvät tutkimukset näyttävät osoittavan, että velkaongelmat keskittyvät yleisimmin heikoimmassa asemassa oleviin väestöryhmiin. Vuoden 1998 kotitaloustutkimuksen mukaan pitkäaikaistyöttömillä ylivelkaantumisen riski oli 13-kertainen verrattuna ylempiin toimihenkilöihin, ja alimpaan tuloviidennekseen kuuluvilla se oli kymmenkertainen verrattuna ylimpään viidennekseen kuuluviin (Reijo 2000, 22-23). Yksinhuoltajilla riski joutua velkaongelmiin oli nelinkertainen verrattuna lapsettomiin pareihin. Kankaan ja Ritakallion (1997, 190-191) tekemissä köyhyystutkimuksissa tuli esiin se, että 1990-luvun puolivälissä velkaongelmia kokivat suhteellisesti eniten eronneet ja työttömät sekä ne, joiden lapsuudenkodissa oli turvaututtu huoltoapuun. Velkaongelmat olivat myös keskimääräistä yleisempiä 35 – 44-vuotiailla, miehillä, vähän koulutetuilla, yrittäjillä ja työntekijäammateissa toimivilla, yksinhuoltajilla ja kaksilapsisilla perheillä sekä pienillä paikkakunnilla asuvilla. Myös tutkimukset ja selvitykset, joissa on tarkasteltu luottorekisteriaineistoja, tuomioistuinaineistoja ja ulosotto-tietoja sekä tietoja, joissa aineistoa on koottu velkaongelmiaan luotonantajan kanssa selvitel-leistä henkilöistä, velkaneuvonnan asiakkaista, velkajärjestelyvelallisista sekä muuta apua ha-keneista henkilöistä näyttävät osoittavan, että vakavat velkaongelmat kohdentuvat edellä mai-nittuihin riskiryhmiin (esim. Sunila & Järvelä 1994; Mutttilainen & Tala 1998; Iivari & Mälkiä 1999; Erola 2000).

1990-luvun jälkimmäisellä puoliskolla velkaongelmat keskittyivät entistä enemmän perinteisesti ongelmallisiin velallisryhmiin. Esimerkiksi työttömien ja eronneiden asema heikentyi suhteessa muihin ylivelkaantuneiden ryhmiin nähden, koska heidän ongelmansa vähenivät muita hitaammin tai jopa pahentuivat (Ritakallio 2001; Marski & Mäensivu 1988, 55). Iivarin (2000, 133) mukaan pienituloisten, työntekijäammateissa toimivien ja nuorten osuudet ylivelkaantuneista lisääntyi eniten vuosina 1994 – 1997. Tilastokeskuksen kotitaloustutkimuksissa vuosina 1994 – 1998 neljä-viisi kymmenestä subjektiivisesti ylivelkaantuneesta kotitaloudesta oli turvautunut toimeentulotukeen edeltäneen vuoden aikana. Ylivelkaantuneiden toimeentulotukea saavien määrä vaihteli eri vuosina 30 000 – 60 000 välillä. Samoina vuosina vain 10 – 15 % kaikista velkaantuneista kotitalouksista oli saanut toimeentulotukea. (Reijo 2000, 23.) Tämän mukaan velkaongelmiin joutuneilla talouksilla toimeentulotukeen turvautuminen oli siis suhteellisesti yleisempää kuin kaikilla velallistalouksilla.

Iivarin ja Karjalaisen (1999) pääkaupunkiseudun seurakuntien diakonia-asiakkaita koskeva tutkimus toi tietoa myös velkaongelmien vuoksi diakoniatyön asiakkaiksi hakeutuneista. Diakoniatyön asiakkaista joka kolmas oli velkaongelmissa ja heistä valtaosa oli pitkäaikaistyöttömiä. Tarkasteltaessa ylivelkaisia koko maassa olivat diakonian asiakkaiden velkojen määrät pieniä. Velkaongelmat olivat avustuksen myöntämisen ensisijainen syy yhdellä velallisella kahdeksasta. Avustusta saaneilla oli vaikeuksia kulutusluottojen, muiden piensaatavien tai takausvelkojen kanssa. Avustusmuodoista yleisin oli ateriakupongi; raha-avustus oli sen sijaan harvinaista: noin yksi prosentti hakijoista oli saanut raha-avustusta ja yleisin avustussumma oli 10 – 17 euroa. Diakoniatyöhön sisältyvään avustukseen turvautuminen ei yleensä liity kokonaan muun perusturvan kuten toimeentulotuen ulkopuolelle jäämiseen, vaan kysymys on täydentävästä avusta. Avustusten suuruudesta ja muodoista voi jo päätellä, että diakonian apuun turvaudutaan viimeisessä hädässä. (Iivari & Karjalainen 1999, 37, 40, 63.)

Muttilaisen (2002, 142) mukaan eri tavoin haavoittavassa asemassa olevien kansalaisryhmien suurempi riski joutua velkaongelmiin pätee laajasti, jos tarkastellaan sekä eri ajankohtina tehtyjä kotimaisia väestö-, kotitalous- tai rekisteripohjaisia tutkimuksia että ulkomailla tehtyjä tutkimuksia. Velkaongelmien kasaantuminen huono-osaisiin ryhmiin on silti vain osatotuus velkaongelmien kohdentumisesta. Velkaongelman monimuotoisuus tulee esiin, kun tarkastellaan Turun yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksen köyhyystutkimuksen tuloksia vuodelta 1995, jolloin velkaongelmat olivat laajimmillaan talouslaman jälkeen. Vertailtaessa riskivelallisten ominaispiirteitä ja sitä kenelle velkaongelmat ovat vakavamman lajin köyhyyttä verrattuna muulla tavoin mitattuun köyhyyteen niin velkaongelmien kasaantuminen näyttäisi kasaantuvan huono-osaisiin väestöryhmiin. Sen sijaan vertailu muihin köyhyysmittareihin paljastaa, että heti laman jälkeen ylivelkaantuminen oli yleisin köyhyysongelma nimenomaan kohtalaisen hyvässä ja vakaassa asemassa oleville väestöryhmille. Näitä ryhmiä olivat akateemisen koulutuksen saaneet, ylemmät toimihenkilöt ja lapsettomat parit. Tämän mukaan puheet uusköyhyydestä velkaongelmien suhteen näyttäisivät osittain paikkansa pitäviltä. Velkaongelmat ovat tuoneet köyhien joukkoon väestöryhmiä, joissa muilla tavoin mitattu köyhyys on harvinaista. Hyväosaisten velallisten luottojen käyttö on usein yleistä ja runsasta, kun taas suuren velkaongelmariskin ryhmissä se on pikemminkin harvinaista ja vähäistä. (Muttalainen 1996, 31-33; 2002, 143.)

Veloista johtuva köyhyys jakaantuu Muttilaisen (2002, 143) mukaan tasaisemmin koko väestöön kuin muilla osoittimilla mitattu köyhyys. Kaikkein köyhimmät ovat jo alun perin luotto-markkinoiden ulkopuolella, eivätkä voi joutua maksuvaikeuksiin tavanomaisista rahoituslähteistä ottamiensa luottojen takia. Keski- ja suurituloisilla on yleensä parhaat luotonsaantimahdollisuudet ja siksi myös eniten velkaa.

1990-luvun puolivälissä väestön velkaköyhyys oli noin kolmanneksen yleisempää kuin tuloköyhyys ja yli kolminkertainen verrattuna rekisteritiedoista laskettuun tuloköyhyyteen. Vuonna 2000 koottujen vertailutietojen mukaan tuloköyhyys hieman lisääntyi ja velkaköyhyys väheni 1990-luvun toisella puoliskolla. (Kangas & Ritakallio 1997; Ritakallio 2001.) Muutokseen lienee vaikuttanut 1990-luvun lopun velallisten asemaan tehdyt lainmuutokset. Lama vuosien seurauksena työttömyyden lisääntyminen ja sosiaaliturvaan tehdyt leikkaukset ovat varmaan vaikuttaneet tuloköyhyyden lisääntymiseen.

Velkaongelmia on siis taloudelliselta asemaltaan heikoimmassa asemassa olevilla ja niitä esiintyy myös keskiluokalla. Velkaongelmat johtuvat yleensä useammin toimeentuloa vaarantavasta yllättävästä muutoksesta kuin maksujen tahallista laiminlyönnistä (Mutttilainen 2002, 248). Taloudellisesti heikoimmassa asemassa olevat ovat yleensä myös muiden hyvinvoinnin osatekijöiden suhteen heikkoresurssisimpia kansalaisia, joten velkaongelmat uhkaavat lisätä heidän kohdallaan huono-osaisuuden kasautumisilmiötä. Velkaongelmiin joutuneista vapautuvista vangeista suurin osa on ilmeisesti kasautuvasti huono-osaisia velallisia ja heidän sosiaalinen asemansa on heikoin verrattuna kaikkiin velkaongelmaisiin. Vapautuvilla vangeilla on ylipäänsä muita väestöryhmiä enemmän vaikeuksia päästä kiinnittymään työelämään, lisäksi valtiolle maksettavat korvaukset laskevat varmaan vapautuvan vangin motivaatiota tehdä palkkatyötä. Tässä yhtälössä vankien rikospurusteiset velat yhdistettynä muihin velkoihin muodostavat sosiaalisen integraation esteen, vaikka yhteiskunta haluaa viime kädessä pitää kiinni integraatitavoitteestaan ja uskoa, että vapautuvista vangeista tulisi yhteiskuntaan sopeutuvia, palkkatyöllä itseään elättäviä veronmaksajia.

4.4 Nykyiset velkaantuneen auttamisjärjestelmät

Velkojen maksuvaikeuksissa kamppailevien kansalaisten tilannetta helpottamaan on kehitetty useita tuki- ja auttamisjärjestelmiä, ja ne muodostavat laajan ja moniportaisen kokonaisuuden, jota voidaan Muttilaisen (2002) mukaan kutsua sosiaaliturvajärjestelmään rinnastaen velkaturvajärjestelmäksi. Hänen mukaansa velkaongelmien hallintajärjestelmien rakentuminen voidaan jakaa karkeasti kolmeen jaksoon. Ensimmäistä jaksoa vuosina 1987 – 1992 voi luonnehtia monien tärkeiden ja myöhemmin toteutuneiden hallintakeinojen ideointijaksoksi, jolloin käynnistyivät varhaiset velkaneuvontakokeilut, Takuu-Säätiön toiminta käynnistyi sekä velkajärjestelylakia koskevat aloitteet ja ehdotukset syntyivät. Toiselle jaksolle vuosina 1993 – 1996 oli ominaista luottoyhteiskunnan velkaturvajärjestelmän perusrakenteiden syntyminen. Tällöin tuli voimaan maksukyvyttömyyslainsäädäntö, velkaneuvontapalvelut vakiintuivat ja Takuu-Säätiön toiminta laajeni. Kolmannella jaksolla vuodesta 1997 eteenpäin täydennettiin keskeistä velkaongelmien hallintavalikoimaa ja pyrittiin vaikuttamaan suojakeinojen ulkopuolelle jääneiden väliinpuotajien asemaan. (Mutttilainen 2002, 240-241.)

Tällä hetkellä velkaongelmien hallintakeinovalikoima muodostaa Muttilaisen (2002) mukaan täyteen ahdetun, hajanaisen ja vaikeasti hahmotettavan kokonaisuuden, ja luottoyhteiskunnan monimutkaisessa velkaturvajärjestelmässä on samantyyppisiä ongelmia kuin sosiaaliturvajärjestelmässäkin: osa apuun oikeutetuista ei osaa tai halua hakea apua. Velkaongelmiin joutuneen kansalaisen suojaverkko on silti nykyisin olennaisesti tiheämpi kuin luottosäännöstelyn purkautumisen aikoihin 1980-luvun puolivälin jälkeen. (Mutttilainen 2002, 243.)

Nykyisistä velkaturvajärjestelmistä tarkastellaan erikseen keskeisimpiä velkaturvajärjestelmiä kuten talous- ja velkaneuvontaa, sosiaalihuollon tukea sisältäen sosiaalisen luottotuksen, lakisääteistä velkajärjestelyä sekä vielä kolmannen sektorin toimijoista Takuu-Säätiön toimintaa.

4.4.1 Talous- ja velkaneuvonta

Talous- ja velkaneuvonta on osa 1990-luvulla laajentunutta velkaongelmien hallintajärjestelmää. Muuttuessaan lakisääteiseksi vuonna 2000 palvelut ulotettiin koko maahan, jolloin vuoden 2001 alusta lähtien lainmukainen rahoitus aloitettiin palveluntuottajille. Aiemmin velkaneuvontaa annettiin maassamme vuoden 1993 alusta oikeusministeriön erityisrahoituksen turvin pääsääntöisesti kuntien, kirkon ja erilaisten järjestöjen toimesta. Talous- ja velkaneuvonnan henkilökunnalle ei laissa määritelty kelpoisuusehtoja, vaan kunnissa talous- ja velkaneuvojat ovat kunnan työntekijöitä, jotka hoitavat talous- ja velkaneuvontaa oman työnsä ohessa; suuremmissa kunnissa on myös päätoimisia neuvoja. Velkaneuvojien pätevyysvaatimuksissa ei kuitenkaan edellytetä sosiaalipalvelujärjestelmän tuntemusta ja sosiaalialan osaamista huolimatta siitä, että asiakkaiden kanssa tehtävä työ on psykososiaalista muutostyötä, ja työn kautta vaikutetaan muun muassa syrjäytymisen ehkäisyyn ja asiakkaiden sosiaalisten oikeuksien toteutumiseen.

Myös velkaneuvontatyön monet asiakkaat ovat usein ahdistavissa elämäntilanteissa kääntyessään velkaneuvonnan puoleen, jolloin psykososiaalinen työ olisi luonnollinen osa velkaneuvontatyötä. Velkaneuvontatyöllä on velkaantuneen kokonaistilanteen kartoittamisen ja ohjauksen kannalta suuri rooli ja velkaantunutta ohjataan muun muassa sopimaan maksujärjestelyjä suoraan velkojan tai velkojien kanssa tai ohjataan tekemään erillinen sopimus velkojen järjestelyksi.

Talous- ja velkaneuvontalain vaikutuksia on arvioitu kolme vuotta lain voimaantulon jälkeen. Valkaman (2004) mukaan yrityssidokset ovat neuvonnan asiakkailta yleisiä, ja asiakkaista noin puolella velkaongelmat liittyvät päättäneeseen yritystoimintaan. Toinen velkaneuvonnan asiakasryhmä muodostuu pääasiassa kulutusluottojen takia velkaongelmiin joutuneista. Kulutusluotot olivat maksuvaikeuksien taustalla useimmiten naisilla, nuorilla, naimattomilla ja eronneilla. Asiakkaista toimeentulotukea oli saanut 40 % viimeisen 12 kuukauden aikana. Asiakkaiden ilmoittama keskimääräinen odotusaika neuvontaan oli noin neljä viikkoa. Asiakkaiden oma arvio kohtuullisesta odotusajasta oli kahdesta kolmeen viikkoon. Tutkija toteaa, että asiakkaiden näkökulmasta nykyinen keskimääräinen odotusaika ei ole valtakunnallisella tasolla merkittävä ongelma, vaan näin asiakkaalle jää aikaa tarvittavien asiakirjojen hankkimiseen. (Valkama 2004, 76, 79-80.)

Monien erityisryhmien kohdalla pitkä odotusaika tuskin edistää asiakkaan elämänhallintaa ja motivaatiota selvittää velkaongelmia. Modernia julkisten palvelujen palvelukulttuurijattelua edustavat pikemminkin sellaiset palvelut, joihin asiakkaan on mahdollista päästä mahdollisimman matalin kynnyksin. Viime vuosina ovat matalan kynnyksen palvelut olleet kehittämisen kohteena sosiaalialan työssä. Tutkimuksissa on tuotu esiin, että organisaatioilla on taipumusta nostaa palvelun kynnystä monin eri tavoin ja siksi organisaatiot osittain tiedostamattaan suojaautuvat vaikeilta tilanteilta ja vaikeilta asiakkailta luomalla organisaation tarpeista lähteviä sääntöjä. Joskus niitä perustellaan asiakkaan edulla (vrt. esim. Törmä ym. 2003, 85; Kaakinen ym. 2003, 60-61). Kuluttajaviraston selvityksessä päinvastoin kuin edellä mainituksa tutkimuksessa (Valkama 2004) todetaankin, että velallisen oikeusturvan kannalta pitkät jonotusajat ovat kohtuuttomia ja että yli sadan päivän jonotusaikoja oli vuonna 2003 kaikkiaan 7:ssä eli 11,5 %:ssa kaikista neuvontayksiköistä. Pisimmät jonotusajat keskittyivät yleensä suurempiin väestökeskuksiin. (Paloranta 2004, 2-3.) Myös eduskunnan apulaisoikeusasiamies Petri Jääskeläinen selvitti talous- ja velkaneuvonnan ruuhkautumista, kohtuuttomia jonotusaikoja ja suuria alueellisia vaihteluita. Hänen selvityksestään tuli ilmi, että tilanne oli huono eri-

tyisesti kasvukeskuksissa ja suurimmissa kaupungeissa. Hänen mukaansa tilanne on jono-tusaikojen perusteella mitattuna heikentynyt entisestään huolimatta määrärahojen kasvusta. Yksikkökohtaiset erot olivat suurimmat pahimmin ruuhkautuneilla alueilla erityisesti Etelä-Suomessa. (Jääskeläinen, apulaisoikeusasiamiehen lehdistötiedote 12.05.2005.) Näihin suuriin väestökeskuksiin, joissa on velkaneuvonnan ajallisesti pisimmät jonot, vapautuu myös suurin osa vangeista.

4.4.2 Sosiaalihuollon tukijärjestelmät

Sosiaalihuollon tuki ja neuvonta ylivelkaantuneelle painottuu toimeentulotukeen ja sosiaali-seen luototukseen. Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (L 812/2000) toi velvollisuuksia myös kuntien sosiaalihuollon työntekijöille ohjata asiakkaita velkaantumisasi-oissa ainakin niin, että asiakkaalle selvitetään, mihin palveluihin ja tukitoimiin hänellä on mahdollisuus.

Toimeentulotuki on sosiaalihuollon viimesijainen tukimuoto, jonka tarkoituksena on turvata henkilön ja perheen välttämätön toimeentulo ja edistää itsenäistä suoriutumista. (L 1412/1997). Toimeentulotukea maksetaan sekä norminmukaisena toimeentulotukena että eh-käisevänä toimeentulotukena. Sosiaalihuollon ehkäisevää toimeentulotukea voidaan joskus käyttää tilapäisistä velkaongelmista selviämiseen kuten esimerkiksi pienehköjen vuokratien tai eräänntyneiden laskujen maksamiseen. Velkajärjestelyä saaneen henkilön hakiessa toimeen-tulotukea velkajärjestely on voitu nähdä eräänlaisena ensisijaisena toimeentulon turvaamisen muotona, jolloin toimeentulotukianomus on voitu hylätä. Kuitenkin toimeentulotukea myön-nettäessä suoraan palkasta tai muusta etuudesta tapahtuva ulosotto otetaan pääsääntöisesti huomioon hakijan tulojen vähennyksenä. Menettelyä on perusteltu muun muassa sillä, että muutoin velallisen perustuslain 19 §:n 1 momentissa tarkoitettu välttämätön toimeentulon tur-vaaminen saattaisi vaarantua, koska ulosmitattava osuus on sellainen tulon osa, johon saajalla ei ole määräämisvaltaa, eikä henkilö voi siltä osin itse päättää, maksaako hän velkansa vai pitääkö huolta omasta toimeentulostaan ja jättää velat maksamatta. Mikäli taas toimeentulo-tuen hakija lyhentää vapaaehtoisesti velkaansa, suhtaudutaan siihen toimeentulotuen myöntä-misessä kuten muihinkin velanhoidomenoihin toimeentulotukeen sisällyttöminä menoina. Käytännössä pienituloiselle velalliselle on useissa tapauksissa taloudellisesti edullista päästää velat ulosottoon ja hakea toimeentulotukea. Tällöin ulosmittauksen kohteena olevalle henki-lölle voidaan joutua myöntämään pitkäaikaisesti toimeentulotukea ja käyttämään välillisesti yhteiskunnan varoja velkojien hyväksi. (Velkahallintaohjelma Osa II 2004, 19-20.)

Sosiaalinen luototus on sosiaalihuoltoon kuuluvaa luotonantoa, jonka tarkoituksena on ehkäis-tä taloudellista syrjäytymistä ja ylivelkaantumista sekä edistää yksilön ja perheen itsenäistä suoriutumista. Kunnat voivat päättää sosiaalisen luototuksen käyttöön ottamisesta ja sen käy-tön laajuudesta. Nämä luotot voivat soveltua talouden tasapainottamiseen joissakin tapauksis-sa maksuvaikeuksien aikana; sosiaalista luottoa voidaan myöntää perustellusta syystä pienitu-loiselle ja vähävaraiselle hakijalle, jolla ei ole muuten mahdollisuutta saada kohtuuehtoista luottoa ja jolla on kyky suoriutua luoton takaisinmaksusta. (L 1133/2002; Sosiaalinen luototus 2002.)

Jos velallinen kykenee sosiaalisen luototuksen avulla maksamaan pois muualta otetut kalliit luotot ja tasapainottamaan taloudenpitoaan, niin sosiaalinen luototus voi parantaa velallisen asemaa. Sosiaalista luototusta onkin käytetty pääasiassa vanhojen velkojen järjestelyyn. Kun-tien sosiaalisen luototuksen voi katsoa korostavan aktiivista, kannustavaa ja tiukkoja budjetti-

rajoitteita korostavaa sosiaalipolitiikkaa. Sosiaaliset luotot ja takaukset ovat myös velkojille riskitön vaihtoehto siirtää ongelmaveloista johtuvat tappiot muiden maksettavaksi. (Muttillainen 2002, 253.) Toisaalta sosiaalisen luototuksen vaarana vähävaraisilla on pahentaa heidän taloudellista ahdinkoaan, jos luotonottajalla on niukasti maksuvaraa. Sosiaalisen luototuksen riskinä kiristyvässä kuntataloudessa on korvata ehkäisevää toimeentulotukea sosiaalisella luototuksella. Tähän saakka ehkäisevää toimeentulotukea on voinut käyttää toimeentulolaskelman ulkopuolisiin menoihin esimerkiksi velkakierteen katkaisemiseen tai talouden tasapainon palauttamiseen. Ehkäisevässä mielessä toimeentulotukea on nykyään voitu käyttää myös esimerkiksi vuokra- ja sähkölaskurästeihin muun muassa hädän tai asunnottomaksi joutumisen estämiseksi.

Luototuskokeilun loppuraportissa todettiin, että kahdeksan kokeilukuntaa eivät olleet korvanneet varsinaista toimeentulotukea sosiaalisella luototuksella. Kuntakokeilu osoitti myös, että pienituloisten ja vähävaraisten taloudelliset ongelmat ovat monimuotoisia ja mahdollisuus päästä köyhyydestä eroon ovat heikot. (Iivari ym. 2002.) Iivari (2004, 34) määrittelee ehkäisevän toimeentulotuen ja sosiaalisen luototuksen eroiksi sen, että ehkäisevän toimeentulotuen käytössä on pystyttävä perustelemaan se, mitä kielteisiä sosiaalisia seurauksia toiminnalla pyritään ehkäisemään; sen sijaan sosiaalinen luotto keskittyy rahoittamaan sitä, mikä ei ole ehdottoman välttämätöntä, mutta usein kuitenkin hakijan näkökulmasta tarpeellista.

Saaren (2005, 92) mukaan sosiaalinen luototus voi lieventää köyhyyttä, mutta sen köyhyyttä ehkäisevä vaikutus on kyseenalainen. Sosiaalisen luototuksen piiriin kuuluvien henkilöiden taloudellisiin ongelmiin se voi tuoda helpotusta, mutta luototuksen tehokkuus ”äärimmäisen köyhyyden” poistamisessa on heikohko, sillä luoton myöntämisperusteet edellyttävät saajalta niin sanottua maksuvaraa, jolloin kaikkein köyhimmät, joiden maksuvara on heikko, jäävät velkaongelmineen luototuksen ulkopuolelle. Vankilasta vapautuvat vangit ovat tyypillinen sellainen ryhmä, jolla on velkoja, mutta jolla harvoin on maksuvaraa, koska monien vapautuvien vankien rikosperusteiset korvaukset vievät vähäisenkin maksuvaran huolehtia muista veloista, jolloin sosiaalinen luototus on vankien velkaongelmien ratkaisuun hyvin marginaalinen.

4.4.3 Velkajärjestely

Ylivelkaantumistilanteessa on joissakin tapauksissa ollut mahdollista hakea lakisääteistä yksityishenkilön velkajärjestelyä, ja jos velkajärjestelylle on ollut edellytyksiä, on tuomioistuimien voinut vahvistaa maksuohjelman. Maksuohjelmassa määritellään, kuinka paljon velkoja on maksettava, ja kun maksuohjelma on päättynyt, on velallinen vapautunut lopuista veloistaan. Velkajärjestely voidaan siis myöntää yksityishenkilölle, jos velkajärjestelyn yleiset edellytykset toteutuvat eli jos velkaongelmat johtuvat velallisen maksukyvyyn olennaisesta heikentymisestä ilman hänen omaa syytään tapahtuneen olosuhdemuutoksen vuoksi (esim. työttömyys, työkyvyttömyys, sairaus) eikä maksukyvyyn oleteta paranevan lähivuosina. Velkajärjestely voidaan myös myöntää muiden painavien perusteiden vuoksi, jos velkojen määrän ja velallisen maksukyvyyn välillä vallitsee merkittävä epäsuhta. Velkajärjestelyjen maksuohjelmat ovat pääsääntöisesti kestäneet viisi vuotta; esimerkiksi vuoden 2003 maksuohjelmissa 70 %:ssa tapauksista maksuohjelma kesti viisi vuotta ja tätä lyhyempiä ohjelmia oli noin 7 %:ssa tapauksista. Maksuohjelma voi kestää yli viisi vuotta, jos velallinen säilyttää omistusasuntonsa tai jos maksuohjelman kesto on jatkettu yksityisvelkojen vuoksi. (Velkahallintaohjelma Osa II 2004, 92-93.)

Velkajärjestelylaissa määritellään myös esteitä velkajärjestelyyn pääsemiseksi. Näitä esteitä ovat ilmeisen kevytmielinen velkaantuminen tai jos voidaan olettaa, että velallinen ei tulisi noudattamaan maksuohjelmaa. Esteeksi laissa mainitaan myös velallisen pakoilu, tulojen ja varojen salailu tai harhaanjohtavien tietojen antaminen. Vapautuvia vankeja koskee erityisesti lain kohta, jossa esteeksi määritellään se, että velalliselle on määrätty rikoksen perusteella maksuvelvollisuus eikä velkajärjestelyn myöntämistä voida pitää perusteltuna velan määrä, rikoksen laatu, vahingon kärsineen asema ja muut seikat huomioon ottaen. Laissa määriteltyistä esteistä huolimatta voidaan velkajärjestely harkinnan mukaan joskus painavista syistä tosin myöntää. (L 57/1993; L 63/1997; L 1273/2002.)

Muttilainen ja Valkama (2003) totesivat tutkimuksessaan, että asiakkaiden kokemukset velkajärjestelyn hakemisesta olivat suhteellisen kielteisiä. Haastateltavista puolet oli käyttänyt apunaan velkaneuvojaa ja puolet asianajajaa ja lakimestä. Keskeisinä ongelmina nähtiin velkajärjestelykoneiston kankeus ja hitaus; lisäksi hakemusten pitkät käsittelyajat ja ”paperisota” aiheuttivat usein tyytymättömyyttä. Toinen merkittävä ongelma oli haastateltavien mukaan tiedon puute. Velallisten toimeentulo maksuohjelman aikana oli ollut niukkaa: lähes kaikki haastateltavat olivat kuitenkin suoriutuneet maksuohjelman aikana terveystoimista eikä kukaan ollut nähnyt nälkää. Kiristynyttä taloustilannetta oli paikattu sukulaisilta ja tuttavilta otetuilla vippilainoilla. Huolimatta siitä, että velkajärjestely koettiin oheisvaikutuksineen raskaaksi, nähtiin se kuitenkin kamppailun arvoiseksi. (Muttilainen & Valkama 2003, 65-66.)

4.4.4 Takuu-Säätiön toiminta

Takuu-Säätiön perustaminen on lähtenyt liikkeelle 1980-luvun lopulla vankilapappien aloitteesta, kun vankilapapit tutustuivat silloisen Länsi-Saksan takausmalliin. Säätiö perustettiin 1990-luvun lopulla, ja vuoden 1991 yhteisvastuukeräyksellä saatiin ensimmäiset varat säätiön perusrahoitukseen, josta ryhdyttiin myöntämään velkojen takauksia vankilasta ja muista laitoksista vapautuville henkilöille. (Iivari & Rastas 1996, 38-47; Takuu-Säätiö 2005.) Toiminnan alkuvaiheessa takaustoiminta kohdistui laitoksista vapautuneiden auttamiseen (Muttilainen 2002, 231). Nykyisin sen kohderyhmänä ovat ylipäänsä kotitaloudet, jotka ovat taloudellisessa kriisissä ja tarvitsevat apua velka- ja maksuvaikeuksien ratkaisemisessa. Takuu-Säätiön takaustoiminnan päärahoittajana toimii tällä hetkellä Raha-automaattiyhdistys. (Takuusäätiö 2005.)

Takuu-Säätiö antaa velka-asioissa velkaneuvontaa puhelimitse ja takaa sellaisten velkaantuneiden velkoja, joilla ei ole mahdollista saada velkoja velkajärjestelyyn. Takuu-Säätiö on myös toimittanut velkaneuvontaoppaan velallisille. Säätiö takaa velallisen pankista nostettavan järjestelylainan, jolla maksetaan kaikki velkojien saatavat pois; velalliselle jää hoidettavaksi yksi laina, jonka hoitokulut ja usein myös takaisinmaksu ovat aiempaa kohtuullisemmat. Tällä hetkellä pankin myöntämän markkinaehtoisesta takauslainan suuruus on 34 000 euroa ja takausaika on enintään kahdeksan vuotta. Ennen takauksen myöntämistä asiakkaalta edellytetään vähintään puolen vuoden jaksoa, jonka aikana hän hoitaa velkojaan maksuvaransa mukaisesti eikä velkaannu lisää. Maksuvara lasketaan pääpiirteissään samoin kuin lakisääteisessä velkajärjestelyssä. Maksuvaraa edellytetään olevan koko maksuohjelman ajan. (Takuusäätiö 2005.)

Takuu-Säätiön toiminta on Muttilaisen (2002, 232) mukaan kiinnostava kokonaisuus, joka tarjoaa velkaongelmien korjaamiseen uudenlaisen toimintamallin. Sen tehtävänä on toimia välittäjänä yhtäältä velallisten ja luotonantajien sekä toisaalta sosiaalisten ja taloudellisten int-

ressien välillä. Toiminnassa on Muttilaisen mukaan pienoiskoossa aineksia, joista velkojen hallintapolitiikkakin koostuu: siihen sisältyy maksukyvyn arviointia, luoton myöntämistä, informaation jakamista, velkojen järjestelyä ja ryhmäkohtaisia erityiskeinoja. Lisäksi Takuu-Säätiö on osa kolmannen sektorin toimintaa, jolla pyritään vaikuttamaan ensisijaisten suoja-järjestelmien ulkopuolelle jääneiden velallisten asemaan. Takuu-Säätiön takaustoiminta ja sosiaalinen luototus kohdistuu samoihin kohteisiin eli vanhojen kalliiden luottojen järjestelyyn; molemmissa tarkoituksena on yhdistämällä vanhoja luottoja vähentää luottojen kokonaiskor-koa ja käsittelymaksuja sekä saada näin takaisinmaksuohjelmat velkaantuneelle paremmin hallittaviksi.

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

5.1 Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuskysymykset

Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää vankilasta vapautuvien vankien velkaantumista ja velkaantumisen luonnetta, velkojen yhteyttä muihin vapautumiseen liittyviin ongelmiin ja vapautuvan vangin tuen ja avun tarvetta. Saatuja tuloksia on tarkoitus hyödyntää ajallisten muutosten ja tällä hetkellä käytössä olevien tukijärjestelmien arvioinnissa ja kehittämisessä osana uusintarikollisuuden ennaltaehkäisyä sekä haittojen minimointia. Ajallisia muutoksia voidaan tarkastella vain suuntaa antavina muun muassa rikosseuraamusjärjestelmissä tapahtuneiden muutosten vuoksi. Vertailtavuuden ongelmista huolimatta tutkimuksen tuloksia verrataan Mellaiksen vuonna 1991 tekemään selvitykseen ja tarkastellaan runsaassa kymmenessä vuodessa tapahtuneita muutoksia vapautuvien vankien velkatilanteessa. Edellisessä tutkimuksessa oli hyvin vähän muuttujia, jotka kuvasivat vankien elämäntilannetta, joten elämäntilanteessa tapahtuvien muutosten vertailun mahdollisuudet ovat tässä tutkimuksessa hyvin rajalliset. Tehdyssä tutkimuksessa ei myöskään laajemmin tutkittu velkaantuneen vangin sekä vankilaikaista että vapautumisen jälkeisen ajan tuen tarvetta. Vapautuvan vangin tuen tarvetta kartoitettiin ainoastaan yhdessä monivalintakysymyksessä. Tuen tarpeen selvittäminen on kuitenkin ensiarvoisen tärkeää kehitettäessä vankien kanssa tehtävää työtä, jotta voidaan edistää yhteiskunnassa vapautuvien vankien sosiaalista integraatiota. Vuoden 1991 tutkimuksen kyselylomake ei sisältänyt myöskään yhtään avointa kysymystä. Tutkimuksen vertailu edelliseen vuoden 1991 vankien velkaantumista koskevan tutkimuksen tuloksiin keskittyy vain velkatilanteen vertailuun. Nyt käsillä olevan tutkimuksen pääkysymykset ovat:

1. Millainen on vapautuvan vangin elämäntilanne ja erityisesti velkatilanne?
2. Miten vapautuvat vangit kokevat velkaantumisen?
3. Millaiset tukipalvelut edistävät vangin yhteiskuntaan integroitumista?
4. Millainen on vankien oma käsitys yhteiskuntaan integroitumisen mahdollisuuksista?

Näiden kysymysten avulla toivotaan saatavan selville, millaisen esteen velkaantuminen asettaa vapautuneen vangin yhteiskuntaan integroitumiselle. Vastaamalla tutkimuksen ensimmäiseen kysymykseen voidaan valottaa velkojen yhteyttä muihin vapautuvan vangin ongelmiin. Tutkimuskysymys kaksi tuo esiin myös vangin motivaation hoitaa velkaongelmaa. Kolmannen kysymyksen tarkastelussa tulee esiin vangin oma asiantuntemus sekä vankilaikaisesta että vankilan jälkeistä sosiaalisesta tuesta, mikä on ensiarvoisen tärkeää kehitettäessä yhteiskunnassa vangeille tukipalveluja. Viimeinen tutkimuskysymys on sosiaalisen integraation kannalta kiintoisa jo siksi, että yleensä vangeilta itseltään ei ole kysytty, mikä heidän omasta mielestään estää elämästä rikoksetonta elämää.

5.2 Tutkimusaineistot

Tutkimusaineistona käytettiin sekä kvantitatiivista että kvalitatiivista tutkimusaineistoa. Tässä tutkimuksessa keräsin kyselylomakkeen (N=470) avulla sekä kvantitatiivista aineistoa että vapautuneiden vankien haastattelujen (N=9) tuottamaa laadullista aineistoa. Kysely sisälsi myös avokysymyksiä, joita analysoin laadullisesti.

Määrällinen aineisto tuo esille velkaongelman ilmiön laajuuden ja yleisyyden, kun taas laadullinen aineisto kuvaa vapautuvan vangin yksilöllisiä kokemuksia ja näkemyksiä tutkittavasta velkaongelmasta ja tuen tarpeesta. Molempien aineistojen käyttö samassa tutkimuksessa on perusteltua silloin, kun ne nähdään toisiaan täydentävinä ja silloin kun pyritään ymmärtämään tutkittavaa ilmiötä syvällisemmin ja tuottamaan tietoa eri näkökulmista (Bryman 1995). Tällainen asetelma sopii erityisen hyvin vankien velkaongelmien tutkimiseen, ja näin hankittuja tutkimusaineistoja voidaan pitää riittävän laajoina ja monipuolisina, jotta niillä voidaan vastata tutkimuksessa asetettuihin tavoitteisiin. Tutkimusaineiston triangulaation käyttö on ylipäänsä perusteltua silloin, kun yksittäisellä tutkimusmenetelmällä saatava kuva tutkimuskohteesta ei olisi kyllin kattava (Eskola & Suoranta 2000, 68-74). Saman tutkimuksen kvantitatiivinen ja kvalitatiivinen aineisto voidaan analysoida joko erikseen (esim. Kääriäinen 1994; Kortteinen & Tuomikoski 1998; Muttillainen & Valkama 2003), rinnakkain (esim. Pohjola 1994; Iivari & Karjalainen 1999) tai niin, että toinen aineistotyyppi on analyysivaiheessa alisteisessa suhteessa toiseen (esim. Kyngäs 2000). Itse sovelsin ensin mainittua tapaa ja lisäksi kyselyaineiston analyysissä rinnakkaista tapaa. Tämän tutkimuksen luvut 6 – 10 sisältävät kyselyaineiston analyysin tuloksia ja luku 11 käsittelee vankien haastattelusta saatuja tuloksia.

5.3 Kyselyaineiston muuttujien ja mittareiden muodostaminen

Kyselylomakkeen (liite 2) muuttujien ja mittareiden laadinnassa käytettiin hyväksi Martti Mellaiksen vuonna 1991 aiheesta tekemää aikaisempaa tutkimusta, ja joiltain osin Tarja Kauppilan ”Vapaudesta vankeuteen” -väitöskirjan kysymyksiä sekä käytännön sosiaalityöstä hankittua tietoa ja kokemusta. Muuttujia valittaessa ja kysymyksiä sekä vastausmuotoja laadittaessa pyrittiin ottamaan mahdollisimman hyvin huomioon kohderyhmä: monia Kauppilan käyttämiä Likertin asteikollisia vastausvaihtoehtoja dikotomisoitiin kyllä–ei-vastausvaihtoehtoiksi. Kysymysten selkokieliisyyteen kiinnitettiin erityistä huomiota. Jotta kysymysten määrä ei olisi muodostunut kohtuuttoman suureksi, painotettiin niitä elämän osa-alueita, jotka arvioitiin keskeisimmäksi velkaantumisen ja sosiaalisen integraation kannalta. Näin ollen kyselylomake jakautui seuraaviin pääteemoihin: perustiedot, asuminen, koulutus ja toimeentulo, vankilarangaistus, tuki ja palvelut, velat, elämänhallinta ja päihteet sekä tulevaisuus.

Ennen kyselyn suorittamista kyselyä hionut työryhmä kävi vielä Helsingin vankilassa keskustelemassa kyselyn suorittamisesta, kyselylomakkeen kysymyksistä ja lomakkeen laajuudesta vankilan opinto-ohjaajan, sosiaalityöntekijän ja sosiaaliohjaajan kanssa. Käytyjen keskustelujen perusteella päädyttiin käyttämään kyselylomaketta, jonka vastaamiseen kului enimmillään noin tunti. Samoin päädyttiin käyttämään vankilan kuntoutustyöstä vastaavia työntekijöitä kyselyn yhdyshenkilöinä.

5.4 Perusjoukko, otos ja kato

Tutkimukselle asetettujen tavoitteiden saavuttaminen edellytti, että tutkimuksessa on riittävä määrä erilaisia vankilasta vapautuvia vankeja alueellisesti, demografisesti ja tuomion tyyppin mukaisesti edustettuina.

Kesäkuussa 2004 selvitettiin kaikista maamme vankiloista niiden vankien määrä, jotka ovat parhaillaan vankilassa ja tulevat vapautumaan heinäkuun alusta vuoden 2004 loppuun mennessä (liite 6). Vankilan johtajien ilmoittamaksi vapautuvien määräksi tuli yhteensä 1 327.

Heidät kaikki pyrittiin saamaan tutkimuksen otosjoukoksi. Kyselyn ajoittuessa kesäloma-aikaan osa ilmoitetuista vangeista ehti vapautua, eikä kysely tavoittanut heitä, joten tutkimuksen otokseksi muodostui käytännössä ne vangit, jotka olivat vankilassa kyselyn aikaan heinäkuussa 2004 ja vapautuivat 1.8. – 31.12.2004 eli yhteensä 1 119 vapautuvaa vankia. Tutkittaessa vapautuvia vankeja otokseen tulee enemmän lyhyemmän tuomion suorittavia, tutkintavankeja ja sakon muuntorangaistusta suorittavia kuin jos perusjoukkona olisivat vankilassa olevat vangit ja heidän velkatilanteensa. Jos perusjoukkona pidettäisiin koko vankipopulaatioita, pienempien ryhmien velkaongelmat näkyisivät tutkimuksen otoksessa aliedustettuina.

Vankiloissa yhteyshenkilöiksi nimettiin joko koulutus-, kuntoutus- ja sosiaalityön apulaisjohtajat tai heidän alaisensa (sosiaalityöntekijä, opinto-ohjaaja, sosiaaliohjaaja, pastori, notaari). Yhteyshenkilöiden tehtävänä oli kiinnittää tutkimusta koskeva info vankilan ilmoitustaululle, jakaa kyselylomakkeet ja vastauskuoret vangeille, vastaanottaa vastauskuoret ja antaa kaikille lomakkeen palauttaneille vangeille velkaneuvontaa koskeva Takuu-Säätiön tuottama velkaneuvontavihkonen.

Vastauslomakkeita palautui yhteensä 483, joista 12 suljetussa kirjekuoressa oli tyhjä vastauslomake. Yksi kyselylomake oli täytetty epäasiallisesti ja hylättiin, joten vastausten määräksi jäi 470.

Huolimatta siitä, että vastaajille luvattiin saatekirjeessä säilyttää vastaajien anonymiteetti, palautettiin eräästä vankilasta vastauslomakkeet avoimissa kirjekuorissa. Yhden vankilan omat ohjeet eivät säilyttäneet vastaajan anonymiteettiä, vaan kirjekuorissa oli vangin nimi ja numero. Yhdessä vankilassa oli tehty erillinen lipuke, joka tuli täyttää ja sitä vastaan sai Takuu-Säätiön toimittaman velkaneuvontavihkosen, kun oli vastannut tutkimuksen kyselyyn. Tässä lipukkeessa oli vangin nimi ja numero, ja moni vanki oli vankilan omien ohjeiden epäselvyyden vuoksi sulkenut sen palautuskirjekuoreen. Tutkija tuhosi kaikki vankeja koskevat henkilötiedot asianmukaisesti. Vastausprosentiksi tuli yhteensä 42 eli yhteensä 470 vastaajaa. Tutkimuseettisistä syistä johtuen kyselyyn vastaamattomia vankeja ei pyritty saamaan usein survey-tutkimuksessa käytettyä muistutuskirjettä käyttäen vastaamaan kyselyyn, vaan tutkijana lähdin siitä, että ne vastaajat, jotka halusivat vastata kyselyyn, täyttivät myös kyselylomakkeen. Tällöin kyselyyn vastaaminen oli kaikelta osin vangeille vapaaehtoista. Jos vankilaympäristössä pyritään muistutuslapuin saamaan otokseen lisää edustavuutta, ollaan tutkimuseettisesti riskialueilla ja tuotetaan totalitaariseen ympäristöön lisää kontrollin elementtejä. Muutenkaan otokseen kuuluvien vankilasta vapautuvien vankien henkilöllisyys ei ollut tutkijan tiedossa, vaan tutkimuksen käytännön toteutuksessa avustaneiden vankilahenkilökuntaan kuuluvien tiedossa.

Tähän kyselyyn vastaamatta saattoivat jättää ne vangit, joilla ei ole velkaongelmaa lainkaan ja vastaavasti ehkä ne moniongelmaiset vangit, joilla velkaongelma monien muiden ongelmien joukossa näyttelee luultavasti vain pientä osaa heidän elämässään, jolloin motivaatio tällaisen kyselyn vastaamiseen on heikohko. Passiivisuuden ilmenemisestä on todettu olevan marginalisoituneiden ryhmien kohdalla, jolloin puhutaan myös kroonistuneesta voimattomuuden tunteesta. Tällainen krooninen voimattomuus ja passiivisuus saa ihmiset uskomaan, etteivät he voi vaikuttaa elämäänsä (Barber 1991, 35). Vastaamatta olivat ilmeisesti jättäneet myös ne vangit, joiden luku- ja kirjoitustaito oli kovin puutteellinen. Osan kadosta selittänee lisääntynyt ulkomaalaisten vankien määrä, joita oli tutkimusvuonna maamme vankiloissa 7,9 %. Mahdollinen kieliongelma on oletettavasti vaikuttanut tämän ryhmän vastaamiseen kyselyyn.

Saadun aineiston määrä on kuitenkin tutkimusongelman kannalta nelinkertainen verrattuna edelliseen Mellaiksen (1991) vankien velkaantumista koskevaan tutkimukseen, johon tämän

tutkimuksen tuloksia on tarkoitus peilata. Mellaiksen tutkimukseen vankeja haastateltiin 120, ja haastattelijoina toimivat vankiloiden sosiaalihoajaajat tai joku muu henkilökuntaan kuuluva. Liitteestä 4 ilmenee vastausten määrä vankiloittain. Yksilöllisten syiden lisäksi katon määrään saattavat vaikuttaa laitosten koko, maantieteellinen sijainti ja laitosilmapiiri. Laitosilmapiirillä saattanee olla suurikin merkitys vastausprosenttiin, ja kyselyyn vastaaminen saatettiin mieltää joissakin vankiloissa vankikulttuuriin sopimattomaksi. Eräs vanki liitti vastauskuoreen tutkijalle kirjeen, jossa hän muun muassa kirjoitti: *”Tutkimus on aiheuttanut vankien keskuudessa kahdenlaisia reaktioita: a) suurta hilpeyttä, b) toivoa. Ensiksi mainittu liittyy siihen, että jokainen tiedostaa suurin piirtein oman velkatilanteensa ylitsepääsemättömyyden.”* Ilmeisesti osa vangeista, joiden keskuudessa tutkimus on aiheuttanut ”hilpeyttä”, ovat ehkä jättäneet kyselyyn vastaamatta, ja ne jotka kokevat, että on ”toivoa”, ovat kyselyssä yllädyttynä.

5.5 Kyselyaineiston analysointimenetelmät

Kvantitatiivisen aineiston analyysissä käytettiin ristiintaulukointia. Ristiintaulukoitujen muuttujien välisten yhteyksien tilastollista merkitsevyyttä mitattiin Khiin neliön (χ^2) testillä. Alkulan ym. (1995, 216) mukaan taulukosta voidaan otokseen perustuvassa tutkimuksessa nähdä muuttujien välinen yhteys. χ^2 riippumattomuustesti on kätevä keino testata, voisiko riippuvuuden aiheuttaa otannasta johtuva sattuma eikä todellinen tilanne perusjoukossa. χ^2 testin käyttöehtojen mukaan enintään kaksikymmentä prosenttia odotetuista frekvensseistä ei saisi olla pienempiä kuin viisi eikä yksikään frekvensseistä saisi jäädä pienemmäksi kuin viisi (Lepola ym. 2003, 73). Ennen testien suorittamista on valittava todennäköisyys, joka p-arvon pitää alittaa, jotta nollahypoteesi voidaan hylätä. Todennäköisyyttä hylätä nollahypoteesi kutsutaan merkitsevyytasoksi. Tämän tutkimuksen testeissä käytettiin merkitsevyytason ylärajana p-arvoa 0.05, mikä käytännössä tarkoittaa kohtuullisen hyvää todistetta nollahypoteesia vastaan. Tavanomaisimmat testeissä käytetyt tilastolliset merkitsevyytasot ovat erittäin merkitsevä ($p < 0.001$), merkitsevä ($p < 0.01$) ja melkein merkitsevä ($p < 0.05$) (Mellin 1996, 332-333).

Kyselylomakkeen avoimet kysymykset analysoitiin aineistolähtöisellä sisällönanalyysillä. Laadullinen aineisto järjestettiin tiiviiseen ja selkeään muotoon kadottamatta sen sisältämää informaatiota ja analyysiyksikkönä käytettiin sekä samasta asiasta kirjoitettua virkettä tai suppeampaa ilmaisua. Luokittelussa aineisto tiivistyi ja yksittäiset ilmaukset sisällytettiin aineistosta nousseisiin teemoihin (ks. Hämäläinen 1987; Eskola & Suoranta 1998; Tuomi & Sarajärvi 2002). Sisällönanalyysiä jatkettiin vielä kvantifioimalla laadullista aineistoa eli laskettiin frekvenssit siitä, kuinka moni vastaaja ilmaisi saman asian.

5.6 Kyselyaineiston luotettavuus ja tulosten yleistettävyys

Allekirjoittanut kävi läpi kaikki kyselylomakkeet ennen koodausta. Merkille pantavaa oli, että lähes kaikki lomakkeet oli täytetty huolellisesti. Joissakin lomakkeissa oli numerovastausten rinnalle vielä kirjoitettu selventäviä kommentteja. Avovastauksiin kirjoitettuja kommentteja lomakkeissa oli hyvin runsaasti. Huolimatta joidenkin vastaajien puutteellisesta kirjoitustaidosta asiasisältö tuli niissä kuitenkin hyvin ymmärretyksi. Osa vastaajista ei varmaan ollut

tottunut ilmaisemaan itseään kirjoittamalla ja he jättivät sen vuoksi vastaamatta avoimiin kysymyksiin.

Haastattelun ja kyselyn eroa on usein tarkasteltu juuri luotettavuuden näkökulmasta. Yleisesti metodikirjallisuudessa ollaan sitä mieltä, että mitä arkaluontoisimmista asioista on kysymys sitä luotettavammin henkilö vastaa anonyymisti tehtyyn kyselyyn verrattuna henkilökohtaiseen haastatteluun. Aineistossa tämä näkyi erityisesti avointen kysymysten kohdalla, jossa vastaajat kertoivat hyvinkin arkaluontoisia asioita omasta elämästään. Valittu aineiston keruumuoto osoittautui suhteellisen onnistuneeksi.

Tuloksia yleistettäessä kaikkiin vankilasta vapautuvien vankien velkatilanteeseen tuleekin huomioda kadosta johtuvat ongelmat. Toisaalta tutkimusotos antaa kuitenkin melko hyvän yleiskuvan niiden vankien tilanteesta, jotka velkaongelmineen vapautuvat vankilasta. Tutkimukseen vastanneet vangit ovat myös oman velkaongelmansa asiantuntijoita tuodessaan esille sen, millaista tukea he yhteiskunnan taholta tarvitsisivat, jotta heidän yhteiskuntaan integroitumisensa helpottuisi. He ovat myös oman elämänsä asiantuntijoita pohtiessaan avoimessa kysymyksessä rikoksetoman elämän esteitä, mikä on sosiaalisen integraation kannalta olennaisimpia kysymyksiä.

5.7 Haastattelut

Kyselytutkimuksen tuottaman aineiston antamaa kuvaa vankien velkaantumisesta syvennettiin vielä vapautuneiden vankien henkilökohtaisilla haastatteluilla. Haastattelut suoritin kevättalvella 2005, jolloin olin tehnyt jo alustavaa kvantitatiivista analyysiä tutkittavasta ilmiöstä. Melko usea kyselyyn vastanneista vangeista oli täyttänyt vankilassa ollessaan kyselylomakkeen liitteenä olevan kirjallisen suostumuksensa myöhempään henkilökohtaiseen haastatteluun. Tältä pohjalta valitsin muutamia haastateltavia, jotka mielestäni olisivat toimineet tutkimusongelman kannalta parhaina informantteina. Minua kiinnosti erityisesti vankien harmaat velat ja niiden vaikutus vapautuvan vangin elämään ja yhteiskuntaan integroitumiseen. Kävin kaikki ne 70 haastattelulomaketta läpi, joissa vastaajat velkalajien kartoituksen yhteydessä olivat ilmoittaneet, että heillä on laittomia velkoja, tarkistaakseni kuinka moni oli ilmoittanut suostuvansa myöhempään henkilökohtaiseen haastatteluun. Tästä ryhmästä suostumuksensa oli antanut yhteensä 15 vastaajaa. Valitettavasti monet niistä vapautuneista vangeista, joilla oli laittomaan toimintaan kohdistuneita velkoja ja jotka olivat jättäneet yhteystietonsa kyselylomakkeeseen, jäivät yrityksistä huolimatta tavoittamatta. Heidän osoitteensa oli saattanut muuttua tai olla salainen tai yhteystietona annetussa puhelinnumerossa vastasi automaatti, mikä kertoi henkilön olevan tavoittamattomissa. Toisena tavoitteena oli saada hyvin erilaisia vapautuneita velkaisia vankeja haastateltavaksi, ja tässä kohtaa onnistuin tavoitteessani.

Kaikki ne henkilöt, jotka sitten tavoitin, suostuivat haastatteluun. Haastattelin yhteensä yhdeksää vapautunutta vankia, joista kahdeksassa haastattelussa sain luvan nauhoittaa käymämme keskustelut. Haastatteleman vapautuneet vangit olivat eri puolilta Suomea. Viisi haastateltavaa asui eteläisessä, kaksi pohjoisessa, yksi keskisessä ja yksi läntisessä Suomessa. Haastatteluista viisi suoritin puhelimesta ja nauhoitin käydyt keskustelut haastateltavien luvalla ja neljä haastattelua tein tapaamalla haastateltavan.

Nauhoittamattomasta haastattelusta tein haastatteluhetkellä muistiinpanoja, joita sitten täydensin haastattelun jälkeen ja kirjoitin puhtaaksi. Informaatiota katoaa tällöin väistämättä, kun haastateltavien puheesta ei saa täydellisiä lainauksia. Käsin kirjoittamisessa joutuu valitse-

maan haastateltavan puheesta ydinkohtia, eikä voi keskittyä täysin haastateltavan kuuntelemiseen, joten muistiinpanojen tekeminen ei ollut ongelmatonta (ks. myös Grönfors 1982, 132–134; Salin 1996, 46). Puhelinhaastattelussa käytin kaiutinpuhelinta ja nauhoitin samanaikaisesti käydyt keskustelut haastattelunauhurilla luonnollisesti haastateltavien luvalla. Puhelinhaastattelun etuna näen, että haastateltava saattoi säilyttää paremmin intimitteettisuojojansa; lisäksi haastateltavat joutuivat näkemään vähiten vaivaa osallistuessaan tutkimukseen. Puhelinhaastattelut osoittautuivat tiedonkeruumenetelmänä mielestäni vähintään yhtä hyväksi kuin henkilökohtaiset haastattelut. Koin onnistuneeni myös vuorovaikutuksellisen suhteen luomisessa näissä puhelinhaastatteluisa; kolme puhelimesta haastateltavaani vapautunutta vankia ilmoitti oma-aloitteisesti, että voisin olla heihin myös myöhemmin yhteydessä ja että voisin haastatella heitä vielä uudelleen tutkimusta varten. Puhelinhaastattelu jättää toisaalta tutkijan havaintojen ulkopuolelle haastateltavan eleet ja ilmeet, mutta äänensävyt ja puheenrytmi tulevat hyvin esiin. Puhelinhaastattelua voi verrata myös puhelimesta tapahtuvaan auttamiseen, jossa autettava voi olla avoimempikin auttajaa kohtaan, kun omista ongelmistaan voi puhua anonymisti. Haastattelut/keskustelut vaihtelivat kestoltaan tunnista puoleentoista tuntiin.

Haastatteluissa käytin tiedonhankintamuotona temahaastattelun ja avoimen haastattelun välimuotoa. Haastatteluteemat olin tehnyt etukäteen ja niihin liittyviä tarkentavia kysymyksiä (liite 5). Temaattinen juoni rakentui velkaantumiseen ja elämäntilanteeseen ennen vankilangaistusta, vankila-aikaan, vankila-ajan jälkeiseen aikaan ja tulevaisuuden näkökulmiin. Haastatteluilla pyrittiin hahmottamaan myös tuen ja avun tarpeita näinä ajankohtina. En kuitenkaan käyttänyt jokaisen haastateltavan kanssa samoja tarkentavia kysymyksiä, enkä edennyt haastattelussa teema teemalta, vaan haastattelu oli hyvin vapaamuotoinen, niin että pidin mielessä tutkimuksen ongelmanasettelun ja pyrin kuitenkin saamaan tietoa velkaantumisesta ja avun sekä tuen tarpeesta tutkimustehtävän mukaisesti.

Etenin haastatteluissa kuitenkin syvähaastattelulle tyypilliseen tapaan rakentamalla haastattelun jatkoa saatujen kysymysten mukaan (Tuomi & Sarajärvi 2002, 78). Haastattelutilanteissa halusin pyrkiä mahdollisimman pitkälle sellaiseen vuorovaikutukseen, jota Davies ja Essevald (1989) ovat nimittäneet solidaarisiksi haastatteluksi. Solidaarisessa haastattelussa pyritään eihierarkkiseen tilanteeseen, joka lähenee arkipäivän keskustelua. Tämä merkitsee huolehtimista, huomioon ottamista ja kunnioitusta ihmiselle, jonka kanssa puhumme. Tällöin haastattelu on myös epäsymmetrinen ja haastattelijan tehtävä on kuunnella ihmisen tarinaa. Haastattelussa otetaan huomioon haastateltavan omat lähtökohdat ja hänelle tärkeät merkitykset. Haastattelu muistutti luonteeltaan sellaista dialogia, jossa painotetaan tutkijan kykyä kuunnella ja kuulla haastateltavaa. Tässä dialogissa minulla oli kuitenkin keskustelun tukena ne aihepiirit, joista halusin saada tutkimusaineistoa.

5.8 Haastatteluaineiston analyysi

Haastatteluaineiston analyysissä edettiin siten kuin Miles ja Huberman (1994) kuvaavat aineistolähtöistä sisällönanalyysiä. Heidän mukaansa kyseessä on kolmivaiheinen prosessi, jossa aineisto pelkistetään, ryhmitellään ja käsitteellistetään (esim. Hämäläinen 1987; Eskola & Suoranta 1998; Tuomi & Sarajärvi 2002). Sisällönanalyysillä pyritään luomaan aineistoon selkeyttä järjestelemällä se tiiviiseen ja yhtenäiseen muotoon, kuitenkaan kadottamatta aineiston sisältämää informaatiota. Voidaan sanoa, että analyysissä aineiston informaatioarvo lisääntyy, koska aineiston ”sisällä” hajallaan oleva informaatio järjestetään yhtenäiseksi, loogiseksi kokonaisuudeksi. Laadullisen aineiston analyysiä tehdessäni sovelsin aineiston ehdoilla Colaizzin fenomenologista analyysimenetelmää (Colaizzi 1978).

Colaizzi (1978) esittää tutkimusaineiston analysoinnin seitsemänvaiheisena etenevänä prosessina: 1) Kaikki tutkittavan aiheen kuvaukset luetaan läpi ja saadaan käsitys niiden sisällöstä. 2) Palataan jokaiseen kuvaukseen, jotta saadaan poimittua tutkittavaan ilmiöön oleellisesti liittyvät ilmaukset. Tärkeät ilmaisut voidaan esittää yleisemmällä tasolla kuin haastateltava on ne ilmaissut. 3) Jokaisen oleellisen ilmaisun merkitys pyritään ilmaisemaan ja muodostettuja merkityksiä verrataan jatkuvasti alkuperäisiin kuvauksiin. Tätä vaihetta kutsutaan luovaksi ymmärtämiseksi, jota tutkija ei pysty tarkasti kuvailemaan. 4) Muodostetut merkitykset klusteroidaan aihealueittain ja näin saatuja teemoja verrataan alkuperäiseen tutkimusaineistoon; lisäksi tässä vaiheessa huomioidaan myös ne mahdolliset merkitykset, jotka eivät tarkistettaessa sovi teemoihin. 5) Esitetään tyhjentävä kuvaus tutkittavasta ilmiöstä aikaisempien vaiheiden tulosten perusteella. 6) Tyhjentävästä kuvauksesta muodostetaan mahdollisimman yksiselitteinen yhteenveto. 7) Lopullinen validointi tapahtuu antamalla tutkimushenkilöiden verta tutkimustuloksia kokemuksiinsa sekä tarkistaa, onko joitakin kokemuksia jätetty huomioida. Näistä vaiheista viimeistä kohtaa en tässä tutkimuksessa ole voinut noudattaa muun muassa siksi, etten haastateltaville informoinut haastatteluhetkellä siitä, että tulisin tutkijana ottamaan heihin vielä yhteyttä. (Colaizzi 1978, 57-62.)

Litteroin haastatteluaineiston sanasta sanaan kirjalliseen asuun niin, että puhutulle kielelle ominaiset piirteet, kuten täytesanat ja vaillinaiset lauseet tulivat kirjatuksi alkuperäisessä muodossaan. Näin aineistoon jäi vuorovaikutustilanteen puhekieli. Nauhoittamattomasta haastattelusta käytin haastattelun jälkeen täydennettyjä, puhtaaksi kirjoitettuja muistiinpanoja. Tutustuin aineistoon lukemalla haastatteluaineistoa useamman kerran läpi ja tuntui luontevalta lähteä soveltamaan Colaizzin (1978) analyysimenetelmää tähän aineistoon. Aineiston läpikäymällä listasin alustavasti aineistosta nousevat teemat, ja tämä lista toimi luokitteluni alkuun. Teemoista karsin päällekkäisyydet ja tämän jälkeen lajittelin ja koodasin aineiston käsitteinä.

Teemaa kuvaavat ilmaisut saattoivat olla vaillinaisia lauseita, kokonaisia virkkeitä ja useampia virkkeitä, missä ilmaistiin samaa teemaan liittyvää ajatuskokonaisuutta. Yksittäistä haastattelun tekstinosaa ei voinut kritiikittömästi irrottaa ajatuskokonaisuudesta, sillä ”pilkkominen” olisi saattanut muuten hävittää haastateltavan ilmaiseman ajatuksen. Teemojen koodauksen jälkeen kokosin jokaiseen teemaan liittyvät tekstin sisällöt samaan kokonaisuuteen. Tämän jälkeen nimesin saadut teemakokonaisuudet. Analyysiyksikkönä käytin siis koko ajatuskokonaisuutta, ja pyrkimyksenä oli ymmärtää haastateltavia heidän omasta näkökulmastaan ja sitä, mitä tutkittavat asiat haastateltaville itselleen merkitsivät.

Huolimatta siitä, että tutkijalla oli tiedossa jo alustavat kvantitatiivisen tutkimusosuuden tulokset, pyrittiin aineiston teemoittelussa olemaan myös avoimia haastatteluiden tuottamalle uudelle ymmärrykselle. Täten haastatteluaineiston sisällönanalyysiä tehtiin osaksi sekä aineistolähtöisesti että teoriaohjaavasti. Haastattelun pääteemat olisivat myös tuottaneet yhdenlaisen tulkinnan aineistosta, mutta valitulla aineistolähtöisemmällä otteella pyrittiin löytämään tutkimusongelmaan haastatteluista nousevia uusia merkityksiä.

6 VANKIEN SOSIAALINEN TAUSTA JA ELÄMÄNTILANNE VAPAUTUESSA

6.1 Vastaajien taustatiedot

Ikä ja sukupuoli

Kyselyyn osallistuneista vapautuvista vangeista nuorin oli tutkimusajankohtana 17-vuotias ja vanhin 71-vuotias. Suurin ikäluokka oli 21 – 29-vuotiaat (ks. taulukko 3). Huolimatta siitä, että otoksena olivat vapautuvat vangit, tarkastellaan otoksen edustavuutta joidenkin taustatietojen osalta myös keskivankilukuun nähden, jolloin tuloksia voidaan peilata suuntaa antavasti myös vankilassa olevien vankien velkatilanteeseen eikä ainoastaan vapautuvien vankien velkatilanteeseen. Otoksen jakauma noudattaa melko lailla rangaistusvankien ikäjakaumaa. Vastaajissa on jonkin verran enemmän 21 – 29-vuotiaita kuin keskivankiluvun ikäjakaumassa, koska tällaiseen otokseen tulee aina vähän yliedustetuiksi lyhyen vankeusrangaistuksen saaneita, ja tässä ikäluokassa on paljon ensikertalaisia ja lyhyen tuomion saaneita.

Taulukko 3. Vankien ikä tutkimusotoksessa ja vankien ikäjakauma 1.5.2004

Ikä	f	%	Rangaistusvankien ikäjakauma 1.5.2004 %
15 – 20	16	3,4	3,1
21 – 29	192	40,9	33,2
30 – 39	129	27,4	33,3
40 – 49	79	16,8	19,3
50 –	54	11,5	11,1
yhteensä	470	100,0	100,0

Vertailutietojen lähde: Rikosseuraamusviraston monisteita 6/2004, 6.

Naisia kyselyyn vastasi 6 %, mikä vastaa naisten osuutta keskivankiluvusta eli naisia vangeista oli 1.5.2004 vankiloissa 5,8 %.

Kotipaikka

Enimmäkseen vastaajat olivat kotoisin Etelä-Suomesta (ks. taulukko 4). Länsi-Suomesta kotoisin olevia vankeja oli jonkin verran vähemmän kuin keskivankiluvussa. Esimerkiksi Länsi-Suomessa sijaitsevan vankipaikkaluvultaan suurimman laitoksen vastausprosentti jäi kyselyssä alhaiseksi. Ulkomaalaisia vastaajissa oli sen sijaan keskivankilukua selvästi vähemmän. Muuten otos noudattelee melko lailla keskivankiluvun rangaistusvankien kotipaikkajakaumaa.

Taulukko 4. Vapautuvan vangin kotipaikan lääni tutkimusotoksessa ja vankien asuinlääni 1.5.2004

Kotipaikan asuinlääni	f	%	Rangaistusvankien asuinlääni 1.5.2004 %
Etelä-Suomen lääni	218	46,4	43,3
Länsi-Suomen lääni	105	22,3	28,7
Itä-Suomen lääni	76	16,2	12,3
Oulun lääni	47	10,0	7,6
Lapin-lääni	19	4,0	2,9
Ahvenanmaan lääni	1	0,2	0,2
kotipaikka ulkomailla	4	0,9	ulkomaalaisia 5,6
yhteensä	470	100,0	100,0

Vertailutietojen lähde: Rikosseuraamusviraston monisteita 6/2004, 2.

Puolet vastanneista oli asunut kotipaikkakunnallaan 21 vuotta tai enemmän ja 70 % vastaajista oli asunut yli kymmenen vuotta samalla paikkakunnalla. Ristiintaulukoitaessa vastaajan asumisaikaa ja ikää keskenään näyttää vangin asuminen samalla paikkakunnalla kaikissa ikäluokissa vakiintuneelta. Lyhyen aikaa kotipaikkakunnallaan asuneita oli eniten 21 – 29-vuotiaiden ikäryhmässä.

Siviilisäädyltään vastaajista oli puolet naimattomia, avo- tai avioliitossa oli kolmannes vastaajista, asumuserossa tai eronneita oli 20 % vastanneista ja leskiä 1 %. Siviiliväestöstä eronneita ja leskiä oli vuonna 2003 yhteensä 15 % (Tilastokeskus 2003a).

Yli puolella vapautuneista vangeista oli lapsia (ks. taulukko 5). Tarkasteltaessa erikseen perheellisiä vankeja eroaa ryhmä suhteessa siviiliväestöön: siviiliväestössä on kaksilapsisia perheitä 42 % lapsiperheitä, vankien perheistä sen sijaan 27 % oli kaksilapsisia perheitä. Suuri-perheisiä yli 4 neljän lapsen perheitä siviiliväestössä on saman verran (Tilastokeskus 2003a).

Taulukko 5. Vapautuvan vangin lasten lukumäärä siviilisäädyn mukaan

Lasten määrä	Siviilisäätty				
	naimaton	avo-/avio- liitossa	asumuseros- sa/eronnut	leski	yhteensä
ei lapsia	69,5	29,7	21,7	0,0	47,5
1 lapsi	21,9	23,9	28,3	33,3	23,9
2 lasta	5,2	27,5	27,2	50,0	16,6
3 lasta	2,1	7,2	18,5	16,7	7,0
4– lasta	1,3	11,6	4,3	0,0	4,9
yhteensä %	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
				F	470

Kolmasosa vapautuvista vangeista oli alle kouluikäisten vanhempia.

Rikokset

Suurin vankiryhmä koostuu nykyisin päärikoksena törkeistä väkivaltarikoksista tuomituista; joka kolmas vanki kuuluu tähän ryhmään (taulukko 6). Joka viides vanki on tuomittu joko henkirikoksesta tai sen yrityksestä. Seuraavaksi suurimmat vankiryhmät ovat varkauksista ja huumausainerikoksista tuomitut vangit.

Henkirikoksen tehneitä keskivankilukuun verrattuna on otoksessa vähemmän: vapautuvista vangeista tehtyyn otokseen tuleekin lyhyen tuomion saaneita vankeja keskivankilukuun verrattuna enemmän. Lisäksi suurista laitoksista vastausprosentti kyselyyn jäi alhaiseksi ja niissä on myös henkirikoksen tehneitä enemmän kuin pienissä laitoksissa ja avolaitoksissa.

Taulukko 6. Vapautuvan vangin päärikos tutkimusotoksessa ja vankien päärikos 1.5.2004

Päärikos	f	%	Rangaistusvan-
			kien päärikos 1.5.2004 %
ryöstö	40	8,5	7,2
varkaudet ja muut omaisuusrikokset	93	19,8	21,3
henkirikos	21	4,5	18,1
muu väkivaltarikos	108	23,0	17,2
siveellisyysrikos	9	1,9	2,4
huumausainerikos	73	15,5	17,9
liikennerikos	91	19,4	11,6
muu	35	7,4	4,4
yhteensä	470	100,0	100,0

Vertailutietojen lähde: Rikosseuraamusviraston monisteita 6/2004, 3.

Sakkovankeja otoksessa oli 5 % vastaajista (13). Vuonna 2003 keskivankiluvussa oli sakkovankeja 7 %, kun taas vuonna 2004 sakkovankeja oli vain 2 %. Vuoden 2004 Kriminaalihoitolaitoksen ja vankeinhoitolaitoksen toimintakertomuksen mukaan vuoden 2004 sakkovankien pieni määrä johtuu ulosottojärjestelmässä olleista ongelmista. (Kriminaalihoitolaitoksen & Vankeinhoitolaitoksen vuosikertomus 2003, 40; 2004, 38.) Kyselylomake ei kuitenkaan sisältänyt erikseen kysymystä siitä, onko vanki suorittamassa vankeusrangaistustaan sakon muuntorangaistuksena vai ei, mutta 5 % vastaajista oli itse kohtaan ”muu” vastannut olevansa sakkovanki. Jatkoanalyysissä käytetään päärikostyypittelyssä Rikosseuraamusviraston toimintakertomuksessa käytettyä luokittelua: omaisuusrikokset, väkivaltarikokset, huumerikokset, liikennejuopumus ja muut rikokset.

Vapautuvista ensikertalaisia oli kolmannes (taulukko 7). Yli viisi kertaa vankilassa olleita aineistossa oli kolmannes ja heistä noin 20 % oli suorittamassa seitsemättä tai sitä useampaa kertaa vankilarangaistustaan.

Taulukko 7. Vankilakertaisuus tutkimusotoksessa ja vankien kertaisuus 1.5.2004

Vankilakertaisuus	f	%	Rangaistusvankien kertaisuus 1.5.2004 %
1. kerta	156	33,2	31,9
2. kerta	71	15,1	14,0
3. kerta	51	10,9	10,0
4. kerta	32	6,8	8,7
5. kerta	34	7,2	5,9
6. kerta	31	6,6	6,0
7. kerta ja useammin	90	19,1	23,9
yhteensä	465	98,9	100,0
tieto puuttuu	5	1,1	
yhteensä	470	100,0	
keskiarvo	3,37 kertaa		

Vertailutietojen lähde: Rikosseuraamusviraston monisteita 6/2004, 4.

Hypenin (2004) mukaan yli puolet vapautuneista palaa vankilaan joskus, mutta ensi kertaa vankilassa olleista suurin osa ei palaa vankilaan, ja vankilakierteeseen joutuu alle 10 sadasta ensi kertaa vankilaan tulevasta. Hänen tutkimuksensa mukaan uusijoiden osuus on kasvanut. Yksi selitys Hypenin mukaan on yhdyskuntapalvelun asteittainen käyttöönotto, joka on voinut vähentää vankiloissa vähemmän syrjäytyneitä ja vähemmän päihdeongelmaisia sekä ei-väki- valtaisia suhteellisen lyhyen tuomion saaneita vankeja. Vankiloihin on ehkä jäänyt suhteellisesti aikaisempaa enemmän rikoksiin kiinnittyneitä vankeja. (Hypen 2004, 34, 38, 49.)

Vankilatuomion uusijoilla, joita aineistossa oli 67 %, oli edellisen tuomion päättymisajasta ja uuden alkamisesta kulunut keskimäärin 2 v 7 kk (mediaani 1 v 4 kk, keskihajonta 4 v 1 kk, pisin aika edellisestä vankeusrangaistuksesta oli 31 v 5 kk ja lyhyin 7 pv). Näistä luvuista ei kuitenkaan voi päätellä vankilatuomion uusijoiden uusintarikollisuudesta vielä mitään, koska vankeusrangaistukseen johtava rikos on voitu tehdä ennen edellisen tuomion täytäntöönpanoa. Jatkoanalyysissä käytetään kertaisuudesta harvempaa luokitusta.

Rangaistukset

Vastaajia pyydettiin ilmoittamaan vankilarangaistuksen alkamis- ja päättymisajankohta. Lyhyttä alle kolmen kuukauden laitosjaksoa oli suorittamassa 19,2 % tutkimukseen vastanneista vangeista ja suhteellisen lyhyttä, yli kolme kuukautta mutta alle vuoden jaksoa yhteensä 65 % kaikista vastanneista (taulukko 8).

Taulukko 8. Vangin rangaistuksen keston pituus tutkimusotoksessa sekä rangaistusvankien rangaistuksen kesto 1.5.2004 ja vuonna 2004 vapautuneiden rangaistuksen kesto

Rangaistuslaitos- aika				Rangaistusvan- kien rangais- tuksen kesto 1.5.2004	v. 2004 vapautu- neiden vankien rangaistuksen kes- to (sakkovankeja lukuun ottamatta)
	f	%	validi %	%	%
< 3 kk	87	18,5	19,2	9,0	47,3
3 < 12 kk	208	44,3	45,9	29,6	33,7
1 < 2 v	108	23,0	23,8	22,8	11,9
2 v >	50	10,6	11,0	38,6	7,1
yhteensä	453	96,4	100,0	100,0	100,0
tieto puuttuu	17	3,6			
yhteensä	470	100,0			
keskiarvo	12 kk				
mediaani	7 kk				

Vertailutietojen lähde: Rikosseuraamusviraston monisteita 6/2004, 5; Vankeinhoidon ja kriminaali-
huollon tilastoja 2004, 5.

17 vankia jätti vastaamatta tähän kysymykseen. Kysymysmuoto saattoi vaikuttaa vastaamatta jättäneiden määrään, koska vastaaja saattoi ehkä olettaa, että tarkkoja päivämääriä kysyttäessä hänen henkilöllisyytensä voitaisiin identifioida.

Vuoden 2004 vapautuvien vankien määrässä oli alle 3 kuukauden tuomion suorittaneita lähes puolet vapautuneista. Tältä osin otoksessa on vähemmän lyhyen tuomion suorittaneita, jos otosta verrataan kaikkiin vapautuneisiin, mutta jos tarkastellaan otosta keskivankilukuun nähden, niin otoksessa lyhyen tuomion suorittaneita on enemmän. Näyttää siltä, että vankilassa lyhyttä tuomiota suorittaneita kysely ei ole tavoittanut. Tämä johtuu varmaan siitä, että vain muutaman päivän vankilassa ollut ei ehkä ollut motivoitunut täyttämään kyselylomaketta tai häntä ei kysely muuten tavoittanut. Vapautuvista rangaistusvangeista 16 %:n tuomion suoritus-aika vuonna 2004 oli alle kuukauden. Otos näyttäisi palvelevan rangaistuslaitosajan suhteen kuitenkin hyvin tutkimuksen tarkoitusta, jossa tutkimustehtävän mukaisesti ollaan kiinnostuneita sekä vankien velkaantumisongelmasta että vankeusaikaisesta tuesta.

Vastausajankohtana vastaajista 63 % oli suljetussa vankilassa, avovankilassa tai avovankila-
osastolla 26 % ja työsiirtolassa 11,5 %. Puolet vastanneista suoritti vankilarangaistusta suuris-
sa yli 160 hengen suuruisissa laitoksissa.

6.2 Kasvuajan riskitekijöitä

Vapautuvilta vangeilta kysyttiin myös sisarusten määrää omassa lapsuuden perheessään. Lähes kolmanneksella vangeista oli sisaruksia neljä tai sitä enemmän. Keskimäärin sisaria vangeilla oli 3,3. Lapsiluvun yleinen pienentyminen yhteiskunnan muutosten seurauksena ei näy vankien lapsuuden perheiden koossa, myös Kauppilan tutkimuksessa vangeilla oli sisaruksia keskimäärin kolme (Kauppila 1999, 106).

Tarkasteltaessa tarkemmin vielä lapsuuden ja nuoruuden elinolosuhteita (ks. taulukko 9), niin 22 %:lla vastaajista oli ollut takanaan lastensuojelusijoituksia. Koulukotitausta oli noin 14 %:lla vapautuvista vangeista. Keskimäärin sijoituksia erityyppisiin lastensuojelupaikkoihin oli 1,5 sijoitettua kohden. Tämä ei vielä kerro kuinka monta lastensuojelusijoitusta itse kullakin lapsuudessaan oli ollut, koska lastensuojelusijoituksia oli voinut olla esimerkiksi samaan lastenkotiin useammankin kerran ennen aikuisikää. Lastensuojelusta näyttää virta vievän turhan usein vankilaan; erittäin monen vangin taustalta löytyy lastensuojelun sijoituksia. ”Muu”-vastausvaihtoehdon avovastauksissa vastaajat kertoivat olleensa asunnottomia, asuneensa lähiomaisten luona, päihdehuoltolaitoksissa ja asuntoloissa ennen 21 ikävuottaan. Vastaajista 10 (2 %) ei ollut asunut koskaan vanhempiensa luona.

Taulukko 9. Vapautuvan vangin asuminen ennen 21 ikävuotta

Lapsuuden ja nuoruuden asuminen	f	%	Asumiskeskisarvo vuosissa
	vanhemman/vanhempien luona	460	97,7
itsenäisesti omassa taloudessa	327	69,6	3,1
kasvattivanhempien luona	20	4,3	8,4
sijaisperheessä	19	4,0	4,1
perhekodissa	18	3,8	3,4
lastenkodissa	43	4,4	4,4
koulukodissa	64	13,6	2,7
muualla	95	20,2	3,5

Vapautuvilta vangeilta tiedusteltiin myös muutamia lapsuuden perheeseen liittyviä kasvutekijöitä ennen kuin he olivat täyttäneet 16 vuotta (taulukko 10). Puolella vanhemmat olivat eronneet. Perheissä oli ollut päihdeongelmia 41 %:lla, perheenjäsenten välisiä ristiriitoja 41 %:lla sekä taloudellisia vaikeuksia 35 %:lla. Muitakin kasvuajan riskitekijöitä perheissä oli ollut runsaasti kuten työttömyyttä 30 %:lla, vakavia sairauksia 23 %:lla ja perheessä sattuneita kuolemantapauksia 28 %:lla. Perheenjäseniä oli kasvuaikana ollut vankilassa 15 %:lla.

Taulukko 10. Vapautuvan vangin kasvuajan riskitekijät

Riskitekijät	f	%
perheellä pitkäaikaisia rahahuolia	166	35,3
perheenjäsenten välillä vakavia ristiriitoja	191	40,6
perheessä esiintynyt pitkäaikaisia/vakavia sairauksia	108	23,0
perheessä sattuneita kuolemantapauksia	131	27,9
perheessä päihdeongelmia	193	41,1
lapsena jätetty huolta vaille	97	20,6
vanhemmat eronneet	239	50,9
perheessä työttömyyttä	138	29,4
perheenjäseniä vankilassa	69	14,7
useita paikkakunnan vaihtamisia	72	15,3

Samansuuntaisia tuloksia sai myös Kauppila omassa tutkimuksessaan (2002, 108). Sen sijaan Kauppilan aineistossa lapsena huolenpitoa osakseen olivat saaneet lähes kaikki vangit, kun tässä tutkimuksessa huolenpitoa vaille omasta mielestään oli jäänyt 21 % vastaajista. Ottaen huomioon edellisessä taulukossa esiin tulleet lastensuojelusijoitusten suuret määrät, niin tämän aineiston tuottama tieto lapsuuden aikaisesta huolenpidosta tuntuisi luotettavammalta tiedolta. Vankien perhetaustaa on ylipäänsä Kauppilan (2002) tutkimusta lukuun ottamatta Suomessa tutkittu vähän. Sen sijaan henkirikollisten taustaa tutkineen Pajuojan (1993) mukaan henkirikollisten lapsuudenperheet osoittautuivat muun väestön perheitä ongelmallisemmaksi. Perheissä esiintyi muuta väestöä enemmän alkoholismia ja perheväkivaltaa: vakavista alkoholiongelmista oli kärsitty 47 % henkirikoksen tehneiden perheissä, kun vastaava osuus aktiiviväestöstä oli joka seitsemäs. Perheväkivaltaa oli ollut 31 %:lla ja joka kymmenennellä aktiiviväestön perheistä. (Pajuoja 1993, 10.) Sosiaalisen suoriutumisen vaikeuksia on tutkinut Rönkä (1999) pitkittäisaineistosta (prof. Lea Pulkkasen aineisto) tehdyssä väitöskirjassaan. Hänen mukaansa lapsuuden riskitekijät ja sosiaalisen suoriutumisen vaikeudet kasautuivat aikuisuudessa. Aikuisiän vaikeuksista tutkittiin työttömyyttä, taloudellisia vaikeuksia, ongelmia avioliitossa tai parisuhteessa, ongelmia sosiaalisessa kanssakäymisessä, päihteisiin liittyviä ongelmia sekä asosiaalista käyttäytymistä. Laitisen tutkimuksen (1995, 63-66, 195) mukaan lapsuudenkodissa ennen 16 ikävuotta kohdatut ikävyydet (kuten alkoholiongelmien ja vakavat ristiriidat perheenjäsenten välillä) korreloivat merkittävästi myöhemmällä iällä kohdataviin velkaantumisongelmiin.

6.3 Puutteellista asumista

Tarkasteltaessa taulukkoa 11 vankien asunnottomuuden ongelma näyttäytyy selkeästi. Vangeista 20 % ilmoitti asunnon sijaintia kysyttäessä, ettei ole asuntoa (liitetaulukko 4). Granfelt (1998, 54-55) määrittelee asunnottomuuden suhteelliseksi tai absoluuttiseksi. Suhteellinen asunnottomuus käsittää asuntoloissa, kriisiasunnoissa, turvakodeissa, laitoksissa ja tuttavien luona asumisen. Vastaajista suhteellisen asunnottomia oli 9 %. Absoluuttisen asunnottomia ovat sellaiset kansalaiset, jotka talvisin viettävät öitään rappukäytävissä, asunnottomien yökahviloissa tai yöpyvät tilapäismajoituksissa ja kesäisin usein taivasalla tai itse rakentamis-

saan majoissa. Absoluuttisen asunnottomia oli ollut 13 % vangeista ennen vankilaan joutumista.

Taulukko 11. Asumismuoto ennen vankilarangaistusta ja arvio asumisesta vankilarangaistuksen jälkeen

Asumismuoto	Asumismuoto ennen vankilarangaistusta		Asumismuoto vankilarangaistuksen jälkeen	
	f	%	f	%
omistusasunto	61	13,0	39	8,3
vuokra-asunto	305	64,9	262	55,7
asuntola	11	2,3	12	2,6
kaverin tai kavereitten luona	32	6,8	17	3,6
asunnoton	61	13,0	140	29,8
yhteensä	470	100,0	470	100,0

Vankien asuntotilanne oli huono jo ennen vankilaan joutumista. Kyselyhetkellä kolmasosa vapautuvista vastasi, ettei ole tiedossa asuntoa vapautumisen jälkeen. Jos käytetään asunnottomuuden määritelmää, jossa asunnottomaksi luokitellaan asuntoloissa ja kavereiden luona asuvat, vapautuu 36 % asunnottomaksi. Mellaiksen aineistossa vapautuvista asumisresursseiltaan heikkoja oli 30 % ja hän arvioi, että vapautuvilla voi olla pyrkimystä esittää asumistilanteensa vielä todellista parempana (Mellais 1991, 27).

Yli kolmasosa tutkimukseen osallistuneista oli yksineläjiä ennen vankilarangaistuksen suorittamista. 23 % asui avo- tai aviopuolisonsa kanssa ja 13 % avo- tai aviopuolison ja lasten kanssa. Lisäksi oli asuttu sukulaisten luona, päihdehuoltolaitoksessa, asuntolassa tai kierrelyttävien, sukulaisten ja laitosten väliä (liitetaulukko A2).

6.4 Koulutusvajetta

Peruskoulutukseltaan vapautuvat vangit olivat hyvin homogeenistä joukkoa, ja heidän koulutustasoaan voi luonnehtia alhaiseksi. Vastaajista 6 % ei ollut suorittanut loppuun peruskoulua, vanha kansakoulupohja oli 15 %:lla vastaajista. Enemmistö oli suorittanut peruskoulun (72 %). Lukion tai ylioppilastutkinnon suorittaneita oli 7 %.

Koulutustason alhaisuudesta huolimatta omasta mielestään koulunkäynti oli sujunut huonosti ainoastaan 28 %:lla vastaajista (taulukko 12).

Taulukko 12. Oma arvio koulumenestyksestä

Koulumenestys	f	%
hyvä	83	17,7
kohtalainen	254	54,0
huono	133	28,3
yhteensä	470	100,0

Niitä vastaajia, jotka ilmoittivat koulunkäynnin sujuneen huonosti, pyydettiin vielä arvioimaan, mikä oli pääasiallinen vaikeuksien syy. Suurimmaksi koulunkäynnin vaikeuksien syyksi vastaajat arvioivat omat keskittymisvaikeutensa (50 %), ja seuraavaksi suurimpina syinä olivat kotioloista (16 %), oppimisvaikeuksista (6 %) ja opettajista (6 %) johtuvat syyt. Vastaajista 20 % piti muuta syytä kuin luettelossa mainittua syytä koulunkäyntinsä vaikeuksien syynä, ja muiden syiden suurimpana ryhmänä mainittiin päihteiden käyttö. Lisäksi muita koulunkäynnin vaikeuksia aiheuttivat runsaat poissaolot, koulukiusaus, useat paikkakunnan vaihdot tai sitten koulunkäynti ei ylipäänsä kiinnostanut (ks. liitetaulukko A 4). Oppimisvaikeudet olivat yllättävän harvoin vastaajan oman arvion mukaan koulunkäynnin vaikeuksien syynä. Myös Kyngäksen haastattelemilla miesvangeilla ainoastaan yhdellä oli henkilötutkintojen mukaan ollut oppimisvaikeuksia. Useimmille hänen haastateltavilleen koulunkäynti oli ollut vastenmielistä ja turhauttavaa. Heidän koulunkäyntinsä vaikeudet korostuivat yläasteella, mikä näkyi luvattomina poissaoloina. Luvattomien poissaolojen takana olivat koulun kiinnostamattomuus, vaikeudet opettajien ja muiden oppilaiden kanssa sekä nuoruusiän kapinointi. Myös kodin ongelmat vaikeuttivat koulunkäyntiä. (Kyngäs 2000, 88.)

Huolimatta siitä, että kysymys koski vain niitä, jotka olivat ilmaisseet koulunkäyntinsä sujuneen huonosti (28 %), niin 41 % vangeista vastasi kyseessä olevaan kysymykseen eli vastaajien joukossa oli myös niitä, joiden koulunkäynti oli oman arvion mukaan sujunut kohtalaisesti, mutta he olivat siitä huolimatta kokeneet vaikeuksia koulunkäynnissään. Kaikkienensa koulunkäynnin vaikeuksiin kartoittavaan kysymykseen vastaaminen vahvistanee Kyngäksen (2000, 90-91) tutkimuksesta esiin noussutta haastetta koulujärjestelmälle, jossa negatiivisella tavalla keskimääräisestä poikkeavat nuoret otetaan koulujärjestelmässä erityisjärjestelyjen pariin, jolloin sopeutumattomaksi leimatut nuoret lähtevät helposti hakemaan kaipaamiaan menestysareenoita muualta kuin koulusta. Järven (1989, 75) mukaan koulussa annettu leima voi toimia alkusysäyksenä rikolliselle uralle.

Puolella vapautuvista vangeista ei ollut ammatillista koulutusta (taulukko 13). Jos koulutusta oli, niin enimmäkseen se oli hankittu ammattikursseilla tai työpaikalla. Koulutasoinen ammatillinen tutkinto oli 15 % tutkituista.

Taulukko 13. Ammatillinen koulutus

Koulutus	f	%
ei ammatillista koulutusta	238	50,6
ammattikurssi tai työpaikalla saatu ammattikoulutus	117	24,9
koulutasoinen tutkinto	72	15,3
opistotasoinen tutkinto	20	4,3
korkeakoulu- tai yliopistotasoinen tutkinto	10	2,1
muu	9	1,9
yhteensä	466	99,1
tieto puuttuu	4	0,9
yhteensä	470	100,0

Suoritettujen tutkintojen osalta vangit poikkeavat merkittävästi suomalaisen väestön koulutuksesta. Suomen 15 vuotta täyttäneestä väestöstä vuonna 2003 kouluasteen tutkinnon suorittaneita oli 62 %, keskiasteen tutkinnon suorittaneita 37 % ja korkeakouluasteen 25 % (Tilastokeskus 2003b). Vastaajista vähintään keskiasteen suorittaneita oli ainoastaan 6 %.

Vastaajista 12 % ilmoitti hakeneensa opiskelupaikkaa, tai heillä oli tiedossa opiskelupaikka vapauduttuaan. Luku on yllättävän suuri ottaen huomioon myös vankien ikärakenteen; yli puolet kyselyyn vastanneista oli yli 30-vuotiaita. Luku kertonee myös siitä, että mahdollisesti elämänmuutokseen motivoituneimmat ovat yliedustettuina tutkimusaineistossa. Suosituin koulutusala oli tekniikka. Noin puolet koulutukseen hakeneista tai opiskelupaikan saaneista tähtäsi kouluasteiseen koulutukseen; ammattikursseille koulutukseen hakeutuneista oli hakenut 20 %.

6.5 Alhaista asemaa työmarkkinoilla ja heikkoa toimeentuloa

Vapautuvista noin 40 % mainitsi nykyiseksi tai viimeisimmäksi ammatikseen sellaisen ammatin, joka yleisessä ammattiluokituksessa (Tilastokeskuksen ammattiluokitus 2001) kuuluu pääluokkaan ”Rakennus-, korjaus- ja valmistustyöntekijät” sekä ”Prosessi- ja kuljetustyöntekijät” (taulukko 14). Rakennus-, korjaus- ja valmistustyöntekijöiden tehtävät sisältävät esim. metallin muokkausta, koneiden ja laitteiden asentamista, huoltamista ja korjaamista, painotöiden valmistamista, elintarvikkeiden jalostamista sekä puu-, lasi-, tekstiili- ym. käsityötuotteiden tekemistä. Työt tehdään pääasiassa käsin tai käsityökaluin. Prosessi- ja kuljetustyöntekijöiden tehtäviin sisältyy esimerkiksi kaivos- ja kirjapainokoneiden käyttöä ja valvontaa, junien ja moottoriajoneuvojen kuljettamista, voimalaitosten hoitoa ja valvontaa, puu-, muovi-, paperi- tai tekstiiliteollisuuden koneiden käyttöä ja valvontaa sekä teollisten tuotteiden kokoonpanoa. Nämä työt tehdään pääasiassa koneellisesti. Ammattialoista yleisimmät vastaajilla olivat talonrakennustyö ja kuljetustyö. Noin 20 % vastaajista kuului yleisen ammattiluokituksen mukaan ”muu työ” -kohtaan. Tämän ryhmän ammatit sisältävät siivoukseen, jätahuoltoon, keittiö- ja pesulatyöhön, maa- ja metsätalouteen, kaivos- ja rakennusteollisuuteen, kuljetus- ja rahdinkäsittelytyöhön ym. liittyviä avustavia tehtäviä. Tehtäviin sisältyy esimerkiksi pesu- ja silitystyötä, jätteiden keruuta, pakkaamista, varastotyötä ja rahdin käsittelyä, ovenvartijana tai vahtimestarina toimimista, mittareiden lukemista ja myynti- ym. automaateista huolehtimista

sekä tavaroiden myyntiä kaduilla. Näistä muista töistä yleisin tehtävä vastaajilla oli varasto- ja siivoustyö. Osa eläkeläisistä ei ilmeisesti mieltänyt kuuluvansa enää mihinkään ammattiryhmään, vaan kirjoitti vastauksessaan olevansa eläkkeellä, samoin ilmeisesti pitkäaikaistyöttömät, joiden työelämään kuulumisesta oli kulunut jo vuosia.

Taulukko 14. Vangin nykyinen tai viimeisin ammatti

Ammatti	f	%
johtajat ja ylimmät virkamiehet	3	0,6
erityisasiantuntijat	4	0,9
asiantuntijat	27	5,7
toimisto- ja asiakaspalvelutyöntekijät	4	0,9
palvelu-, myynti- ja hoitotyöntekijät	27	5,7
maanviljelijät, metsätyöntekijät ym.	7	1,5
rakennus-, korjaus- ja valmistustyöntekijät	144	30,6
prosessi- ja kuljetustyöntekijät	42	8,9
muut työntekijät	91	19,4
ei ole /ole ollut työssä (esim. eläkeläinen, koululainen tai työtön, joka ei ole ollut koskaan työelämässä)	121	25,7
yhteensä	470	100,0

Ryhmiä vastausten prosentuaaliset erot tulivat näkyviin, kun myöhemmin tiedusteltiin työelämään kuulumista, jolloin 12 % ilmoitti, ettei ole koskaan ollut mukana työelämässä.

Asiantuntijoita vastaajista oli 6 %. Tähän ryhmään oli luokiteltu yrittäjät, joilla ei ollut alaisia. Nämä yhden miehen yrittäjät olivat tämän ryhmän suurin ryhmä. Yrittäjiksi tai ammatinharjoittajiksi itsensä luokitteli ammattiasemaa kysyttäessä noin 10 % vastaajista.

Sosioekonomiselta asemaltaan työntekijöihin kuului 31 % vastaajista, mutta mahdollisesti myös suurin osa työttömistä (taulukko 15). Vastaajat olivat kirjoittaneet ”muu”-kohtaan työtön, joten heidän vastauksensa luokiteltiin kuuluvaksi työtön-ryhmään, ja tällä luokituksella työttömien osuus vastaajista oli suurin ryhmä eli 37 %.

Taulukko 15. Vangin sosioekonominen asema

Ammattiasema	f	%
koululainen tai opiskelija	32	6,8
työntekijä	144	30,6
alempi toimihenkilö	5	1,1
ylempi toimihenkilö	4	,9
yrittäjä tai ammatinharjoittaja	45	9,6
koti-isä tai kotiäiti	5	1,1
eläkeläinen	45	9,6
työtön	176	37,4
muu	14	3,0
yhteensä	470	100,0

Vankien keskuudessa työttömyys oli lähes *nelinkertainen* verrattuna siviiliväestöön, kun työttömiä 18 – 64-vuotiaita oli 8 % työvoimasta (Tilastokeskus 2004; työministeriö 2004). Luvut eivät tosin ole aivan vertailukelpoisia, koska vankien sosioekonomista asemaa tiedusteltiin siviilielämän kannalta, ja osa oli ollut vankilassa jo ennen vuotta 2004. Neljä vankia ilmoitti olevansa ammattirikollinen tai huumekauppias, ja heidät luokiteltiin ”muu”-ryhmään.

Viimeinen työsuhde 33 %:lla oli päätynyt alle vuosi sitten. Niillä, joiden työssäolosta oli kulunut yli vuosi (51 %), oli se 21 %:lla päätynyt jo yli kymmenen vuotta sitten ja 22 %:lla työsuhde oli päätynyt yli viisi vuotta sitten. Vastajista 12 % ilmoitti, ettei heillä koskaan ole ollut työpaikkaa. Kauppilan (1999, 110) tutkimuksessa 95 % ilmoitti, että heillä oli jonkinlaisia työkokemusta siviilistä. Tässä tutkimuksessa näyttäisi ennen vankilarangaistusta työelämän ulkopuolella olleita olevan huomattavasti useampia.

Työssä olleista 80 % teki ilmoituksensa mukaan ennen vankilaan joutumistaan työtä verokirjalla ja loput ilman. Työsuhde ei säilynyt 57 %:lla, 21 % oli saanut pitää työpaikkansa, 22 % ei osannut sanoa, jatkuuko työsuhde vai ei. Vapautumisen jälkeen työpaikka oli tiedossa enää 15 %:lla ja mahdollisesti tiedossa 14 %:lla, joten odotuksia työpaikan säilymisen suhteen oli ehkä enemmän kuin todellisuudessa oli asianlaita. Se kolmannes, jolla työpaikka oli mahdollisesti tiedossa, ilmoitti työllistyvänsä rakennusosalalle.

Työpaikkaa vapautumisen jälkeen ei ollut tiedossa 61 %:lla (taulukko 16). Vuoden 1991 vankien ylivelkaantumistutkimuksessa luvut olivat päinvastaisia: 68 % ilmoitti sijoittuvansa työelämään varmasti tai melko varmasti (Mellais 1991, 24).

Taulukko 16. Vangin arvio työpaikasta vapautumisen jälkeen

Työpaikka	f	%
ei ole	285	60,6
on	71	15,1
ei tiedä	29	6,2
mahdollisesti	67	14,3
yhteensä	452	96,2
tieto puuttuu	18	3,8
yhteensä	470	100,0

Tämän päivän vangit vapautuvat erilaiseen työllisyystilanteeseen kuin runsas kymmenen vuotta sitten, jolloin työvoimasta oli työttömiä noin 60 000 työnhakijaa vähemmän. Työttömyysaste oli lokakuussa 2004 keskimäärin 8,0 %, ja toimialoista korkein työttömyysaste oli teollisen työn ja rakentamisen alalla, johon suurin osa vapautuneista vangeista kuuluu ammattiluokituksen mukaan (Tilastokeskus 2004; työministeriö 2004).

Tarkasteltaessa vapautuvien vankien sosioekonomista asemaa ja työllisyyttä voidaan todeta, että aikaisemmissakin tutkimuksissa (esim. Karvonen & Mohell 1990; Mellais 1991; Pajuoja 1993; Kauppila 1999) esille tulleet alhainen koulutustaso, ammattien keskittyminen rakennus-, korjaus-, teolliseen prosessi- ja kuljetusalalle sekä heikko työmarkkina-asema ovat edelleen yleisiä piirteitä suomalaisten vankien elämässä.

Jos työtä teki verokirjalla ennen vankilaan joutumista vastaajista 80 %, niin vankilasta vapautumisen jälkeen arvioi verokirjalla työtä tekevänsä 62 % (taulukko 17). Vankilatuomio ja rikoksesta seuranneet korvaukset eivät näytä tuottavan yhteiskuntaan integroituneita työssä käyviä veronmaksajia, kun lähes 40 % aikoo tehdä jatkossa työtä ilman verokirjaa. ”*Vouti vie kaikki rahat*” ja ”*Suurien korvausten vuoksi ei kannata tehdä työtä verokirjalla*” olivat tyypillisimpiä kommentteja perusteluina verokirjattomaan työskentelyyn. Korvausten kanssa kamppailevat vapautuvat vangit näyttävät ohjautuvan epävirallisille työmarkkinoille. Harmaan talouden puolella töiden tekemisestä saattaa tulla myös vapautuvien vankien selviytymisstrategia (Suoninen 1997, 19-20). Kyngäksen tutkimuksessa tyypittelemät riskinottajat (8) päätyivät harmaille työmarkkinoille, jota selitti heidän suurten korvausvelkojensa lisäksi se, että he pitivät harmaassa taloudessa työskentelyä yhtä hyväksyttävänä tulonhankkimiskeinona kuin virallista palkkatyötäkin. Hänen tutkimuksensa mukaan epävirallisissa töissä ollessaan vapautunut vanki välttyi menneisyytensä selittelyltä eikä joutunut asettamaan itseään työnantajan arvioitavaksi, arvosteltavaksi, karsittavaksi ja hylättäväksi. (Kyngäs 2000, 178-179.) Pari vankia ilmoitti verokirjattomana työskentelyn syyksi sen, että työnantaja tulee sitä vaatimaan.

Ristiintaulukoitaessa omaa arviota työllistymisestä vapautumisen jälkeen ihan näin synkeää kuvaa ei harmaan talouden työstä saada, vaan veroja tulee oman arvion mukaan maksamaan 72 % niistä vangeista, joilla on työpaikka tiedossa. Sen sijaan niiden, jotka ilmoittivat ”työllistytävänsä mahdollisesti” vapauduttuaan, verojen maksamisen halukkuus tippui 42 %:iin. Tulokset ei tosin ole tilastollisesti merkitsevä, vaan ainoastaan suuntaa antava.

Taulukko 17. Vangin arvio verokirjalla työskentelyn halukkuudesta tiedossa olevan työpaikan mukaan

Työskentely	Työpaikka vapautumisen jälkeen				
	ei ole	on	en tiedä	mahdollisesti	yhteensä
verokirjalla	140 59,3 %	51 71,8 %	20 74,1 %	38 58,5 %	249 62,4 %
ilman verokirjaa	96 40,7 %	20 28,2 %	7 25,9 %	27 41,5 %	150 37,6 %
yhteensä	236 100,0 %	71 100,0 %	27 100,0 %	65 100,0 %	399 100,0 %

p=0,130

Palkkatuloja ennen vankilarangaistuksen suorittamista sai 28 % vastaajista (taulukko 18). Pääasialliset toimeentulon lähteet olivat olleet toimeentulotuki ja työttömyyskorvaus, joita oli saanut lähes puolet vastaajista ennen vankilaan joutumistaan. Rikokset olivat olleet toimeentulon lähteenä lähes 40 %:lla. Lainoja ja vippejä oli käyttänyt elämiseen 28 % sekä pelivoittoa 11 %. Vapautumisen jälkeen rikoksista toimeentulonsa saavien osuus olisi 13 % ja mahdollisista palkkatuloista toimeentulo rakentuisi lähes puolella.

Taulukko 18. Vapautuvan vangin toimeentulon rakenne (N=470)

Toimeentulon lähde	Ennen vankilarangaistusta		Vankilarangaistuksen jälkeen oma arvio	
	f	%	f	%
palkkatulot	133	28,3	218	46,4
yrittäjätulot	33	7,0	45	9,6
eläketulot	46	4,8	60	12,8
sairauspäiväraha/äitiyspäiväraha	22	4,7	14	3,0
työttömyyspäiväraha	222	47,2	236	50,2
toimeentulotuki	263	56,0	242	51,2
lapsilisä	27	5,7	*	*
lasten kotihoidon tuki	7	1,5	*	*
opintotuki ja -laina	16	3,4	46	9,8
rikokset	184	39,1	63	13,4
vankilan maksamat palkat, työ- ja toimintarahat	36	7,7		
omaisilta saatu tuki	135	28,7	96	20,4
säästöt	32	6,8	30	6,4
lainat ja vipit	132	28,1	88	18,7
pelivoitot	53	11,3	49	10,4
muu tulonlähde**	21	4,5	27	5,7
ei osaa sanoa			7	1,5

* vastausvaihtoehto puuttui toimeentulon lähteen arviosta vapautumisen jälkeen

** tähän lisätty laitosten palvelut 2,6 % (f=12), jota kysyttiin vain arvioissa vapautumisen jälkeen

Huolimatta siitä, että rikokset toimeentulon lähteenä tippuvat näin suuresti, arvioi kuitenkin yli kymmenesosa vankilasta vapautuvista vangeista jo ennakkoon, että rikosten tekeminen kuuluu heidän elämäntapaansa jatkossakin. Vankila ei näytä parantavan sille asetetun tehtävän mukaisesti tuomitun valmiuksia omaksua rikoksetonta elämäntapaa.

Huonosti tai erittäin huonosti toimeentulevia vankilarangaistuksen aikana oli lähes 60 % vastaajista (taulukko 19). Kohtalaisesti toimeen vankeusaikana oli tullut 32 % ja hyvin tai erittäin hyvin 11 % vastaajista. Toimeentulo vankila-aikana perustui pääasiassa vankityöstä maksettuun työrahaan. Samansuuntainen tulos oli myös Kauppilan (1999, 111) tutkimuksessa, jossa kaksi kolmasosaa vangeista oli sitä mieltä, että tulot riittävät vain huonoon toimeentuloon. Vangin perheen toimeentuloa turvaa vankeusaikana vangin kotikunta toimeentulolain edellyttämin perustein. Sen sijaan vankien oma toimeentulo ja esimerkiksi asunnon vuokran maksaminen vankeusajalta vaihtelee kunnittain ja perustuu kuntien omaan harkintaan. Kotikuntien harkintaan on jätetty myös vankien muu taloudellinen avustaminen vankeusaikana.

Taulukko 19. Arvio toimeentulon riittävydestä vankeusaikana ja vapautumisen jälkeen

Toimeentulon riittävyden arvio	Vankila-aikana		Vapauduttua	
	f	%	f	%
erittäin huono	130	27,7	104	22,1
huono	135	28,7	128	27,2
ei huono eikä hyvä	152	32,3	167	35,5
hyvä	44	9,4	57	12,1
erittäin hyvä	9	1,9	14	3,0
yhteensä	470	100,0	470	100,0

Huolimatta siitä, että toimeentulon rakenne suhteessa sosiaalietuuksiin ei näytä muuttuvan vapautumisen jälkeen, arvelee yhä useampi saavansa toimeentulonsa palkkatuloista. Toimeentulon riittävyys ei näytä kuitenkaan muuttuvan kovin ratkaisevasti vapautumisen jälkeenkään, vaan erittäin huonoon tai huonoon taloudelliseen asemaan uskoo päätyvänsä puolet vastaajista.

6.6 Heikkoa terveydentilaa

Yleensä sairastavuustutkimuksissa omaa arviota omasta terveydentilasta on pidetty luotettavimpana terveyden mittarina. Vankien terveydentilasta on tehty viimeksi laaja ja systemaattinen selvitys vuonna 1985 (Joukamaa); tutkimus sisälsi myös kliinisen tutkimuksen. Tutkimuksen mukaan kolme viidesosaa tunsivat terveydentilansa hyväksi, hieman vajaa kolmannes kohtalaiseksi ja 8 % huonoksi. Vankien terveydentilaa on myös kartoitettu viimeksi vankien terveydenhuollon kehittämistä selvittäneen työryhmän toimesta; kartoitus tehtiin vankiloiden terveydenhuoltohenkilökunnan toimesta asiakirjoihin perustuneen otoksen perusteella. Kartoituksen mukaan humeriippuvaisia oli 46 %, alkoholi-riippuvaisia 39 % ja psykiatrisesti häi-

riintyneitä 39 %. Noin viidennes vangeista, joiden keski-ikä oli 35 vuotta, oli työkyvyttömiä. (Rikosseuraamusviraston monisteita 1/2003, 8-10.)

Tässä aineistossa erittäin huonoksi tai melko huonoksi terveydentilansa koki 13 % vastaajista ja melko hyväksi tai erittäin hyväksi terveytensä tunsivat yli puolet haastatelluista (55 %) (taulukko 20). Kauppilan (1999) tutkimuksen tulokset olivat samansuuntaisia: vuonna 1993 haastatelluista 61 % tunsivat terveytensä hyväksi tai erittäin hyväksi. Ikä osoittautui hänen mukaansa erittäin merkittäväksi terveysarvioiden erojen selittäjäksi. Joukamaan (1991, 119, 120) mukaan vankien terveydentila heikkeni vankilakertaisuuden ja iän myötä niin, että yli 40-vuotiaiden ryhmässä hoidon tarpeessa oli jo noin kaksi kolmasosaa tutkituista.

Taulukko 20. Vangin yleinen terveydentila

Koettu terveydentila	f	%
erittäin huono	15	3,2
melko huono	48	10,2
keskinkertainen	148	31,5
melko hyvä	185	39,4
erittäin hyvä	74	15,7
yhteensä	470	100,0

Vankien terveydentilaa kartoitettiin vielä kysymyksellä, jossa tiedusteltiin, onko heillä lääkärin toteama sairaus. Joka toinen ilmoitti, että hänellä on lääkärin toteama sairaus tai vamma. Myös Kauppilan (1999, 113) tutkimuksessa joka toinen oli haastatteluissa ilmoittanut, että hänellä oli lääkärin toteama sairaus. Hypen (2004, 54) onkin todennut, että urautuneet vangit ovat Suomen aikuisväestön sairain ja yhtenäisin väestönosa.

Psyykkisiä rasitusoireita kartoitettiin vielä erillisellä kysymyksellä. Taulukosta 21 on nähtävissä selkeästi, miten monia oireita vangit olivat tunteneet viime aikoina. Luvut lähes kaikkien oireiden osalta ovat korkeita.

Taulukko 21. Psyykkisten rasitusoireiden kokeminen viime aikoina (N=470)

Psyykkiset rasitusoireet	f	%
hermostuneisuutta	303	64,5
väsymystä	296	63,0
ahdistuneisuutta	294	62,6
jännittyneisyyttä	252	53,6
yksinäisyyttä	249	53,0
unettomuutta	245	52,1
keskittymisvaikeuksia	231	49,1
päänsärkyä	206	43,8
muistin heikkenemistä	185	39,4
turvattomuuden tunnetta	151	32,1
itsemurha-ajatuksia	79	16,8

Itsemurha-ajatusten kokeminen jäi muita alhaisemmaksi, mutta sekin kovin korkeaksi: 17 %:lla oli ollut viime aikoina itsemurha-ajatuksia. Vankien itsemurhakuolleisuus on ollut Suomessa muuhun väestöön verrattuna korkea ja korkeampi kuin muissa pohjoismaissa. Vankien itsemurhaluvut ovat yleistyneet 1970-luvun loppupuolelta lähtien. Kolmena viimeisenä vuotena vankilukuun suhteutettu itsemurhakuolleisuus on kuitenkin ollut lähes 40 % pienempi kuin edellisellä vuosikymmenellä eli keskimäärin itsemurhien määrä on ollut neljä tai viisi vuosittain. Terveyskartoituksen mukaan 14 %:lla oli merkintä psykiatrisesta sairaudesta, ja jokin psyykinen oire tai psykiatrinen lääkehoito oli 39 %:lla. (Rikosseuraamusviraston monisteita 1/2003, 8.)

Erityisen yleisiä vangeilla olivat Joukamaan (1991, 90-91) mukaan mielenterveyden häiriöt. Psyykkiset häiriöt lisääntyivät hänen mukaansa selvästi iän ja vankilakertaisuuden kasvaessa niin, että 40 vuotta täyttäneistä puolet ilmoitti kärsivänsä sellaisista oireista kuin alakuloisuus, masentuneisuus, hermostuneisuus tai jännittyneisyys, voimattomuus tai väsyneisyys ja unettomuus. Ristiintaulukoitaessa psyykkisiä rasituseireita tässä aineistossa iän ja kertaisuuden mukaan, niin päinvastoin kuin lähes 20 vuotta sitten kerätyssä aineistossa, alle 29-vuotiailla esiintyi joitakin psyykkisiä rasituseireita enemmän kuin vanhemmilla vangeilla (mm. jännittyneisyyttä $p=0,013$, hermostuneisuutta $p=0,004$, päänsärkyä $p=0,055$). Tätä näyttäisi tukevan myös Sailaksen (2005) tekemä tutkimus, jossa todetaan, että mielenterveyden häiriöt ovat lisääntyneet kymmenessä vuodessa nuorten vankien keskuudessa, ja vankilaan näyttävät päätyvän kaikkein sairaimmat nuoret.

6.7 Runsasta päihteiden käyttöä

Päihteiden käyttö oli ollut vastaajilla ennen vankilarangaistusta yleistä. Runsaasti päihteitä arvioi käyttäneensä lähes puolet (taulukko 22).

Taulukko 22. Vangin päihteiden käyttö ennen vankilarangaistusta

Päihteiden käyttö	f	%
ei ollenkaan	38	8,1
vähän	76	16,2
kohtalaisesti	129	27,4
runsaasti	227	48,3
yhteensä	470	100,0

Huolimatta siitä, että päihteiden käyttö oli ollut ennen vankilarangaistusta ongelmallista niin suurelle osalle vastaajista, oli hoidossa päihdeongelman vuoksi ollut vain 30 %. Myös Kyn-gäksen haastattelemilla miesvangeilla päihteet olivat kuuluneet kiinteästi rikolliseen elämänkulkuun (Kyn-gäs 2000, 97).

Yli kahden vuoden vankeusrangaistukseen tuomituille tehdyissä riski- ja tarvearvioinneissa alkoholia ennen vankilaan joutumista käytti hallitsemattomasti puolet arvioiduista, ja näistä puolella eli joka neljännellä päihdeongelma oli ollut erittäin vakava. Yli puolet oli käyttänyt huumeita ainakin joskus joko vapaudessa ollessaan tai aiempien vankilatuomioiden aikana.

Alkoholiongelmiin liittyvä hoitomotivaatio oli sijoitusyksiköissä arvioitu suhteellisen hyväksi: 70 % todettiin motivoituneiksi sijoittajayksiköissä päihdehoitoon. (Hypen 2002.)

Taulukko 23. Vangin päihteiden käytöstä ongelmia ja onko ollut hoidossa

Ongelmia päihteiden käytöstä			Ollut päihdehoidossa ennen vankilaa	
	f	%	f	%
ei	178	37,9	328	69,8
kyllä	292	62,1	142	30,2
yhteensä	470	100,0	470	100,0

Jos hoitomotivaatiota oli runsaasti sijoitusyksiköissä, niin vapaudessa ei hoitoon ole ollut joko motivaatiota tai hoitoon pääsy ei ole ollut helppoa (vrt. taulukko 23) huolimatta siitä, että terveystarkoituksen mukaan 46 % vangeista oli huumeriippuvaisia ja 39 % alkoholiriippuvaisia (vrt. Rikosseuraamusviraston monisteita 1/2003, 8-10).

6.8 Nykyisen elämäntilanteen kokeminen

Kolmannes on tällä hetkellä tyytyväinen elämäänsä (taulukko 24). Vastaavasti epätydyttäväksi elämänsä kokee kolmannes. Kumpaankaan suuntaan ei kallistunut vastauksissaan 38 % vangeista, vaan he valitsivat neutraaleimman vastausvaihtoehdon, jossa elämää ei koettu tyydyttäväksi, mutta ei epätydyttäväksikään.

Taulukko 24. Elämään tyytyväisyyden kokemus

Tyytyväisyyden kokemus	f	%
hyvin epätydyttäväksi	60	12,8
melko epätydyttäväksi	71	15,1
ei epätydyttäväksi, mutta ei tyydyttäväksi	178	37,9
melko tyydyttäväksi	133	28,3
hyvin tyydyttäväksi	28	6,0
yhteensä	470	100,0

Tutkimuksessa vapautuvilta vangeilta tiedusteltiin myös sitä, mihin suuntaan he ovat kokeneet elämänsä menneen viimeisen viiden vuoden aikana verrattuna tilanteeseen viisi vuotta sitten. Huonompaan suuntaan oli elämä mennyt 36 %:lla. Vastaavasti parempaan suuntaan oli mennyt 36 %:n elämä. Lopuilla elämän kehityksen suunta oli pysynyt ennallaan. Kauppilan (1999) tutkimuksessa siviilisäätö osoittautui erittäin merkittäväksi selittäjäksi elämänsä arvioinnissa: 45 % naimattomista vangeista arvioi elämänsä menneen huonompaan suuntaan

ja kolme viidesosaa vastaajista, jotka olivat asuneet puolison ja lasten kanssa ennen vankilaa, kokivat elämänsä menneen parempaan suuntaan. (Kauppila 1999, 119.) Siviiliväestön turvatomuustutkimuksessa (Niemelä ym. 1994, 28) elämänsä huonompaan suuntaan menneeksi oli kokenut noin 17 %.

7 VAPAUTUVIEN VANKIEN VELKATILANNE

7.1 Yleiset velkaantumistiedot

Velkaantumisongelma vapautuvilla vangeilla on suuri, koska 81 % vastaajista ilmoitti, että heillä on melko paljon, paljon tai erittäin paljon velkaa (taulukko 25). Vapautuvista vangeista ainoastaan 17 % ilmoitti, ettei heillä ole merkittävästi tai lainkaan velkaa.

Taulukko 25. Vangin arvio veloista

Velkoja	f	%
ei lainkaan	32	6,8
ei merkittävästi	48	10,2
melko paljon	162	34,5
paljon	106	22,6
erittäin paljon	111	23,6
ei osaa sanoa	11	2,3
yhteensä	470	100,0

Ristiintaulukoitaessa ilmoitettujen velkojen kokonaismääriä ja omaa arviota veloista koki vastaajista 15 % alle 8 000 euron velat määrällisesti suurina tai erittäin suurina, ja lähes puolella ne olivat oman arvion mukaan melko suuria (taulukko 26). Tämä kertonee siitä, miten vapautunut vanki suhteuttaa omia taloudellisia resurssejaan ja ehkä mahdollisuuksiaan selvitä jatkossa veloistaan, jolloin kohtuullinen velkaantuminenkin koetaan vankien mielestä suureksi.

Taulukko 26. Vangin velkojen kokonaismäärä suhteessa omaan arviioon veloista

Oma arvio veloista	velan määrä (€)			yhteensä
	> 8 000	8 001 – 30 000	30 000 >	
ei merkittävästi	29	3	2	34
	37,2 %	3,6 %	2,2 %	13,4 %
melko paljon	37	44	26	107
	47,4 %	52,4 %	28,6 %	42,3 %
paljon	10	26	19	55
	12,8 %	31,0 %	20,9 %	21,7 %
erittäin paljon	2	11	44	57
	2,6 %	13,1 %	48,4 %	22,5 %
yhteensä	78	84	91	253
	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %
p=0,000				

Vastaajilta tiedusteltiin yksityiskohtaisesti eri velkalajeja ja niiden euromääriä (tai velkamäärä oli mahdollista ilmoittaa omassa sarakkeessaan myös markkamäärinä). Useimmat vastaajat ilmoittivat velkalajinsa, mutta eivät vastanneet tai eivät tienneet näiden velkojen euromääriä (tai markkamääriä). Yhteensä niitä vastaajia, jotka eivät tienneet velkamääriään, oli 41 % velallisista. Parhaiten oltiin selvillä vippien ja vastaavien lainojen määristä.

Erikseen vielä tutkittiin, ketkä vastanneista eivät olleet selvillä velkojensa kokonaismääristä (ks. liitetaulukot B 3-7). Ristiintaulukoitaessa vankila-ajan pituutta ja vangin tietoa velkojensa määrästä niin merkittävää eroa ei tässä aineistossa ollut vankila-ajan pituuden suhteen, joskin 1 – 2 vuotta rangaistusta kärsivissä oli vähiten niitä, jotka eivät tienneet velkojensa kokonaismäärää (33 %). Sen sijaan vankilakertaisuus näyttää selittävän velkojen tietämistä ($p=0,010$): tietäminen vähenee, kun vankilakertaisuus kasvaa, yli 7 kertaa vankilassa olevista 52 % ei enää tiedä velkojensa määriä. Ikä selittää myös jonkin verran velkojen määrän tietämättömyyttä niin, että näyttäisi siltä, että 40 – 49-vuotiaat ovat huonoiten selvillä velkojensa kokonaismääristä ($p=0,09$). Sen sijaan päärिकostyyppi ei selittänyt velkamäärien tietämättömyyttä. Mellaiksen tutkimuksessa oli myös samantyyppisiä ongelmia, ja hänen mukaansa suurimmat ongelmat koskivat rikosperusteisten korvausten markkamääräisiä arviointeja, joita etenkin pitkän vankilakarriäärin omaavilla oli, mutta myös ensikertalaisilla, ja ne saattoivat koostua pitkältä ajanjaksolta ja lukuisista tuomioista. Monien korvausten ja niiden korkojen seuraaminen vuosien varrella edellyttäisi jo jonkinmoista kirjanpitoa. (Mellais 2001, 35.) Parhaiten olivat tiedossa vippien ja vastaavien lainojen euromäärät, laittomaan toimintaan liittyvät velat, maksamattomat sakot ja ryhmän muut velat (taulukko 27). Vähiten olivat tiedossa elatusmaksuihin ja asuntolainoihin liittyvät velkamäärät. Rikosperusteisten korvausten määrä oli tiedossa 58 %:lla.

Rikosperusteiset velat muodostivatkin suurimman yksittäisen velkalajin; vastaajista 62 %:lla oli rikosperusteisia korvauksia (mediaani 18 409 euroa). Maksamattomia sakkoja oli 45 %:lla (mediaani 800 euroa). Vapautuneiden vankien velkaantuminen näyttää olevan rakenteeltaan tuomioistuinsidonnaista. Näiden lisäksi seuraavaksi suurimman ryhmän muodostavat vipit ja laittomaan toimintaan liittyvät velat. Vastaajista 15 % ilmoitti, että heillä on laittomaan toimintaan liittyviä velkoja. Huumeiden käytön lisääntymisestä johtuen suurin osa laittomista veloista ja vipeistä mitä ilmeisimmin liittyy huumevelkoihin. Näillä veloilla on varmaan melko suuri merkitys rikoskierteestä irtaantumiseen.

Velkaantumisen yleinen rakenne painottuu rikosperusteisiin korvauksiin ja maksamattomiin sakkoihin, vippeihin, vuokratvelkoihin, elatusapovelkoihin, verovelkoihin ja laittomaan toimintaan liittyviin velkoihin (taulukko 27).

Taulukko 27. Vapautuvan vangin velkalajit, velkamäärän tietäminen ja niiden jakautuminen

Velkalajit	joista velan määrä tiedossa		mediaani		keskiarvo (€)	keskihajonta (€)	
	f	%	f	%			
asuntolaina	15	3,2	7	46,7	9 000	110 071	186 119
kulutusluotot	51	10,9	34	66,7	5 000	23 072	89 407
luottokortit ja luotolliset tilit	50	10,6	28	56,0	3 000	10 513	19 984
osamaksuvelat	77	16,4	44	57,1	3 182	21 447	72 173
maksamattomat sakot	211	44,9	157	74,4	800	1 267	1 966
rikosperusteiset korvaukset	290	61,7	168	57,9	18 409	109 485	359 318
elatusapu- ja elatustukivelat	79	16,8	38	48,1	5 000	10 021	12 032
vuokraelka	90	19,1	53	58,8	1 000	1 848	2 172
verovelka*	72	15,3	43	59,7	7 000	94 542	315 742
vipit ja vastaavat lainat	110	23,4	84	76,4	725	1 598	2 603
laittoman toiminnan velat	70	14,9	50	71,4	1 750	3 621	8 584
maksettavaksi langennut takaus	19	4,0	12	63,2	41 096	229 151	417 841
muut velat**	77	16,4	61	79,2	4 000	19 273	67 665

* verovelka 25 000 000 € maksimi poistettu

** muut velat 2 691 006 € maksimi poistettu

Keskiarvo vapautuvalla vangilla oli 2,6 erilaista velkalajia; mediaani ja moodi oli kaksi velkalajia, joita oli yhteensä 22 %:lla vastaajista. Mediaaniluvulla tarkasteltuna euromääräisesti rikosperusteiset velat ovat suurin ryhmä, seuraavaksi suurin ryhmä on takausvelat, mutta niiden merkitys ei ole oleellinen vapautuvien vankien ongelmassa, koska takausvelkaa oli vain 4 %:lla vastaajista. Asuntolainojen määrät ovat seuraavaksi suurimmat, mutta asuntolainaa oli vain 3 %:lla vastaajista. Sen sijaan kulutusluotto- ja luottokorttivelloilla on varmaan myös merkitystä vapautuvan vangin yhteiskuntaan integroitumisen kannalta. Nämä velat ovat luonteeltaan tyypillisiä yli resurssien elämistä ja liittyvät yleiseen elämänhallintaan. Vuokraelkaa oli 19 %:lla, ja huolimatta siitä, että määrällisesti nämä velat eivät mediaaniluvulla tarkasteltuna ole kovin suuria, saattaa vuokraelka muodostua esteeksi saada vuokra-asunto ja on näin ollen myös merkittävä tekijä yhteiskuntaan integroitumisessa.

Velkaantumisen lajit näyttävät olevan vähäisessä määrin omien hyvinvointiresurssien lisäämiseen tähtäävää esimerkiksi asunto- tai opintolainaa, joskin vastausvaihtoehdossa ”muut velat” oli avoimissa vastauksissa ilmoitettu myös yhdeksi velkalajiksi opintovelka. Kohtaan ”muut velat” vastaajat olivat ilmoittaneet olevansa velkaa myös omaisille. Tätä velkaa ei kuitenkaan mielletty kuuluvaksi kohtaan ”vipit ja vastaavat lainat”.

Tietyt velkalajit olivat euromäärissä erittäin epätasaisesti jakaantuneita vastaajien kesken: muun muassa korvausvelkojen, verovelkojen, maksettavaksi langenneen takausvelan ja asuntolainojen keskihajonnat ovat suuria. Sen sijaan euromääräisesti pienehköt velat (mediaani alle 1 000 euroa), kuten maksamattomat sakot, vuokraelat ja vipit ovat keskihajonnaltaan tasaisesti jakautuneita.

Taulukossa 28 tarkastellaan vankien velkatilanteen muuttumista runsaan kymmenen vuoden aikana suhteessa eri velkalajeihin. Tässä vertailussa tulee olla varovainen, koska tällä välillä rikosseuraamusjärjestelmässä on tapahtunut muutoksia, ja muun muassa vankilaan tuomittujen rikostausta on koventunut. Vertailun ongelmana on myös vuoden 1991 tutkimuksen pieni otoskoko (N=120), jolloin silloin saatuja tutkimustuloksia pitää tulkita vain suuntaa antavina.

Tuomioperusteiset velat ovat edelleen vapautuvan vangin keskeinen velkaongelma. Seuraavaksi suurimman ryhmän muodostavat edelleen yksityishenkilöille olevat velat. Vuokravelat ovat sen sijaan lisääntyneet lähes kolminkertaisesti edelliseen tutkimukseen verrattuna. Ilmeisesti se ei täysin selity vuokrien karhuamisen tehostuneella toiminnalla, vaan ehkä kysymys on myös vankien taloudellisen tilanteen huonontumisesta. Kymmenessä vuodessa tapahtunut voimakas yleisen työllisyystilanteen heikentyminen on vaikuttanut kaikkein heikoimmin koulutetun väestöosan työllistymiseen ja tätä kautta mahdollisesti vuokrien maksukykyyn ja edelleen vuokratien syntymiseen. Toisaalta herää kysymys, voisiko päihteisiin kiinnittynyt elämäntapa, jossa vuokrasta huolehtiminen voi jäädä toissijaiseksi asiaksi, olla lisääntynyt vankilaan tuomittujen taustalla.

Taulukko 28. Vapautuvien vankien velkalajit vuonna 1991 ja vuonna 2004

Velkalajit	1991	2004
rikosperusteiset velat	59	62
sakot	57	45
vipit ja vastaavat lainat	30*	23
vuokravelat	7	19
elatusmaksu- ja tukivelat	21	17
laittomaan toimintaan kohdistuneet velat	**	15
verovelat	22	15
kulutusluotot	27	11
luottokorttivelat	12	11
keskimäärin eri velkalajeja		2,6

* 1991 kysyttiin yksityishenkilöille olevia velkoja

** 1991 ei kysytty

Vertailutietojen lähde: Mellais 1991, 37.

Vuonna 1991 tehdyn tutkimuksen taulukoinnin epäselvyyden vuoksi verovelkojen kehityksen osalta ei voida sanoa varmasti, ovatko ne lisääntyneet vai vähentyneet, vaikka vertailutaulukon 28 mukaan verovelat näyttäisivät vähentyneen. Nimittäin Mellaisin tutkimuksessa olevassa taulukossa verovelat näyttävät häviävän, kun niitä on tarkasteltu luoduissa velkamääräluokissa ja tutkija toteaa vain, että verot ovat olleet vain muutamilla ongelma. (Mellais 1991, 37, 39.) Kulutusluottojen osaltakaan ei velkaantumisen muutoksen suunnasta voi päätellä mitään, koska Mellais (1991, 38) totesi, että kulutusveloista vain osa oli hoitamaton, erääntynyt velkaa.

Velkojen kokonaismääriä tarkasteltaessa vapautuvilla vangeilla velan mediaani oli 20 000 euroa. 31 %:lla oli velkaa alle 8 000 euroa ja yli 25 %:lla velkaa oli yli 50 000 euroa (taulukko 29). Varsinaisia suurvelallisia (yli 200 000 euroa) oli aineistossa 5 %. Mediaaniluvulla tarkasteltuna näyttäisi siltä, että vapautuva vanki ei olisi kovin raskaasti velkaantunut. Yksityishen-

kilöiden keskimääräinen velka oli vuoden 1998 kotitalouksien varallisuustutkimuksen mukaan 65 811 euroa, ja työntekijäammateissa velkojen keskiarvo oli 80 208 euroa, eläkeläisillä 10 570 euroa ja työttömällä 18 804 euroa. Kaikkien yksityisten velallisten veloista asunoluotot muodostivat suurimman ryhmän eli 80 % kaikista luotoista. Sen sijaan työttömien velkaprofiili poikkesi muista; heillä oli suhteessa muihin velallisryhmiin eniten kulutusluottoja, joiden määrä oli 30 % heidän kokonaisvelkamäärästään. (Kotitalouksien varallisuus 1998, 71.) Kuten jo aiemmin todettiin, lähes puolet koki jo pienetkin, alle 8 000 euron velkamäärät suurina. Ongelman ydin ei olekaan vankien velkojen kokonaismäärien suuruus, vaan velkamääriä tulee suhteuttaa resursseiltaan heikkojen vapautuvien vankien maksukykyyn. Toisaalta voisi olettaa, että vankien todelliset velkamäärät ovat suuremmat, koska parhaiten oltiin selvillä pienten velkamäärien summista. Lisäksi muun muassa korvausvelat olivat kovin epätaisisesti jakaantuneita.

Taulukko 29. Vapautuvien vankien velkojen kokonaismäärä

Velan määrä (€)	Validi		Kumulatiivinen	
	f	%	%	%
< 2 000	28	6,0	11,1	11,1
2 001 – 4 000	23	4,9	9,1	20,2
4 001 – 8 000	27	5,7	10,7	30,8
8 001 – 12 000	26	5,5	10,3	41,1
12 001 – 20 000	29	6,2	11,5	52,6
20 001 – 30 000	29	6,2	11,5	64,0
30 001 – 50 000	27	5,7	10,7	74,7
50 001 – 100 000	24	5,1	9,5	84,2
100 000 – 200 000	17	3,6	6,7	90,9
200 000 >	23	4,9	9,1	100,0
yhteensä	253	53,8	100,0	
velkasumma ei tiedossa, on velkaa	174	40,7		
ei velkaa	32	6,8		
tieto puuttuu	11	2,3		
yhteensä	470	100,0		
mediaani	20 000*			
keskiarvo	131 989*			
keskihajonta	538 299*			

* arvoissa 25 000 000 € verovelka ja muut velat 2 691 006 euroa maksimi poistettu

Kyselylomake ei sisältänyt kysymystä velkaantumisen syistä. Ainoastaan päihteiden käyttöä kartoitettaessa tiedusteltiin, onko velkaantumisen pääasiallinen syy päihteiden käyttö; 51 % vapautuvista vangeista ilmoitti päihteiden käytön olevan syy velkaantumiseen. Päihteiden käyttö ja siihen liittyvä elämäntapa on rikosten taustalla ja sen kautta velkaantumisen prosessiin liittyvä syy; päihteiden ongelmakäyttö vaikuttaa myös elämänhallintaan liittyviin tekijöihin ja sen kautta myös muiden velkojen syntymiseen. Rikoksista aiheutuneet korvaukset lieventävät kuitenkin suurin vapautuvien vankien velkaantumisen syy. Eri syitä velkaantumiseen

oli ilmoittanut vuoden 1991 Mellaiksen aineistossa 84 % vastaajista. Suurimpana syynä tuolloin velkaantumiseen olivat rikokset ja niiden aiheuttamat korvaukset sekä sakot (75 %). Seuraavina syinä mainittiin sakot (58 %), alkoholi (58 %), vähävaraisuus (55 %), ajattelemattomuus (51 %), työttömyys (49 %), avioero (18 %) ja sairaus (8 %). Velkaantumisen syitä vapautuneet vangit olivat ilmoittaneet 3,4 vastaajaa kohden. (Mellais 1991, 32.) Osa näistä tekijöistä on ehkä enemmän velkaantumiseen liittyviä taustatekijöitä kuin syitä.

7.2 Velkalajien jakautuminen

Velkalajeja tarkastellaan vielä erikseen samojen taustamuuttujien suhteen kuin vuoden 1991 tutkimuksessa. Tarkemman tarkastelun kohteena ovat rikosperusteiset korvaukset, maksamatomat sakot, vuokravelat, elatusmaksuvelat, verovelat, kulutusvelat, ”vipit” ja laittomaan toimintaan liittyvät velat. Asuntovelat ja maksettavaksi langennut takausvelka jätettiin tarkastelun ulkopuolelle niiden vähäisen esiintymisfrekvenssin vuoksi. Näistä velkalajeista vuoden 1991 tutkimuksessa tarkasteltiin ainoastaan korvausvelkoja, rahoituslaitosluottoja ja elatusmaksuvelkoja; muiden velkojen osalta ei niiden hajanaisuuden ja vähäisyyden vuoksi todettu olevan kovin paljon raportoitavaa (Mellais 1991, 39).

Tässä tarkastelussa ei voida verrata suoraan tilanteen muuttumista vuonna 1991 tehdyn velkatutkimuksen suhteen, koska siinä tarkastelun kohteena olivat eri velkalajien markkamääräiset keskiarvot taustamuuttujien suhteen. Luotettavampaa tulosta tässä aineistossa saadaan tutkittaessa ylipäänsä velan esiintymistä eri taustamuuttujien suhteen, koska euromääräisiä arvioita vastaajat eivät tehneet riittävällä tarkkuudella. On uskottavampaa, että vastaaja oli selvillä siitä, mitä velkoja hänellä oli, vaikkei hän kaikissa tapauksissa ilmoittanutkaan velkojensa euromääriä. Myöskään Mellaiksen aineistossa rikosperusteisten korvausten määriä ei kyennyt arvioimaan 16 % haastatelluista (Mellais 1991, 41). Huolimatta siitä, että edellisessä tutkimuksessa käytettiin eri velkalajien markkamääräisiä keskiarvoja, voidaan tilanteen muuttumista vuodesta 1991 vuoteen 2004 vertailla karkeasti.

Kuten aiemmin todettiin, olivat siis rikosperusteiset korvaukset vapautuvan vangin suurin velkaongelma. Täytyy myös huomioida, että lähes 60 % ei osannut lainkaan arvioida korvaustensa yhteissummaa, joten on perusteltua olettaa, että korvaukset eivät ole kovin pieniä ja että ne saattavat koostua useista tuomioista. Ristiintaulukoitaessa rikosperusteisia korvauksia taustamuuttujiin (taulukko 30) voidaan todeta, että rangaistusaika selittää hyvin rikosperusteisia korvauksia: kun rangaistusaika kasvaa, niin sitä useammalla vastaajalla oli rikosperusteisia korvauksia. Tämä selittää lähinnä sitä itsestäänselvyttä, että raskaista rikoksista tuomitaan suuret korvaukset. Päärikoksen mukaan luokiteltuna omaisuusrikoksen tehneet olivat eniten korvausvelkaisia (72 %), joskin muihin rikostyyppihin verrattuna erot ovat prosentuaalisesti pieniä, poikkeuksena liikennejuopumusrikoksesta vankeusrangaistukseen tuomitut, joilla oli vähiten korvausvelkaa (35 %). Aiemmin tutkittavien rikostaustoja tarkasteltaessa todettiin, että tällaiseen vapautuvien vankien otokseen tulee lyhyemmän vankeustuomion suorittavia enemmän kuin keskivankiluvussa; muun muassa henkirikoksen tehneitä vastaajissa oli vain 5 %, joten on oletettavaa, että ehkä omaisuusrikoksista tuomittujen yliedustus näkyy tässä korvausvelkojen päärikostyyppin mukaisessa tarkastelussa.

Taulukko 30. Velkalajien jakautuminen iän, vankilakertaisuuden, rangaistuslaitosajan pituuden ja päärikoksen mukaan

Velkalajit								
	Rikospereusteisia korvauksia	Maksamattomia sakkoja	Kulutusvelkoja	Elatuskivelkoja	Verovelkoja	Vuokratvelkoja	Vippejä tai vastaavia lainoja	Laittoomaan toimintaan liittyviä velkoja
	%	%	%	%	%	%	%	%
Ikä								
< 29	71	51	22	8	14	17	26	19
30 – 39	65	45	33	26	26	23	23	16
40 – 49	41	39	34	27	17	18	25	10
50 >	48	28	27	15	17	22	9	4
p	0,000	0,012	0,071	0,000	0,000	0,555	0,064	0,020
Kertaisuus								
1. kerta	54	35	26	13	14	16	20	10
2.-3. kerta	67	53	25	16	16	19	29	18
4.-6. kerta	68	49	25	16	17	18	23	19
7. kerta tai useammin	63	49	36	27	14	27	23	16
p	0,061	0,011	0,279	0,040	0,956	0,218	0,390	0,203
Rangaistuslaitosaika								
< 3 kk	43	47	26	17	16	21	31	13
3 < 12 kk	61	56	26	18	17	18	21	15
1 < 2 v	74	38	32	16	15	24	24	20
2 v >	78	14	32	14	10	12	18	6
P	0,000	0,000	0,614	0,913	0,635	0,318	0,235	0,111
Päärikos								
omaisuusrikos	72	52	28	13	18	22	26	20
väkivaltarikos	68	36	31	24	9	13	19	12
huumerikos	68	54	28	11	17	24	31	25
liikennejuopumusrikos	35	44	26	20	21	24	21	6
muut	55	34	18	9	11	11	23	9
p	0,000	0,024	0,596	0,040	0,131	0,106	0,331	0,002
f	(290)	(211)	(129)	(79)	(72)	(90)	(110)	(70)

Vankilakertaisuus ei selittänyt tilastollisesti merkitsevästi eroja ($p=0.061$), joskin näyttäisi siltä, että ensikertalaiset olivat vähiten korvausvelkaisia ja eniten korvausvelkoja olisi 4.-6. kertaa vankilassa olleilla. Ikä näyttää selittävän vapautuvan vangin korvausvelkoja niin, että alle 29-vuotiailla oli eniten korvausvelkoja ja vähiten 40 – 49-vuotiailla. Tosin tähän täytyy suhtautua varauksella, koska iän noustessa ja vankilakertaisuuden lisääntyessä vankilakierteesseen jääneet vangit eivät enää ehkä ole tarkkaan selvillä kaikista korvausvelkoistaan. Toisaalta tässä on tarkasteltu ainoastaan sitä, mitä velkalajeja vastaajilla oli, joten niiden muistaminen on luotettavampaa kuin varsinaiset rahalliset velkamäärät.

Mellais (1991, 41-42) tarkasteli korvausten markkamääräisiä keskiarvoja, ja korvausvelka keskittyi myös alle 29-vuotiaille ja yli kahden vuoden tuomiota suorittaville. Eniten korvausvelkaisia olivat lisäksi väkivaltarikoksesta tuomitut ja 3 – 5 kertaa vankilassa olleet.

Maksamattomat sakot muodostivat toiseksi suurimman velkalajien ryhmän. Eniten maksamattomia sakkoja oli alle 29-vuotiaille, 2 – 3 kertaa vankilassa olleilla ja huumerikoksista tuomiilla, joiden rangaistuslaitosaika oli 3 – 12 kuukautta. Maksamattomia sakkoja oli vähiten iäkkäillä yli 50-vuotiaille, ensikertalaisilla, väkivaltarikoksesta tuomituilla ja pitempää tuomiota kärsivillä; yli 2 vuotta vankeudessa olleista ainoastaan 14 %:lla oli maksamattomia sakkoja. Vuoden 1991 aineistossa maksamattomia sakkoja ei tarkasteltu eri taustamuuttujien suhteen erikseen, vaan Mellais (1991, 39) mainitsee, että maksamattomat sakot näyttävät keskittyvän nuorille kuten tässäkin aineistossa.

Kulutusluotot, osamaksuvelat ja luottokorttivelat yhdistettiin yhdeksi velkatyyppiä. Missään selittävässä muuttujassa tulokset eivät ole tilastollisesti merkitseviä tarkasteltaessa kulutusvelkoja, joten siltä osin tulokset ovat vain suuntaa antavia. Kulutusvelat näyttävät keskittyvän 30 – 49-vuotiaille vapautuville vangeille. Vankilakertaisuus selittää kulutusvelkaantumista niin, että yli 7 kertaa vankilassa olleilla oli eniten kulutusvelkoja. Päärikos ja rangaistuslaitosaika eivät selitä kovinkaan hyvin kulutusvelkaantumista, vaan kulutusvelkaa oli melko tasaisesti kaikilla vapautuvilla vangeilla päärikostyyppistä ja rangaistuslaitosajasta riippumatta, ainoastaan ryhmässä ”muu päärikos” oli vähiten kulutusvelallisia. Vuonna 1991 ei tarkasteltu kulutusvelkoja erikseen, vaan tarkastelun kohteena olivat rahoituslaitosvelat, johon ryhmään kuuluviksi tulkittiin asunto-, luottokortti-, osamaksu- ja muut rahoituslaitosvelat. Nämä velat keskittyivät nuorille ja lyhyen aikaa vankilassa olleille. Päärikoksella ei ollut vaikutusta kuten ei tässäkin aineistossa. (Vrt. Mellais 1991, 44.)

Vapautuvista vangeista 17 %:lla oli elatusvelkoja. Tyypillinen elatusmaksuvelallinen oli 30 – 39-vuotias, väkivaltarikoksesta tuomittu, joka oli yli 7:ttä kertaa vankilassa. Näistä taustamuuttujista ikä, kertaisuus ja päärikostyyppi näyttävät selittävän hyvin elatusvelkallisuutta. Elatusvelkaisen profiili eroaa vuoden 1991 velkatutkimuksesta niin, että vankilakertaisuus on noussut ja tuomio lyhentynyt; aiemmin määrällisesti eniten elatusmaksuvelkoja oli yli kaksi vuotta vankilassa olleilla. (Vrt. Mellais 1991, 45.)

Verovelkoja oli 15 %:lla vapautuvista vangeista. Verovelkaantumista näyttää ikä selittävän hyvin; maksamattomia veroja oli eniten 30 – 39-vuotiaille. Vankilakertaisuudella ja rangaistuslaitosajan pituudella ei näytä olevan merkitystä verovelkojen esiintymiseen. Päärikoksen mukaan tarkasteltuna väkivaltarikos näyttää selittävän verovelkoja jonkin verran, mutta erot päärikostyyppin mukaan tarkasteltuna eivät ole tilastollisesti merkitseviä. Vuonna 1991 verovelkoja oli Mellaiksen (1991, 39) mukaan vain muutamilla. Näin suuri ero vuoden 1991 tutkimustulokseen voi ehkä kertoa siitä, että verovelkojen perintä voi olla nykyään aktiivisempaa kuin yli kymmenen vuotta sitten tai sitten vapautuvilla vangeilla on tosiaan enemmän verovelkoja.

Vuokravelkaantuneita oli yhteensä 19 %. Vapautumisen suhteen vuokravelalla voi olla suuri merkitys uuden vuokra-asunnon saamisessa, ja heikko asumistilanne myös mitä ilmeisimmin ylläpitää rikoskierrettä. Vuokravelkoja tarkasteltaessa mitkään taustamuuttujissa olevat erot eivät ole tilastollisesti merkitseviä, osin johtuen ryhmän pienestä koosta. Näyttää kuitenkin siltä, että eniten vuokravelkaisia olisi yli 7 kertaa vankilassa olleissa ja ensikertalaisissa vähiten. Päärikostyyppin mukaan tarkasteltuna eniten vuokravelkaisia olisivat liikennejuopumusrikoksesta ja huumerikoksista vankilaan tuomitut. Vankilassaolon keston mukaan tarkasteltuna eniten vuokravelkaisia olisivat 1 – 2 vuotta vankilassa olleet.

Profiililtaan toisenlainen velkaantuja oli sen sijaan vippien ja vastaavien lainojen suhteen velkaantunut. Ristiintaulukoinnin tuloksiin tulee kuitenkin suhtautua varauksella, kun tulokset eivät ole missään taustamuuttujassa tilastollisesti merkitseviä. Nuorilla, huumerikoksesta tuomituilla, lyhyttä alle 3 kuukauden tuomiota kärsivillä, 2.-3. kertaa vankilatuomiota suorittavilla vapautuvilla vangeilla näyttäisi olevan eniten vippejä. Vanhemmissa vangeissa vippi-velkaantuneita oli ainoastaan 9 %, kun nuoremmissa ryhmässä 26 % oli velkaantunut vipeissä ja vastaavissa lainoissa. Vipit olivat kasaantuneet vuoden 1991 tutkimuksessa myös nuorille ja toista kertaa vankilassa oleville, mutta huumerikoksesta tuomittujen sijaan väkivaltarikollisille. (Mellais 1991, 40).

Hyvin samantapainen oli profiililtaan laittomaan toimintaan liittyviin velkoihin joutunut vapautuva vanki kuin vipeissä velkaantunut: nuori, alle 29-vuotias, huumerikoksesta tuomittu. Tässäkään tulokset eivät muihin taustamuuttujiin nähden ole tilastollisesti merkitseviä. Edelliseen vippivelkaantujatyyppiin verrattuna laittomaan toimintaan liittyviin velkoihin velkaantunut näyttäisi olleen vankilassa kuitenkin jo 4.-6. kertaa. Rangaistuslaitosaika näyttäisi nouseen vipeistä velkaantuviin 1 – 2 vuoteen, mitä selittänee vankilakertaisuuden nouseminen. Ikä ja päärikostyyppi erottelivat melko hyvin tätä velkaantumista, niin että laittomaan toimintaan liittyvät velat painottuivat nuorempiin vankeihin. Ainoastaan kaksi yli 50-vuotiasta vankia ilmoitti, että heillä on laittomaan toimintaan liittyviä velkoja. Huumevelkaisuus näyttää olevan nuorten vankien ongelma.

Laittomat huumevelat lienee näistä veloista eniten rikollisuutta ylläpitävä ja vapautumiseen vaikuttava tekijä. Nämä velat olivat myös hyvin epätasaisesti jakautuneita vastaajien kesken (mediaani 1 750,-, keskiarvo 3 620,- ja keskihajonta 8 584,-).

7.3 Laittomaan toimintaan liittyvät velat

Vuoden 1991 tutkimuksessa, jossa aineisto kerättiin haastattelemalla vankilahenkilökunnan toimesta vapautuvia vankeja, ei tullut esiin laittomaan toimintaan liittyviä velkoja. Nyt tässä kyselyssä 15 % (f=70) vapautuvista vangeista ilmoitti, että heillä oli laittomaan toimintaan liittyviä velkoja. On hyvin mahdollista, että ”laittomia” velkoja on ilmoitettua enemmän vapautuvilla vangeilla ja erityisesti niillä vangeilla, jotka eivät vastanneet kyselyyn. Laittomien velkojen voi uskoa olevan rikollisuutta ylläpitävää velkaantumista, joten tätä velkalajia on perusteltua tarkastella vielä tarkemmin erikseen. Kuten jo aiemmin mainittiin, selitti vastaajan nuoruus ja huumerikoksiin syyllistyminen laittomaan toimintaan liittyvää velkaantumista.

Laittomaan toimintaan liittyviä velkoja ristiintaulukoitiin monien selittävien muuttujien kanssa (ks. liitetaulukot B 8-20). Ryhmän koko huomioon ottaen tilastollinen tarkastelu antaa harvoissa muuttujissa tilastollisesti merkitseviä tuloksia, ja tuloksia tuleekin tarkastella vain suuntaa antavina. Ristiintaulukoitaessa vastaajan asuinpaikkaa ja laittomaan toimintaan liittyviä velkoja ei 24 %:lla ollut asuntoa, ja jos asunto oli, se sijaitsi useimmiten suuressa kaupungissa (p=0,015). Laittomasta toiminnasta velkaantunut oli useimmiten kotoisin Etelä-Suomesta tai Itä-Suomesta; Pohjois-Suomesta kotoisin olevilla ainoastaan 8 %:lla oli laittomia velkoja (p=0,127). Huolimatta siitä, että tulos ei ole tilastollisesti merkitsevä, on taulukon tuottama informaatio looginen ja siitä voi päätellä, että asuinkunnan sijainnilla näyttäisi olevan merkitystä. Laittomasta toiminnasta velkaantuneet näyttävät olevan useimmiten yksineläjiä tai asuvan kavereiden luona tai asuntoloissa (p=0,165), ja heillä näyttää harvemmin olevan lapsia (p=0,085). Ammatillinen koulutus puuttui; ainoastaan kahdella vähintään opistotasoisin koulutuksen saaneella oli laittomia velkoja (p=0,066). Toimeentulorakenne painottui sosi-

aaliturvaan ($p=0,005$), ja toimeentulon lähteenä tulivat vapautumisen jälkeen oman arvion mukaan olemaan vipit, pelivoitot ja rikokset ($p=0,000$). Vapauduttua oli harvemmin odotettavissa palkka- tai yrittäjätuloja ($p=0,015$) ja työpaikkaakaan ei ollut usein tiedossa ($p=0,048$).

Laittomaan toimintaan liittyviin velkoihin näyttää kytkeytyvän runsas päihteiden käyttö (21 %); ainoastaan 8 % näistä velkaantuneista ilmoitti, ettei käyttänyt päihteitä tai käytti niitä vähän ($p=0,001$). Lastensuojelutausta oli 22 %:lla ($p=0,022$). Monet selittävät muuttajat liittyvät perinteisesti huono-osaisuuden kasautumista selittäviin tekijöihin: alhainen koulutustaso, heikot asumisresurssit, päihteiden runsas käyttö, sosiaaliturva toimeentulon lähteenä ja lapsuudenaikaiset vaikeat olosuhteet. Laittoman toiminnan kautta velkaantuneet näyttävät suorittavan vankeusrangaistuksensa useimmiten suurissa vankiloissa ($p=0,082$). Laitoskoko selittäväenä tekijänä ei tosin ole tilastollisesti merkitsevä tulos, ainoastaan suuntaa antava.

7.4 Velkoihin kohdistetut toimet

Vapautuviin vankeihin oli kohdistettu monia velkoihin liittyviä toimia (taulukko 31). Maksuhäiriömerkintä luottorekisterissä oli peräti 72 %:lla. Asumiseen liittyviin velkoihin oli kohdistettu vuokran karhuamista, asunnon vuokrasopimuksen irtosanomista ja häättöä; näitä toimia oli yhteensä 68 %:lla. Ulosottoviranomaisen perintäkirjeen oli saanut 69 %. Velkaa oli peritty perintätoimiston kautta 66 %:lta. Tietoja voitaneen pitää yksittäisten toimenpiteiden kohdalla ainoastaan suuntaa antavina, koska kysymykseen ei tehty ajallista tarkennusta. Ainoastaan 4 %:iin vastaajista ei ollut kohdistunut mitään kysytyistä toimenpiteistä. Mellaiksen (1991) aineistossa 18 % oli välttynyt kaikista tässä luokitelluista toimenpiteistä. Ero johtunee siitä, että kymmenen vuotta myöhemmin vangit ovat enemmän velkaantuneita tai sitten velkojen perintätoimet ovat kymmenessä vuodessa kehittyneet.

Taulukko 31. Velasta johtuneiden toimenpiteiden kohteeksi joutuminen vuonna 2004 ja vuonna 1991

Toimenpiteet	2004		1991
	f	%	%
vuokran karhuaminen	115	24,5	8
asunnon vuokrasopimuksen irtisanominen	88	18,5	
häättö	119	25,3	
luottokorttitilin sulkeminen tai luottokortin peruuttaminen	86	18,3	19
osamaksukaupassa kauppatavaran takaisinotto	39	8,3	12
pankkilainan irtisanominen	38	8,1	12
velan periminen perimistoimiston kautta	308	65,5	51
maksuhäiriömerkintä luottorekisteritietoon	339	72,1	56
vekselin protestointi	26	5,5	15
lainhaku, maksamismääräys tai velkomiskanne	116	24,7	21
ulosottoviranomaisen perintäkirje	323	68,7	59
ulosottoviranomaisen pakkoperintä tai sen yritys	143	30,4	40
konkurssiin haku	19	4,0	1
tuomioistuimessa määrätty rangaistus petoksesta tai konkurssirikoksesta	81	17,2	18
väkivalta tai sillä uhkaaminen	93	19,8	11
jotain muuta	7	1,5	
ei mikään mainituista toimenpiteistä	17	3,6	18

Vapautuvista vangeista 20 % oli kokenut fyysisen turvallisuutensa uhatuksi. Lisäksi kohdassa ”jotain muuta” kolme vastaajaa ilmoitti suorittaneensa sakkotuomioita maksamattomista sakoista. Jos kysymys olisi sisältänyt myös tämän vastausvaihtoehdon, niin sakkotuomio vastausvaihtoehtoon olisi tullut varmaan useampiakin vastauksia. Kun verrataan vankien veloista tehtyä tutkimusta vuodelta 1991, niin asuntoon kohdistuneet toimenpiteet ovat selkeästi lisääntyneet samoin kuin fyysisen turvallisuuden uhka.

Mellais (1991) totesi omassa tutkimuksessaan, että kaikki turvallisuutensa uhatuksi tuntevat eivät välttämättä halua myöntää sitä. Joten jos näin on, niin fyysistä uhkaa on kokenut vielä suurempi joukko kuin 18 % vapautuvista vangeista. Turvallisuuden uhka liittyy ilmeisesti huumevelkaantumiseen. Turvallisuusuhkaa kartoitettiin vielä erillisellä kysymyksellä, jolloin uhkaa ilmoitti kokeneensa 11 % kysymykseen vastanneista (liitetaulukko B 21). Kysymykseen vastanneista 11 % ei osannut sanoa, onko kokenut uhkaa vai ei, ja 13 % jätti vastaamatta tähän kysymykseen kokonaan. Tämä vastaamattomuus ja ”en osaa sanoa” -vastausten määrä saattaa implisiittisesti kertoa siitä, että turvallisuusuhkaa on vaikea myöntää. Vekselivelkojen protestointi on sen sijaan pienentynyt verrattuna vuoden 1991 tilanteeseen. Muutos näkyi myös takausvelkojen pienentyneenä osuutena, jota tarkastellaan vielä erikseen luvussa 7.5.

Palkka tai eläke oli ollut ulosoton kohteena ennen vankilarangaistusta 25 %:lla kysymykseen vastanneista (taulukko 32). 10 % ei osannut sanoa, onko palkka tai eläke ollut ulosoton kohteena.

Taulukko 32. Palkan tai eläkkeen ulosotto ennen vankilarangaistusta

Ulosotto	f	%	validi %
ei	276	58,7	65,6
kyllä	103	21,9	24,5
ei osaa sanoa	42	8,9	10,0
yhteensä	421	89,6	100,0
tieto puuttuu	49	10,4	
yhteensä	470	100,0	

Jos ennen vankilaa palkka tai eläke ei ollut ollut ulosoton kohteena lähes 66 %:lla niin vankeusrangaistuksen jälkeen ainoastaan 25 % kysymykseen vastanneista vapautuvista vangeista ilmoitti, etteivät heidän palkkansa tai eläkkeensä joudu ulosoton kohteeksi (taulukko 33). Mahdollisesti tai varmasti ulosoton kohteeksi joutuu yli puolet vapautuvien vankien palkka- tai eläketuloista. Tulos ei ole yllättävä, onhan rikosperusteisia korvauksia 62 %:lla vapautuvista vangeista.

Taulukko 33. Arvio palkan tai eläkkeen ulosmittauksesta vapautumisen jälkeen

	f	%	validi %
ei	104	22,1	25,2
luultavasti	127	27,0	30,8
kyllä	123	26,2	29,9
ei osaa sanoa	58	12,3	14,1
yhteensä	412	87,7	100,0
tieto puuttuu	58	12,3	
yhteensä	470	100,0	

Mellaiksen tutkimuksessa ei haastateltavilta tiedusteltu palkan ja eläkkeen ulosmittausta, mutta on oletettavaa, että ulosottoimet ovat vankilasta vapautumisen jälkeen olleet silloinkin alhaiseen toimeentuloon liittyvä ongelma vapautuvilla vangeilla.

7.5 Velkojen takaus

Takaajia ei vapautuvien vankien veloilla näytä olevan prosentuaalisesti kovinkaan monella: 86 % vastanneista ilmoitti, ettei veloille ole takaajia (taulukko 34). Velkalajeista varsinaista ”takausvelkaa” oli vain harvoilla.

Taulukko 34. Vangin velkojen takaajat

Takaajat	f	%	validi %
omaisia	25	5,3	6,8
muita henkilöitä	27	5,7	7,3
takaajia ei ole	316	67,2	85,9
yhteensä	368	78,3	100,0
tieto puuttuu	102	21,7	
yhteensä	470	100,0	

Tutkimustulos poikkeaa vuonna 1991 tehdystä tutkimuksesta, jossa vapautuvien vankien velkojen takaajina oli yksityisiä henkilöitä 39 %:lla, ja näistä oli omaisia 60 % (vrt. Mellais 1991, 30). Vastanneista 11 % oli itse ollut velkojen takaajina. Maksettavaksi langennut takaus oli 4 %:lla vapautuvista vangeista (taulukko 27). Itse vapautuvista vangeista oli vuoden 1991 aineistossa ollut muiden lainojen takaajina 22 %.

Taulukko 35. Vanki velkojen takaajana

Takaajana	f	%	validi %
ei	358	76,2	87,5
kyllä	43	9,1	10,5
ei osaa sanoa	8	1,7	2,0
yhteensä	409	87,0	100,0
tieto puuttuu	61	13,0	
yhteensä	470	100,0	

Huolimatta siitä, että nykyään puhutaan velkojen helposta saatavuudesta, niin harvat vangit ja heidän läheisensä ovat takausvelkakierteessä. Vuoden 1991 tilanteeseen verrattuna rahoituslaitokset pyrkivät ilmeisesti nykyään selvittämään tarkemmin takaajan taloudellista asemaa. Takausvelkoihin liittyvät ongelmat eivät näytä tänä päivänä olevan vapautuvan vangin keskeisiä velkaongelmia.

7.6 Velkaantuminen ja taustatekijät

Seuraavassa tarkastellaan velkojen kokonaisuutta velkaantumisasasteen mukaan eri taustamuuttujissa. Tutkimustuloksia vertaillaan vuoden 1991 tutkimuksen tuloksiin (Mellais). Kokonaisvelkamäärät on luokiteltu kolmiluokkaiseksi muuttujaksi. Tarkasteltaessa velkaantumista eri rikostaustamuuttujien suhteen näyttää vankilakertaisuus selittävän velkaantumisen astetta selkeästi niin, että lähes puolella ensikertalaisilla velkaantuminen jää alle 8 000 euroon (taulukko 36). Vankilakertaisuus kasvattaa velkaantumista niin, että 7. kertaa vankilassa olevissa on enää 20 % pienivelkaisia, ja yli puolella on vastaavasti velkaa yli 30 000 euroa. Ryhmässä 4.–6. kertaa vankilassa olleiden joukossa keskiuudet velkamäärät ovat yleisimpiä, joskin prosentuaalisesti ero on pieni suurivelkaisuuden nähdessä. Vankilakertaisuus siis kasvattaa vankien velkaantumista.

Taulukko 36. Velan määrän jakautuminen vankilakertaisuuden, rangaistuslaitosajan ja päärikoksen mukaan

	Velan määrä (€)				f
	< 8 000	8 001–30 000	30 000 >		
Kertaisuus	%	%	%	%	
1. kerta	43,3	33,3	23,3	100,0	90
2.–3. kerta	23,0	35,1	41,9	100,0	74
4.–6. kerta	29,8	36,2	34,0	100,0	47
7. kerta tai useammin	19,5	24,4	56,1	100,0	41
yhteensä	30,8	33,2	36,0	100,0	252
p=0,006					
Rangaistuslaitosaika	%	%	%	%	f
< 3 kk	54,2	29,2	16,7	100,0	48
3 < 12 kk	29,7	34,2	36,0	100,0	111
1 < 2 v	20,3	35,9	43,8	100,0	64
2 v >	11,1	33,3	55,6	100,0	28
yhteensä	30,0	33,6	36,4	100,0	251
p=0,001					
Päärikos	%	%	%	%	f
omaisuusrikos	23,7	30,3	46,1	100,0	76
väkivaltarikos	29,7	39,1	31,3	100,0	64
huumerikos	22,0	43,9	34,1	100,0	41
liikennejuopumus	57,4	27,7	14,9	100,0	47
muut	20,0	20,0	60,0	100,0	25
yhteensä	30,8	33,2	36,0	100,0	253
p=0,000					

Vuoden 1991 aineistossa eniten velkaantuneiden osuus kasvoi 3.–5.-kertalaisten ryhmään saakka. Kasvun pysähtymistä tähän kertaisuuden määrään Mellais selitti useamman kerran vankilassa olevien suurivelkaisten kyvyttömyydellä arvioida suuruusluokaltaan velkaantumistaan. (Mellais 1991, 46.) Käsillä olevan tutkimuksen tulos vaikuttaisi hyvin loogiselta: velkaongelmat ja ylivelkaantuneisuus näyttävät kasvavan kertaisuuksien myötä.

Rangaistuslaitosajalla ja velkaantumisen asteella näyttää myös olevan yhteys keskenään. Lyhyisiin rangaistuslaitosajoihin liittyy pienivelkaisuus ja vastaavasti pidempiin rangaistuslaitosajoihin suurivelkaisuus niin, että yli puolella, joilla rangaistuslaitosaika on alle 3 kuukautta, on vähän velkaa, ja niillä, joiden rangaistuslaitosaika on yli 2 vuotta, yli puolella on suuret velat. Tämä selittää sitä itsestäänselvyyttä, että pisimpiin vankeusrangaistuksiin liittyvät myös suurimmat rikoskorvaukset, ja niiden merkitys vangin velkaantumisen ongelmassa on suuri. Kun tällaisessa otoksessa ovat yliedustettuina lyhyen vankilarangaistuksen suorittaneet, on oletettavaa, että vankilasta vapautuu pitkän tuomion kärsineitä suurivelkaisia vankeja, jotka eivät ole edes tarkkaan selvillä korvausvelkojensa kokonaismäärästä. Sama tulos rangaistuslaitosajan pituuden ja velkojen määrän suhteen oli myös vuoden 1991 velkatutkimuksessa.

Päärikoksen mukaan tarkasteltuna näyttää suurivelkaisia olevan eniten muu-rikostyyppiin luokitelluissa vastaajissa. Tähän päärikostyyppiin kuului vastaajista ainoastaan 25, ja näin pienen ryhmän jakaantuminen velkaantumistaseen mukaisesti muuttujiin ei anna luotettavaa tietoa, koska sattumalla voi olla merkitystä siihen, millaisia vastaajia tähän ryhmään sattuu

kyselyssä tulemaan. Tässä ryhmässä oli muun muassa talousrikollisia, joiden velat ovat tunnetusti suuria. Omaisuusrikoksen tehneet ovat toiseksi suurin suurivelkaisten ryhmä. Rattijuopumustuomiota kärsivillä olivat pienimmät velat. Väkivaltarikoksen tehneiden suurivelkaisten pienehkö osuus eniten velkaantuneiden ryhmässä selittynee sillä, että tässä ryhmässä oli eniten niitä, jotka eivät tienneet velkojensa markkamääriä, vaan ainoastaan velkalajit olivat paremmin tiedossa. Korvausvelat muodostivat väkivaltarikoksia tehneiden keskuudessa suuren osuuden; kovista rikoksistahan tuomitaan suuria taloudellisia korvauksia. Sen sijaan vuoden 1991 aineistossa väkivaltarikoksesta tuomittujen velkaantuminen näkyi selkeästi niin, että suurivelkaisten osuus tässä ryhmässä oli lähes kaksinkertainen muihin verrattuna (Mellais 1991, 48).

Ikä ei näytä selittävän kovin hyvin vapautuvan vangin velkaantumista (taulukko 37), myöskään vuoden 1991 tutkimuksessa iällä ei ollut merkitystä velkaantumiseen (Mellais 1991, 46). 30 – 39- ja yli 50-vuotiaissa on tässä aineistossa kuitenkin jonkin verran enemmän velkaantuneita, mutta tulos ei ole tilastollisesti merkitsevä. Siviilisäädyltään avo- ja avioliitossa elävillä on eniten velkoja. Erot eivät ole tilastollisesti merkitseviä, ja leskien osuus aineistossa oli niin pieni, ettei leskien velkaantumisen asteesta voida sanoa mitään varmaa. Sen sijaan kotipaikan sijainti selittää suuntaa antavasti velkaantumisen astetta niin, että raskaimmin velkaantuneet ovat kotoisin Etelä-Suomesta ja pienivelkaiset Itä-Suomesta. Mellais ei tarkastellut siviilisäädyn tai asuinpaikan vaikutusta velkaantumiseen.

Taulukko 37. Velan määrän jakautuminen iän, siviilisäädyn ja kotipaikan sijainnin mukaan

	Velan määrä (€)				f
	< 8 000	8 001–30 000	30 000>		
Ikä	%	%	%	%	
< 29	30,0	39,2	30,8	100,0	120
30 – 39	31,3	28,1	40,6	100,0	64
40 – 49	26,3	36,8	36,8	100,0	38
50 >	38,7	16,1	45,2	100,0	31
yhteensä	30,8	33,2	36,0	100,0	253
p=0,272					
Siviilisäätty	%	%	%	%	f
naimaton	35,6	31,4	33,1	100,0	118
avo-/avioliitossa	23,2	34,1	42,7	100,0	82
asumuserossa/eronnut	32,7	34,7	32,7	100,0	49
leski	25,0	50,0	25,0	100,0	4
yhteensä	30,8	33,2	36,0	100,0	253
p=0,592					
Kotipaikan sijainti	%	%	%	%	f
Etelä-Suomi	25,7	27,6	46,7	100,0	105
Länsi-Suomi	28,8	37,3	33,9	100,0	59
Itä-Suomi	41,5	35,8	22,6	100,0	53
Pohjois-Suomi	33,3	38,9	27,8	100,0	36
yhteensä	30,8	33,2	36,0	100,0	253
p=0,075					

Ammatillinen koulutus selittää velkaantumista niin, että vähintään opistoasteen tutkinnon suorittaneet ovat suurivelkaisia (taulukko 38). Tähän vaikuttaa varmaan talousrikoksista tuomitettujen osuus koulutettujen ryhmässä ja ehkä myös se, että he ovat ehkä tarkimmin selvillä velkojensa kokonaismäärästä. Koulutasoisen tutkinnon suorittaneet eivät kuulu suurivelkaisten ryhmään, vaan heidän velkaantumisen kuuluu ryhmään 8 001 – 30 000 euroa eli he ovat kohtuullisesti velkaantuneet. Muissa ryhmissä velkaantuminen on melko tasaista. Vuoden 1991 aineistossa ei löytynyt eroja vastaajien ammatillisen koulutuksen suhteen (Mellais 1991, 49).

Taulukko 38. Velan määrän jakautuminen ammatillisen koulutuksen, koulumenestyksen ja lastensuojelutaustan mukaan

	Velan määrä (€)				f
	< 8 000	8 001–30 000	30 000>		
Ammatillinen koulutus	%	%	%	%	f
ei ammatillista koulutusta	31,1	30,3	38,7	100,0	119
ammattikurssitasoinen	35,3	33,8	30,9	100,0	68
koulutasoinen	32,6	51,2	16,3	100,0	43
vähintään opistotasoinen	13,0	13,0	73,9	100,0	23
yhteensä	30,8	33,2	36,0	100,0	253
p=0,000					
Koulumenestys	%	%	%	%	f
hyvä	37,5	27,1	35,4	100,0	48
kohtalainen	31,1	37,8	31,1	100,0	135
huono	25,7	28,6	45,7	100,0	70
yhteensä	30,8	33,2	36,0	100,0	253
p=0,209					
Lastensuojelutausta					
ei lastensuojelusijoituksia	35,3	31,4	33,3	100,0	204
on lastensuojelusijoituksia	12,2	40,8	46,9	100,0	49
yhteensä	30,8	33,2	36,0	100,0	253
p=0,007					

Koulumenestyksellä ja velkaantumisen asteella näyttää olevan yhteyttä niin, että huono koulumenestys selittää velkaantumisen astetta. Niistä, joilla oman arvionsa mukaan koulu sujui huonosti, on 46 %:lla velkaa yli 30 000 euroa; vaikka erot eivät ole tilastollisesti merkitseviä, näyttäisi suurivelkaisuus olevan sidoksissa huonoon koulumenestykseen. Lastensuojelutaustalla on myös merkitystä velkaantumisen asteeseen; ne vangit, joilla on lastensuojelusijoituksia, ovat raskaimmin velkaantuneita. Koulumenestyksen ja lastensuojelutaustan yhteys velkaantumiseen ei ollut mukana Mellaiksen (1991) tarkastelussa.

Asumismuodolla ja velkamäärällä ei näytä olevan yhteyttä toisiinsa (taulukko 39). Erot eri asumismuodoissa ovat hyvin pienet eivätkä ole tilastollisesti merkitseviä; asunnottomissa on kuitenkin suhteellisesti enemmän pienivelkaisia. Asunnon sijainnilla ja velkaantumisen näyttäisi olevan jonkin verran yhteyttä, ja vaikka erot eivät ole tilastollisesti merkitseviä, niin suuressa kaupungissa asuvat kuuluvat lähes kaksinkertaisesti enemmän raskaimmin velkaantuneisiin kuin maaseudulla asuvat.

Asumisen tapa ennen vankilarangaistusta selittää velkaantumista niin, että parisuhteessa elävillä on muita useammin suuret velat, ja yksineläjät ovat vähemmän velkaantuneita. Lapsiperheelliset kuuluvat hyvin harvoin vähävelkaiseihin. Vanhempien luona asuvista 36 %:lla on myös suuret velat, millä on varmaan vaikutusta vapautuvan vangin itsenäistymiseen.

Taulukko 39. Velan jakautuminen asumismuodon, asunnon sijainnin ja asumisen mukaan

	Velan määrä (€)				f
	< 8 000	8 001–30 000	30 000>		
Asumismuoto	%	%	%	%	f
omistusasunto	27,5	37,5	35,0	100,0	40
vuokra-asunto	29,8	33,3	36,9	100,0	168
asunnoton, asuntolassa, kavereiden luona	37,8	28,9	33,3	100,0	45
yhteensä	30,8	33,2	36,0	100,0	253
p=0,822					
Asunnon sijainti	%	%	%	%	f
suuressa kaupungissa	27,2	30,9	42,0	100,0	81
pienessä kaupungissa	26,7	34,9	38,4	100,0	86
maaseudulla	44,4	35,6	20,0	100,0	45
ei ole asuntoa	31,7	31,7	36,6	100,0	41
yhteensä	30,8	33,2	36,0	100,0	253
p=0,239					
Asumisen tapa	%	%	%	%	f
yksineläjä	39,3	31,5	29,2	100,0	89
vanhempien tai vastaavien luona	31,8	31,8	36,4	100,0	22
parisuhteessa, ei lapsia	28,3	31,7	40,0	100,0	60
parisuhteessa, perheessä lapsia	11,4	42,9	45,7	100,0	35
muu (mm. kaverin luona, asuntolassa)	39,9	31,9	36,2	100,0	47
yhteensä	30,8	33,2	36,0	100,0	253
p=0,030					

Raskaimmin velkaantuneet vuoden 1991 aineistossa keskittyivät niihin ryhmiin, joissa perhesuhteet eivät olleet kovin kiinteät mukaan luettuna parisuhteessa ilman lapsia elävät. (Mel-lais 1991, 50.) Heikoimmat asumisresurssit olivat vuonna 1991 keskitasoisesti velkaantuneilla. Asumismuoto ja asunnon sijainti eivät olleet mukana vuoden 1991 tutkimuksessa.

Huonoksi koettu terveys näyttää indikoivan pieniä velkamääriä, ja vastaavasti terveydentilansa hyväksi kokevissa on eniten suurivelkaisia (taulukko 40). Tulos ei ole kuitenkaan tilastollisesti merkitsevää, ja sama koskee myös lääkärin toteamaa sairautta tai vammaa. Mielenkiintoinen tulos on tarkasteltaessa päihteiden ja velkaantumisen välistä yhteyttä: jos vastaajat eivät käyttäneet päihteitä ollenkaan tai käyttivät päihteitä vain vähän, olivat he raskaammin velkaantuneita. Runsaasti päihteitä ennen vankilarangaistusta käyttäneet vangit jakautuvat tasaisesti eri velkamääriin. Samaan taulukkoon otettiin vielä tarkasteltavaksi oma arvio päihteiden

ongelmakäytöstä, ja tulokset näyttävät samansuuntaiselta. Kysyttäessä vastaajilta, ovatko päihteet syynä velkaantumiseen, ilmoitti 51 % päihteiden käytön olevan syynä velkaantumiseen. Päihteiden käytöllä lienee merkitystä ylipäänsä velkaantumiseen, mutta se ei selitä vapautuvan vangin suuria velkamääriä; ehkä päihteitä ennen vankilarangaistusta käyttäneet ovat huonosti selvillä euromääräisistä veloistaan. Päihdekulttuuriin toisaalta saattavat liittyä useinkin sellaiset rikokset, joista ei tuomita suuriin taloudellisiin korvauksiin. Nämä taustamuuttajat eivät olleet mukana Mellaiksen (1991) tarkastelussa.

Taulukko 40. Velan jakautuminen terveyden ja päihteiden käytön mukaan

	Velan määrä (€)				f
	< 8 000	8 001–30 000	30 000>		
Koettu terveys	%	%	%	%	f
huono	40,0	30,0	30,0	100,0	30
keskinkertainen	38,9	25,0	36,1	100,0	72
hyvä	25,2	37,7	37,1	100,0	151
yhteensä	30,8	33,2	36,0	100,0	253
p=0,150					
Lääkärin toteama sairaus tai vamma	%	%	%	%	f
ei	30,5	32,1	37,4	100,0	131
kyllä	31,1	34,4	34,4	100,0	122
yhteensä	30,8	33,2	36,0	100,0	253
p=0,874					
Päihteiden käyttö					
ei ollenkaan tai vähän	22,0	28,8	49,2	100,0	59
kohtalaisesti	36,8	39,5	23,7	100,0	76
runsaasti	31,4	31,4	37,3	100,0	118
yhteensä	30,8	33,2	36,0	100,0	253
p=0,043					
Oma arvio päihteiden käytön ongelmista	%	%	%	%	f
ei ongelmia	30,2	27,1	42,7	100,0	96
aiheuttaa ongelmia	30,8	33,2	36,0	100,0	157
yhteensä	30,8	33,2	36,0	100,0	253
p=0,156					

Aktiivinen osallistuminen työelämään ennen vankilarangaistuksen suorittamista ei näytä selittävän velkaantumisen määrää (taulukko 41). Sen sijaan rikoksista joko osan tai kokonaan toimeentulon saaneissa on velan määrän suhteen eniten suurivelkaisia ja pienivelkaisia vähiten. Rikolliseen elämäntapaan kiinnittyminen ennen vankilarangaistusta näyttää selittävän velkaantumista merkitsevästi.

Taulukko 41. Velan määrä suhteessa toimeentulon lähteeseen ja verokirjalla työskentelyyn ennen vankilarangaistusta

	Velan määrä (€)				f
	< 8 000	8 001–30 000	30 000>		
Palkka- ja yrittäjä tuloja ennen vankilaa	%	%	%	%	
palkkatuloja	32,3	31,2	36,6	100,0	93
ei palkkatuloja	30,0	34,4	35,6	100,0	160
yhteensä	30,8	33,2	36,0	100,0	253
p=0,075					
Tuloja rikoksista ennen vankilaa	%	%	%	%	f
tuloja rikoksista	16,5	35,0	48,5	100,0	103
ei tuloja rikoksista	40,7	32,0	27,3	100,0	150
yhteensä	30,8	33,2	36,0	100,0	253
p=0,000					
Verokirjalla työskentely ennen vankilarangaistusta	%	%	%	%	f
verokirjalla	33,7	33,1	33,1	100,0	172
ilman verokirjaa	29,8	31,9	38,3	100,0	47
yhteensä	32,9	32,9	34,2	100,0	219
p=0,083					

Elantonsa ilman verokirjaa hankkineissa velkaisuuden aste näyttäisi kasvavan jonkin verran niin, että velkaisuutta selittäisi jonkin verran työn tekeminen ilman verokirjaa tai pikemminkin toisin päin: suuret velat lisäävät paineita työskennellä harmaan talouden puolella. Sen sijaan veroja maksaneiden velkamäärät ovat hyvin tasaisesti jakaantuneita. Erot eivät ole kuitenkaan tilastollisesti merkitseviä. Mellaiksen (1991, 49) tutkimuksessa ne vapautuneet vangit, joilla oli palkkatulot toimeentulon ensisijaisena lähteenä ennen tuomion suorittamista, näyttivät olleen harvemmin raskaimmin velkaantuneita. Hänen tutkimuksessaan ei tarkasteltu rikoksista saatuja tuloja eikä myöskään verokirjalla työskentelyn suhdetta velkaantumisen määrään.

Velkojen määrällä ja vankilarangaistuksen jälkeisellä työelämään sijoittumisella ei näyttäisi olevan yhteyttä (taulukko 42). Tulos on samanlainen kuin vuoden 1991 tutkimuksessa (Mellais 1991, 51). Velkaantumisella saattaa olla kuitenkin merkitystä vapautuvan vangin motivaatioon hakeutua palkkatyöhön, koska motivaatio verojen maksamiseen näyttää pienenevän velkamäärien lisääntyessä. Tulos ei kuitenkaan ole tilastollisesti merkitsevä, mutta voinee pitää suuntaa antavana. Mellais (1991) ei tarkastellut tutkimuksessaan verokirjalla työskentelyä ja velkaantumista.

Taulukko 42. Velan määrän jakautuminen ja arvio työhön sijoittumisesta ja verokirjalla työskentelystä vankilasta vapautumisen jälkeen

	Velan määrä (€)				f
	< 8 000	8 001–30 000	30 000>		
Työpaikka	%	%	%	%	
on työpaikka	32,6	26,1	41,3	100,0	46
ei ole työpaikkaa	28,0	34,1	37,9	100,0	132
mahdollisesti tai ei tiedä	29,9	38,8	31,3	100,0	67
yhteensä	29,4	33,9	36,7	100,0	245
p=0,664					
Verokirjalla työskentely	%	%	%	%	f
verokirjalla	35,2	32,4	32,4	100,0	145
ilman verokirjaa	21,3	36,3	42,5	100,0	80
yhteensä	30,2	33,8	36,0	100,0	225
p=0,083					

Velkamääriä tarkasteltiin vielä arvioitujen toimeentulon lähteiden mukaan (taulukko 43) ja vaikka erot eivät olleet tilastollisesti merkitseviä, niin kaikkein raskaimmin velkaantuneessa ryhmässä 43 %:lla ei ole tiedossa palkka- eikä yrittäjätuloja vapautumista seuraavan vuoden aikana.

Taulukko 43. Velan määrän jakautuminen arvioidun toimeentulon lähteiden mukaan vapautumista seuraavan vuoden aikana

	Velan määrä (€)				f
	< 8 000	8 001–30 000	30 000>		
Palkka- ja yrittäjätulot	%	%	%	%	
on palkka- ja yrittäjätuloja	35,0	35,0	30,0	100,0	140
ei ole palkka- ja yrittäjätuloja	25,7	31,0	43,4	100,0	113
yhteensä	30,8	33,2	36,0	100,0	253
p=0,075					
Sosiaaliturva tulonlähteenä	%	%	%	%	f
toimeentulo sosiaaliturvasta (toimeentulotuki, työttömyyskor- vaus, eläke ym.)	31,9	33,3	34,7	100,0	216
ei toimeentulo sosiaaliturvasta	24,3	32,4	43,2	100,0	37
yhteensä	30,8	33,2	36,0	100,0	253
p=0,538					
Vipit, pelivoitot ja rikokset	%	%	%	%	f
toimeentuloa vipeistä, pelivoi- toista ja rikoksista	24,1	30,1	45,8	100,0	83
ei vipeistä, pelivoitoista eikä ri- koksista toimeentuloa	34,1	34,7	31,2	100,0	170
yhteensä	30,8	33,2	36,0	100,0	253
p=0,065					

Sosiaaliturvaa toimeentulon lähteenä käytetään kaikissa velkaryhmissä melko tasaisesti. Vipit, pelivoitot ja rikokset näyttäisivät olevan 46 %:lla raskaimmin velkaantuneista toimeentulon lähteinä. Taulukkoa tarkasteltaessa täytyy kuitenkin huomioida, että vapautuvien vankien toimeentulon lähteet koostuvat monista eri toimeentulon lähteiden kombinaatioista (ks. taulukko 18). Tulos on kuitenkin suuntaa antava, koska muuttujien dikotomisoinnin kautta kutakin toimeentulon lähdettä voidaan tarkastella erillisinä suhteessa velkamääriin.

Edellisessä tutkimuksessa (Mellais 1991, 53) laitosten palvelut, lainat, vipit, pelivoitot ja rikokset olivat kolmasosalle raskaimmin velkaantuneista toimeentulon lähteinä. Pienivelkaisista 24 % sai toimeentuloa vipeistä, pelivoitoista ja rikoksista tässä aineistossa samoin kuin runsas kymmenen vuotta sitten. Silloin oli samaan kategoriaan luokiteltu mukaan myös laitosten palvelut.

8 VELKAANTUMISEN KOKEMINEN

8.1 Velkaantumisen yleinen kokeminen

Velkaantumisen kokemista kartoitettiin kolmella eri kysymyksellä: missä määrin velkaantuminen haittaa elämää, miten olettaa velkaongelman ratkeavan ja vaikeuttaako velkaantuminen siviilielämään sopeutumista. Näitä tuloksia vertaillaan myös vuoden 1991 tilanteeseen Mellaisen tutkimustulosten perusteella.

Lähes puolet koki velkaantumisen haittaavan paljon elämää (taulukko 44). Ainoastaan 11 % kysymykseen vastanneista ei kokenut velkaantumista elämää haittaavana ongelmana.

Taulukko 44. Velkaongelman haittaavuus elämässä

Velkaongelman haittaavuus	f	%	validi %
ei lainkaan	48	10,2	11,1
jonkun verran	170	36,2	39,4
paljon	213	45,3	49,4
yhteensä	431	91,7	100,0
tieto puuttuu	39	8,3	
yhteensä	470	100,0	

Vuonna 1991 lähes puolet vastaajista ilmoitti, ettei velkaantuminen haittaa lainkaan elämää tai haittaa vain vähän (Mellais 1991, 54). Silloiseen tutkimustulokseen on saattanut vaikuttaa se, että tutkittavia haastatteli vankilahenkilökuntaan kuuluva, ja oman elämänsä vaikeuksia voi olla haastattelutilanteessa vaikeampi myöntää vieraille ihmiselle.

Velkaongelman haittaavuuteen liittyy oleellisesti se, miten vapautuvat vangit uskovat velkaongelmansa ratkeavan. Lähes 40 % kysymykseen vastanneista arveli velkaongelman ratkeavan joko parin vuoden sisällä tai suunnitellulla taloudenpidolla pitkän ajanjakson aikana. Vastanneista 25 % ei löytänyt velkaongelmaan ratkaisua (taulukko 45). Epärealistisia ratkaisuja (esim. lottovoitto, perintö) velkaongelmaan odotti 30 % vastaajista. Vuonna 1991 23 %:lla vangeista ei omasta mielestään ollut mitään merkittävää ongelmaa velkaantumisen suhteen (Mellais 1991, 54). Tämä määrä on laskenut vuoteen 2004 mennessä 8 %:iin eli velkaantumisen ongelmat ovat lisääntyneet vapautuvien vankien keskuudessa. Tämä muutos näkyy myös siinä, että vuonna 2004 epätodelliset velan ratkeamisen odotukset ovat lisääntyneet 13 vuodessa 17 %:sta 30 %:iin.

Siviilielämään siirtyminen ei tuonut toivoa velkaongelmaan kahden vuoden sisällä enää läheskään niin monelle kuin vuonna 1991: ainoastaan 13 % odotti, että valoa olisi velkaongelmaan näkyvissä parin vuoden sisällä siviiliin siirtymisestä; vuonna 1991 vielä 22 % odotti muutosta velkaongelmatilanteeseensa. Tulos kertonee siitä, että velkaongelmat ovat syventyneet nykyisten vapautuvien vankien keskuudessa. Tulosta selittää osin sekä vankilaan pääty-

neiden vankien muuttunut rikostausta että rikosseuraamusjärjestelmässä tapahtuneet muutokset; vankilaan päätyy nykyisin yhä enemmän raskaimpiin rikoksiin syyllistyneitä vankeja.

Taulukko 45. Velkaongelman ratkeamisen oletus vuosina 2004 ja 1991

Velkaongelman ratkeamisen oletus			2004	1991
	f	%	validi %	%
mitään merkittävää ongelmaa ei ole	36	7,7	8,3	23
siviilielämään siirtymisen myötä parin vuoden sisällä	54	11,5	12,5	22
suunnitellulla taloudenpidolla pitkän ajanjakson aikana	107	22,8	24,7	19
joskus tulevaisuudessa perinnön avulla	13	2,8	3,0	7
sattuman, esim. lottovoiton kautta	117	24,9	27,0	10
velkaongelmaan ei ole ratkaisua	106	22,6	24,5	15
yhteensä	433	92,1	100,0	
tieto puuttuu	37	7,9		
yhteensä	470	100,0		

Siviilielämään sopeutumisen vaikeuksia on vapautuvilla vangeilla muitakin kuin velkaantuminen: työmarkkinoiden ulkopuolelle jääminen, köyhyys, päihteiden ongelmakäyttö ja heikko asumistilanne. Merkittäväkään velkaantuminen ei ehkä asunnottomuuden ja toimeentulon alhaisuuden vuoksi muodosta vapautuvan vangin suurinta ongelmaa, vaikka monien ongelmien kasautuessa ne lisäävät syrjäytymiskehitystä ja uusintarikollisuuden riskiä. Huolimatta siitä, että neljännes ei löytänyt velkaongelmaansa ratkaisua ja että kolmannes löysi velkaongelmaan epärealistisia vaihtoehtoja ja lisäksi puolet koki velkaantumisen haittaavan elämää, ilmoitti kuitenkin 22 %, ettei velkaantuminen vaikeuta siviilielämään sopeutumista lainkaan (taulukko 46). Jossain määrin veloilla oli vaikutusta siviilielämään sopeutumisessa 45 %:lle vapautuvista vangeista ja 27 %:lle veloilla oli paljon merkitystä.

Taulukko 46. Velkaantumisen vaikutus siviilielämään sopeutumiseen

Velkaantumisen vaikutus	f	%	validi %
ei lainkaan	96	20,4	22,2
jossain määrin	195	41,5	45,0
paljon	115	24,5	26,6
ei osaa sanoa	27	5,7	6,2
yhteensä	433	92,1	100,0
tieto puuttuu	37	7,9	
yhteensä	470	100,0	

Velkaantumisen vaikutus siviilielämään sopeutumiseen haittaavana tekijänä on kasvanut edellisestä selvityksestä (vrt. Mellais 1991, 55). Silloin 35 % oli sitä mieltä, ettei velkaantuminen

haittaa ollenkaan siviilielämään sopeutumista, ja 13 % koki tuolloin velkaantumisen vaikeut-tavan paljon tai erittäin paljon siviilielämään sopeutumista. Tulos on samansuuntainen kuin muutos, mikä koski velkaongelman ylipäänsä elämää haittaavana tekijänä (taulukko 44). Va-pautuvien vankien velkaantuminen subjektiivisesti koettuna näyttäisi vaikuttavan tällä hetkel-lä vielä enemmän yhteiskuntaan integroitumiseen kuin runsas kymmenen vuotta sitten.

8.2 Velkaantumisen kokeminen velan määrän mukaan

Velkaantumisen haittaavuuden kokemista tarkasteltiin vielä velkaantumisen asteen mukaan. Ristiintaulukoitaessa velkamääriä ja velkaa elämää haittaavana tekijänä keskenään voidaan todeta, että suuret velkamäärät haittaavat selkeästi elämää: lähes 60 % kokee raskaat velka-määrät elämää paljon haittaavana tekijänä (taulukko 47), mikä sinänsä tuntuu itsestään selväl-tä, mutta myös pienet velkamäärät näyttävät haittaavan paljon elämää 26 %:lla vastaajista. Ainoastaan 10 % kaikista velkaantuneista ilmoittaa, ettei velkaantuminen haittaa elämää lain-kaan. Suurivelkaisista vastaajista 11 % on ehkä turtunut suuriin velkamääriin ja ilmoittaa, et-tei velkaantuminen haittaa elämää lainkaan.

Taulukko 47. Velkaantumisen haittaavuus elämässä velan määrän mukaan

Miten velkaantumi-nen haittaa elämää	Velan määrä (€)			yhteensä
	> 8 000	8 001–30 000	30 000 >	
	11	4	10	25
ei lainkaan	14,5 %	4,8 %	11,1 %	10,0 %
	45	34	27	106
jonkun verran	59,2 %	40,5 %	30,0 %	42,4 %
	20	46	53	119
paljon	26,3 %	54,8 %	58,9 %	47,6 %
	76	84	90	250
yhteensä	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %
p=0,000				

Mellais ei tarkastellut vuonna 1991 velkaongelmaa elämää haittaavana tekijänä suhteessa vel-kamääriin, joten siltä osin tilanteen muuttumisesta vuodesta 1991 ei voida tehdä päätelmiä.

Velkamäärien noustessa yli 30 000 euron näyttää velkaongelman ratkaisu erkanevan, ja mer-kittävä osa vastaajista ei löydä velkaongelmaan ratkaisua (taulukko 48). Pieniin velkoihin löy-tyy 33 %:n mielestä ratkaisu siviilielämässä parin vuoden sisällä ja pitkällä aikavälillä kes-kisuuriin velkoihin 43 % arvelee löytävänsä ratkaisun. Loton tai perinnön toivo lisääntyy vel-kojen kasvaessa.

Taulukko 48. Vankien arvio velan ratkaisemisesta velan määrän mukaan

Velan ratkaisemisen oletus	Velan määrä (€)			yhteensä
	> 8 000	8 001 – 30 000	30 000>	
mitään merkittävää ongelmaa ei ole	15 19,2 %	2 2,4 %	4 4,4 %	21 8,3 %
siviilielämässä parin vuoden sisällä	26 33,3 %	9 10,7 %	5 5,5 %	40 15,8 %
pitkällä aikavälillä	15 19,2 %	36 42,9 %	18 19,8 %	69 27,3 %
perinnön, lottovoiton avulla	16 20,5 %	22 26,2 %	32 35,2 %	70 27,7 %
velkaongelmaan ei ole ratkaisua	6 7,7 %	15 17,9 %	32 35,2 %	53 20,9 %
yhteensä	78 100,0 %	84 100,0 %	91 100,0 %	253 100,0 %

p=0,007

Siviilielämään sopeutumiseen vaikuttavat velkamäärät myös niin, että suuret velkamäärät vaikeuttavat enemmän siviilielämään sopeutumista (taulukko 49). Toisaalta löytyy myös sellaisten vapautuvien vankien ryhmä, joka koki, etteivät suuretkaan velkamäärät vaikeuta siviilielämään sopeutumista (26 %). Jossain määrin velat vaikeuttivat siviiliin sopeutumista melkein puolella kaikista vastanneista. Lähes 40 % oli sitä mieltä, että pienellä velkamäärällä ei ole merkitystä siviilielämään sopeutumisen kannalta.

Taulukko 49. Velkaantumisen merkitys siviilielämään sopeutumisessa velan määrän mukaan

Vaikuttaako velat siviilielämään sopeutumista	Velan määrä (€)			yhteensä
	> 8 000	8 001 – 30 000	30 000>	
ei lainkaan	28 36,8 %	10 11,9 %	24 26,4 %	62 24,7 %
jossain määrin	37 48,7 %	45 53,6 %	39 42,9 %	121 48,2 %
paljon	7 9,2 %	24 28,6 %	25 27,5 %	56 22,3 %
en osaa sanoa	4 5,3 %	5 6,0 %	3 3,3 %	12 4,8 %
yhteensä	76 100,0 %	84 100,0 %	91 100,0 %	251 100,0 %

p=0,002

Se, miten vapautuva vanki kokee velkojen vaikeuttavan siviilielämää, voi kertoa myös siitä, millaisia resursseja hänellä on hoitaa velkaansa. Tällöin suurellakaan velan määrällä ei ole merkitystä. Useimmat vapautuvat vangit kuuluvat kuitenkin taloudellisesti vähäresurssisiin kansalaisiin. Myöskään urautuneelle vangille veloilla ei liene niin suurta merkitystä. Suuriin velkoihin voi olla myös turtunut, jolloin niiden merkitys elämän kokonaisuudessa ei ole niin suuri. Vapautuvalla vangilla on vapautuessaan muitakin ongelmia, jolloin hän saattaa suhteuttaa velkaongelmansa näihin ongelmiin. Vähäisempiä eivät ole huoli asunnosta, työstä, perheestä ja muista ihmissuhteista.

8.3 Velkaantumiseen suhtautuminen eri velkalajien mukaan

Suhdetta velkaantumiseen tarkasteltiin vielä erikseen eri velkalajien mukaan. Tässä tarkastelussa on huomioitava, että velkaantuneilla vangeilla oli usein erilaisia velkoja samanaikaisesti, joten taulukon antamaa tietoa tulee tarkastella vain suuntaa antavana. Vastaajillahan oli keskimäärin 2,6 erilaista velkalajia. Niillä vangeilla, joilla oli elatustukivelkoja, näyttää velkaantumisen haittaavan vähiten elämää (taulukko 50). Velat näyttivät haittaavan eniten elämää, jos vapautuvalla vangilla oli laittomaan toimintaan liittyviä velkoja. Laittomaan toimintaan velkaantuneiden ryhmä on niin pieni ($f=70$), ettei ero ole kuitenkaan tilastollisesti merkitsevä. Erot ylipäänsä kaikkien velkalajien suhteen ovat hyvin pieniä, ja osa tulosten eroista ei ole tilastollisesti merkitseviä.

Taulukko 50. Velkojen elämää haittaavuus olemassa olevien velkalajien mukaan

Elämää haittaavuus	Velkalajit							
	Rikos- perus- teiset korva- ukset	Maksa- mattomat sakot	Kulutus- velat	Elatustu- kivelat	Verovelat	Vuokra- velat	Vipit tai vastaavat lainat	Laittomaan toimintaan liittyvät velat
	%	%	%	%	%	%	%	%
ei lainkaan	8	9	9	1	7	10	5	7
jonkin ver- ran	38	43	32	42	34	36	40	32
paljon	54	48	59	57	59	54	55	61
yhteensä	100	100	100	100	100	100	100	100
f	(286)	(210)	(127)	(78)	(71)	(90)	(108)	(70)
p	0,001	0,126	0,035	0,009	0,166	0,563	0,037	0,135

Velkojen haittaavuutta tutkittiin vuoden 1991 tutkimuksessa korvausvelkojen keskiarvojen suhteen. Valtiolla tuomittujen korvausten keskiarvo oli suurin niillä vapautuvilla vangeilla, joilla velkaantuminen vaikeutti vain jonkin verran siviiliin sopeutumista. Muille kuin valtiolle tuomittujen korvausten keskiarvo sen sijaan nousi siviiliin sopeutumisen vaikeutuessa. (Mel-
lais 1991, 60.)

Ne vapautuvat vangit, joilla oli maksamattomia sakkoja, kokivat muita harvemmin ylipäänsä velkatilanteensa ongelmalliseksi (taulukko 51). He näkivät myös muita harvemmin, ettei velkaongelmaan olisi ratkaisua. Niillä vangeilla, joilla oli vippejä ja vastaavia lainoja, näkivät muita useammin, että velkaongelmaan löytyy ratkaisu lyhyehkön ajan sisällä. Tulos kertonee myös siitä, että vippien luontoiset velat vapautuva vanki joutuu maksamaan pois suhteellisen lyhyen ajan sisällä. Sama koskee myös laittomasta toiminnasta velkaantunutta; tällainen velkaantunut nimittäin kokee muita harvemmin, ettei velkaongelmaan löydy ratkaisua.

Taulukko 51. Vankien arvio velan ratkeamisesta olemassa olevien velkalajien mukaan

Velan ratkeamisen oletus	Velkalajit							
	Rikosperusteiset korvaukset	Maksamattomat sakot	Kulutusvelat	Elatus-tukivelat	Vero-velat	Vuokra-velat	Vipit tai vastaavat lainat	Laittomaan toimintaan liittyvät velat
	%	%	%	%	%	%	%	%
mitään merkittävää ongelmaa ei ole	3	5	4	1	1	1	4	1
korkeintaan parin vuoden sisällä	9	13	7	8	12	11	15	7
suunnitellulla taloudenpidolla pitkän ajanjakson aikana	28	26	30	23	17	24	28	23
perinnön, lottovoiton tms. avulla	34	32	30	42	38	33	28	49
velkaongelmaan ei ole ratkaisua	26	24	29	27	32	31	25	20
yhteensä	100 (290)	100 (211)	100 (129)	100 (79)	100 (72)	100 (90)	100 (110)	100 (70)
p	0,000	0,000	0,000	0,000	0,001	0,001	0,002	0,000

Mellais (1991) tarkasteli korvausvelkojen, rahalaitosvelkojen ja elatusmaksuvelkojen keskiarvoja velkaongelman ratkeamisodotusten mukaan. Korvausten keskiarvot kasvoivat sitä mukaa kuin velkaongelman ratkeamismahdollisuudet pienenevät. Rahoituslaitosluotot näyttivät jonkin verran keskittyvän niille, jotka uskoivat velkaongelman ratkaisuun pitkällä aikavälillä. Elatusmaksuvelalliset odottivat velkaongelmansa ratkeavan pitkällä aikavälillä tai eivät nähneet siihen ratkaisua ollenkaan. (Mellais 1991, 60-63). Käsillä olevassa tutkimuksessa rahalai-

tosvelkaantuneiden suhde velan ratkeamisen odotuksiin näyttäisi siinä suhteessa samansuuntaiselta. Tämä kertoo ehkä siitä, että rahalaitosluottoja olisi enemmän niillä vapautuvilla vangeilla, joilla on ehkä mahdollisuuksia hoitaa rahoituslaitoksesta eräänynyttä velkaa. Verovelkaisissa näyttäisi olevan eniten niitä, jotka eivät näe ratkaisua velkaongelmaansa. Ylipäänsä erot näyttävät eri velkalajien suhteen melko pieniltä.

Verovelkaiset kokivat myös muita enemmän velkojen vaikeuttavan siviilielämään sopeutumista (taulukko 52). Tulos on kuitenkin ottaen huomioon tilastollisen merkitsevyyden vain suuntaa antava. Yllättävä tulos näyttää olevan niiden vankien osalta, joilla on vuokravelkaa; 11 %:n mielestä vuokravelat eivät lainkaan vaikeuta siviilielämään sopeutumista. Johtuuko tulos siitä, että heidän elämässään on paljon muitakin asioita, jotka vaikeuttavat siviilielämään sopeutumista, ja velat näyttävät vain pientä osaa niistä ongelmista, joita vapautuva vanki kohtaa vapautuessaan? Ovatko vuokravelkaiset marginaalein ryhmä vapautuvista vangeista? Onko vuokrissa velkaantuneiden suhtautuminen velkatilanteeseensa osa kroonistunutta voimattomuuden tunnetta?

Taulukko 52. Vaikeuttavatko velat siviilielämään sopeutumista olemassa olevien velkalajien mukaan

Velat vaikeuttavat siviiliin sopeutumista	Velkalajit							
	Rikosperusteiset korvaukset	Maksamattomat sakot	Kulutusvelat	Elatus-tukivelat	Vero-velat	Vuokra-velat	Vipit tai vastavat lainat	Laitto- maan toimintaan liittyvät velat
	%	%	%	%	%	%	%	%
ei lainkaan	17	17	18	20	15	11	17	10
jossain määrin	47	47	44	42	43	43	42	51
paljon	30	30	32	32	38	36	35	34
en osaa sanoa	6	6	6	6	4	10	6	4
yhteensä	100	100	100	100	100	100	100	100
f	(288)	(211)	(129)	(79)	(71)	(90)	(109)	(70)
p	0,003	0,046	0,325	0,722	0,093	0,006	0,130	0,033

Siviilielämään sopeutumista tutkittiin vuonna 1991 vain rikosperäisten korvausten keskiarvojen suhteen. Tuolloin korvausten määrällä ei ollut merkitystä siviilielämään sopeutumisessa, mikä Mellaiksen arvion mukaan johtui vapautuvan vangin turtumisesta suuriin korvausvelkoihin. (Mellais 1991, 61.)

8.4 Motivaatio velkaongelman selvittämiseen

Kyselyyn vastanneista vapautuvista vangeista 86 % oli halukas selvittämään velkojaan. Edellisessä tutkimuksessa (Mellais 1991) ei selvitetty, ketkä vapautuvista vangeista olisivat kaikkein motivoituneimpia selvittämään omaa velkaongelmaansa. Motivaatio velkaongelman selvittämiseen ilmaisee osin vapautuvan vangin motivaatiota integroitua yhteiskuntaan. Toisaalta motivoitumattomuus velkaongelman selvittämiseen voi kertoa myös siitä umpikujasta, johon vapautunut vanki on suurten rikosperusteisten korvausten johdosta joutunut.

Viimeisen vuoden aikana tilannetta oli selvittänyt 32 % vastanneista (liitetaulukko B 23.) Motivaatio velkaongelman selvittämiseen ei näytä riippuvan vapautuvan vangin velkojen määrästä, vaan kaikissa velkaryhmissä oli tasaisesti halukkuutta selvittää velkaongelmaa (taulukko 53).

Taulukko 53. Motivaatio velkaongelman selvittämiseen velan määrän mukaan

Velan selvittämisen halukkuus	Velan määrä (€)			yhteensä
	> 8 000	8 001 – 30 000	30 000>	
ei	8 10,5 %	7 8,3 %	13 14,4 %	28 11,2 %
kyllä	68 89,5 %	77 91,7 %	77 85,6 %	222 88,8 %
yhteensä	76 100,0 %	84 100,0 %	90 100,0 %	250 100,0 %
p=0,431				

Halukkuutta velkaongelman selvittelyyn oli melko tasaisesti riippumatta siitä, monennettako kertaa vastaaja oli vankilassa. Eniten halukkuutta oli kuitenkin 4.–6. kertaa vankilassa olleilla ja heistä jopa 93 % oli halukkaita velkojen selvittelyyn (taulukko 54). Tämä kertoo ehkä siitä, että 4-6 kertaa vankilassakaan ollut ei ole vielä turtunut velkoihinsa, ja että tässä kohtaa olisi vielä toivoa irrottautua velkakierteestä ja mahdollisesti myös rikoskierteestä ja integroitua yhteiskuntaan.

Taulukko 54. Motivaatio velkaongelman selvittämiseen vankilakertaisuuden mukaan

Velan selvittämisen halukkuus	Vankilakertaisuus				
	1. kerta	2. – 3. kerta	4. – 6. kerta	7. kerta tai useammin	yhteensä
ei	20 14,9 %	21 17,9 %	7 7,6 %	14 16,5 %	62 14,5 %
kyllä	114 85,1 %	96 82,1 %	85 92,4 %	71 83,5 %	366 85,5 %
yhteensä	134 100,0 %	117 100,0 %	92 100,0 %	85 100,0 %	428 100,0 %

p=0,177

Päärikoksen mukaan tarkasteltuna motivoituneimmat oman velkaongelmansa selvittämiseen löytyvät huumerikoksesta tuomituista (taulukko 55). Tulos on sinänsä mielenkiintoinen, kun velkalajeittain tarkasteltuna huumerikollisilla oli tyypillisesti eniten laittomaan toimintaan liittyviä velkoja ja vippejä. Tulos saattaa myös heijastaa huumerikoksesta tuomitun vapautuvan vangin motivaatiota päästä ulos sekä huume- että rikoskierteestä. Päärikostyyppin mukaan ”muu rikos” -ryhmään kuuluvat olivat vähiten motivoituneita selvittämään velkaansa tai sitten heillä oli parhaiten jo tiedossa oma velkatilanne.

Taulukko 55. Motivaatio velkaongelman selvittämiseen päärikoksen mukaan

Velan selvittämisen halukkuus	Päärikos					yhteensä
	omaisuusrikos	väkivalta-rikos	huumerikos	liikennejuopumus	muut	
ei	13 10,3 %	22 18,2 %	5 7,8 %	12 14,1 %	11 30,6 %	63 14,6 %
kyllä	113 89,7 %	99 81,8 %	59 92,2 %	73 85,9 %	25 69,4 %	369 85,4 %
yhteensä	126 100,0 %	121 100,0 %	64 100,0 %	85 100,0 %	36 100,0 %	432 100,0 %

p=0,012

Rangaistuslaitosajan pituudella ei näytä olevan kovinkaan suurta merkitystä motivaatioon selvittää velkoja (taulukko 56). Yli 86 %:lla kaikista vapautuvista vangeista löytyi motivaatiota velkaongelman selvittämiseen riippumatta siitä, miten kauan vapautuva vanki oli ollut vankilassa.

Taulukko 56. Motivaatio velkaongelman selvittämiseen rangaistuslaitosajan mukaan

		Rangaistuslaitosaika				
Velan selvittämisen halukkuus		< 3 kk	3 < 12 kk	1 < 2 v	2 v >	yhteensä
		12	28	11	7	58
ei		14,8 %	14,6 %	11,2 %	15,2 %	13,9 %
		69	164	87	39	359
kyllä		85,2 %	85,4 %	88,8 %	84,8 %	86,1 %
		81	192	98	46	417
yhteensä		100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %
p=0,083						

Vapautuvan vangin iälläkään ei ollut merkitystä velan selvittämishalukkuuteen, vaan velkaongelman selvittelyyn motivoituneita löytyi kaikista ikäryhmistä melko tasaisesti.

Suuntaa antavana voidaan tulkita taulukkoa 57 niin, että perheelliset vangit olivat kaikkein motivoituneimpia selvittämään velkaongelmia. Vähiten motivoitunut ryhmä oli yksineläjät. Yksin eläminen saattaa tuottaa joillekin vieraantumiskokemuksia yhteiskunnasta sinänsä, millä voi olla yksilötasolla merkitystä rikoskierteestä irtaantumiseen. Perheettömyys tai yksin eläminen ei kuitenkaan välttämättä ole syrjäytymisen osatekijä sinänsä, vaan kuten Beck (1992, 123) toteaa, että yksin eläminen ei ole poikkeus, vaan täysin kehittyneen työmarkkinayhteiskunnan arkkityyppinen elämänmalli. Tilastollisesti tulokset eivät kuitenkaan ole merkitseviä, jotta voitaisiin varmasti sanoa, että asumistilanne selittäisi vapautuvan vangin motivaatiota selvittää velkatilannettaan (ks. taulukko 57: parisuhteessa lapsia ja ei halukkuutta selvittää velkatilannetta on ainoastaan 3 tapausta).

Taulukko 57. Motivaatio velkaongelman selvittämiseen asumistilanteen mukaan

		Asumistilanne					
Velan selvittämisen halukkuus	yksin	vanhempien tai vastaavien luona	parisuhteessa ei lapsia	parisuhteessa lapsia	muu (mm. kavereiden luona, asunoton)	yhteensä	
			29	5	14		3
ei		19,1 %	15,2 %	14,6 %	5,2 %	12,9 %	14,6 %
		123	28	82	55	81	369
kyllä		80,9 %	84,8 %	85,4 %	94,8 %	87,1 %	85,4 %
		152	33	96	58	93	432
yhteensä		100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %
p=0,146							

Tarkasteltaessa motivaatiota velan selvittämiseen sen mukaan, oliko vapautuvalla vangilla työpaikkaa (taulukko 58), oli vähiten motivaatiota velan selvittämiseen niillä vapautuvilla vangeilla, joilla ei ole tiedossa työpaikkaa vapautumisen jälkeen. Lähes kaikki, joilla työpaik-

ka oli mahdollisesti tiedossa vapautumisen jälkeen, olivat halukkaita selvittämään velkaongelmaansa. Tulos ei tosin täytä tiukasti tilastollisen merkitsevyyden kriteereitä, muun muassa ryhmien frekvenssit jäävät liian pieniksi eli tulosta voi tarkastella vain suuntaa antavana.

Taulukko 58. Motivaatio velkaongelman selvittämiseen vapautumisen jälkeisen työpaikan mukaan

Onko työpaikka vapautumisen jälkeen					
Velan selvittämisen halukkuus	ei ole	on	en tiedä	mahdollisesti	yhteensä
ei	49 18,6 %	9 13,6 %	3 11,1 %	1 1,6 %	62 14,8 %
kyllä	214 81,4 %	57 86,4 %	24 88,9 %	61 98,4 %	356 85,2 %
yhteensä	263 100,0 %	66 100,0 %	27 100,0 %	62 100,0 %	418 100,0 %
p=0,008					

Palkan tai eläkkeen ulosmittaus (taulukko 59) vaikuttaa velan selvittämisen motivaatioon eli jos palkka tai eläke joutuu ulosmittauksen kohteeksi, niin vapautuvalla vangilla oli halukkuutta selvittää velkaongelmaa. Tulosta voi tulkita ehkä niin, että odotettavissa olevat säännölliset tulot vaikuttavat yhteiskuntaan integroitumista edistävästi, jolloin vapautuvalta vangilta löytyy myös motivaatiota selvittää velkaongelmaansa.

Taulukko 59. Motivaatio velkaongelman selvittämiseen vapautumisen jälkeisen palkan tai eläkkeen ulosmittauksen mukaan

Palkan tai eläkkeen ulosmittaus vapautumisen jälkeen					
Velan selvittämisen halukkuus	ei	luultavasti	kyllä	en osaa sanoa	yhteensä
ei	27 26,0 %	14 11,0 %	12 9,8 %	5 9,1 %	58 14,2 %
kyllä	77 74,0 %	113 89,0 %	110 90,2 %	50 90,9 %	350 85,8 %
yhteensä	104 100,0 %	127 100,0 %	122 100,0 %	55 100,0 %	408 100,0 %
p=0,001					

8.5 Omat toimenpiteet velkatilanteen selvittämiseksi

Tutkittavilta kysyttiin myös, mitä toimenpiteitä he olivat tehneet velkojen takaisin maksamiseksi. 60 % velallisista ei ollut tehnyt mitään velkojensa takaisin maksamiseksi (taulukko 60). Kokonaiskartoituksen tekeminen oli yleisintä, ja vapautuvista vangeista 18 % oli tehnyt vel-

kakartoituksen ja pyytänyt esimerkiksi saldotodistuksen ulosottovirastosta, oikeusrekisterikeskuksesta tai perintätoimistosta. Maksuohjelman oli sopinut suoraan velkojien kanssa 16 % ja oman tai perheensä talouden suunnittelua oli tehnyt 16 %. Velkajärjestelyyn oli hakenut 5 % vapautuvista vangeista. Vastajia pyydettiin rengastamaan kaikki toimenpiteet, mihin he olivat ryhtyneet velkojen takaisin maksamiseksi. Vastajista 36 % oli tehnyt näistä kysytyistä toimenpiteistä yhden ja 6 % kaksi toimenpidettä eli suurin osa oli tehnyt vain yhden toimenpiteen velkojen takaisin maksamiseksi. Hyvin harvinaista oli, että vanki oli velkojensa takaisin maksamiseksi tehnyt vähintään kolme toimenpidettä.

Taulukko 60. Omat toimenpiteet velkojen takaisinmaksamiseksi

Toimenpiteet	f	%
oman ja/tai perheen talouden suunnittelu	65	13,8
velkojen kokonaiskartoitus	87	18,5
maksuohjelman sopiminen suoraan velkojien kanssa	74	15,7
velkajärjestelyyn hakeminen	25	5,3
ottanut yhteyttä diakoniatyöntekijään	6	1,3
muu toimenpide	15	3,2

Muina toimenpiteinä kahdeksan vapautuvaa vankia mainitsi, että oli maksanut korkoja, lyhentänyt sakkoja tai maksanut velkoja. Kaksi vastaajaa kertoi tehneensä valituksen ja riitauttaneensa velkansa.

8.6 Velkojen selvittämisen ongelmat

8.6.1 Velkatilanteen selvittämisessä kohdatut ongelmat

”Olo on kuin Väänäsellä oven välissä.”

Avoimella kysymyksellä kartoitettiin vielä niitä ongelmia, joita vanki oli kohdannut selvittäessään omaa velkatilannettaan. Velkaantuneista vangeista 23 % (f=153) vastasi avoimeen kysymykseen. Avoin kysymys viittasi sellaiseen kysymykseen, jossa kysyttiin velkatilanteen selvittämistä viimeisen vuoden aikana. Tämä ajallinen rajausta tuotti myös erilaisia ongelmia; osa vangeista oli yrittänyt selvittää velkojaan ennen vankilarangaistusta ja osa vankila-aikana. Ongelmat olivat tietysti erilaisia riippuen siitä, missä vaiheessa vanki oli velkatilannettaan selvittänyt. Jotkut vangit nimittäin nostivat ongelmaksi esiin sen, että vankilasta käsin oli ollut vaikea hoitaa omia asioita:

”Vankilasta ei pääse tapaamaan pankin henkilökuntaa. Lomat on ollu lyhyitä, ei kerkeä siinä 12 tunnin sisällä hoitaa niitä tai olen ollut lasten luona eri paikkakunnalla. Lapsia on ollut tärkeämpi tavata.”

”Ei pää kestänyt sotkujen selvittämistä siviilissä ja vankilasta vaikea hoitaa kesälomien aikana varsinkin.”

Myös Kyngäs (2000) toteaa tutkimuksessaan, että vangin on vaikeaa ja työlästä hoitaa asioitaan vankilassa. Pitkät jonot virkamiehen luo, puhelimen käyttörajoitukset ja puheluista aiheutuvat kustannukset vaikeuttavat asioiden hoitoa. Soittolupaa on anottava kirjallisesti ja vaikka anomus hyväksyttäisiin, ei vanki voi olla varma siitä, pääseekö hän soittamaan. Vankien tulisi hoitaa näitä asioita useimmiten ruokatauon aikana. Kyngäksen haastatteleminen vankien mukaan varsinkin ”vanhan liiton” vartijat aliarvioivat vangin tarvetta soittaa omaisilleen ja viranomaisille. Kyngäs toteaa, että vankilajärjestelmä saa byrokratiallaan ja joustamattomuudellaan monet vangit vähitellen luopumaan asioidensa hoitamisesta. (Kyngäs 2000, 105.) Myös Australiassa tehdyssä vankien velkaantumistutkimuksessa nostettiin sama teema esiin; puhelimen käyttöä rajoitettiin velkaongelmien selvittämisessä ja osalla vankilahenkilökuntaa oli asenteellisia ongelmia velkojen hoitamista kohtaan (Stringer 2000, 6).

Köyhyys teemana nousi velkojen selvittämiseen liittyvistä ongelmista keskeisimmäksi, vaikka kysymyksessä haluttiin kartoittaa niitä ongelmia, joita vanki oli kohdannut selvittäessään velka-asioita. Niiden avovastausten runsas määrä, joissa kerrottiin omasta taloudellisesta ahdingosta, kuvaa kuitenkin hyvin sitä, mikä on vapautuvan vangin keskeinen ongelma suhteessa velkoihin. Köyhyyden ongelmasta kirjoitti avoimeen kysymykseen vastanneista yhteensä 38 vankia (25 %): *”Ei riitä rahat edes vapailta markkinoilta vuokra-asuntoon”*; *”Toimeentulotuella ei oikein elätä perhettä ja maksaa velkojaan, toinen pää jää väkiselällä hoitamatta”*; *”Ei ole varaa maksaa velkoja vankilan palkoilla ja korot sen kun juoksee”*; *”Rahat ei kerta kaikkiaan riitä”*; *”Työttömän on paha maksaa velkojaan pois.”*

Köyhyyden lisäksi elämäntilanteen toivottomuus tuli myös selkeästi esiin näissä vastauksissa: 19 (12 %) avoimeen kysymykseen vastannutta vankia kuvasi toivottomuuttaan suhteessa joko velkojen korkoihin tai rikosperusteisiin korvauksiin:

”Jos yrität lyhentää velkaa pienissä erissä, ni itse pääoma ei lyhene yhtään, ainoastaan kuukauden korot saat maksettua jos lyhennät velkaa 30 euroa ja se on työttömälle iso raha, ei huvita silloin maksaa velkaa ku se ei lyhene, maksaa ihan turhaan!”

”Ulosotossa olevat velat ovat nousseet korkojen myötä ’pilviin’.”

”Täysin toivotonta selviytyä veloista koska en pääse mieheni kanssa velkasaneerukseen koska meillä on rikosperusteisia velkoja paljon ja korvauksia. Takuu-Säätiön lainaan meillä on taas liikaa velkaa. Eli täysi umpikuja.”

Näiden teemojen lisäksi velkatilanteen selvittämisen ongelmaksi nousi myös vapautuvan vangin tiedon puute, josta kirjoitti yhdeksän vankia:

”En osaa selvittää tilannetta. En tiedä mistä kysyä kenelle olen velkaa tai miten pystyä maksamaan velkoja. Tiedän kokemuksesta että mikään ei kumminkaan muutu. Olen erittäin realistinen, en usko, että mikään muuttuu ilman tukea, opastusta ja apua!”

”Ei ymmärrys riittä ja tietoa/apua vaikea löytää.”

”Elämäntilanteeni päihteiden käytön seurauksena sekava. En osaa.”

Köyhyyden, elämäntilanteen toivottomuuden ja tiedon puutteen lisäksi tuotiin esiin myös velkojen selvittämiseen liittyviä käytännön ongelmia. Kahdeksalla vangilla oli ollut vaikeuksia

ulosottomiesten kanssa. Viisi vankia kirjoitti myös vaikeuksistaan viranomaisten kanssa asiomisessa, mikä liittyi omaan käytökseen:

”Aina kun olen yrittänyt selvittää velkoja verotoimistossa olen menettänyt malttini virkailijan kanssa.”

”Ei saa puhelimesta selvitettyä, kun meinaa palaa pinna joka kerta. Ko. tahot eivät ota tosissaan tätä vankeustuomiota.”

Näistä avoimista vastauksista nousee haasteita sekä vankilan että vapautumisen jälkeiseen velkaneuvontatyöhön. Tiedon puutetta on helppo korjata lisäämällä velka-asioihin liittyvää tiedonsaantia vankila-aikana. Tiedonsaannin parantaminen lisää tarvetta kouluttaa vankilan henkilökuntaa ohjaamaan ja neuvomaan vankeja velka-asioden hoitamisessa. Toisaalta ohjaus ja neuvonta työotteena eivät ehkä aina ole riittävää, vaan monessa tapauksessa vangin kanssa täytyisi hoitaa velkaselvittelyä myös yhdessä asioiden ja puolesta puhuen. Tämä liittyy vankien ongelmiin asioida eri viranomaisten kanssa, minkä viisi vankia toi esiin vastauksissaan. Omien asioiden hoitaminenkin näyttää olevan vaikeaa vankilasta käsin, mikä sinänsä vaikeuttaa velkaantuneen vangin asemaa.

Velkaantuneen vangin toimeentulon turvaaminen näyttää myös kovin heikolta kirjoitusten määristä ja sisällöistä päätellen. Köyhyys näyttää olevan yksi keskeisistä vapautuvan vangin ongelmista: taloudellinen puutteenalaisuus, työttömyys, asunnon puute yhdistyneenä ylivelkaantumiseen. Jokapäiväiseen selviytymiseen liittyvät hyvinvoinnin vajeet ovat vapautuvan vangin ensisijaisia ongelmia.

8.6.2 Velkojen hoitamiseen liittyvät ongelmat

Vastaajilta tiedusteltiin vielä avoimella kysymyksellä, mistä oli johtunut, jos ei ollut onnistunut yrityksessään hoitaa velkoja. Avoin kysymys liittyi lisäkysymyksenä kysymykseen, jossa oli lueteltu toimenpiteitä, joita vastaaja oli tehnyt velkojen takaisin maksamiseksi. Tämä kysymys oli ehkä liian samanlainen sen kysymyksen kanssa, jossa kysyttiin velkatilanteen selvittämiseen liittyviä ongelmia. Tästä johtuen tähän kysymykseen tuli hyvin paljon samanlaisia vastauksia kuin velkatilanteen selvittämisen ongelmia kartoittavaan kysymykseen.

Tähän avoimeen kysymykseen vastasi 43 % (183) velkaantuneista vangeista. Monelle velkaantuneelle velkojen hoitamisen esteenä oli ollut oma köyhyys, johon liittyi sekä toimeentulo-ongelmia, asunnottomuutta että työttömyyttä. Kysymykseen vastanneista 30 % (55) kirjoitti tästä teemasta. Toivottomuuden teema nousi myös uudelleen esiin, ja toivottomaksi elämäntilanteensa koki 16 % (29) kysymykseen vastannutta: *”Ei näy valoa tunnelin päässä”*; *”En ole yrittänyt ja on turha yrittääkään tällä iällä ja näillä veloilla”*. Tiedon puutteesta kirjoitti edelleen kahdeksan vastaajaa. 10 vastaajaa ilmaisi vaikeuksistaan hoitaa velka-asioita vankilasta käsin: *”Hieman hankalaa on tosin hoidella asioita, ilman poistumislupia”*; *”Vankilan henkilökunta on vain sanonut että hoida asiat sitten siviilissä.”*

Kirjoituksista nousi esiin myös uusia teemoja. Jotkut pitivät syynä omaa mielenterveyttään ja siitä johtuvia vaikeuksia hoitaa velkoja. Lisäksi vapautuvat vangit nostivat esiin asioita, jotka he kokivat johtuvan itsestään. Näitä syitä olivat oma välinpitämättömyys ja saamattomuus suhteessa velkaongelmiin; vastanneista 11 % (20) oli omasta mielestään joko saamattomia tai välinpitämättömiä hoitamaan velkoja. Pääteisiin liittyvistä syistä kirjoitti 10 vastaajaa:

”Ei ole ollut kiinnostusta kun olen ollut huumeitten orja 10 vuotta mutta nyt kun olen korvaushoidossa niin ottaisin kaiken tiedon ja tuen vastaan!”

Muutammat näkivät nykyisissä velkojen tukijärjestelmissä ongelmia, nimenomaan velkajärjestelyyn pääsyssä: *”Velkajärjestelyyn en pääse kun on keskeneräisiä juttuja”*; *”Tuli sellainen vastaus, että on liian kevyin perustein otettu velkaa, vaikka se on elintarvikekauppaan ruokaan.”*

Vastaajien ongelmat viittaavat velkajärjestelylain kohtaan, jossa mainitaan esteistä päästä velkajärjestelyyn. Näitä esteitä ovat muun muassa liian kevytmielinen velkaantuminen tai jos velalliselle on määrätty rikoksen perusteella maksuvelvollisuus eikä velkajärjestelyn myöntämistä voida pitää perusteltuna velan määrä, rikoksen laatu, vahingon kärsineen asema ja muut seikat huomioon ottaen. Velkajärjestelyyn pääsyn esteille voi esittää myös vastasyitä, jolloin järjestely voidaan myöntää esteestä huolimatta. Silloin jos hakija todetaan esteistä huolimatta velkajärjestelyyn kelpoiseksi, voi tuomioistuin päättää velkajärjestelyn aloittamisesta. (L63/1997; L 1273/2002.) Nykyisessä velkajärjestelylaissa ei kuitenkaan mainita sosiaalisten näkökohtien huomioon ottamista, jolloin ratkaisuissa voisi huomioida myös velallisen kuntoutuspyrkimykset, mahdollisuudet työhön sijoittumiseen tai perhesuhteet. Laki ei ole hengeltään toisten mahdollisuuksien politiikkaa tukeva, jossa myös rikoksen tehnyt ihminen nähtäisiin muuttumaan kykeneväksi ihmiseksi, jolloin sosiaalisten näkökohtien perusteella voitaisiin käyttää harkintaa.

Suomessahan ei toistaiseksi ole henkilökohtaista velkasaneerausohjelmaa, joten vastaukset, joissa puhuttiin velkasaneeraukseen pääsyn ongelmista, viittaavat mitä ilmeisimmin velkajärjestelylain ongelmiin:

”Ei hyväksytty velkasaneeraukseen. En tiedä, sitä täytyy kysyä niiltä jotka sen asian päättää, tosi pieni prosentti pääsee velkaselvitykseen, silti mainostetaan että veloista eroon helposti. Paskat.”

”Ei mahdollisuutta velkasaneeraukseen vankeusaikana. Mielestäni se pitäisi saada jo vankeusaikana käyntiin.”

Velkaantuneet vangit eivät luonnollisestikaan ole mikään yhtenäinen ryhmä. Karkeimmillaan näiden avovastausten perusteella voisi luokitella velkaantuneiden vankien ongelmat avun tarpeen mukaan kolmeen erilaiseen ryhmään. Määrältään pieni ryhmä tarvitsee ilmeisesti vain tavanomaista talous- ja velkaneuvontaa ja on auttamistoimenpiteiden suhteen ohjauksen ja neuvonnan tarpeessa. Toinen ryhmä vangeista on selkeästi sosiaalisesti ylikuormittuneita, ja velkaongelmat ovat osa muuta huono-osaisuutta. Tähän ryhmään kuuluvat vangit kirjoittivat omasta köyhyydestään ja toivottomuudestaan velkojen suhteen, samoin kuin ne vangit, jotka ilmaisivat tuen tarpeensa johtuvan mielenterveysongelmista. Tämä ryhmä tarvitsee velkaongelmissaan kokonaisvaltaisempaa tukea ja apua osana muuta elämänhallinnan tukea.

Kolmas ryhmä elää uloslyötyinä yhteiskunnan marginaalissa, jolloin velkoihin suhtaudutaan välinpitämättömästi. Tätä ryhmää voisi nimittää velkaongelman suhteen eksklusioryhmäksi, ja tähän ryhmään kuuluvasta vapautuvasta vangista tulee erityisen vaikeasti autettava. Näistä erilaisista kohderyhmistä johtuen auttajatahoiltakin vaaditaan erilaisia ominaisuuksia. Jos vanki tulee autetuksi ainoastaan talous- ja velkaneuvonnan kautta, niin sitä voivat antaa siihen erikseen koulutetut henkilöt ja mahdollisesti myös koulutetut maallikko- tai vertaisauttajat. Osa tästä työstä voi kuulua kolmannelle sektorille, mutta velkaneuvontatyön tulisi kuulua osana myös vankilan sosiaalityöntekijöiden toimenkuvaan. Osin erityisryhmien velkaneuvon-

tatyö on niin haastavaa, että kunnissa (tai kuntien erityispalveluja tuottavilla yhteenliittymillä) voisi olla saatavissa myös erityispalveluina tähän erikoistunutta osaamista.

Sosiaalisesti ylikuormittuneiden vankien integroituminen yhteiskuntaan tarvitsee velkaneuvontatyön lisäksi monia muita samanaikaisia sosiaalisen tuen muotoja kuten asumiseen, päihdekuntoutukseen, mielenterveyspalveluihin ja tukityöllistymiseen liittyvää tukea, ja tämän ryhmän kanssa työskentely vaatii erityisesti eri auttajatahojen verkostoitunutta työtapaa. Tärkeänä apuna viranomaissektorin kanssa tämän viimeksi mainitun ryhmän kanssa työskennellessä ovat vertaisauttajat. Vaikeimmin autettavien vankien ryhmässä saattaa myös vertais-
tuella ammattiauttajien rinnalla olla suuri merkitys.

9 SOSIAALISTA INTEGRAATIOTA EDISTÄVÄ TUKEA JA PALVELUT

9.1 Vankila-aikainen tuki ja palvelut

Tuen tarvetta velkojen selvittelyyn tutkittiin luettelemalla eri tahoja ja pyydettiin rengastamaan kysymyksen kaikki mahdolliset tahot, joilta vanki oli saanut apua velkojen selvittelyyn (ks. taulukko 61). Lisäksi lisäkysymyksessä pyydettiin nimeämään tärkein tuen antaja. Yleensä ottaen nämä kaikki kysytyt tahot ulosottoviranomaista lukuun ottamatta olivat auttaneet varsin vähän velkaantuneita vankeja velkaongelmien selvittämisessä.

Suurin apu velkojen selvittämisessä vapautuvalle vangille oli tullut siis ulosottoviranomaiselta: vastaajista 41 % koki sen tärkeimmäksi tahoksi oman velkatilanteen selvittelyn kannalta. Seuraavaksi suurin rooli oli vankilahenkilökunnalla. Huolimatta siitä, että apua velkojen selvittelyyn vankilahenkilökunnalta oli saanut ainoastaan 6 % vastaajista, koettiin apu ulosottoviranomaisen jälkeen toiseksi tärkeimmäksi. Vankilahenkilökuntaan kuuluvien sosiaalityöntekijöiden velkaneuvontavalmiuksia tulisikin jatkossa lisätä. Kunnallisten velkaneuvojen alhaista prosenttilukua selittää varmaan osin se, ettei kunnallista velkaneuvontaa ole ollut saatavissa kaikissa kunnissa. Kunnallisten velkaneuvojen alhaista prosenttiosuutta saattaa selittää myös se, minkä vangit toivat jo aiemmassa avoimessa kysymyksessä esiin, kun kartoitettiin velkaselvittelyyn liittyviä ongelmia: vankila-aikana on vaikea hoitaa siviiliin päin velka-asioitaan. Muiksi tahoiksi (4 %) mainittiin perhe, sukulainen, asianajaja, pankki ja perimistöimistöt. Näistä muista tahoista kahdeksan vankia oli saanut apua velkojen selvittämiseen omalta perheeltään.

Taulukko 61. Velkaselvittämisessä apua antaneet tahot ja näistä tärkein apu

Velkaselvittelytaho	Mistä on saanut apua		Tärkein apu		
	f	%	f	%	validi %
vankilahenkilökunta	29	6,2	12	2,6	14,1
sosiaalitoimisto	23	4,9	10	2,1	11,8
ulosottoviranomainen	78	16,6	35	7,4	41,2
kunnallinen velkaneuvoja	16	3,4	6	1,3	7,1
seurakunta	4	0,9	1	0,2	1,2
Takuu-Säätiö	5	1,1	1	0,2	1,2
jokin vapaaehtoisjärjestö	6	1,3	3	0,6	3,5
joku muu	20	4,3	17	3,6	20,0
	yhTEENSÄ		85	18,1	100,0
	tieto puuttuu		385	81,9	
	yhTEENSÄ		470	100,0	

Vastaajilta tiedusteltiin vielä sosiaalisen tuen saamisesta vankilarangaistuksen aikana kahdella eri kysymyksellä. Toisessa kysymyksessä lueteltiin eri tuen antajia elämään yleensä vankilarangaistuksen aikana sekä pyydettiin vastaajaa nimeämään näistä itselle tärkein tuki. Toisessa

kysymyksessä lueteltiin tuen ja neuvojen antajat raha-asioissa ja pyydettiin nimeämään myös näistä tärkein tukija.

Vangit olivat saaneet eniten tukea sekä elämään että raha-asioihin perheeltä ja sukulaisilta (taulukko 62). Muunkin väestön tärkeimpiin sosiaalisen tuen lähteisiin kuului perhe ja suku edellisen vuosikymmenen vaihteessa (Kinnunen 1999). Tällä kohtaa vangit eivät poikkea muusta väestöstä. Perheen ja sukulaisten jälkeen kavereilla oli suuri merkitys vapautuvalle vangille tuenantajina. Virallisen sosiaalisen tuenantajista nousi selkeästi esiin kotikunnan sosiaalitoimen työntekijä, jolta vastaajista 17 % oli saanut apua ja tukea elämään ja vastaajista 15 % raha-asioihin. Virallisen tuenantajista henkisen tuenantajina näyttävät olevan kriminaalihuollon työntekijä, kotikunnan päihdehuollon työntekijä ja seurakunnan työntekijä, mutta heiltä ei olla niinkään saatu apua ja neuvoja raha-asioihin. Toisaalta näistä ammattiryhmistä sekä kriminaalihuollon työntekijän että seurakunnan työntekijän voisi olettaa antavan neuvoja myös raha-asioissa. Ilmeisesti raha-asioissa neuvonta ja ohjaaminen näissä ammattiryhmissä ei ehkä ole mielletty kuuluvaksi työnkuvaan, vaan työ koetaan enemmänkin henkisen tuen antamiseksi.

Vankilan henkilökunnalta koki saavansa apua ja neuvoja *raha-asioissa* 12 % vastaajista. Luku on kaksinkertainen verrattuna vankilahenkilökunnalta saatuun *velkaselvittelyapuun*, johon koki apua saaneensa vain 6 % vastaajista. Ero johtuu varmaan siitä, että vankilahenkilökuntaan kuuluvat sosiaalityöntekijät olivat ohjanneet vankeja muun muassa toimeentulotukeen ja työtömyyskorvauksiin liittyvissä asioissa.

Taulukko 62. Vankien kokemukset tuen saamisesta vankilarangaistuksen aikana

Tuen antaja vankeusaikana	Elämässä		Raha-asioissa	
	f	%	f	%
perhe	289	61,5	212	45,1
sukulaiset	167	35,5	115	24,5
kaverit, jotka ovat vapaudessa	210	44,7	107	22,8
kaverit, jotka ovat vankilassa	155	32,9	71	15,1
vankilahenkilökunta	119	25,3	58	12,3
kriminaalihuollon työntekijä	26	5,5	7	1,5
kotikunnan sosiaalitoimen työntekijä	79	16,8	71	15,1
kotikunnan päihdehuollon työntekijä	22	4,7	2	0,4
kotikunnan terveydenhuollon työntekijä	8	1,7	0	0
seurakunnan työntekijä	37	7,9	11	2,3
vapaaehtoisjärjestö	9	1,9	5	1,1
uskonto	42	8,9	5	1,1
jokin muu taho	31	6,5	18	3,8
ei keneltäkään	100	21,3	125	26,6

Tukea raha-asioihin oli lisäksi myös saatu muun muassa asianajajilta, velkaneuvojilta, ulosottomiehiltä ja projektien työntekijöiltä. Muina vankeusaikaisen elämän tukijoina mainittiin tytö- tai poikaystävät, Kisko-hoidon työntekijät sekä vankilan järjestämät ryhmät.

Varsin suuri osa vangeista oli jäänyt omasta mielestään kaiken sosiaalisen tuen ulkopuolelle: 21 % ei ollut saanut keneltäkään tukea elämäänsä ja raha-asioissa apua ei ollut saanut 27 % vapautuvista vangeista. Tulos näyttää vankilan ammatillisen auttamistyön näkökulmasta huolestuttavalta: joko vankilan ammatilliseen auttamistyöhön ei resursoida vankiloissa riittävästi henkilökuntaa tai ammattiauttajat ja autettavat eivät kohtaa vankien ongelmissa.

Tarkasteltaessa vielä erikseen vangin näkemystä siitä, minkä tahon he kokivat tärkeimmäksi tuen antajaksi sekä elämässä että raha-asioissa (taulukko 63), korostuu omaisten asema vielä entisestään. Tämä tulos nostaa pohdittavaksi omaisten tukemisen niin tärkeässä ja vaativassa tehtävässä: tuetaanko meillä yhteiskunnan taholta riittävästi omaisia ja onko meillä olemassa tukijärjestelmiä omaisten jaksamisen auttamiseksi?

Taulukko 63. Vankien kokemukset vankila-ajan tärkeimmästä tuesta elämässä ja raha-asioissa

Tuen antaja	Tärkein tuki elämässä			Tärkein tuki raha-asioissa		
	f	%	validi %	f	%	validi %
perhe	225	47,9	60,8	168	35,7	57,9
sukulaiset	37	7,9	10,0	34	7,2	11,7
kaverit, jotka ovat vapaudessa	40	8,5	10,8	27	5,7	9,3
kaverit, jotka ovat vankeudessa	14	3,0	3,8	14	3,0	4,8
vankilahenkilökunta	11	2,3	3,0	12	2,6	4,1
kriminaalihuollon työntekijä	4	0,9	1,1	3	0,6	1,0
kotikunnan sosiaalitoimen työntekijä	9	1,9	2,4	19	4,0	6,6
kotikunnan päihdehuollon työntekijä	3	0,6	0,8	,0	,0	0,0
seurakunnan työntekijä	2	0,4	0,5	2	0,4	0,7
vapaaehtoisjärjestö	1	0,2	0,3	0	0,0	0,0
uskonto	10	2,1	2,7	2	0,4	0,7
jokin muu taho	14	3,0	3,8	9	1,9	3,1
yhteensä	370	78,7	100,0	290	61,7	100,0
tieto puuttuu tai ei ole saanut tukea	100	21,3		180	38,3	
yhteensä	470	100,0		470	100,0	

Virallisen tuen merkitys vangin tukemisessa elämässä yleensä näyttää varsin vähäiseltä, kun tarkastellaan sen merkityksen tärkeyttä vankila-aikaisen tuen antajana. Vankilahenkilökunnalla näyttää olevan jonkinmoinen pienehkö rooli verrattuna muihin virallisiin auttajiin: 3 % koki saavansa apua ja tukea elämäänsä vankilahenkilökunnalta. Sen sijaan raha-asioissa virallisista auttajatahoista kotikunnan sosiaalityöntekijä oli 7 %:lle tärkein auttajataho.

9.2 Vankila-aikaisen tuen tarpeet

Avoimella kysymyksellä haluttiin vielä selvittää, mitä sosiaalista tukea vaille vanki oli jäänyt vankila-aikanaan. Avoimeen kysymykseen vastasi 67 % (f=315) kyselyyn vastanneista vangeista. Tähän kysymykseen vastanneista 9 % (27) ilmaisi, että oli jäänyt kaikkea tukea vaille elämässään. Selkeästi suurimmaksi teemaksi näissä kirjoituksissa nousi toimeentuloon liittyvä tuen puute vankila-aikana, minkä nosti esiin 32 % (94) avoimeen kysymykseen vastanneista. Sosiaalitoimistoilta olisi kaivattu toimeentulotukea vankila-rangaistuksen aikana asunnon säilyttämiseen: *”Vuokrissa ei tultu vastaan, tuomio liian pitkä, joudun istumaan vuokratuella.”* Muun muassa vaatteisiin ja silmälasihin olisi tarvittu myös avustusta. Vangit olivat kokeneet myös eri kuntien toimeentulotukeen liittyvissä päätöksissä eriarvoisuutta:

”Jotkut kunnat tai kaupungin sosiaalitoimistot maksavat tietyn määrän toimeentulotukea myös vankilaan. Pitäisi yhtenäistää jokaista koskevaksi etuudeksi, nyt epänormaalia, että toisen paikkakunnan asukas saa toimeentulotukea ja toinen ei, silloin vankilaan tulee kahden kerroksen väkeä.”

Toimeentulotukeen liittyen sosiaalitoimistojen tapaan kohdella vankeja oltiin myös tyytymättömiä:

”Sosiaalitoimistossa neuvottiin myymään omakotitalo ja muuttamaan muualle. Kela ei maksanut asumistukea.”

”Sosiaalitoimisto ei myöntänyt toimeentulotukea. Ne olisivat halunneet muuttaa minut kokonaan pois kunnasta kerta heiltä apua ennen tapahtumaa mutta ne ei auttanut minua ja lapsia.”

”Sosiaalitoimisto ei järjestä varastoa tai vast. huonekaluilleni, vaatteille ym.”

Jotkut kuvasivat vankila-aikaisen elämisen niukkuutta: *”Toimeentuloa! Vankilan ns. makuuraha on naurettavat 30 euroa kuussa ja sillä pitäisi ostaa postimerkit ja puhelinkortit”; ”Rahat ei riitä edes tupakkaan.”* Tällä hetkellä vangin käyttöraha on 0,2 euroa tunnilta, työraha vaihtelee 0,40, 0,57 ja 0,67 euron välillä tunti ja toimintarahaa maksetaan 1,28 euroa tunnilta, mistä euromääristä voi päätellä, että vankila-aikainen toimeentulo on niukkaa (Rikosseuraamusvirasto 2005b).

Elämisen niukkuus koski myös vangin perhettä, ja vangeilla oli huoli myös heidän pärjäämisestään: *”Kukaan ei osannu pitkään aikaan sanoa, mitä tukia aviopuolisomme kanssa saamme vankilassa ollessani. Tiesimme vain, että menetän asumislisäni.”* Vangin perheen toimeentuloon vaikuttavat myös vangin omat tulot, ja jos vangilla on mahdollisuus päästä avovankilaan tai avolaitokseen, niin se mahdollistaa myös perheen avustamisen, koska avolaitoksessa ja työsiirtolassa maksetaan palkkaa. Avolaitoksessa palkka on tällä hetkellä 3,63 – 4,41 euroa tunnilta ja työsiirtolassa noin 7 euroa (Rikosseuraamusvirasto 2005b). Avolaitokseen pääsyä pidettiin perheen toimeentulon turvaamisen kannalta tärkeänä: *”En ole päässyt avolaitokseen, jotta olisin pystynyt auttamaan taloudellisesti perhettäni ja pitämään heihin paremmin yhteyttä.”*

Vankilarangaistuksen aikana oli myös jääty vaille henkistä tukea. Tuen puutteesta kirjoitti 11 % (34) vangeista: *”Henkistä tukea. En ole kovin paljon siviiliin yhteydessä, kun ei ole pal-*

jon rahaa soitella”; ”Ensimmäisen puolen vuoden aikana olisin tarvinnut keskustelua”; ”Apua 4 v. tyttärenti menetyksestä”; ”Keskustelu jonkun täysin luotettavan kanssa.”

Henkisen tuen lisäksi neljä vankia ilmaisi olevansa hengellisen avun tarpeessa. 16 vankia ilmoitti, että oli vankila-aikanaan jäänyt vaille oman perheen tai sukulaisten tukea:

*”Äiti kuollut (1999) ja isältä ja kaikilta muilta sukulaisilta eläviltä. Mun äitivai-
naan nuori sisko eli täti, se lupas pitää huolta mun alaikäisestä siskosta ja täti
lupas sen vielä hautajaisis.”*

Kavereiden tai ystävien tukea olisi kaivannut kahdeksan vankia. Neljä vankia koki, että oli jäänyt elämässään vaille rakkautta: *”Äidin ja isän rakkautta olisin tarvinnut.”*

Vankila-aikaisen velkaselvittelyyn liittyvän tuen tarpeen toi esiin 10 vastaajaa:

*”Velkaneuvontaa/saneerausta, jotain millä saisin asiani sille mallille että olisi
mielekkästä edes yrittää. Ulosottoviranomaiset pitävät huolen että tällä tolkulla
ei kannata.”*

Yksi näistä velkaselvittelyyn liittyvistä kirjoituksista toi esiin vankila-aikaisen velkaselvitte-
lyyn liittyvän ongelman: *”En ole saanut velkasaneerausta käyntiin kun olen vankilassa.”*

Muissa avoimissa vastauksissa keskityttiin vankilan toimintaan ja vapautumiseen liittyvään
tuen tarpeeseen. Osittain näissä vastauksissa on päällekkäisyyksiä niiden avoimen kysymys-
ten vastausten kanssa, joissa vielä myöhemmin erikseen selvitettiin, mitä vankilahenkilökun-
nalta saatavaa tukea vaille oli vanki jäänyt vankilassaoloaikanaan. Suurin osa koki, ettei ole
saanut vapautumiseen ja siviilissä selviytymiseen liittyvää tukea. Tämän tyyppisen tuen tar-
peesta kirjoitti kaikkiaan 12 % (38) tähän avoimeen kysymykseen vastanneista: *”Tarttisin
tukea heti vapauduttuani koska ensimmäiset viikot ovat riskialttiita rikoksille ja haluaisin
päihdeettömään elämään”; ”Tukea siihen että kohta vapaudun eikä ole ketään tukena, minut
lasketaan suoraan 3 vuoden jälkeen kadulle, ei anneta lomia että vois totutella siviiliin ja hoi-
taa valmiiksi tärkeitä asioita”; ”Siviiliin valmentavaa tukea.”*

Lomat koettiin sekä siviiliin valmentautumisena että muunlaisena tukena, ja niiden puutteesta
kirjoitti viisi vankia:

*”En ole saanut lomia tai perhetapaamisia, jotka olisin kokenut tavallaan tuki-
na.”*

Tähän samaan vapautumisen teemaan liittyivät myös kirjoitukset, jotka koskivat asunnon
hankintaan liittyvän tuen puutetta: *”Vapauduttuani en ole ikinä saanut asuntoa”; ”Minulla ei
ole asuntoa vielä tässäkään vaiheessa.”*

Koulutukseen ja ammatin hankintaan vankila-aikaista tukea kaipasi viisi vastaajaa: *”Kaikesta
mikä liittyy siviiliin esim. opiskelu”; ”Ammatin hankinta (rakennuskurssi), rangaistusai-
kainen kuntoutus, minulla ei ole mitään rikkeitä ja olisin täysin avolaitoskelpoinen.”*

Ylipäänsä kuntoutuksellista tukea olisi kaivannut neljä vastaajaa omaan elämänhallintaan ja
päihdeongelmaan. Rikoksettomaan elämänhallintaan komiteanmietinnössä (2001) esitetty as-
teittaisen vapautumisen idea näyttäisi vastaavan näiden avovastauksissa esiin nousseisiin va-
pautuvien vankien tuen tarpeisiin, jossa avainkysymyksenä on vankeusajan kuntoutustoimin-
ta, asteittainen vapautuminen ja siihen liittyvän sisäisen kontrollin vahvistaminen. Vapautu-

misvankiloiden tehtävänä olisi keskittyä vapaudessa selviytymisen edellytysten vahvistamiseen ja jo vankeusaikana alkavaan yhteiskuntaan integroitumiseen. Nämä vapautumisvankilat voisivat olla pieniä yksiköitä lähellä vapautuvan vangin asuinkuntaa. (Rikoksettomiaan elämänhallintaan 2001, 7-8; vrt. Granfelt 2003a, 65.)

Kymmenessä vastauksessa arvosteltiin vankilahenkilökunnan tapaa kohdata vankien ongelmia. Kritiikkiä kohdistettiin muun muassa epäinhimilliseen kohteluun, aliarvioimiseen ja palvelukulttuuriin:

”Suljetussa vankilassa (X) puuttuu osalta henkilökunnalta kokonaan inhimillisyyttä vankeja kohtaan.”

”Vankilahenkilökunta (osa) ei ota vakavasti suunnitelmiani ja vähättelee asioita, joita yritän toteuttaa. Eivät kannusta siviiliasioiden hoitoon.”

”Henkilökunnan palvelu on huonoa, edistystä ja kehitystä lisää. Oon tullut toimeen kuitenkin, koska en ole paljoa niitten kanssa tekemisissä.”

Yhden vangin mielestä ei ole olemassa mitään tukimuotoja vangeille:

”Ei vankilaan saa apua mistään – eikä vankilan jälkeenkään, ei oo luotu Suomessa mitään oikeaa tuki muotoja.”

Neljä vastaajaa haluaa pysyä kaiken tuen ulkopuolella, koska ei ole omasta mielestään apua ansainnut:

”En tahdo ottaa raha-apua mistään, enkä keneltäkään. Itse olen tänne hankkiutunut. Ei ole muiden tehtävä minua elättää ja hyysätä.”

”En halua mitään apuja. Enkä niitä ansaitse.”

Näiden vankien näkökulmasta rangaistukseen ei voi samaan aikaan yhdistää tukea. Mielenkiintoiseksi ”ansainta”-teeman tekee se, ettei tätä asiaa varsinaisesti avoimessa kysymyksessä kysytty, vaan kysymyksessä kysyttiin, mitä tukea vaille on jäänyt. Vankila oli heidän mielestään ainoastaan sanansa mukaisesti rangaistuslaitos, ja he olivat rangaistuksensa ansainneet. Avoimeen kysymykseen vastaamatta jättäneiden vankien keskuudessa saattanee olla enemmänkin samaa mieltä olevia.

9.3 Vankilahenkilökunnalta saatu tuki

Tuen saamista vankilahenkilökunnan taholta tutkittiin vielä erikseen luettelemalla eri vankilahenkilökuntaan kuuluvia ammattiryhmiä ja vastaajaa pyydettiin rengastamaan kaikki ne, joilta oli kokenut saaneensa tukea. Tärkeimmäksi näistä vankilan ammattiryhmistä nousivat selkeästi vankilan sosiaalityöntekijät ja sosiaaliohjaajat (taulukko 64). Vastanneista 46 % piti sosiaalityöntekijää ja ohjaajaa tärkeimpänä tukijana. Seuraavaksi tärkeimmäksi tuen antajiksi koettiin vankilan sairaanhoitajat ja terveydenhoitajat. Huolimatta siitä, että heiltä apua ilmoitti saaneensa 19 % vangeista, koki tärkeimmäksi avuksi sairaanhoitajat ja terveydenhoitajat ainoastaan 8 % vastaajista. Samoin lääkärit koettiin melko harvoin tärkeimmäksi tuen antajaksi huolimatta siitä, että apua heiltä oli saanut 14 %.

Lähityöntekijöistä tukea oli saatu vähiten työmestareilta ja työnohjaajilta; ainoastaan 9 % koki saaneensa heiltä tukea. Toisaalta kun toisessa kysymyksessä kartoitettiin vankila-aikaista toimintoihin osallistumista, ilmoitti vastaajista 15 %, ettei ollut osallistunut vankila-aikanaan mihinkään aktiivitoimintaan. Kaikilla vastaajilla ei siis ole ollut mahdollistakaan saada tukea työmestareilta tai työnjohtajilta. Muidenkin kuin sosiaalityöntekijöiden perustehtävään kuuluu sosiaalisen tuen antaminen vangeille. Ammatillisen kehittämisen varaa näyttää olevan vankilan monien ammattiryhmien työssä, jotta ne mielletäisiin vankien näkökulmasta vankila-aikaiseksi tuen antajiksi.

Taulukko 64. Vankien kokemukset vankilahenkilökunnalta saadusta tuesta

Tuen antaja	Keneltä saanut tukea		Keneltä saatu tuki itselle tärkein		
	f	%	f	%	validi %
vartijat	60	12,8	14	3,0	6,5
työmestarit ja työnohjaajat	43	9,1	13	2,8	6,0
ohjaajat	102	21,7	46	9,8	21,4
opinto-ohjaaja	49	10,4	11	2,3	5,1
sosiaalityöntekijä	131	27,9	55	11,7	25,6
psykologi	63	13,4	15	3,2	7,0
pastori tai diakoni	50	10,6	16	3,4	7,4
sairaanhoitaja tai terveydenhoitaja	89	18,9	18	3,8	8,4
lääkäri tai psykiatri	66	14,0	10	2,1	4,7
vankilan johto	36	7,7	6	1,3	2,8
joku muu	19	3,6	11	2,3	5,1
	yhhteensä		215	45,7	100,0
	tieto puuttuu		255	54,3	
	yhhteensä		470	100,0	

Vastaajilta tiedusteltiin vielä, mitä vankilahenkilökunnan tukea vaille he olivat jääneet. Avoimeen kysymykseen vastasi 27 % (f=126) vapautuvista vangeista. Heistä 28 % (39) koki, ettei ollut saanut mitään tukea vankila-aikanaan:

”Kaikennäköistä tukea tarvitsisin, mutta henkilökunnalla on kova kiire vaikka hyviä ihmisiä ovatkin.”

”No jos suoraan sanon niin eihän täällä saa tukea mistään. Tälle henkilökunnalle on aivan sama miten vangilla menee täällä.”

Ilmeisesti kaikenlaisen tuen ulkopuolelle jäämisen kokemus oli näille 39 vangille niin kokonaisvaltainen kokemus, etteivät he yksilöineet, minkälaista tukea olisivat vankilassa tarvineet.

Muut vastaajat ilmaisivat sen sijaan tarkemmin, mitä tukea vaille he olivat jääneet. Eniten avoimissa vastauksissa nousi esiin lääkinnällisen ja terveydenhuollollisen tuen puute. Näistä ongelmista kirjoitti 15 % (19) avoimeen kysymykseen vastanneista. Vastauksissa kerrottiin usein vankila-aikaiseen lääkitykseen liittyvistä ongelmista, jotka koskivat lääkityksen sopivuutta, muutosta ja tehottomuutta:

”En ole saanut oikeaa lääkitystä vankilassa ollessani, mikä minulla on ollut aina siviilissä.”

”Lääkitykseni muutettiin täysin (siviilistä minulla oli reseptit mukana).”

”Lääkitykseen. Täällä syötetään lääkkeitä, millä ei ole minkäänlaista vaikutusta kyseiseen sairauteeni.”

Samoin psykiatrisen hoidon ja mielenterveyden hoitoon liittyvät tarpeet tulivat monissa vastauksissa esiin. Mielenterveystyön tila vankilassa koettiin huonona ja vankien näkökulmasta toivottomana:

”Vankilan psyykkisen hoidon tilanne on lähes toivoton.”

”Vankilassa ei saanut terapiaa vaikka henkilökunta kävi kysymässä niitä ei päästetty sisälle.”

”Mielenterveysasioissa, koska olisin halunnut saada apua hermostuneisuuteen.”

Avovastauksista voi päätellä, että vankiloiden mielenterveystyössä on resurssivajetta. Huolimatta siitä, että varsinaiset vakavimmista mielenterveysongelmista kärsivät vangit hoidetaan vankimielisairaaloissa, on vankiloissa runsaasti mielenterveysongelmista kärsiviä vankeja; vankiloissa tehdyn terveystarkoituksen mukaanhan 14 %:lla oli merkintä psykiatrisesta sairaudesta (ks. Rikosseuraamusviraston monisteita 1/2003). Vankiloiden mielenterveystyössä lääkityksellä on ollut perinteisesti suuri merkitys ja varsinaiseen mielenterveystyöhön erikoistunutta henkilökuntaa vankilahenkilökunnasta on hyvin vähän. Tässäkin tutkimuksessa psyykkisiä rasisoioireita kartoitettaessa vangit eivät oman arvion mukaan voineet kovin hyvin, vaan psyykkisiä rasisoioireita oli usealla vangilla (taulukko 21). Kuten aiemmin mainittiin, ei varsinaista terapiaa ole mielletty vankeinhoidon tehtäväksi, ja kuitenkin terapeutilla työllä saattaisi olla vaikutusta vankien siviilielämässä selviämiseen. Vankiloissa tehtävällä mielenterveystyöllä voitaisiin vaikuttaa myös vankien ylikuolleisuuden itsemurhissa. Rangaistusten täytäntöönpanosta annetun lain 1 luvun 3 §:n 1 momentissa on säädetty niin kutsutusta normaalisuusperiaatteesta: rangaistuslaitoksen olot on mahdollisuuksien mukaan järjestettävä vastaamaan yhteiskunnassa yleensä vallitsevia elinoloja (L 128/1995). Tällöin myös normaalisuusperiaatteen mukaisia mielenterveyspalvelujakin tulisi olla tarjolla vangeille riippumatta siitä, ajatellaanko niillä olevan vaikutusta uusintarikollisuuteen vai ei.

Avoimeen kysymykseen vastanneista 12 % (15) kirjoitti lisäksi kokemastaan keskusteluun liittyvän psykososiaalisen tuen puutteesta:

”En ole saanut keskustella asioistani ja tulevaisuuden suunnitelmista vankilassa oikein kenenkään kanssa. Suoraan sanottuna ei apua edes yritetty antaa kunnolla. Tämä on valitettava tosiasia.”

”Henkisen puolen asioiden hoidossa jotka liittyvät vaimoon ja lapsiin.”

Jotkut vastaajat kaipasivat myös psykososiaalista tukea vankilan ulkopuolelta. Vankilan henkilökunta koettiin auttamistyössä vaikeaksi lähestyä:

”Ei ole tarjottu mahdollisuutta puhua kenellekään, eikä vankilan henkilökunnalle voi eikä tee mieli puhua omista asioista.”

Vastaajien kertomuksista ja määristä voi päätellä, että psykososiaalista työtä tekevien työntekijöiden määrä on vankilassa kovin pieni, vaikka tarvetta suurempaan määrään olisi. Kuten eräs vastaaja kirjoitti: *”Jos haluisi puhua vaikka psykologin tai pastorin tai jonkun muun ammatti-ihmisen kanssa, niin ei heillä ole aikaa puhua vangin kanssa, koska on niin paljon vankeja, niin ei aika riitä. Joka vankila on ylikuormitettu.”*

Samana teema nousi esiin jo avovastauksissa, joissa kartoitettiin, mitä tukea vaille vangit ylipäänsä olivat jääneet elämässään. Tällöin henkisen tuen puutteesta kirjoitti 34 vankia. Samansuuntaisia tuloksia sai Kuivajärvi (1992, 189) jo kymmenen vuotta sitten haastattellessaan sakkovankeja; heillä oli tarvetta sosiaalityöhön, sairaanhoitoon ja mielenterveystyöhön.

Vapautumiseen liittyvää tukea henkilökunnalta kaipasi 10 % (13) kysymykseen vastanneista: *”Vapautumisen aikaan valmistautuminen asunto ym asiat”; ”Siviiliin valmistautumista.”*

Se, että vapautumiseen liittyvän ohjauksen ja tuen puutteesta kirjoitti niinkin moni, kertonee selkeästi sekä vankilan sosiaalityön resurssien riittämättömyydestä että myös sellaisen työmuodon tarpeesta, joka pehmentäisi siviiliin siirtymistä pitkän laitostaustan omaavien vankien kohdalla. Tällaisen vapautumisen valmentautumisen tulisikin kuulua luontevana osana vankinhoitoon. Tämäntyypiseen toimintaan oli vastanneista osallistunut vain 4 % (taulukko 65). Vankiloissa on nykyisin yhä enemmän pitkää vankeustuomiota suorittavia vankeja, ja erityisesti nämä vangit olisivat sentyyppisen tuen tarpeessa. Tämä vapautumiseen liittyvä teema tuli esiin myös edellisessä avokysymyksessä, jossa pyydettiin vastausta siihen, mitä tukea vaille on jäänyt. Tällöin vapautumiseen liittyvistä ongelmista kirjoitti 38 vankia.

Jos vapautumisen valmentautuminen nousi esiin vankien kirjoituksissa, niin myös vankilaan ensikertalaisena joutuneiden mielestä ei tukea saanut tarpeeksi vankilaelämään sopeutumiseen. Näistä ongelmista kirjoitti kahdeksan vankia:

”Iso osa asioiden selvittämisestä uudelle vangille jätetään muiden vankien hyvänsuopaisuuden varaan.”

”Olen ollut vasta viikon vankilassa. En ole nähnyt ketään henkilökuntaan kuuluvia.”

”Ei kerrota minulle oikeuksista. Kerta olen ensikertalainen, en tiedä mitä kysyä, mistä hakea apua.”

Edellistä teemaa sivuavasta aiheesta kirjoitti 10 vankia ja kommentoi vankilassa kohtaamiaan tiedonsaantiin liittyviä ongelmia:

”Tiedon vähyys joka selvällä suomen kielellä kerrotaan niin kuin asiat oikeesti on. Joten kysyy esim. miten toimia missäkin tilanteessa ja kuka on asiaa hoitava, kun kaikkea ei voi ymmärtää heti eikä vielä pidemmänkään ajan kuluttua. Tiedotus on huonoa.”

”Riittävää tietoa omista oikeuksistaani vankeudessa oloni aikana.”

”Ei yleensäkään tiedä mitä tukea olisi mahdollista saada, kun ei tiedoteta mistään.”

Vankilarangaistuksen suorittamisen alkuvaiheeseen toivottiin myös parannusta tiedottamiseen:

”Alussa tuomiota hyvin vähän mistään sai sellaista tietoa joka piti paikkansa. Koskien X:n vankilan sisäistä toimintaa ja asioiden eteenpäin saattamista.”

Saman ongelman toivat esiin Kyngäksen (2000, 102) tutkittavat. Heidän mukaansa vankilan henkilökunta ei perehdytä edes ensimmäistä kertaa vankilaan saapuvaa vankia, vaan kaikki tarvittavat tiedot oli hankittava itse muilta vankitovereilta kyselemällä ja seuraamalla ilmoitustaulun tiedotteita. Vankilan informaatio-ongelmista puhuu myös Kuivajärvi (1992). Hänen haastattelemansa sakkovangit toivat esiin tarpeen saada erilaista informaatiota muuntorangaisuksen täytäntöönpanosta ja yleensä vankeinhoitoon liittyvistä asioista; muun muassa sakkovangit eivät saaneet riittävästi tietoa viikko-ohjelmista. Sakkolaiset olivat enimmäkseen sen informaation varassa, mitä saivat toisilta sakkovangeilta. (Kuivajärvi 1992, 195.)

Miten näistä alkuvaiheen ongelmista selviävät lukuisat ulkomaalaiset vangit, joilla on vaikeuksia lukea vankilan ilmoitustauluja ja vankitovereiltakin tiedonsaanti voi olla hankalaa kieliongelmiensa vuoksi? Vankilan tiedottamiseen liittyvät puutteet nostavatkin haasteeksi vankilan omissa käytännöissä parantaa vankiloiden tiedotusta sekä tuomioiden täytäntöönpanon alkuvaiheessa uusien vankien kohdalla että ylipäänsä vankiloiden toimintaa koskevissa asioissa. Voitaisiinko vangeille tehdä vankilakohtaista ”perehdytyskansiota”, jossa olisi tietoja vankilan käytännöistä ja kaikista vankilan tarjoamista palveluista? Tämän kansion voisi sitten kääntää useammalle kielelle niiden vankiloiden käyttöön, joissa on paljon ulkomaalaisia vangeja.

Kymmenen vankia olisi toivonut enemmän tukea vankila-aikana sekä opiskeluasioihin että mahdollisuuksiin opiskella:

”Opiskeluasioissa olisin tarvinnut enemmän apua suljetussa laitoksessa.”

”Ohjausta opiskeluun jota olisin halunnu tiedustella ja mahdollisesti aloittaa.”

”Rikosseuraamusviraston mainostamaa tukea (internet) opiskeluun.”

Vankila-aikaisen opiskelun tuen puutteen totesi myös Kyngäs (2000, 111) tutkimuksessaan; hänen tutkittaviensa kokemusten mukaan henkilökunta ei esittele opiskeluvaihtoehtoja, vaan vangin on itse hankittava tietoja niistä muilta opiskelevilta vangeilta. Myös muiden tutkijoiden mukaan vankila-aikana on vangin vaikea saada henkilökunnalta tukea opiskeluun (ks. myös Peräkylä 1986, 108-109; Autio & Hautamäki 1991, 59-60; Ulvinen 1996, 172-177).

Vankila-aikaisen opiskelun voi mieltää kuntouttavaksi toiminnaksi, jossa on vähiten vankiloille tyypillistä ulkoista kontrollia. Opiskelu voi käynnistää vangin näkökulmasta empowerment-prosessin, jonka kautta syntyy sisäistä motivaatiota voimavaraistua ja saada lisää elämänhallintamahdollisuuksia. Tätä voimaantumisen prosessia voidaan tukea mahdollistavilla ja rohkaisevilla toimenpiteillä. Empowerment-prosessissa on kysymys siis ulkopuolisesta tuesta ja käytössä olevista mahdollisuuksista sekä toisaalta yksilön omasta tahdosta ja kyvystä voimavaraistua (vrt. Siitonen 1999). Empowerment-prosessissa on viime kädessä kysymys alioikeutetuille ryhmille mahdollistamisesta, ja vankila-aikainen koulutus onkin yksi tärkeimmistä yhteiskuntaan integroivista toiminnoista, jossa voimavaraistuminen tapahtuu vangin omasta halusta. Avointen vastausten perusteella ilmeisesti vankiloiden opintojen ohjaus tarvitsisi lisää resursseja, tai sitten vankien tarpeet eivät tule aina huomioituiksi. Huolimatta

siitä, että ainoastaan yksi vanki nosti esiin internet-opiskeluun liittyvän tuentarpeensa, tulevaisuudessa yhä enenevässä määrin lisääntyvät verkko-opinnot mahdollistavat monenlaisen etäopiskelun, jolloin henkilökunnalta vaaditaan jatkossa myös valmiuksia sentyyppiseen opintojen ohjaukseen.

Yhdeksän vankia luetteli lisäksi eri vankilahenkilökuntaan kuuluvia ammattiryhmiä, joilta koki jääneensä tukea vaille määrittelemättä tarkemmin, mitä tukea olisi tarvinnut. Ylipäänsä kirjoitusten kohtalaisen runsas määrä kertoo vankien kokemasta vankilahenkilökunnan tuen puutteesta vankila-aikana. Velkaantuneen vangin oli ilmeisesti myös velkojen selvittelyyn vaikea saada apua ja neuvoja vankila-aikanaan, koska ainoastaan 6 % kertoi saaneensa apua vankilahenkilökunnalta velkaongelmiin, kun erillisellä kysymyksellä kartoitettiin niitä tahoja, joilta oli saanut apua velkojen selvittelyyn (vrt. taulukko 61).

Vangit tuottivat vastauksissaan monia haasteita vankilassa tehtävälle työlle. Osa näistä haasteista liittyy vankeinhoidon riittämättömiin resursseihin, osa liittyy selkeästi nykyisen työn kehittämiseen, mikä ei sinänsä vaadi lisää taloudellista resursointia. Vankeinhoidossa voitaisiin laatia esim. sosiaali- ja terveystoimen tapaan laatukäsikirjoja ja niiden kautta kehittää vankilakohtaisesti omaa toimintaa. Osa vankien esiin nostamista asioista haastaa koko kriminaalipoliittisen ajattelun enemmän kohti hoidollista vankeinhoitoa. 60-luvun kriminaalipoliittinen hoidollinen ideologia on ollut aina välillä vastatuulella ja sen mahdollisuuksia on epäilty ja perusteltu sen tehottomuudella (ks. tarkemmin esim. Laine 1994; Anttila & Törnudd 1983, 224) ja kuitenkin sille ylipäänsä on annettu vähäiset toimintaresurssit vankeinhoidossa, jotta sen vaikuttavuudesta voitaisiin kovinkaan hyvin päätellä mitään.

9.4 Vankila-aikainen toiminta

Vankilassa järjestettävällä toiminnalla pyritään edistämään vangin mahdollisuuksia tulla toimeen yhteiskunnassa vapautumisen jälkeen. Kuten aiemmin mainittiin, kaipasi vankilasta vapautumisen vaiheeseen liittyvää tukea 10 % niistä vangeista, jotka kirjoittivat vankila-aikaisesta tuen tarpeestaan. Vapauteen valmentavan ohjelman oli käynyt kuitenkin vain 4 % kyselyyn vastanneista vangeista (taulukko 65). Vapauteen liittyvää tukea on mukana myös vankiloiden päihdekuntoutustyössä ja erityisohjelmissa. Näissä ohjelmissa ja erityisesti vapauteen valmentavassa ohjelmassa olisi varmaan myös paikkansa vangin velkojen selvittelylle, mikä mahdollisesti voisi myös edistää vangin integroitumista yhteiskuntaan.

Työtoimintaan suljetussa vankilassa oli osallistunut 57 % kyselyyn vastanneista vangeista. Kolmannes kokee sen vankila-aikaisista toiminnoista tärkeimmäksi itselleen. Avolaitos- ja siviilityöllä on suuri merkitys vangeille, joilla on motivaatiota hoitaa velkaongelmaansa, ja avolaitostyössä oli ollut vastaajista noin 40 %. Vankeusaikana tapahtuva palkallinen työ mahdollistaa velkojen lyhentämisen ja edistää mahdollisuuksia selvittää kohtuullisesta velkataakasta. Toimintoihin sijoitettujen vankien osuus on pudonnut 2000-luvulla tasaisesti. Vankiluvun kasvaessa toimintakapasiteetin kasvattamiseen ei ole ollut resursseja, ja siten yhä useampi vangeista on vankilassa toimeentuloaan. Toimintoihin sijoittamaton määrä vuonna 2004 oli 18 % vankien kokonaismäärästä. (Kriminaalihuoltolaitoksen & Vankeinhoitolaitoksen vuosikertomus 2004, 51.)

Vankiloissa järjestettäviin erityisohjelmiin oli osallistunut 14 % vastanneista. Ainoastaan 55 % vastanneista ilmaisi, minkä toiminnan he olivat kokeneet tärkeimmäksi. Tuleeko vastaamattomuus tulkita niin, ettei osalle vankeja vankilan ”pakkotoiminnalla” ole ollut merki-

tystä? Erityisohjelmat erottuivat muista toiminnoista siinä, että jos niihin oli ylipäänsä osallistuttu, koettiin ne itselle tärkeämmiksi kuin esimerkiksi työtoiminnot. Nämä ohjelmat koetaan itselle tärkeänä toimintana huolimatta siitä, että tähän saakka koulutukseen ja erilaisiin ohjelmiin osallistumisesta ei olla saatu työrahaa. Erityisohjelmien luonne on ilmeisesti kauimpana vankilan pakkointegraatiosta, jolloin erityisohjelmat vastaavat enemmän vangin omiin tarpeisiin ja mahdollisesti tuottavat eniten voimavaraistumista vangin elämässä.

Taulukko 65. Osallistuminen eri toimintoihin vankila-aikana ja itselle tärkein toiminta

Toiminta	Osallistuminen eri toimintoihin		Tärkein toiminta itselle		
	f	%	f	%	validi %
suljetun vankilan työtoiminta	269	57,2	88	18,7	33,8
avolaitostyö	186	39,6	52	11,1	20,0
siviilityö	14	3,0	6	1,3	2,3
peruskoulun tai lukion opetus vankilassa	28	6,0	7	1,5	2,7
ammattillinen koulutus	55	11,7	23	4,9	8,8
siviiliopintoluvalla opiskelu vankilan ulkopuolella	18	3,8	12	2,6	4,6
kuntouttava työtoiminta	34	7,2	3	0,6	1,2
päihdekuntoutus vankilassa	102	21,7	37	7,9	14,2
päihdekuntoutus vankilan ulkopuolella	4	0,9	1	0,2	0,4
jokin erityisohjelma	64	13,6	27	5,7	10,4
vapauteen valmentava ohjelma	20	4,3	4	0,9	1,5
ei ole vankila-aikana osallistunut aktiivitoimintaan	73	15,5			
			260	55,3	100,0
			210	44,7	
			470	100,0	

Eri ohjelmiin osallistumisen määrä kuvaa kuitenkin ehkä paremmin niitä toiminnan muotoja, joita eri vankiloissa oli tarjolla. Täten vangeille tärkeintä toimintaa tuleekin tarkastella sen valossa, mihin toimintaan vastaajan oli mahdollisuus vankilassa osallistua.

9.5 Tuen tarpeet vapautumisen jälkeen

Vapautumisen jälkeistä tuen saantia kartoitettiin vielä erikseen luettelemalla eri tahoja, joilta vapautuva mahdollisesti tulee saamaan tukea vankila-ajan jälkeen. Jos perheellä ja sukulaisilla oli merkittävä rooli tuen antajina vankilarangaistuksen aikana, oli heillä vastausten perusteella suuri merkitys myös vangin vapautuessa (taulukko 66). Perheen ja sukulaisten ohella yhtä merkityksellisiksi tuen antajiksi koettiin myös vapaudessa olevat kaverit. Viranomaistahoista sosiaalitoimella oli merkittävä rooli, johon kuului myös kotikunnan päihdetyö osana sosiaali-

työtä. Vaille tukea vapautuessaan jäi kuitenkin 9 % vapautuvista vangeista, näistä velkaantuneita vankeja oli 80 % (f=33).

Taulukko 66. Keneltä tulee saamaan vankila-ajan jälkeen tukea

Tuen antaja	f	%
perhe	272	57,9
sukulaiset	185	39,4
kaverit, jotka ovat vapaudessa	235	50,0
kaverit, jotka ovat vankeudessa	32	6,8
vankilahenkilökunta	4	0,9
kriminaalihuollon työntekijä	59	12,6
kotikunnan sosiaalitoimen työntekijä	183	38,9
kotikunnan päihdehuollon työntekijä	67	14,3
kotikunnan terveydenhuollon työntekijä	40	8,5
seurakunnan työntekijä	51	10,9
vapaaehtoisjärjestö	18	3,8
uskonto	32	6,8
jokin muu taho	31	6,6
ei keneltäkään tai mistään	41	8,7

Avoimella kysymyksellä tarkennettiin vielä vapaaehtoisjärjestöjen roolia tuen antajana ja pyydettiin nimeämään järjestö, jolta vapautuva vanki tulee saamaan tukea. Näistä vapaaehtoisjärjestöistä useimmin mainittiin AA- tai NA-kerho, joilta arveli saavansa tukea seitsemän henkilöä. Yksittäisiä mainintoja saivat erilaiset vapautumisen tukeen liittyvät yhdistykset. Samoin pyydettiin vielä nimeämään muu taho, jos sai tukea joltain luettelon ulkopuolisilta tahoilta. Näinä muina vapautumisen tukijoina olivat erilaiset vapautumista tukevat asumisyhteisöt ja huumehoitoon erikoistuneet yhteisöt sekä erilaiset projektit. Tukihenkilöltä ilmoitti saavansa tukea neljä vapautuvaa vankia.

Vapautuvan vangin tukemisen tarvetta selvitettiin vielä luettelemalla erilaisia sosiaalisen tuen muotoja, joita vanki tarvitsee vapaututtuaan. Työ, asuminen ja toimeentulo olivat vapautuvalle vangille tärkeimmät tuen muodot vapautuessa (taulukko 67). Asunto oli näistä perustarpeista toki tärkein, mutta sen merkitys korostui luonnollisesti vain niiden vapautuvien vankien kohdalla, joilla oli asunto-ongelmia. Uudet ihmissuhteet nousevat näiden perustarpeiden jälkeen seuraavaksi tärkeimmäksi, mitä selittänee vangin halu päästä eroon vanhasta kaveripiiristään. Velkaneuvontaa koki tarvitsevansa 38 % vapautuvista vangeista. 10 % ei kokenut tarvitsevansa mitään apua vapautuessaan.

Taulukko 67. Millaista tukea tarvitsee

Tuen muoto	f	%
päihdekuntoutusta	96	20,4
asunto	223	47,4
velkaneuvontaa	180	38,3
koulutusta	111	23,6
toimeentulotukea	214	45,5
työtä	301	64,0
uusia ihmissuhteita	207	44,0
muuta	59	12,6
ei tarvitse apua	45	9,6

Vastausvaihtoehto ”muuta” -kohdassa tuotiin esiin eniten mielenterveyspalvelujen tarve; kahdeksan vastaajaa koki olevansa niiden tarpeessa. Luku olisi saattanut olla jopa suurempi, jos se olisi ollut valmiina vastausvaihtoehtona. Velkoihin liittyviä toimenpiteitä kuten velkasaneerauksen tarvetta, sakkojen anteeksianto ja lakimuutosta kohtuuttomiin velkoihin toi esiin neljä vastaajaa. Yhdeksän vastaajaa oli kirjoittanut vielä tähän kohtaan selvennystä siitä, millaisen uuden ihmissuhteen tarvitsisi vapauduttuaan, vaikka oli myös ympyröinyt asiaa koskevan vastausvaihtoehdon. Näissä uusissa ihmissuhteissa toivottiin omaa perhettä, vaimoa, kaveripiiriin vaihtoa ja raitista tyttöystävää. Viisi vastaajaa ilmaisi tarvitsevänsä tukihenkilöä. Viisi toivoi itselleen voimaa ja päättäväisyyttä elää rikoksetonta elämää. Neljä vastaajaa koki tarvitsevänsä vapautuessaan laitosten palveluja ja tuettua yhteisöä. Yhdessä vastauksessa tuotiin esiin kokonaisvaltainen tuen tarve: *”Oikeastaan tarvitsisin apua kai joka asiassa.”* Tämä ilmaus on varmaan tosiasia monien vapautuvien vankien kohdalla. Rahaa, rakkautta, terveyttä, onnea, lottovoittoa, lievää ihmettä yms. ilmaistiin yksittäisinä toiveina.

Erikseen tarkasteltiin vielä niitä vastaajia, jotka ilmoittivat, etteivät ole minkään avun tarpeessa vapautumisen jälkeen. Näin pienen ryhmän ($f=45$) ollessa kyseessä saadaan harvoin tilastollisesti merkitseviä tuloksia, mutta iällä näyttää olevan jonkinlainen yhteys niin, että yli 50-vuotiaat ilmaisivat olevansa vähiten avun ja tuen tarpeessa ($p=0,041$) vankila-ajan jälkeen. Päihteiden käyttö ennen vankilarangaistusta näyttää selittävän myös avun tarvetta käänteisesti niin, ettei avun tarpeessa vapautumisen jälkeen kokenut olleensa 18 % niistä vastaajista, joilla ei ollut ongelmia päihteiden käytössä; sen sijaan taas runsaasti päihteitä käyttäneissä ainoastaan 6 % vastasi, ettei ole vapautumisen jälkeen tuen tarpeessa ($p=0,001$). Tiedossa oleva työpaikka vapautumisen jälkeen selittää hyvin sitä, ettei vapautuva vanki ilmaissut avun tarvetta ($p=0,000$). Parisuhteessa elävät vastasivat myös muita harvemmin olevansa avun tarpeessa ($p=0,001$). Avun ja tuen tarvetta kokivat myös vähiten ne vapautuvat vangit, joilla ei ollut lastensuojelutusta ($p=0,251$). Tulos ei tosin ole tilastollisesti merkitsevä.

Velkojen määrä ei selittänyt avun tarvitsemattomuutta, joskin keskisuurissa veloissa olevat näyttäisivat olevan vähiten vapautumisen jälkeen avun tarpeessa, 4 % heistä ei tarvinnut vapautumisen jälkeistä tukea ($p=0,124$). Rikosperusteiset taustamuuttujat eivät myöskään selittäneet kovinkaan hyvin vapautuvan vangin kokemaa tuen tarvitsemattomuutta. Ikäryhmittäinen ero avun tarpeen ilmaisemiseen vahvistanee sitä yleistä oletusta, että iäkkäämmällä suomalaisella miehellä on vaikeuksia ilmaista ja myöntää, että on elämässään avun ja tuen tar-

peessa. Toisaalta tulos kertoo myös siitä, että vapautuvalla vangilla on vapautuessaan kohtuullisen hyvät mahdollisuudet siirtyä vapautumisen jälkeiseen elämään, jos hän elää parisuhteessa, tiedossa on työpaikka eikä hänellä ole ollut päihteiden ongelmakäyttöä ennen vankilangaistusta.

10 RIKOKSETTOMAN ELÄMÄN ESTEET

Kyselyyn vastanneista 80 % (f=375) vastasi kyselylomakkeen viimeiseen avoimeen kysymykseen, jossa vastaajilta tiedusteltiin, mikä on suurin este elää rikoksetonta elämää. Avoimen kysymyksen vastausprosenttia voinee pitää erittäin korkeana, ja se viestii osaltaan myös kyselyyn vastanneiden motivaatiosta vastata tutkimukseen, kun ottaa huomioon vielä sen, että kyselylomake oli suhteellisen pitkä ja kyselyyn vastaamiseen saattoi hyvinkin kulua tunti. Vastausten määrää voidaan pitää erittäin runsaana myös siinä mielessä, että tutkittavasta ryhmästä monikaan ei ehkä ole tottunut ilmaisemaan itseään kirjoittamalla.

10.1 Päihteet ja huono-osaisuus

Päihteet nousivat selkeästi suurimmaksi rikoksettoman elämän esteeksi. Avoimeen kysymykseen vastanneista 23 % (88) toi esiin päihteiden käyttöön liittyviä ongelmia: *”En tee muita rikoksia kuin ne jotka alkoholistit tekevät”*; *”Jos käyttää päihteitä niin pakosti jossain vaiheessa tulevat rikokset mukaan kuvioihin, eli päihteet”*; *”Jos on selvinpäin niin ei tarvii palata vankilaan”*; *”Jos päihteiden käyttö jatkuu on lähes mahdotonta elää rikoksetonta elämää.”*

Kääriäisen (1994, 145) mukaan suurin osa rikoksista tehdään päihteiden käytön rahoittamiseksi tai niin, että rikos tehdään impulsiivisimmin niiden vahvan vaikutuksen alaisena. Myös Kyngäs (2000) tuo tutkimuksessaan esiin päihteiden merkityksen rikoskierteessä pysymiseen. Luokittelemastaan kolmesta erilaisesta vankityypistä ”selviytyjät” lopettivat päihteiden käytön vankila-aikana. Rikoskierteeseen ”pudonneiden” elämäntapaa leimasi runsas päihteiden käyttö. Päihteiden käytössä tapahtuneet muutokset näyttivät hänen tutkimuksessaan olevan merkittävin selittäjä selviytymistekijöissä, esimerkiksi työhön ja koulutukseen hakeutumisesa, rikosten teossa, asumisessa ja ihmissuhteissa. (Kyngäs 2000, 169, 186, 188.)

Päihteiden käytön lisäksi toiseksi eniten ilmaistiin rikoksettoman elämän esteeksi taloudellinen huono-osaisuus: 21 % (79) koki rahan puutteen olevan esteenä elää rikoksetonta elämää: *”Kun on jatkuva epävarmuus siitä onko huomenna leipää!”* Päihteiden rinnalla myös muita huono-osaisuuteen liittyviä tekijöitä ilmaistiin kuten asunnottomuus (8 %, f=31), velkaisuus (6 %, f=22), työttömyys (4 %, f=16), ja koulutuksen (3 %, f=12) puute: *”Koulutuksen puute ja sopivan työn saanti, päihteet ja kun ei ole edes asuntoa.”* Huono-osaisuuden tekijöiden kasautuminen osalle vapautuvia vankeja tuottaa huono-osaisuuden kovaa ydintä, johon kietoutuu myös jatkuva rikoskierre.

Yksilötasoisien kasautumisilmiön teki tunnetuksi jo 1950-luvulla Knupfer artikkelissaan ”Huonompiosaisen muotokuva” (Knupfer 1954, 256). Hänen klassiseen noidankehä-käsitteeseensä kuuluu oletus, että tietyt köyhyydestä johtuvat tekijät vahvistavat huono-osaisuuden rakennetta. Vapautuvien vankien asunnottomuus korreloi vahvasti tulonsiirtojen varassa elämiseen, vankilakertaisuuteen ja päihde- ja erityisesti huumeongelmaan (Granfelt 2003a, 9). Vankien lähtökohtainen huono-osaisuus näyttäytyi selkeästi tämän tutkimuksen luvussa 6.2, jossa tarkasteltiin vankien sosiaalista taustaa. Myös Iivari (1982, 43) toteaa, että vankilat ovat kuin suuria viemäreitä, huono-osaisuuden sulatusuuneja, joiden uumeniin haudataan elämäänsään monin tavoin epäonniset ihmiset. Vankilan pyöröoivet käyvät tämän ryhmän kohdalla

tiuhempaan tahtiin, jos vankilasta vapautuvien eri elämänalueille ei kohdisteta riittävästi tukitoimia.

Suurimmalle osalle päihteet ja siihen liittyvä muu huono-osaisuus tuottaa vaikeuksia integroitua yhteiskuntaan. Osalla niistä vangeista, jotka kirjoittivat asunnottomuuden, päihteiden käytön ja velkojen merkityksestä rikoksettoman elämän esteinä, löytynee kuitenkin motivaatiota elämäntavan muutokseen, jos heidän vapautumisensa jälkeiseen aikaan kohdistetaan monipuolista sosiaalista tukea. Tässä voidaan yhtyä Kauppilan (1999, 265) toteamaan, että vankien keskuudessa tuen ja avun tarve voi olla keskimääräistä laaja-alaisempaa, eli kattaa kunkin henkilön kohdalla useampia elämänalueita, kuin mihin ollaan tuen ja avun tarjonnassa varauduttu vastaamaan.

10.2 Päihteisiin kiinnittyminen ja kaveripiiri

Päihteisiin kiinnittyneeseen elämäntapaan liittyivät myös kaveripiirit. Kaveripiirin merkityksestä kirjoitti 5 % (20) avoimeen kysymykseen vastanneista. Erityisesti niissä vastauksissa, joissa puhuttiin huumeiden käytöstä, kaveripiirin merkitys nousi esiin rikoksettoman elämän esteenä: *”Jättää vanha kaveripiiri kokonaan, muuten voi tulla retkahduksia”*; *”Huumejoukku ja kaverit, kun kaikki käyttää melkein aineita”*; *”Jos onnistuu jättämään narkkausajan kaverit.”*

Muutenkin kaveriporukat näyttivät vaikuttavan rikosten tekemiseen.

”Pyöriä väärässä porukassa, pitää väärät ystävät.”

”Tulisi välttää ns. kuumia paikkoja, tai kavereita, missä on mahdollisuus saada ’kipinä’ tai kimmoke rikoksiin.”

”Vanhat kaverit tai oikeastaan ne joita ennen pidin kavereina ja ystävinä.”

Myös Kääriäinen (1994) toteaa, että nuoret rikoksenteelijät tekevät rikoksiaan mieluummin yhdessä muiden nuorten kanssa kuin yksinään. Näyttäisi jopa siltä, että suunnitelmallistenkin rikosten tekemisessä ei ole niin tärkeää rikosten tekeminen kuin yhdessä tekeminen. (Kääriäinen 1994, 45.) Kyngäksen (2000, 202) luokittelemien ”selviytyjien” ystäväpiiri oli vaihtunut täysin ensimmäisen vankeusvuoden jälkeen, ja he ymmärsivät jo vankilassa, että ystäväpiiri on vaihdettava, mikäli aikoo jatkossa pysyä poissa vankiloista.

Haasteena kriminaalisyössä tämän ryhmän osalta on se, miten löytyy uusia toiminnan areenoita vapautuville vangeille. Tämän ryhmän haasteet ovat tuttuja muun muassa päihdetyössä, jossa asiakkaiden kanssa etsitään yhdessä uudenlaista toimintakenttää uudenaikaisessa elämäntilanteessa. Tässä toiminnassa ovat tärkeitä Suomessa käynnistyneet uudet rikoksetonta elämää tukevat vertaistukeen perustuvat toimintamuodot kuten KRIS-Suomi ry:n toiminta (ks. KRIS ry., <http://www.kolumbus.fi/kris.kid/>). Uudenlainen toiminta-areena voi syntyä uudenaikaisessa auttamiskulttuurissa, jossa marginaalista murtaudutaan esiin käyttämään omaa valtaa suhteessa omiin asioihin. Hyväri (2001) käyttää tästä valtaistumisesta nimitystä kokemuksen politiikka, jossa kokemuksen voima kyetään valjastamaan tämän päivän asiakastyöhön.

10.3 Velkaantuminen

Nykyiset velat estävät vastaajista 6 %:n (22) mielestä elämästä rikoksetonta elämää. Velat liittyivät usein huumeiden käyttöön:

”Velat huumeiden myyjille, on pakko tehdä rikoksia, että pystyy maksamaan ne.”

Joillekin laittomaan toimintaan liittyvästä velkaantumisesta aiheutunut uhkailu esti elämästä rikoksetonta elämää:

”Vitun velat ja jatkuva karkuun juokseminen.”

”Velkojen uhkailu.”

Tämän ryhmän määrä tulee vankilan lisääntyneen huumeiden käytön seurauksena ilmeisesti edelleen kasvamaan. Huolimatta siitä että vanki olisikin päässyt vankila-aikanaan eroon huumeiden käytöstä, estää jatkuva pelko usein väkivaltaisista perintätoimista vapautuvaa vankia elämästä normaalia elämää. Tehokkaat perintätoimet pitävät myös vankeja edelleen kiinni rikollisessa elämäntavassa.

Ylipäänsä velkojen takaisin maksaminen oli vapautuvalle vangille ongelma:

”Velat ja niiden saaminen maksettua.”

Ulosotto vaikuttaa toimeentuloon ja *”vanhat velat estävät verokortilla työskentelyn”* eikä työssäkäynti houkuta, koska *”velkojen vuoksi ei huvita mennä duuniin”*. Näistä viimeksi mainituista vankien toteamuksista kiteytyy myös yksi sosiaalisen integraation esteistä: tulevaisuudessa konventionaalisen yhteiskunnan palkkatyökansalaisuuden roolia ei nähdä mahdollisena vapautumisen jälkeisessä elämässä. Velat ovat vangeille heidän omasta mielestään keskeinen syy rikolliseen elämäntapaan.

10.4 Vastuullisuus teoista

Vastaajien mielestä rikokseton elämä on myös mahdollista, jos itse sitä haluaa. Perinteisesti filosofiassa rationaalista olentoa, jolla on vapaa tahto, pidetään omista teoistaan vastuullisena yksilönä. Tekeekö ihminen sitten aitoja vapaita ratkaisuja ja omia päätöksiä? Von Wrightin mukaan vapaa tahto tai vapaa teko ei ole nykymaailmassa pelkästään yksilön mielen ja kehon välisessä suhteessa, vaan yhteiskunta kietoutuu siihen tiiviisti mukaan. Tämä yhteiskunnan ja tekojen yhteen kietoutuneisuus näkyy hyvin hänen intentionaalisessa teon käsitteessään (Wright 1976). Vankien tuomissa käsityksissä vapaasta tahdosta korostuu se, että vapaus valita rikokseton elämä on rationaalista järjen käyttöä, toisin sanoen mitä subjekti haluaa, riippuu siis vain subjektista itsestään. Tätä vapaata tahtoa rikoksettomaan elämään toi esiin 6 % (22) vastaajista:

”Ihminen tekee aina itse omat ratkaisut ja elää niiden mukaan.”

”Kaikki on kiinni itestä en mä rupee keksiin mitää tekosyitä.”

Vastuullisuuteen liittyy myös ponnistelua ja tahtoa, joka lähtee omasta itsestään: *”Kaikki on minusta kiinni miten pärjään elämässä”*; *”Ei sellaista ole, kaikki lähtee omasta päästä”*; *”Ei kai niitä esteitä oo jos itse niin haluaa.”*

Vastuullisuus omista teoista on hyvä lähtökohta elämäntavan muutokselle ja on tärkeää uskoa itse muutokseen. Ongelmana onkin se, antavatko tämän ryhmän vangit mahdollisuuden itselleen olla myös autettavia, ja tämän kautta yhdessä tukea ja apua antavien tahojen kanssa työskennellä yhteistä tavoitetta kohti.

10.5 Esteet itsestä riippumattomia

Päinvastoin kuin edelliseen ryhmään kuuluvat vastaajat, osa vangeista näkee oman rikollisuutensa enemmän omasta tahdosta riippumattomaksi. Syyt omiin rikoksiin löytyivät muun muassa lainsäädännöstä, ulosottoviranomaisista, poliisista, yhteiskunnasta, valtion politiikasta ja vankilatuomioista. Vastaajista 8 % (29) oli sitä mieltä, että rikoksetoman elämän esteet olivat kovin kaukana itsestä ja itsestä riippumattomia:

”Nyky päivänä on myös lait tehty niin käytännössä että kaikki on laitonta ja kiellettyä.”

”Lainsäädäntö joka osin kieltää kokonaan seksityön.”

”Lainsäädäntö on niin ihmeellinen, että on rikollinen pelkällä olemisella! Aina joku syy löytyy!”

”Yhteiskunnan piittaamattomuus, mielestäni vankilatuomiot vain pahentaa asiaa koska laitostuu vankilassaolosta nii tulee välinpitämättömäksi lain kielloista.”

Näissä vastauksissa näkyi Kääriäisen (1994) esiintuoma rikoksen uusijoiden moraalisen uran perusjuonne, jossa tunne epäoikeudenmukaisesta kohtelusta antaa jonkinlaisen oikeutuksen teoille, joita muuten saattaa pitää väärinä. Katkeruudella yhteiskuntaa kohtaan rikollinen saattaa madaltaa moraalista kynnystään rikoksen tekemiselle. (Kääriäinen 1994, 91-93.)

Vastauksissa ei ollut löydettävissä vastuullisuutta omista teoistaan, vaan vastaajat olivat pikemminkin luopuneet asemastaan harkintaa käyttävänä autonomisena yksilönä:

”En ole tehnyt rikosta, olen ollut laista piittaamaton. Rehellisellä työllä ei tule toimeen.”

”Olen 2 kertaa jäänyt kiinni ratista. Se rajoittaa elämää.”

”Se, etten omasta mielestäni ole tehnyt mitään paha tai väärää. Rikoksia toki olen tehnyt.”

”Tietyissä tapauksissa typerät lait, en mielestäni tee mitään väärää.”

Myös Kivivuori (1992, 81-93) on havainnut ”subjektiivisen kieltämisen” tutkiessaan varkaiden itseymmärrystä; varkaat hakivat syytä teoilleen kaikkialta muualta paitsi omasta vastuullisesta itsestään.

Kaikkien tämän ryhmän vastauksissa syyt rikolliseen käyttäytymiseen olivat etäänntyneet kauas itsestä. Jos vangit monine ongelmineen ovat haaste auttajilleen, niin tämän ryhmän osalta auttamistyön haasteet ovat erityisen suuret.

10.6 Myönteinen elämänmuutos

Jotkut avoimeen kysymykseen vastanneista korostivat sitä, että rikoksettomaan elämään tarvitaan myönteinen elämänmuutos. Osalle kysymykseen vastanneista tämä elämänmuutos oli jo tapahtunut vankilassaoloaikana. Kymmenen vankia (3 %) kirjoitti tästä teemasta. Myönteinen elämänmuutos voi tapahtua ympäristönvaihdoksen kautta: *”Entinen elämäni. Ympäristön vaikutus. Mutta olen tehnyt itselleni selväksi, että en palaa nykyiseen elämänympäristöni. Minulla on jo valmis suunnitelma, kun vapaudun.”*

Myönteinen elämänmuutos voi tulla perheen kautta, jossa kaikki kärsivät ”tuomiota”: *”Nämä tai tämä on ainoa tuomio tai ei enää ole tulossa käräjiä. En tee enää rikoksia jo perheeni vuoksi. Tämä on kaikille raskasta ja nyt loppuu lusiminen.”*

Motivaatio elämänmuutokseen voi syntyä myös väsymisestä rikolliseen elämäntapaan:

”Olen väsynyt ja rikokset saa nyt jäädä.”

”En tee enää rikoksia ja jos vielä repsahdan niin sitte vois suoraa kaivaa itselleen haudan.”

Myös väsyminen ja kyllästyminen olivat Kääriäisen (1994) mukaan 13 rikosurasta luopuneen selvästi yleisin oma selitys luopumiselleen. Väsyminen ja kyllästyminen liittyivät hänen aineistossaan aina monikertaisten ja moniongelmaistuvien uusijoiden urakehitykseen. (Kääriäinen 1994, 267.)

Siinä vaiheessa kun motivaatio elämäntavan muutokseen on tapahtunut, voi tuen oikeanlainen ajoitus ja kohdentaminen olla avain todelliseen muutokseen vapautuvan vangin kohdalla. Myös kuntoutuksen jatkumo voi olla tärkeässä roolissa vapautumisen jälkeen ja luonnollisesti hyvinvointiin liittyvien perustarpeiden kuten asumisen turvaaminen. Pitkään rikoskierteessä olleiden vankien kohdalla sosiaalisen tuen pitäisi sisältää myös motivaation ylläpitämistä. Uudentyyppisten vapautumisyhteisöjen merkitys onkin tärkeää motivaation ylläpitämisessä ja siinä, että löytyy mahdollisuus kiinnittyä uudelleen yhteiskuntaan. Valitettavasti näitä vapautumisyhteisöjä on kriminaalihuollossa tällä hetkellä maassamme vain harvoja.

10.7 Rikolliseen elämäntapaan kiinnittyminen

Jotkut vastanneista näkivät, että on mahdotonta enää elää rikoksetonta elämää ja muuttaa elämäntapaansa. Rikoksettoman elämän esteenä oli heidän kohdallaan heidän nykyinen rikollinen elämäntapansa, josta oli vaikea irrottautua. Tästä teemasta kirjoitti 13 vapautuvaa vankia. Heidän vastauksissaan tuli esiin rikolliseen elämäntapaan liittyvä arvomaailma. Osassa näistä vastauksista arvostettiin taloudellisia arvoja:

”Koska rikoksella saa usein ja suhteellisen isonkin taloudellisen hyödyn ja kiinnijäämisen riski on hyvin toteutetussa rikoksessa todella pieni.”

”Kun on kerran päässyt siihen helppoon rahaan ja vastuuttoman elämäntyylin makuun, ei halua enää palata takaisin arkielämään.”

Rikollista elämäntapaa Kääriäinen (1994, 121) selittää luokittelemansa kolmivaiheisen moraalisen rikosuran kehityksen toisena vaiheena, jossa rikoksesta saattaa tulla rationaalinen keino toimeentulon hankkimiseen. Hänen mukaansa seuraava moraalisen rikosuran vaihe on väsyminen rikoksiin ja tyytyminen ”sosiaalipummin” osaan.

Nykyistä rikollista elämäntapaa ei yhden vastaajan mielestä ollut enää mahdollista muuttaa. Vapautuva vanki oli kiinnittynyt niin vahvasti rikollista elämäntapaa jäsentävään alakulttuuriin: *”Olen taparikollinen ja jatkan rikollista toimintaa, en osaa elää enää normaalielämää.”*

Alamaailmassa voitiin nauttia myös arvostusta, jota vapautunut vanki kuvaa nousujohteisena uraputkena: *”Olen hyvässä ja nousujohteisessa alamaailman uraputkessa, josta pois pääsy tuskin enää onnistuu muuten kuin kuoleman kautta.”*

Joillekin menneisyys kytkeytyi mukaan rikolliseen elämäntapaan ja siitä oli vaikea päästä eroon:

”Menneisyys ja menneisyyden siteet joita on vaikea katkoa.”

Ongelmat voitiin kokea myös niin ylivoimaisiksi, että rikollisen elämänkulun ja käyttäytymisen muutos tuntui mahdottomalta:

”Ongelmat ovat niin suuria, ettei niitä voi selvittää.”

Tämän ryhmän vaikeasta autettavuudesta Hypen (2004, 54) toteaa, että kuntouttavassa työssä kuten myös uusintarikollisuuteen vaikuttavassa työssä on tärkeää erottaa moninkertaiset uusia omaksi ryhmäkseen, koska tämän ryhmän kohdalla tehtävä työ on eniten resursseja kuluttavaa ja koska tavoitteenasettelussa on oltava erityisen realistinen. Toisaalta moninkertaisissa rikoksenuusijoissakin löytyy aina erilaisista syistä motivoituneita henkilöitä muuttamaan elämäntapaansa, ja ryhmän kategorisoiminen pelkästään moninkertaisuuden perusteella omaksi ryhmäkseen kuntoutuksen ja odotettavissa olevien tulosten suhteen johtaisi niin sosiaali- kuin kriminaalihuollossakin eettisiin ongelmiin, jos apua tarvitsevat luokiteltaisiin odotettavissa olevan ennusteen mukaan. Mielestäni riittäville kuntoutustoimille ei kriminaalihuollossa ole annettu ylipäänsä sellaisia resursseja, että toiminnalta voitaisiin odottaa tuloksia. Esimerkiksi päihdehuollossa ei määritellä apua tarvitsevaa ihmistä sen perusteella, mikä on hänen ennustettavuutensa päihdeettömyyden suhteen. Kuten Granfelt (2003b, 72) osuvasti siteeraa tanskankielistä Margaretha Järvisen (1998, 115) tutkimusta, että vaikka kaikki vankilasta vapautuvat eivät ole motivoituneita luopumaan päihdeistä ja rikollisesta elämäntavasta, ei motivaatio elämänmuutokseen ole absoluuttinen ja pysyvä ominaisuus, vaan sitä luodaan, muokataan ja lannistetaan vuorovaikutuksessa läheisten ihmisten, hoitojärjestelmien ja muiden asiakkaiden kanssa.

11 VAPAUTUNEIDEN VANKIEN VELKAANTUMISKERTOMUKSET

11.1 Vapautuneiden vankien taustatiedot

Haastateltavista miehiä oli seitsemän ja naisia kaksi. Heidän ikänsä vaihteli 25 ja 43 vuoden välillä. Neljä haastateltavaa oli haastatteluhetkellä työttömänä, ja yksi heistä oli työkyvyttömyyseläkkeellä. Haastateltavista kaksi kävi kokopäivätyössä, yksi teki osapäivätyötä ja yhdellä oli työharjoittelupaikka. Naimisissa tai avoliitossa eläviä haastateltavista oli viisi ja yksineläjä neljä henkilöä. Viiden henkilön kotipaikka oli haastatteluhetkellä Etelä-Suomessa, kahden Pohjois-Suomessa, yhden Keski-Suomessa ja yhden Länsi-Suomessa. Yhtä lukuun ottamatta kaikki olivat asuneet nykyisellä kotipaikkakunnalla alle seitsemän vuotta. Seitsemän haastateltavaa asui vuokra-asunnossa, yksi asui omistusasunnossa ja yksi asuntolassa. Lapsia oli kuudella haastateltavalla.

Koulutustaustaltaan haastateltavat edustivat tyypillisiä vapautuvia vankeja: peruskoulun suorittaneita heistä oli seitsemän ja kahdella oli jäänyt peruskoulu kesken. Neljällä ei ollut mitään ammatillista koulutusta, kolme oli suorittanut ammatillisen perustutkinnon ja kahdella oli suoritettuna ammattikurssi. Viiden mielestä koulunkäynti oli sujunut huonosti johtuen kotioloista ja omista keskittymisvaikeuksista. Kaksi arvioi koulun menneen kohtalaisesti ja kaksi hyvin. Kolmella oli takanaan lapsuudessaan ja nuoruudessaan lastensuojelusijoituksia. Ennen vankilarangaistusta neljällä oli ollut työsuhde, joka oli päättynyt alle vuosi sitten, ja neljällä viimeisestä työsuhteesta oli kulunut yli kaksi vuotta laskien syksyn 2004 kyselylomakkeen täyttämisestä. Ne, joiden työsuhteesta oli kulunut yli kaksi vuotta, kolmen haastateltavan työsuhde oli vuodelta 2002 ja työsuhde oli päättynyt juuri rangaistusta edeltävänä vuonna; kahden osalta syynä oli ollut vankilarangaistus. Viisi haastateltavaa ilmoitti kyselylomakkeessa, että työpaikka säilyy vankeusrangaistuksen aikana, mutta haastatteluhetkellä sama työpaikka oli enää kolmella. Kolme oli tehnyt työtä ennen vankilarangaistusta ilman verokirjaa, ja loput olivat työskennelleet verokirjalla.

Vankilakertaisuuden mukaan haastateltavat vaihtelivat ensikertalaisesta 13 vankilakertaisuuteen. Ensikertalaisia haastateltavista oli kolme. Päärikostyyppin mukaan jaoteltuina haastateltavat edustivat huumerikoksesta, väkivaltarikoksesta, omaisuusrikoksesta ja liikennejuopumuksesta tuomittuja. Huumerikoksesta tuomittuja haastateltavien joukossa oli kolme. Haastateltavien tuomioiden pituudet vaihtelivat alle kolmen kuukauden tuomioista yli kahden vuoden pituisiin tuomioihin. Yhtä haastateltavaa lukuun ottamatta kaikilla oli rikosperusteisia velkoja, viidellä oli vippejä ja vastaavia lainoja, kahdella haastateltavalla oli laittomaan toimintaan liittyviä velkoja ja kahdella oli maksamattomia sakkoja. Haastateltavat olivat siis taustaltaan hyvin heterogeenisiä vapautuneita vankeja, joilla oli erilaisia velkoja.

11.2 Velkaantumisprosessi

”Se oli semmonen tappelunnujakka tuli tossa, kännipäissään, tuolla kaupungilla, siitä tuli, mitkä nyt viimeitten tuli.”

Yllä olevasta siteerauksesta tulee hyvin esiin se, että haastateltavien elämäntapaan oli liittynyt runsasta päihteiden käyttöä ennen vankilarangaistusta. Päihtyneenä oli tehty rikoksia tai sitten rikoksia oli tehty päihteiden, lähinnä huumeiden hankkimiseksi. Tähän tutkimukseen liittyvässä kyselyssä vastaajista 51 % ilmoittikin velkaantumisen syyksi päihteiden käytön. Päihteiden käytön alaisena tehdyistä rikoksista oli yhtä haastateltavaa lukuun ottamatta määrätty rikosperusteisia korvauksia.

”Älytöntä toimintaa viikonloppuisin, kaljoiteltu ja siitä se sitte on lähtenyt menemää.” (H2)

”Päihteil on äärimmäisen suuri rooli, ne kulki niinkö käsi kädessä. Täytyy tehdä rikoksia, että sai aineita että ja sitte myöskii aineet aiheutti sellasta moraalittomuutta ja välinpitämättömyyttä.” (H7)

”No sanotaan näin, että mä otin erittäin runsaasti tot alkoholia. No sanotaa näin, että mä en oo eläissäni kävelly ees päin punaisii liikennevaloja selvin päin. Ei mul selvin päin oo ollu mitään ongelmia minkää virkavallan eikä minkää muunkaakaa kans.” (H8)

Päihteiden käytön seurauksena alkanut rikosura oli johtanut sitten rikosperusteisiin korvauksiin, ja korvaussummat vankilakertaisuuden lisääntyessä olivat kohonneet niin suuriksi, että niistä selviäminen oli käynyt neljälle haastateltavalle mahdottomaksi. He eivät nähneet mitään realistisia mahdollisuuksia maksaa näitä velkoja takaisin. Näiden neljän haastateltavan velat vaihtelivat omien karkeiden arvioiden mukaan noin 120 000 eurosta 500 000 euroon. He olivat joutuneet jumiutuneeseen ylivelkaantumistilanteeseen ja elinikäiseen velkavankeuteen. Taloudellinen riippumattomuus oli etäännyttänyt ja eläminen oli rajoittunut toimeentulominiimiin. Kertomuksista tulee hyvin esille, miten taloudellisesti tiukkaa haastateltavilla oli:

”Mä sain järjestettyä sellasen pienen avustuksen, et päästään täältä käymään tossa uimahallis uimassa kerran viikos ja itse maksetaa siitä niinku puolet ja puolet me saatiin nii, et asuntola korvaa niinku puolet. Tollaset vapaa-ajan mahdollisuudet tänä päivänä kaikki maksaa, mikä ei oo ilmaista, paitsi ny kävely tai juokseminen.” (H8)

”Ei oo muuta kö tulitikkua ja vaatteet päällä.” (H9)

Joidenkin luottolaitosvelkaantuminen oli syntynyt jo vuosien takaa, ja veloista ei aikanaan kyetty selviytymään:

”Joskus nuorena oon ottanu lainaa ni se on jääny.” (H8)

”Siinä hän kävi kato sillee, että vuonna 98 kun harrastin venäjän liikennettä niin tota rupla meni persiilleen kato ja niin loppu ajot tyysti kokonaan kato. Väistämättä eessä se, et ku renkaat ei pyörinyt, niin vekseli pyöri nopeammin.” (H1)

Haastateltavilla oli myös muita velkoja, kuten maksamattomia sakkoja, elatusapuvelkoja, kulutusluottoja, vippejä ja laittomaan toimintaan liittyviä velkoja. Kolmella haastateltavalla oli kulutusluottoja, jotka liittyivät autovelkaan, lehtitilauksiin ja postimyynnin kautta tehtyihin tilauksiin. Varsinaisesti ongelmallista kulutusvelkaantumista oli vain yhdellä haastatelluista, ja näistä veloista selviämistä olivat vaikeuttaneet rikosperusteiset korvaukset, jotka hänelle ensikertalaisena oli määrätty.

Velkojen koroilla oli merkitystä velkaantumisprosessiin, niin että mahdollisuus selvittää veloista tuntui koko ajan etääntyvän. Tilannettaan haastateltavat kuvasivat seuraavasti:

”Kyl niist veloist on suurin osa niinku korkoo tietenkii, eihän mulla pääomaa oo ku puolet siitä summasta ja korkoo sitte se toinen puoli.” (H6)

”Mul on ulosotos yli puol miljoonaa velkaa, liki miljoonaa varmaan, ku nehän kasvaa koko ajan korkoa. Suurin osa varmaan sil vanhal korol, isol korol. Niis-tähän ei varmaan selviä ikinä.” (H8)

Yllä olevasta siteerauksesta voi jo päätellä, että velkojen takaisinmaksu palkkatyöllä on vapautuvalle vangille täysin mahdotonta. Erääntyneiden velkojen korot kasvattavat velkamäärää niin suureksi, että ei kannata edes harkita velkojen takaisinmaksua.

11.3 Suhtautuminen velkoihin

Yleensä mitä suuremmista rikosperusteisista korvauksista oli kyse, sitä huonommin oltiin selvillä velkojen kokonaismääristä:

”En mä itsekkää tiää paljo niit enää on ny, kun on vaihtunnu markoistakii eu-roihinkin.” (H4)

”En muista, mut voit sää saada niitä selville?” (H9)

Ne haastateltavat, jotka olivat pyrkineet joskus hoitamaan velkojaan suurista velkamääristä huolimatta, olivat olleet aiemmin selvillä velkojensa kokonaismääristä:

”Ku mul silloin oli tiedos, ku mä viimeks vein ne sille velkaneuvojalle tai en mä oo viennykkää ku kerran velkaneuvojalle tai mikä se nyt on, ku ulosotost pitää kaikki, ulosotos olevat, pitää viedä sille velkaneuvojalle. Silloinhan näin kaikki ne, ja tiesin, paljonko niit on. Mut täst on jo muutama vuosi aikaa, ja nythän ne on varmaan kasvan korkoo.” (H8)

Jos haastateltavalla oli teoreettisia mahdollisuuksia selvittää veloistaan, niin velkojen kokonaismääristä oltiin myös selvillä:

”Mä sain veloista korot pois ja nyt vaan sitte makselen niitä. Enää on jäljellä niistä veloista (tark. rikosperusteisia korvauksia) 7 000 euroa.” (H3)

”Siis mä luulisin, että kaiken kaikkiaan oisko 30 000, ettei nyt sillee rahallisesti ihan mahdoton summa.” (H2)

”Mul on niinku ulosotos velkaa ja perintätoimistossa sellanen 40 000 euroo.” (H6)

”Ei mul oo ku yks sakko ton vuokraemännälle olevan lainan lisäksi. Se on 246 euroo, mutta mä kysyin ulosottomieheltä, nii se on hävinny se sakko. Sitä ei löydy mistää.” (H5)

Muiden kuin rikosperusteisten velkojen määrät olivat lähes kaikilla hyvin selvillä, ja näistä veloista pyrittiin huolehtimaan. Myös ne haastateltavat, joilla oli niin suuria rikosperusteisia velkoja ja joiden velkamäärät liikkuivat niin suurissa summissa, että niiden takaisin maksaminen oli käytännössä jo velkaantuneen maksukyvyyn ulkopuolella, pyrkivät pääsääntöisesti huolehtimaan muista veloistaan. Maksamattomista sakoista pyrittiin huolehtimaan, vaikka muut velat liikkuisivat sadoissa tuhansissa euroissa. Tälle moninkertaisesti tuomitulle haastateltavalle oli tärkeää välttyä sakkovankeudelta:

”Nyt on viel 410 euroo jäljel noit vanhoi sakkoja. Ja yks sakko, minkä mä justissa maksoin, on sellanen, joka oli kaks vuotta kateissa. Heti ku mä pääsin siviiliin, ni se löyty eli niinku mä epäinlinkii, että se löytyy, ku siviiliin pääsen ja niinhän siin kävi ja 115 euroo piti noist vähist rahoist maksaa, että muuten ois ollu niinku takaisin lähtö sit saman tien noist sakoista.” (H8)

Hän oli myös jo vankeusaikana pyrkinyt lyhentämään muita velkoja:

”Sen takii mä meninkii itse asias työsiirtolaan. Työsiirtolaan ei itse asiassa jouduta, vaan sinnehän anotaan. Eli se varmaan kertoo jo aika paljonkii, et olis halujakii maksaakii jotakii, koska siel joutuu automaattisesti sopii ulosottomiehen kans. Ja tota mä maksoin, siis joka palkasta meni niinku kolmannes automaattisesti ulosottoo.” (H8)

Yksi haastateltava, joka oli moninkertainen rikoksenuusija ja työkyvyttömyyseläkkeellä, oli tyytyväinen, ettei hänen eläkkeestään voitu periä rikosperusteisia korvauksia. Sen sijaan hän oli maksanut sakkoja vankeusaikanaan:

”Ei mene ulosottoo, kö ne ei pysty ottaan, kö se on invalititeetti-eläke. Ei mihinkää pysty ottaa, eikä pysty valtioneuvoston korvauksistakaa. Se on ainoa, että mä maksan itte, niinkö oon maksannukin sakkoni, niinkö on maksannu 15 000 öpaut sen tuomion aikana. Mul ei oo niitäkää.” (H9)

Velkoihin suhtauduttiin eri tavoin riippuen siitä, mitä alkuperää ne olivat. Jos velat olivat yksityisille henkilöille olevia vippejä, ne pyrittiin hoitamaan. Myös velat, jotka koskivat muiden yksityisten henkilöiden toimeentuloa tai velanantaja oli tuttu, pyrittiin sellainen velka hoitamaan:

”Se on pitkä velka se autovelka, 100 euroo maksan siitä kuussa pois. Se on pitkä velka, mut se on tuttu henkilö.” (H9)

”Ku ajoin sil kuorma-autol, niin mul oli Nesteeltä sellanen luottokortti ja kun ne hommat loppu, niin mul jäi sinne velkaa ja en pystyn enää maksamaan ja mul oli viel sellainen remonttihomma, joka tehti pienes pajas ja ne autto mua sen auton kans sillon. Mä maksoin sinne velat pois, sinne pienelle firmalle, nii mä jätin ne dieselvelat maksamatta, eli sitä sanotaan, isommat jäi nuolemaan näppejään ja ne jotka autto mua, nii ne mä maksoin pois.” (H1)

Huumevelkoja oli kahdella haastatellulla. Toinen heistä oli muuttanut hyvin kauas entisestä asuinkunnastaan ja toinen ilmaisi pysyvänsä piilossa ja katsovansa, missä liikkuu. *”On ne perintätoimet sen verran rankkoja, et jos omaa terveyttä ajattelee ja vaik ne oli sellaisii nuoruuden töppäyksii, et kyl ne vaa pitää hoitaa. On niitä jotain kymmenii tuhansii.”* Haastateltava kävi työharjoittelussa, joten on oletettavaa, ettei niitä rahoja hankita palkkatyöstä saaduilla

tuloilla. Haastattelussa ei keskusteltu rikoksista, mutta haastateltavan ilmaisun voi tulkita niin, että huumevelkojen takaisinmaksu tapahtuu omaisuusrikoksia tekemällä ja huumeiden välittämisellä (vrt. Perälä 2002, 75-76).

Perheen merkitys korostui yhdellä haastateltavalla siten, että perheen perustaminen oli motivoinut häntä hoitamaan velkoja, vaikka elämä oli velkojen ulosoton takia taloudellisesti niukkaa:

”Onhan tossa tiukilla kummiskii, vaimokii on viel kotona ja se tuhannen euroon nii kuukaudessa on aika pieni summa loppupeleissä viisihenkiselle perheelle ja saahan vaimokii sitte sen kodinhoidontuen, mitä se on, kolme ja puolsataa euroo, mutta.” (H1)

Haastateltavat kuvasivat velkavankeudessa elämistä sellaiseksi, että velat ”ahistavat”, ”rasaavat” ja masentavat. Tietoisuus veloista ei jätä rauhaan.

”No niinku mä tos alus sanoin, niitä ku alkaa miettiin, nii ne jo masetaa itsesään. Niit työntää sivuun, ja niinku niit ei oliskaa, helpottaa aina hetkellisesti.” (H2)

”Velathan siel taustal rassaa. Tänä päivän ku perhettäkkii tollee, nii nyhän se tietyl taval rassaa ja ahistaa velat aina välillä mutta.” (H1)

Tarkasteltaessa haastateltavien taustatietoja ja motivaatiota velkojen takaisinmaksuun, niin pääsääntöisesti yhtä poikkeusta lukuun ottamatta velkojen takaisin maksamisen halukkuus vähentyi kertaisuuden kasvaessa ja korvausvelkojen määrän kasvaessa. Tästä ryhmästä poikennut moninkertaisen vankilarangaistuksen suorittanut haastateltava olisi ollut halukas maksamaan suuret velkansa takaisin, jos se suinkin vain olisi ollut mahdollista. Hän oli ennen edellistä vankeusrangaistusta käynyt asian johdosta myös velkaneuvojalla:

”Kyl sitä silloin yritettiin, mut se kaatu sillon siihen, et ne kaatu rikosoikeudellisten korvausten takii. Sitä ei hyväksytyt.” (H8)

Vastaan oli tullut velkajärjestelylain pykälä, jossa esteenä velkajärjestelyyn on velalliselle määrätty rikoksen perusteella maksuvelvollisuus (L63/1997). Tässä tapauksessa lain tulkinta on ehkäissyt tämän velallisen velkojen edes osittaisen takaisinmaksun ja myös mahdollisesti tämän haastateltavan hakeutumisen palkkatyöhön.

11.4 Yhteiskuntaan integroituminen

11.4.1 Velat ja palkkatyön mahdottomuus

Rikosperusteisesti ylivelkaantuneilla vapautuneilla velat olivat alkaneet myös vaikuttaa selkeästi arkipäivän toimintaan. Vapautumisen jälkeistä elämää leimasi se, ettei haastateltavien enemmistö nähnyt enää palkkatyötä elämäänsä mahdollisesti kuuluvana asiana:

”Siinähan se on nii, et jos tällä hetkellä töihin meet vaikka siis viis päivää viikos normaalist, niin ulosottomies vie sen yks kolmasosan, nii ei, ei huvita kyllä. Ei pysty sit elämään. Se on aika iso lohkasu.” (H2)

Jos työhön mennään, niin työ tehdään harmaan talouden puolella, jossa ei makseta veroa; näin välttyään velkojen ulosotolta:

”Ne pitää ainakin siitä huolen, et mä en tuu ikä päivin Suomes tekeen verollist työtä. Jos mä Suomes aion tehdä työtä, nii mä en aio mennä sellasii töihin, jossa ulosottomies vie multa kolmanneksen. Ei mul jää sitte elämiseen rahaa.” (H8)

Perinteinen palkkatyö ei enää houkuttanut, kuten yllä olevista siteerauksista tulee esille, koska bruttopalkasta menisi noin kolmasosa ulosottoon. Saman asian toi esiin Kyngäs (2000, 179) arvioidessaan tyypittelemiensä ”riskinottajien” (8) kertomuksia; he valitsivat mieluummin työntöön välttelyn tai työskentelyn epävirallisilla työmarkkinoilla, jolloin ulosottomies ei päässyt pidättämään osaa palkasta velkojen maksuun.

Haastateltavien suuret velkamäärät olivat lisääntyneet vankilakertaisuuden kasvaessa, mikä oli taas vastaavasti saattanut vaikuttaa jatkuvassa rikoskierteessä pysymiseen. Syy-seuraus-suhteen selittäminen on vaikeaa, mutta suuret korvausvelat vaikuttivat haastateltavien suhtautumiseen palkkatyöhön.

”Ei voi mennä tekeen rehellisii töitä, sen verran ne haittaa. Ku mä oon niitten kans selvinny viimeiset reilut 10 vuotta, nii kai mä selvian täst eteenpäinkii niitten kans. Ei vaa voi mennä töihi, ei sin mitää muuta oo.” (H4)

Palkkatyö heijastelee yhteiskunnallisia arvoja, jolloin palkkatyön katsotaan olevan yksi keskeinen yhteiskuntaan integroitumisen väylä. Vapautuvat vangit näkivät palkkatyön olevan ensi sijassa väline hankkia riittävä toimeentulo, ja jos välinearvo jäi pieneksi, ei työnteko kannattanut:

”Mieluummin mä sitte makaan tai oon koton ja touhuan sen rahan erest, kui että raataisin itteni hengiltä jossain työmaalla ja saisin sitte saman verran käteen, jos sitäkään.” (H6)

”Se vaa harmittaa, ettei siviilis pysty elään mitää normaalii elämää sen takii, ku on noit ulosotos olevii. Niinku kävis töissä ihan normaalisti.” (H4)

Toimeentulominimillä eläminen oli kaikkien haastateltavien arkea. Arjesta selviämiseksi oli kaksi haastateltavaa joutunut turvautumaan myös vippeihin ja vastaaviin lainoihin:

”Mä oon joutunu lainaamaan, ku mul on velkoja ihmisille ja sitte mä maksan ne, ku mä saan ne korvaukset että...Eihän sossu auta, kympin kaks antaa joskus ja pitäis pärjätä. Millä noita laskuja muuten maksaa, ei millään.” (H9)

”Mä jouduin ottaan sillon velkaa vuokraemännält ja se on auttanut mua tosi paljon se n. 500 euroa, mitä mä oon vieläki velkaa. Sit yritettiin sosiaalilautakunnalt, et tulis vähä vastaa siinäki, etten mä ois koko ajan velkavankeudes. Miten maksat siit työttömyyskorvuksest? Miten niistä maksat mitää?” (H5)

11.4.2 Työ myös mahdollisuus

”Tällä hetkellä mulla menee paremmin kuin vois kuvitella. Mul on työpaikka ja mä oon päässy aineist eroon.” (H3)

Palkkatyön merkitys korostui niiden haastateltavien osalta, jotka olivat saaneet työpaikan vapautumisensa jälkeen, tai työpaikka oli säilynyt vankeusrangaistuksesta huolimatta. Myös vankeusaikainen työ oli auttanut siviiliin sopeutumisessa, ja tämän haastateltavan työpaikka oli säilynyt myös vapautumisen jälkeen:

”Mut siirrettiin sitte X:n avovankilaan ja sitte mä pääsin ns. siviilitöihin ja mä olin sen 4 kuukautta ja olin siviilitöissä X:n avovankilassa.” (H1)

Myös työvoimatoimiston järjestämän työharjoittelun toinen haastateltava koki tärkeänä:

”Ne ehrotti mulle sellasta työmarkkinatuella, sit mää saan niinku kaheksan euroo lisää niinku päivä semmonen kolme-neljä kuukautta, ois niinku työhön sijoitus joku tämmönen työharjoittelu.” (H6)

Hänellä oli ennestään kokemusta työharjoitteluista ja se toi hänen mukaansa elämään sisältöä:

”Kyl tota ny ku mää pääsin elokuussa pois, nii mää alus halusinkii olla vaan koton ja nyt ois kiva päästä jonnekii nii ois vähä niinku sisältöä sillai. Kylhän ne, ku on ollu pitkään koton, nii piristääki. Kylhän niist aina saakin.” (H6)

Työnteko liittyi luonnollisesti siihen, että siitä sai taloudellista turvaa, mutta työnteolla oli myös ajankäyttöä jäsentävä merkitys:

”Mä teen töitä niin paljo ku mä vaan kerkeen ja tota nii, mun työ on sellasta, et sitä tehhä vaan kesällä. Se on sellaista romualaa, jos sanoo sulle mitää. Niinku teen sitä nyttekii. En jaksa maata vaan päivät pitkät, mä teen joka päivä jotain.” (H5)

Myös työpaikkaharjoittelupaikan saaminen oli tärkeää vapautumisvaiheessa, ja työharjoittelusta tuleva pieni lisä työttömyyspäivärahaan koettiin tärkeäksi:

”Sain lomaa, jotta mä pystyin käymään täs harjoittelupaikkahaastattelussa. Sit ku mä pääsin siviiliin, niin oli vaa viikko ja sitte alko tää työharjoittelu. Mä saan ihan normaalin työttömyyspäivärahan, ja sitte mitä tulee matkakuluja, ku mä oon X:ssä kirjoilla ja käyn Helsingis työharjoittelus, sen takii saan 16 euroo päivä verotonta ja siit tulee sit lisäksi joku 350 verotonta. Mä oon nytkii viiden omakotitalon rakennustyömaalla. Siivoon ja kantelen tavaroita.” (H3)

Pitkään useampia vuosia yhtäjaksoisesti vankilakierteessä olleella asennoituminen palkkatyöhön oli sen sijaan toisenlainen:

”Velat haittaa sitte, ku työhön joudun.” (H7)

Haastateltava koki palkkatyöhön menon *joutumiseksi*, sen sijaan hänelle *hengellinen työ* oli tärkeää, mitä tämä elämänmuutoksen kokenut haastateltava halusi toteuttaa omassa seurakunnassaan. Hengellisestä työstä löytyi hänelle tärkeä elämän tarkoitus ja sisältö:

”Mä mielellään halusin tehdä pelkästään niinkö jumalan valtakunnan työtä, että. Mut ne on kuitenkin semmosii, et ne ei oo niinkö pelkästään ihmisen ittensä päätettäviä, ne on niinkö Hänessä.” (H7)

Kaikenlaisen työn, oli se sitten palkkatyötä, työharjoittelua, työllistämistyötä tai hengellistä työtä, kokivat useat haastateltavat tärkeäksi ja mahdollisuudeksi kiinnittyä yhteiskuntaan. Työ oli heille toimeentulon perusta, ajankäytön jäsentäjä tai sisällön tuoja elämään.

11.4.3 Asunto yksi tärkeimmistä tekijöistä

Asunnon merkitys nousi haastateltavien osalta tärkeäksi elämää jäsentäväksi hyvinvoinnin resurssiksi. Asumisasioiden järjestäminen ja järjestyminen koettiin yhdeksi tärkeimmäksi vapautumiseen liittyväksi tekijäksi niiden vapautuneiden kohdalla, jotka eivät palanneet perheidensä luo ja joilla ei ollut asuntoa jo siviilissä valmiina. Kaksi haastateltavaa oli ollut itse asunnon tai asuntolapaikan hankinnassa aktiivisia:

”Nii kyl jos tänä päivänä puhutaan, ni totuus on se, et oli kesä tai talvi, nii jos sä et itse järjestä itelles asuntoo, nii kylhän sä tyhjän päälle tuut, ku sä sielt ulos tuut. Itehän mä tän asuntolapaikan jouduin hommaamaan.” (H8)

”Mää asuin ensin mökkikylissä, ku ei antanut mulle kunnasta asuntoo. Mää pamin sitte neljää eri Lapin lehteen ilmoituksen. Nyt mä löysin täältä asunnon täältä X:n kunnasta, ihan sivusta...Tämä on kyllä halpa ja edullinen ja tosi mukava...Mul on hieno kämppä täs alakerras, siin on makuualkovi, keittiö ja olohuone erikseen. Rantasaunakkii on mun käytössä ja kalavetet on tossa 50 metrin päässä ja kaikki kahteen lampeen. Ei tän parempaa paikkaa voi olla.” (H9)

Yllä olevasta siteerauksesta tulee ilmi, että asunnon tai asuntolapaikan hankintaan vapautuvat vangit eivät olleet saaneet tukea ulkopuolelta. Kaikilla vapautuvilla vangeilla ei kuitenkaan ole valmiuksia hoitaa omatoimisesti asuntoasioita, ja Granfelt (2003, 76-77) toteaaakin omassa tutkimuksessaan, että jos vapautuvilla vangeille ei kyetä järjestämään asuntoa ja tukemaan heitä erityisesti vapautumisen alkuvaiheessa, on epärealistista odottaa vankiloista vapautuvista uusia veronmaksajia.

Toisen pitkää vankilarangaistusta suorittaneen toive oli toteutunut hänen saadessaan sukulaisilla asumisen jälkeen kaupungin vuokra-asunnon. Vuokra-asuntoa haastateltava kuvasi unelma-asunnoksi:

”Mää jouduin pari viikkoa olemaan sukulaisillakin ja sitte sain sellasen unelma-asunnon että tai minkälaista mä toivoin.” (H7)

Asiat ovat kunnossa, kun asuntoasiatkin ovat kunnossa. Velkaantumisesta johtuvat asiat tulivat haastateltavalla vasta sen jälkeen:

”Tulin sitte samaa vanhaa kotio takaisin. Mul ol siinä mieles hyvin, et tääl orotti sama asunto, ku mä läh rin. Se on tärkeää, et ihmisel on niinku asunto ja siinä mieles asiat kunnos. Mutta sitte näitä tämmöisii muita. Mullahan on niitä korvauksii aika paljon.” (H6)

Myös Kääriäisen (1994, 271) tutkimuksessa asunnon puute oli keskeinen huolenaihe, ja monet kokivat, että asuntoloihin menemisen kautta joutuu takaisin entisille jäljilleen.

Yhdellä haastateltavalla oli uhkana menettää nykyinen asunto; hän odotti uutta tuomioonpanoa ennen edellistä vankilarangaistusta langetetusta tuomiosta. Haastateltava oli jopa yrittänyt

siirtää rangaistuksen alkamista sen perusteella, että saisi hankittua vuokrat rahat etukäteen ennen uutta vankilarangaistusta.

”Mä yritän tän kesän eteenpäin ja mä teen niin paljo töitä kuin mä kerkeen. Mun on tää kesä jotenkii. No tuleehan ne hakeen sitte, jos haku tulee päälle, ei siinä mikään auta. Mul ois pakko kesä olla töissä, et saisin asiat kunto. Yritin hakee lykkäystäkin, tähän tuomioon tält X:ltä tuolta X:n kaupungista tältä, mikä vouti, mikä se nyt on. Mut ei käy. Ku mul on ihan sillee, et mä saan pidettyä tän asunnon. Ku se on viis kuukautta ja vähä päälle se tuomio nii voi olla, ettei so-siaalilautakunta enää maksakkaa vuokraa, sitä mun osaa.” (H5)

Yllä olevasta siteerauksesta tulee hyvin esiin, mikä merkitys olisi vuokrien maksamisessa lyhyehköltä vankilassaoloajalta toimeentulotuesta, jotta rangaistukseen tuomittu saisi pitää vuokra-asuntonsa.

Asunnon merkityksestä vapautuvalle vangille yhteiskuntaan integroitumisessa voi yhtyä Kääriäisen (1994, 270) toteamukseen, että asunnon merkitys päihde- ja rikosuralta luopumisen kannalta on kiistaton, eikä vaatine sen enempää teoreettista todistelua.

11.4.4 Päihteettömydessä pysyminen

Kahdeksalla haastateltavalla oli ollut ongelmia päihteiden kanssa ennen vankilarangaistusta. Päihdeongelmien kanssa kamppailevista kahdeksasta kuusi haastateltavaa oli pysynyt vapaututtuaan kokonaan päihteettömänä. Päihteettömyyteen ja siinä pysymiseen olivat vaikuttaneet monet eri asiat. Moninkertainen rikoksenuusija oli päässyt eroon pitkäaikaisesta huumeriippuvuudestaan vankilassa aloitetun pitkäkestoisen kuntoutustyön seurauksena. Vankilasta vapautumisen jälkeen kuntoutus oli vielä jatkunut vapautumiseen tarkoitetussa yhteisössä:

”Mä oon ollu tuolla vankisairaalan kuntoutuksessa ja katkolla ja sit viime tuomiolla olin X:n vankilan päihteettömällä kahdeksan kuukautta ja sitte X:n vankilan kristillisellä päihdekuntoutusosastolla puoli vuotta ja nyt tuolla Tessio Backassa.”

Kaksi haastateltavaa kuvasi päihteettömyyden johtuvan omasta tahdonlujuudesta; päihteettömyys vankilassa oli alkanut omasta päätöksestä:

”Jos puhutaan esim. päihteistä, niin ei Suomes sellast linnaa olekaan, jossa pääsis päihteistä eroon. Siis kyllähän päihteitä saa yhtä lailla, jos haluaa ja pysyy riippuvaisena, ihan miten sen nyt haluaa sanoo. Mutta mä tein sellasen ratkaisun.” (H8)

”En oo käyttäny viiteen vuoteen heroiniä. Nykyään en käytä mitää, en edes juo alkoholia.” (H4)

Viimeksi siteerattu haasteltava toi keskustelussa esiin sen, miten hän oli saanut itse päihteiden käytön hallintaansa oltuaan vankilassa vuosi ja kolme kuukautta:

”Mun piti nyt viimeks mennä tota X:n vankilas johonki sellaseen päihdekurssiin mut tota. Mut sit ku mä olin putsarina ja kiillottajana, oli niin paljo duunii ja ei sitte viittyny mennä. Nii mä oon vaa päässy ite eroon.” (H4)

Kumpikaan haastateltavista ei ollut turvautunut ammattiauttajiin. Myöskään Kyngäksen (2000, 210) haastattelemat runsaasti päihteitä käyttäneet miehet eivät olleet vankilassa turvautuneet ammattiauttajiin tai esimerkiksi AA:han, vaan tekivät itse päätöksen päihteiden käytön vähentämisestä.

Ensi kertaa vankilassa ollut kuvasi vankilan merkitystä omassa kuntoutumisessaan ja suhtautumisessaan alkoholin käyttöön:

”Joo, kaikki on kääntynyt niinku nurinperin, että mua ei kiinnosta ajatuskaa juora ja mua ahristaa ihan ajatuskin olla niinku rapulassa ja sitte ajatusmaailman niinku. Mää en käsitä itteeni, miten mää oon voinnu olla ja minkälainen mää oon voinnu niinku olla, ennen kuin mää vankilaanki joutuin. Määhän olin siis ihan hirvee. On niinku totaalinen muutos niinku tullu.” (H6)

Haastateltava pyrki hakemaan positiivisia asioita negatiivisesta vankilakokemuksestaan. Ensikertalaisena hän koki vankilan muuttaneen häntä, ja jälkeensä ajateltuna se koulu oli hänen omasta mielestään käytävä:

”Mää epäilen, et se oli mulle aika traumaattinen kokemus toi vankila. Mää epäilen, et se on niinku muuttan mut ja sitte mää sain oikean lääkityksen, ku mult poistettiin toi masennuslääkitys ja mää sain niinku noi neuroleptit. Mää yritin olla siin vähän aikaa ilman lääkkeitäkii, mut ei siit mitää tullu. Et siin osasy on tolla vankilalla, et se anto mulle opetuksen ja sitte mulle on löyretty oikeat lääkkeet, et ne hillitsee mun akressioita ja tasaa mun luonnetta. Nääs mää aattelen selkeämmin ja järkevämmin asioita. Että oliha se hirvee kokemus siel olla, mutta toisaalta mun tartte se käyrä se koulu läpitte ennen kuin mää tajusin mitää.” (H6)

Haastateltava koki, että vankilalla sinänsä oli ollut merkitystä hänen päihdekuntoutumiseensa, ja lisäksi siihen oli vielä vaikuttanut hänelle määrättyjen uusien psykykenlääkkeiden sopivuus.

Murto (2002, 180) korostaa, että päihteistä irti pääseminen ei olekaan suurin ongelma, vaan irti pysyminen, jolloin keskeiseen merkitykseen nousevat työ, asunto ja sosiaalinen verkosto. Näiden haastattelemini vapautuvien vankien kohdalla voisi yhtyä Murrin toteamaan ja korostaa, että ammatillisen tai vertaistuen merkitys onkin tukea päihdeettömyydessä pysymistä. Haastattelemistani vangeista ei kukaan tällä hetkellä ollut kiinnittynyt päihdekuntoutukseen.

11.4.5 Perheen merkitys

Perheellä oli vapautuvalle vangille suuri merkitys. Perhe toi elämään mielekkyyttä, ja perheeltä sai tukea vapautumisen jälkeen. Se myös motivoi rikoksettomaan elämään:

”Hyväl mallilhan tuo elämä nyt on, ku perheen kans täs touhuan... No tota omast mielest on mennyt tota aika hyvin johtuen siitä, että toi perhe on ollu tukena nii. Ei oo sen puoleen ollu mitään mut, sitte taas jos ois ollu poikamiehenä, niin tilanne ois voinnu olla ihan toinen.” (H1)

Perhe koettiin elämässä voimavaraksi, ja haastateltavat puhuivat lämpimällä äänensävyllä kuvattessaan suhdetta nykyiseen perheeseensä ja erityisesti lapsiinsa.

”Mul on tyttö, joka täytti juuri eilen kaks vuotta ja sit on avovaimo. Tää on isin pieni kulta.” (H2)

Yhden haastateltavan kohdalla suhde lapsiin oli vankilassa tapahtuneen elämänmuutoksen jälkeen parantunut:

”Me ollaan oltu hirveesti nytten yhteyressä. Mul on kolme poikaa nii, me ollaa tosi paljo niinku lähennetty ja ollaan tekemisissä. Ja sillee enemmän ku ennen vankilaa sillee.” (H6)

Perhe toimii myös elämää kantavana voimana tilanteessa, jossa haasteltavalla oli elämänmuutoksen paineita päihteistä seuranneen vankilakierteen johdosta. Hän koki, että hän sai siitä huolimatta hyväksyntää lapsiltaan:

”Mun lapset seisoo mun takana, ne on sen ikäisiä. Poika on 26 kohta ja likka täytti just 22. Yks täytää 16 ens kuus ja sitte tää viimeinen ja ne pitää mut. Ei ne auta mua tälläses niinku velois sillee, mut se et ne on olemas, ne auttaa mua sillee ja ne luottaa muhun ja ne ei pidä mua renttuna, ei todellakaan.” (H5)

Yhden useita vankilarangaistuksia kärsineen vapautuneen puheessa ei tullut esiin perheen merkitys vapautumisen jälkeen, ja perhe ei kuulunut enää hänen jokapäiväiseen elämänpiiriinsä. Kyngäksen (2002, 234) tyypittelemillä ”pudonneilla” ei ollut kovin säännöllistä yhteydenpitoa perheenjäseniinsä.

Perheellä oli merkitystä myös suhteessa velkojen takaisinmaksuun. Kaksi perheellistä haastateltavaa maksoi velkojaan takaisin ulosoton kautta. Yhden velkaantuneen perheen osalta aviomiehen velka-asiat oli katsottu tärkeimmäksi hoitaa:

”Mieshän on hakenut tota sitä Takuu-Säätiön lainaa, mut siit ei päätöstä vielä niinku tullu. Se otti yhteyttä tohon velkaneuvojaan ja meni tai mentiin sitte sinne yhressä neuvotteleen joko velkasaneeraus tai sitte tää laina. Pääryttiin et yritetään tät lainaa, et saataisiin ees toinen kuiville ni helpottais vähä tota elämistä.” (H6)

Myös yksi perheetön vapautunut maksoi ulosoton kautta velkoja takaisin, joten perhe yksinomaan ei motivoinut haasteltavia velkojen takaisinmaksuun; tosin haastatelluista perheenomaisissa suhteissa elävät kaikki huolehtivat joko omista tai yhteisistä veloistaan jollain lailla.

11.5 Integraatiota edistävä sosiaalinen tuki

11.5.1 Vankilahenkilökunnan tuki

Vankilahenkilökunnalta saadusta tuesta oli haastateltavilla hyvin ristiriitaisia ja erilaisia kokemuksia: osa oli kokenut saaneensa apua ja tukea vankila-aikanaan ja osa oli kokenut, ettei ollut saanut tukea vankilahenkilökunnalta. Haastateltavista viisi oli kokenut, ettei ollut saanut vankila-aikana apua ja tukea elämäänsä, vaan vankilassa oli pärjättävä omillaan:

”No mun mielest se oli vähän sillee, että omilla pärjät ja se on sillä saletti.” (H1)

Tuen puute oli voinut johtua siitä, että tarvittavaa henkilökuntaa ei jostain syystä ollut saatavilla:

”Apuu tai tukee?? Tohon täytyy sanoa, ei minkäänäköst tukee. Ei voi ees kysyy vankilahenkilökunnalta mitää yksinkertaisimpiikaa kysymyksiä. Mä anoin sosiaalityöntekijän puheille. Nii sen oli pitänyt tulla X:n avovankilaan jo pitkän aikaa ja sil oli ajat, millon sen pitäis siellä käydä. Nii mun aikana se ei edes käynny siellä kertaakaan. Nii siin on vähä hankala olla missään tekemisissä sen kaa. Oishan kai voinnu saada sen ehkä kiinni kirjeellä. Mitäs järkee kirjoitella, jos ihmisen piti siel säännöllisesti käydä, jutella ja auttaa ihmistä, ku ei näkyyny koko ihmistä.” (H8)

”Ei mitää ko sanotaa suoraan. No eipä siel sellasta henkilöä ollu paikal siinä talos. Mut siit oli apuu tosta vankilalähetistä.” (H9)

Yhden haastateltavan mielestä avun saamisen edellytyksenä olisivat olleet vasta riittävän suuret henkilökohtaiset ongelmat:

”No en mitää. Eihän sielä mitää apua saa. Pitäis olla joku täyspäivänarkkari tai muuten joku pohjaluokan ihminen täysin surkeassa tilanteessa, ni sitte ehkä jotain. Mut jos on niinku minä periaattees ei hirveitä ongelmia, en käytä huumeita, eikä oo muutenkaa suurii ongelmii, nii eihän sieltä mitää apua saa. Tää se on yleinen ajattelumalli tuollakii.” (H2)

Yksi haastateltava oli tyytymätön vankilan sosiaalityöntekijöiden ammattitaitoon:

”Ainut oli yks vartija, mikä järjesti mun asioit, ku mä ensin jouduin siihen tyhmään kerrokseen. Mut tota nii nää sosiaalityöntekijät, mitkä siel on, nii tota, niist ei oo mihinkää. Jos asioita pitää hoitaa, nii niist ei ole. Niille ei pysty puhun yhtään mitään. Tää on totuus.” (H5)

Päinvastainen kokemus oli ollut kahdella muulla haastateltavalla. Apua oli ollut hyvin saatavilla, kunhan vain oli sitä itse pyytänyt. Mielenterveystyön toimimiseen vankilassa oltiin tyytyväisiä, ja toinen haastateltavista kertoi tarinassaan myös esimerkin siitä, miten kiireellinenkin apu oli toiminut hyvin kriisitilanteessa toisen vangin kohdalla:

”Siel oli niinku sellane mielenterveystyöntekijä. Mää ihan säännöllisesti kävin niinku vastaanotol. Rutinalappu laitettiin niinku lainausmerkeis ja pyydettiin niinku vastaanottoaika. Kyllähän se aika joustavasti meni. Ja lisäksi tarvittaessa vartijat. Siel oli niinku sellanen tapaus, et yks nainen alko niinku sekoileen päästäns, nii se tuli heti niinku akuutisti tää mielenterveystyöntekijä. Mää olin ainakii ihan tyytyväinen.” (H6)

Toisen haastateltavan mielestä apua saa, jos sitä pyytää ja näyttää, että on tosiaan avun tarpeessa:

”No kuule kyllä siel on niinkö hyvin saannu sitte sitä apua niinkö, ku on näyttänny, et on niinkö tosissaa. Mut kylhän se niinkö inhimillinen apu niinkö, sanotaan, jos on niin syvällisii ongelmii niinkö, sanotaanko, niinkö mullakii esimerkiksi: inhimillisesti alkaa olla aika lailla jo avun ulottumattomissa. Kyllä se pitää tulla niinkö korkeammasta, mist sitte vapautuu. Kyl mä sen näin niinkö koen että.” (H7)

Yhdellä vangilla oli ollut itsellä vaikeuksia hakea apua huonosta olostu huolimatta:

”En mä oo oikeastaan vankilas sillee oikeest valittanu mistää. Mä vaan oon ol-lu. Ite vaan kärsiny, mitä nyt tollast ollu. Ite ku on sellainen, et on pyrkiny tulee ite toimeen ja sillee enkä oo oikeen kenellekään valittanu, vaik on ollu huono ol-la. Ku mä vaan oon sen tyylinen, et en mää oikee valita mistään, vaan kestän sit-te seuraukset, mitä tulee.” (H4)

Ongelmissaan vetäytyvän yksilön auttaminen on erityisen haasteellista vankilahenkilökunnal-le, ja auttaminen vaatii auttajalta erityistä sensitiivisyyttä asiakkaan kohtaamisessa, johon kuuluu asiakkaan aito kuuleminen, kuunteleminen ja kannustaminen. Auttamissuhteessa on tärkeää saada korvaava kokemus autetuksi tulemisesta, jotta autettavalla olisi rohkeutta tulla myöhemmin autetuksi. Tämän tarinan kertoneen vangin luottamus on ilmeisesti mennyt jos-sain vaiheessa auttajaan tai muuhun läheiseen ihmissuhteeseen.

Yleensä vankilahenkilökunnalta olisi myös kaivattu tietoa velka-asioista ja siitä, miten olisi mahdollista hoitaa velkojen takaisinmaksua:

”Yleisesti ottaen olisin tarvinnut parempaa tietoa niistä, mitä niinku mahdolli-suuksia maksaa, kun pääsee pois ja niitten maksamisesta.” (H1)

”Kuule ei velka-asioihin ollu mitään tietoa saatavilla.” (H3)

”Mää tiesinkii ennestää täst niinku Takuu-Säätiöstä. Ei siel kyl mitää informoi-tu, et tämmöninkii mahdollisuus saattais olla.” (H6)

Yksi haastateltavista oli kääntynyt vankilahenkilökunnan puoleen velka-asioissaan ja pyytä-nyt neuvoa, mutta oli jäänyt vaille vastausta:

”Mä koitin kysellä silloin sielt olikohan se X:n vankilan psykologi esim. näist velkajutuist. Et tota oon joskus kuullu, et on ihmisii, ku joskus saannu korvauk-set anteeksi, ku on niin isoi summii ja ku nihi on tullu sit viel korkoi päälle. Tol-last mut. Ei mua ainakaan mitenkään neuvottu mitenkään.” (H4)

Velka-asioihin ohjaus näyttää vankilassa näiden haastattelujen perusteella olevan puutteellista. Velka-asioita on vaikea ryhtyä hoitamaan, jos niihin ei saa mitään neuvoa vankila-aikana.

11.5.2 Sosiaalihuollon tuki

”Jäi vähän semmonen mieleen, et ois niinku vähän oma vika, mitä oot ite tört-töillyt, kärsi saatana.” (H1)

Haastateltavien kertomukset sosiaalitoimen kanssa asioimisesta olivat hyvin kriittisiä. Näissä tarinoissa erottui selkeästi haastateltavien asuinkunnan pienuus ja suuri etäisyys pääkaupunki-seudulta: sitä kriittisemmiksi puheenvuorot muuttuivat, mitä pienemmiksi asuinkunnat muut-tuivat ja mitä kauempana asuinkunta oli Etelä-Suomen kasvukeskuksista. Ainoastaan yksi haastateltava Etelä-Suomen ulkopuolelta, joka oli palannut kotipaikkakunnalleen ”muuttu-neena ihmisenä” kuten hän itseään kuvasi, ei tuonut esiin kriittisiä kommentteja paikkakunnan sosiaalihuollon toiminnasta. Tyytymättömiä oltiin työntekijöiden asenteisiin vapautunutta vankia kohtaan. Työntekijöiden asenteita kuvattiin tylyiksi, tai työntekijän käytöstä entistä

vankia kohtaan pidettiin loukkaavana. Työntekijät eivät yhden haastateltavan mielestä olleet myöskään riittävän kannustavia. Yksi vanki toi esiin myös sen, että sosiaalitoimi maksoi muuttokuorman mielummin toiselle paikkakunnalle kuin olisi auttanut häntä asunnon järjestämisessä.

”Oonhan mä ihmeissään tän sosiaalın kans täällä, ko nämä ei auta mittää oikein. Vinoillaan vaan ja juorutaan minun rikosrekisteristä hyvänen aika pitkin kyliä, täällä. Mul se oli kyllä yhtä helvettiä, ku pääsin pois, ei mittää apuja ja aattelin pittääkö täs ampuu itensä, ko menin X:n kunnan sossuun ja sanotti, ettet sää saa täältä asuntoa ja hommaa muualta asunto, mee mökkeihin (tark. loma-asuntoja). Ei auteta kato eikä mitään. Olisin yrittäny saada pelkkää saunakin sielt vuokralle ja olisin saannukki, mut sosiaali esti. Kyl ne muuttokuorman näköjää sitte makso.” (H9)

Tästä kertomuksesta tulee mieleen aika 1970-luvulla, jolloin tutkija itse toimi sosiaalityöntekijänä pääkaupunkiseudulla. Tuohon aikaan oli kovin tavallista sosiaalihuollossa maksaa muuttokuorma toiselle paikkakunnalle tai naapurimaahan Ruotsiin, jolloin kuntien sosiaalihuollon menot saatiin pienemmiksi. Erityisesti tämä koski sosiaalihuollon huono-osaisimpia asiakkaita, joista aiheutui kunnille ”suuria” kustannuksia.

Toinen haastateltava kuvaa negatiivisia kokemuksiaan sosiaalitoimistossa asioinnissa:

”Sosiaalitoimistosta mul on vähä negatiivinen kokemus. Mieshän siel on yleensä käynny, mut ku mää jouruin kerran meneen puolestani sinne tammikuussa. Aika tylyy oli, mutta muualla on ollut ihan OK tota. On aika tylyy, vaikka mekii yritetään ja kauheis velois ollaa ja mieskii saa kahen viikon palkast alle 200 euroo käteen, nii jaksetaan niinku yrittää eikä jäädä niinku tota kunnan tai niinku valtion elätiks ja mekii niinku yritetään. Voitaisiin ihan pistää rensselit pykälää ja antaa olla vaan, ettei vaa jaksa. Mut mekun ei olla annettu niinku periks tässä asiassa, nii tos sosiaalitoimistos ne ei palkitte sitä millää lailla. Ku mennää sinne laskupinon kans, jos lomautuskii tulee, kun me ei tarvita sosiaalitoimistoa muuhun, ku silloin ku on lomautus. Se voi kestää yks viiva kaks kuukautta, ni mennään pyytään apua, et saatais vuokrat ja sähkölaskut hoitoon, nii on, niin ei käsitetä, et se ois vaa yks tai kaks kuukautta, mikä me vaan tarvittais sitä apuu ja me sentää yritetään. Nii. Sitte ku talvikuukaudet on aina se lomautus tuolla tehtaalla, ni se on niin tylyä.

Ku mää kävin siel tos tammikuus, nii se ei myöntänny niinku rahaa ensin ollenkaan. Sit se sano et 65 euroo ois niinku harkinnanvaraista, mutta ku vuokraan ja sähkölaskua ois yli 500 euroo ja millä me se maksetaan. Siel vaa sanottiin, et sas se. Nyt oli vaan tää yks kuukaus lomautusta. Mää sitte sanon, et voishan toi mieskii jäädä sitte vallan työttömäks ja alettais täällä käymää asiakkaana ja lopettaa koko homma. Siin ois kyllä kehittämisen varaa, ettei ajatella niinku maalaisjärjellä niittä asioita, niinku miten mää nyt sen selittäisin, ku vaa tuijotetaan aina niihin pykäliin. Ku me ei olla siellä ruinaamassa jatkuvasti. Voitaishan me olla, jos ei viittittäis yrittää. En oon yhtään tyytyväinen siihen.” (H6)

Yllä olevasta sitaatista tulee hyvin esiin haastateltavan kokema epäoikeudenmukaisuus perheensä asioiden hoidossa. Tässä esimerkissä näkyy, miten asiakas olisi tullut autetuksi melko pienellä summalla, 500 eurolla, jos perheelle olisi myönnetty ennalta ehkäisevää toimeentulotukea eikä ainoastaan laskettu toimeentulotuen normivajausta.

Erään haastateltavan mukaan sosiaalitoimistossa oli ollut myös vaikea vaihtaa työntekijää toiseen, jonka kanssa haastateltava olisi omasta mielestään tullut paremmin toimeen. Sosiaalihuollon henkilöstöpula näkyi myös haastateltavan saamissa palveluissa.

”Mulla ei oo ollu mitää suurempii ongelmii sillee paitsi ton sosiaalilautakunnan kans. Mä en pärjää niiden ihmisten kans. Enkä suostu siihen, et sanotaan heti tommosest ihan loukkaavasti. Sen mun sosiaalitati teki ihan pellest ja sano sillee et mä olisin ihan juoppo, vaikka se ei todellakaan pidä paikkaansa. Muita rikossii mul ei oo ollu, ku oon kännis ajanut ja mut leimattii sit alunperinkii ja ei otettu kuulevii korviinsa. Ja koska mä en tuu toimeen sen ihmisen kanssa ja mä en saa käydä muiden luona ja niitten kaa mä tuun toimeen, ku en oo mikään rähjäpääkää. Mut tää haluu hoitaa niinku mun asiat. Kaikenlainen henkilöstöpula ja kuka milloinkii on töissä ja mun paperitkii juoksee milloin missäkii. Sovi sitte näitten kaa.” (H3)

Toimeentulotuesta huolehtivat työntekijät eivät kahden haastateltavan mielestä olleet autta-
neet vapautunutta vankia asunnon hankinnassa. Haastattelijana en huomannut tarkentaa kysymystä kysyäkseni, että kenen kanssa hän oli asioinut sosiaalitoimistossa, jotta olisin saanut tietää, oliko haastateltavan kunnassa toimeentulotuen myöntäminen eriytetty norminmukais-
ten toimeentulopäätösten osalta toimistotyöksi etuskäsittelijöille pois varsinaisesta sosiaali-
työstä.

”Itehän mä tän paikan jouduin hommaamaan. Ei noi perusturvahommat tommoses, ei ne näköjään sen enempää auta.” (H8)

Jos itse ei ollut saanut tukea sosiaalihuollon puolelta asumiseen, esimerkkejä tuotiin esiin vielä myös entisistä sellikavereista, joilla asiat olivat myös huonosti:

”Ei se mun sellikaverikaa saannu mittää asuntoa, systerinsä luokse meni ja sitte se on tehny mitä tehny siel pahojaa. Mä oon pitänny hänneekii yhteyttä.” (H9)

Hyvin yleinen kokemus oli sosiaalivirastossa asioinnista 1980-luvun lopulla Kääriäisen (1994) tutkimuksen haastateltavilla. Sosiaalivirastossa tuohon aikaan kohtelu oli huonoa, epäluuloista ja tarpeettoman pitkälle henkilökohtaiseen elämään puuttuvaa. Sosiaaliviraston tarjoamat palvelut tyypilliselle lainrikkojalle olivat yleensä varsin vähäisiä ja avun saannin normit kireitä. (Kääriäinen 1994, 201.) Haastateltavieni kokemukset olivat pääsääntöisesti samansuuntaisia.

11.5.3 Päihdehuollon tuki

Päihdehuollon palveluja oli käyttänyt ennen vankilarangaistusta jossain elämänsä vaiheessa ainoastaan kolme haastateltavaa huolimatta siitä, että yhtä haastateltavaa lukuun ottamatta kaikilla oli ollut aiemmin ongelmia päihteiden käytön kanssa.

”Oon mä joskus kokeillut niit niin sanottuja katkopaikkoja, mut ei ne oo mun juttuja ollenkaan. Et kylhän se on omien korvien välist kiinni toi homma, jos meinaa selvitä. Itelle on vaan tehtävä selväks, et se on oltava, ettei siinä auta, jos mä vaan yhen. Ei se semmonen oikeen.” (H8)

”Mähän olin joskus 97 vuonna, olin katkolla kaks viikkoo, ja sitte mää oon ollu sitte ton masennuksen jälkeen pari kertaa viel niinku tuol niinku, niinku...(täydentää myöhemmin) ... sairaalahoidos.” (H6)

”Noihi huumejuttui sain apuu jo ennen vankilaa.” (H3)

Yksi haastateltavista oli saanut joskus apua huumeongelmaansa itseapuryhmistä, mutta ei pitänyt itseapuryhmiä tällä hetkellä ajankohtaisena:

”En oo mitään siviilihoitoja käynnykkää, mut näit itseapuryhmiä, näitä NA-ryhmiä, oon joskus ollu niitten avulla 20 kuukautta käyttämättä mitää, että. Muuta ja muunlaista ei oo ollu. Tääl on vaa AA. No eihän se niinkö tietyst tekis huonoo käydä niinkö vertaistuki, mut ehkä se ei ois täl hetkel ajankohtaista, että.” (H7)

Kukaan päihdekuntoutujista ei ollut vapautumisensa jälkeen asiakkaana missään päihdehuollon palveluissa, koska niistä ei koettu saatavan apua. Hoitoon kiinnittymättömyys näkyi myös tämän tutkimuksen kyselyaineistossa (taulukko 23), jossa 62 % vapautuvista vangeista ilmaisi olevan ongelmia päihteiden kanssa, mutta päihdehoidossa oli ollut vain 30 % päihteiden käyttäjistä. Haastateltavat uskoivat hoitavansa päihdeongelmaansa parhaiten itse.

”En mä hae siihen mistään apua, mä teen sen ihan itte. Ku se ei oo sellast. En mää tarvii sihe sellast apuu. Se on vaan itsest kiinni, eikä kenenkää avusta, kun tuputtaa ja otetaan pää täyteen niit lääkkeit.” (H5)

”Niinku tos aikaisemmin sanoin, niin kyl se on kiinni ihan omist korvien välist toi koko homma.” (H8)

”Kaikki on itsestä kiinni” tuli hyvin vahvasti esiin lähes kaikkien haastateltavien puheissa. Varmaan omaa motivaatiota tarvitaankin päihteistä irrottautumiseen, mutta vahvistaako nykyinen hoitokulttuuri korostaessaan asiakkaan subjektiutta omien asioiden asiantuntijana itse pärjäämisen ja selviytymisen eetosta ja antaako se autettavalle mahdollisuutta ilmaista myös heikkoutta ja pärjäämättömyyttä? Toisaalta vallitsevassa mies-, vanki- ja päihdekulttuurissa kulkee ilmeisesti vahvana juonteena ”kaikki on itsestä kiinni” -eetos.

Ainoastaan yksi haastateltavista oli jollain lailla kiinnittynyt päihdekuntoutuspalveluihin oman tyttöystävänsä kautta:

”Tää mun tyttöystäväni on entinen päihteiden käyttäjä hänkii, joka on nyt ollu kaks kuukautta uskossa ja hän on sitte A-klinikalla terapiassa ja mä oon mukana näis terapiakeskusteluissa ja siitäkii sitte näkökulmaa.” (H7)

Niemelä (1999) korostaa pitkäkestoisessa päihdeongelmasta toipumisen prosessissa sitä, että toipuminen on aidoimmillaan ja alkuperäisimmillään itsehoidossa ja ihmisen normaalissa, jatkuvassa psyykkistä terveyttä ja elämän eheyttä ylläpitävässä ajattelussa. Tässä toipumisprosessissa on myös ammatillisella auttamistyöllä paikkansa, ja Niemelän mukaan terapiassa pyritään aktivoimaan se tapahtuma, joka ei ihmisen omin voimin ole päässyt syntymään. Työntekijöiden tehtävänä on tässä auttamistyössä luoda autettavalle tilaa käydä läpi omaa tervehdymistapahtumaansa. (Niemelä 1999, 61-72.) Haastateltavista yhtä poikkeusta lukuun ottamatta kukaan ei ollut kiinnittynyt mihinkään ammatilliseen tai vertaistuen kautta päihdekuntoutusta tukevaan toimintaan. Päihdetyön haasteena olisikin vankilassa alkaneelle päihdekuntou-

tuksen jatkumolle tuottaa sellaista kuntoutuskulttuuria, jonka toimintatapa motivoisi vapautuvia vankeja mukaan niiden piiriin.

11.5.4 Muu tuki

Jos haastateltavilla oli perhettä, saatiin vapautumisen jälkeinen tuki ensi sijassa omalta perheeltä. Perheeltä tukea saaneet olivat joko ensimmäistä tai toista kertaa tuomion suorittaneita, joiden tuomiot olivat olleet lyhyitä. Kyngäs (2000, 197) mainitseekin, että parisuhteet ajautuivat usein eroon miesten vankeusaikoina. Tämä näkyikin siinä, että moninkertaisilla rikoksenuusijoilla perheeltä saatu tuki oli loppunut.

Perheettömät mainitsivat sen sijaan muita tuen lähteitä, joita olivat ystävä tai hyvä naapuri, ja jolta henkilö oli saanut psykososiaalista tukea kriiseissään ja tarvitessaan myös rahallista apua:

”Se on auttan mua nii paljo ku ihminen voi ikinä auttaa. Sen kaa mä pystyn puhumaan kaikki asiat ja se on auttan nii myös rahallisesti. Nii justii niinku sen kans voi puhua kaikki asiat. Eihän tällasii asioit voi levitellä mihkää muualle. Se on auttanut kaikis asiois, silloin ku lapsi vietti, ni se on ollu tukena koko ajan. Se on tavallaan mulle ku äiti.” (H5)

Haastateltavista pisimmän tuomion saaneiden tai moninkertaisten uusijoiden tuen lähteet olivat sen sijaan ehdonalaisvalvoja tai uskonto. Tukea antava sosiaalinen verkosto ympärillä oli heidän kohdallaan ohentunut tai hävinnyt kokonaan vankilatuomioiden seurauksina.

Usko oli moninkertaiselle rikoksenuusijalle merkityksellinen tuen antaja, ja hän oli saanut uskonnollisesta yhteisöstä uuden sosiaalisen tukiverkoston ympärilleen:

”Mua on viety sinne ja on käyty alttarilla ja siel on vanhimmat pannu kätensä päälle ja on pyydetty niinkö justiinsa pyydetty näihin asioihin apua ja on sitte niinkö alkannu myös tuleekii niinkö.” (H7)

Uskoon tuleminen oli ollut tälle haastateltavalle terapeutin ja eheyttävä kokemus. Hän oli päässyt uskoon tulemisen myötä käymään läpi surematonta suruaan:

”Ja on niinkö sitte päässy suremaakii niinkö näit asioita tai oikeastaan niitä elämän itkemättömiä itkuja, että ku on niinkö vetänyt sellasii roolia pikkupojasta asti ni ja on aina niinkö, jos on sattunnu ni on kovettanu ittensä, niinkö mitää ei ois tapahtunu että. Niinkö toi surematon suru että, muttei pystynny suremaan kosk oli koulukodeisa ja vankilois ja veti sellasii kovan jätkän roolia ja siihen ei niinkö suru sopinut. Työnsi sen vaan pois, ja se jäi tonne jonnekii sisimpään.” (H7)

Niukin kuvaus sosiaalisesta tuesta oli haastateltavalla, jolla ainoa tuki tuli ehdonalaisvalvojalta. Hänen tuen kokemuksensa syntyi työntekijän luottamuksesta, ja haastateltava koki, että sellaisen työntekijän kanssa voi hoitaa asioita:

”Mulla meinas siirtyä tähän X:ään toi valvonta, mut mä sain estettyä sen, etten mä joudu tolle X:lle (mainitsee henkilön nimeltä). Sen kanssa mä en pärjää ikinä. Mä en oo ikinä pärjänny sen kans. Tän kans, X:n kans, mä pärjään. Mää

soitinkin sille mun valvojalle, ku mul meni nokkapyttykii autosta, enkä päässy sinne menemää. Hän soittikii mulle puhelimmeen ja mä hälle nii. Sen kans voi soppii. Kyl mää hänen kaa kaik asiat niikö oon hoitannu sillee, ei siin mittää.” (H9)

Haastateltavien kertomukset nostavat myös haasteita vapautumisen jälkeen tehtävälle psykososiaaliselle työlle erityisesti niiden vankien kohdalla, joilla ei vapautumisen jälkeen ole mitään tukiverkostoa ympärillään. Tässä psykososiaalisessa työssä pääpaino tulisi olla asiakkaan tukemiseen pyrkivissä keskusteluissa. Psykososiaalisessa tuessa terapeutin ulottuvuus on tietoisesti tunnustettu työn osa-alue huolimatta siitä, että psykososiaalisen työskentelyn ulkopuolelle ei rajata sen enempää taloudellisia, sosiaalisia kuin psyykkisiääkään ongelmia (Granfelt 1994, 197, 222).

11.5.5 Toiveita tuesta

”Kyllä pitäis olla joku apuna siviilipuolelta ku vappautuu.”

Vapautumisen jälkeiseen elämäntilanteeseen kaivattiin tukea. Erityisesti tämä tuen tarpeen nostivat esiin ne haastateltavat, joilla ei ollut vapautumisen jälkeen tiedossa asuntoa. Huolimatta siitä, että vapautuvat vangit eivät lainsäädännön mukaan ole minkään erityispalveluiden kohteena, riittävät peruspalvelut eivät näyttäneet kohdistuneen kaikkiin haastateltavien tuen tarpeisiin, vaan useat haastateltavat olisivat olleet kohdennettujen palvelujen tarpeessa. Haastateltavien kokemukset haastavat kuntien sosiaalityön tekemään yksilökohtaista palveluohjausta vapautuvien vankien kanssa.

Myös velka-asioihin kaivattiin enemmän kohdennettua apua vapautumisen jälkeen:

”Jos ois joku sellanen joka vähä tietäis. Mä oon yrittäny vähä kysellä. Mut tuntuu vähä silt et ei oo oikein ketään, joka tietäis. Joutuu aina vaan vähän kaikkii lippui ja lappui hankkiin ja se on vähän sellast... Mul menee hermot, en mä jaksa sellaisii hankkii. Sen takia aina kaikki asiat vaan roikkuu. Saan mä sellaset normaalit asiat hoidettua kuten sossus käytyy, vuokrat hoidettuu ja tollaset kaikki. Mut jos täytyy jotain muuta, ku esim alkaa hankkii jotain papereit ja todistuksii viimeselt viidelt vuodelt ja vuoden ajalt. Ne on sellasii vähän vaikeampaa, en mä saa niit ikinä hoidettuu.” (H4)

Virallisessa velkaneuvontatyössä ilmeisesti odotetaan asiakkaan hankkivan veloistaan erilaisia todistuksia etukäteen, jolloin velkaneuvontatyö luo kynnyksiä palvelujen käyttämiseen niille ihmisille, joilla on vaikeuksia omatoimisesti hoitaa asioitaan.

Myös pitkät jonot velkaneuvojalle koettiin esteeksi käyttää velkaneuvonnan palveluja:

”Mut mä oon kuullu myöskii, et on vuodenkii jono ja yks ihminen ja. Enkä , mä tiää saako noihi rikosoikeudellisii juttuihin mitään apua niin sanotusti. Ite ku oot hölmöillyt joskus nuoruudessa, nii saat kärsii loppuelämän, niin kai ne yleisesti ajattelee.” (H2)

Velkaneuvonnalta kaivattiin siis matalampaa kynnystä, jossa olisi mahdollisuus lähteä liikkeelle kartoittamalla velkojen kokonaistilannetta yhdessä velkaantuneen kanssa. Myös palve-

lujen saatavuus ilman ajanvarausta voisi motivoida velkojen kokonaistilanteen selvittämistä. Nykyisen velkaturvajärjestelmän palvelujen käyttäjiltä edellytetään jo tiettyä kompetenssia käyttää näitä palveluja. Apua olisi myös siitä, jos vapautuvalla vangilla olisi tiedossa se, missä ja miten näitä asioita voi lähteä selvittelemään ja minkä tahon puoleen voi kääntyä mahdollisimman joustavasti. Velkaneuvonnasta annettavan tuen tulisi myös viestiä apua hakevalle siitä, että asioiden monimutkaisuudesta huolimatta apua ja tukea on saatavilla. Matalan kynnyksen palvelujen periaatteisiinhan kuuluu, että subjektiivinen kokemus avun tarpeesta on tärkein kriteeri tulla osalliseksi palveluista eikä kyky osata käyttää palveluja niitä tarjoavan organisaation ehdoilla (vrt. Törmä ym. 2003, 85; Kaakinen ym. 2003, 60-61). Tämänäyttöinen velkaneuvontatyö tulisi olla osa psykososiaalista sosiaalityötä, tai velkaneuvonnan tulisi sisältää metodisesti psykososiaalista sosiaalityötä. Psykososiaalista työtä tässä ei ymmärretä kapealaiseksi, vaan sen kohdentaminen velkaneuvontatyöhön edellyttää, että painopiste velkaneuvontatyössä asetetaan myös asiakkaan sosiaalisten ja oikeudellisten oikeuksien valvontaan.

11.6 Tulevaisuuden unelmat

”Ois oma koti, oma perhe, työ ja terveys.”

Yllä oleva sitaatti kiteyttää hyvin haastateltujen vankien tulevaisuuden unelmia; unelmat eivät ole sen kummempia kuin varmaan enemmistöllä suomalaisia. Lähes kaikkien haasteltujen haaveisiin kuului palkkatyö ja kohtuullinen toimeentulo:

”Ei ois velkoja ja vois käydä tavallisesti töissä. Tervettä elämää siis.” (H2)

”Kävisin normaalisti töissä ja maksaisin ihan normaalisti veroja, eikä ois mitää ulosottoa, mikä veis kolmasosan palkasta.” (H4)

”Tulis sillai normaalisti toimeen.” (H6)

Ihmisuhteilla ja perheellä oli myös merkitystä haastateltavien tulevaisuudessa tai unelmissa:

”Perheen kans täs touhuan tulevaisuudeskii, hyväl mallilhan se sillee ja jos vaan velat ei rassais.” (H1)

”Ois emännän kans välit ja lasten tapaaminen järjestetty.” (H9)

Muun hyvinvoinnin rinnalle nousivat myös muut elämänlaatuun liittyvät asiat, jotka kuuluivat hyvään elämään:

”Ois tasapainoinen ja pystyis nauttimaan elämästä.” (H6)

”Et se vaan hyvä on, et terve ja sillee, ja et olis onnellinen.” (H3)

Yksi haastateltavista kuvasi hyvin muutosta, joka hänen tulevaisuuden haaveissaan oli tapahtunut. Kertomuksessaan hän oli jo aiemmin menettänyt toivonsa tulevaisuuteen:

”Mä olen kokenut sen, että mun elämässä ei oo toivoo. Mä olin jo siinä pisteessä, et enää ei ollu enää montaa vaihtoehtoa elämässä, että nii.” (H7)

Kokemansa elämänmuutoksen jälkeen hän näki tulevaisuuden nyt mahdollisuutena:

”Elää tasapainossa itsensä ja ympäristön kanssa ja avioliitossa ja ehkä lapsi, työ ja koti. Rauhallinen elämä. Täs on ihan oikeest ollu toista kymmentä kertaa vankilassa ja yleensä ku sieltä on niinkö vapautunut, ni tavoitteet ja haaveet on ollu niin korkealla ja hirveis rahasummis ja, että jonkun rikoksen kautta hyötyis nii paljo, et sais niinkö elämäs niinkö kuntoon ja ei oo ymmärtänyt, et se elämän eheytyminen ja se elämän tasapaino pitää löytyy niinkö sisältä käsin että, ja se ei oo muuten mahdollista että.” (H7)

Haastateltavien unelmat tulevaisuudesta pääsääntöisesti eivät sisältäneet todellisuuden ja omiensa mahdollisuuksien välistä ristiriitaa. Tulevaisuutta ei nähty myöskään deterministisenä, johon itse ei voisi vaikuttaa:

”Ensinnäkin se vaatii hyvin pitkän ajan, mutta että se ois mahdollista.” (H8)

”Aion mennä ainakii opiskeleen, siitä se lähtee.” (H2)

Seuraavasta keskustelusta tulee esiin myös yhden haastateltavan päihdeongelma. Hänen tulevaisuuden unelmansa oli saada perhe takaisin:

”Se et mä saan sen takaisin ja lapsen myös. Siin on vaa nii monta asiaa. Yks on alkoholi. Mä kyl tukeudun siihe kyllä, mut mä pystyn kyl ole ilman, jos tarve vaatii.” (H5)

Ylipäänsä haastateltavien unelmia ei voi luonnehtia epärealistisiksi, vaan pikemminkin mahdollisuuksiksi; haastateltavat toivat esiin sen, että niiden eteen täytyy tehdä työtä. Unelmat voisivat monen haastateltavan kohdalla myös toteutua, jos työ ja velkasaneeraus heidän kohdallaan olisi mahdollista: *”Mun pitäis päästä palkkatöihin ja joskus vaikka velkasaneeraukseen.”*

Haastateltavien tulevaisuus piti sisällään valoisia ja myönteisiä asioita. Tässä tutkimuksessa haastateltavien tulevaisuuden unelmat poikkesivat Kyngäksen (2000) haastattelemissa vankien tulevaisuuden odotuksista ja haaveista. Ainoastaan hänen tyypittelemänsä ”selviytyjät” näkivät tulevan elämän parempana kuin tähänastinen. Sen sijaan ”riskinottajat” eivät miettineet tulevaisuutta, vaan he puhuivat tulevaisuudestaan melko välinpitämättömästi. ”Pudonneet” kokivat, etteivät voi vaikuttaa tulevaisuuteen niin kauan kuin päihteet hallitsevat heidän elämänsä. Pudonneiden usko parempaan oli myös alkanut hiipua: elämä näyttäytyi heille ilottomana ja valottomana pakkotaivalluksena. (Kyngäs 2000, 207-209.)

Kauppila (1998) on saanut samantapaisia tuloksia kuin tässä tutkimuksessa. Perheen, puolison ja lapset tai vakituisen parisuhteen mainitsi joka kolmas vangeista kuuluvaksi unelmiensa elämään. Joka neljäs toi esiin riittävän toimeentulon. Asunto tai koti sisältyi hieman vajaalle neljäsosalle vangeista unelmien elämään. Ystävät mainitsi 9 % haastatelluista. Kauppila toteakin, että suurimmalle osalle unelmien täyttymys olisi mitä ilmeisimmin saavutettavissa. Voin yhtyä Kauppilan näkemykseen siitä, että tulos on sekä sosiaali- että kriminaalipoliittisesti tärkeä, koska unelmat ja toiveet kaikessa idealistisuudessaankin voivat muodostua elämäkulkua ohjaavaksi päämääräksi ja motivoida muutoksiin. Tietoisuus unelmien olemassaolosta ja sisällöstä voi edistää toivon astumista vapautuvan vangin elämään. (Kauppila 1998, 156-158.) Sosiaali- ja kriminaalipoliittikan sekä sosiaalityön tehtäväksi jää näiden unelmien mahdollistaminen tavallista arkielämää tavoittelevien vapautuvien vankien tukemisessa.

12 TUTKIMUSTULOSTEN YHTEENVETO JA POHDINTA

12.1 Yhteenveto tutkimustuloksista

Tutkimuksessa pyrin tuottamaan tietoa vapautuvien vankien velkatilanteesta, velkaantumisen luonteesta ja velkojen vaikutuksesta yhteiskuntaan integroitumisessa. Tuloksia vertailin myös Mellaiksen vuonna 1991 tekemään vankien velkaantumistutkimukseen. Tutkimuksessa kartoitin myös velkaantuneen vangin tuen ja avun tarvetta, jolloin pyrin löytämään vastauksen siihen, millaiset tukipalvelut sekä vankila-aikana että vapautumisen jälkeen edistävät vangin yhteiskuntaan integroitumista. Vankien omaa asiantuntemusta sekä vankila-aikaisesta että vankilan jälkeistä sosiaalisesta tuesta on pyritty tuomaan esiin tutkimuksen tuloksissa, samoin vankilasta vapautuvien omia käsityksiä siitä, mitkä ovat heidän mielestään rikoksettoman elämän esteitä.

Tutkimuksessa käytin aineistotriangulaatiota ja tutkimusongelmiin hain vastausta sekä kvantitatiivisella että laadullisella aineistolla. Kvantitatiivisen aineiston muodosti kyselyaineisto sisältäen myös laadullista aineistoa. Kysely kohdistettiin heinäkuussa 2004 vankilassa oleville vangeille, jotka vapautuivat vuoden 2004 loppuun mennessä. Tutkimuksen otoskooksi tuli 470. Lisäksi tutkimukseen haastattelin yhdeksää velkaantunutta vapautunutta vankia keväällä 2005. Aineistot täydensivät hyvin toisiaan, ja vapautuvien vankien velkaantumisongelmasta saatiin monipuolinen kuva.

Tutkimuksen viitekehyksenä oli sosiaalisesta integraatiosta käyty teoreettinen keskustelu (esim. Giddens 1984, 1998; Young 1999; Raunio 2000; Juhila 2002; Helne 2002), jossa tarkastelin nykyisen hyvinvointiyhteiskunnan sosiaalisen integraation murrosta ja haasteita. Tarkasteltaessa viime vuosituhannen lopulta alkanutta jatkuvaa vankiluvun kasvua näyttää vankiluvun kasvaminen horjuttavan hyvinvointivaltioon kuuluvaa integrointitehtävää. Samanaikaisesti vankeinhoidossa kehittyneet uusimmat toimintamuodot ja valtion hanke- ja ohjelmapoliittiset asiakirjat manifestoivat pyrkimystä sosiaaliseen integraatioon. Hänninen (1997, 162-163) on todennutkin, että ”vaaralliseen yksilöön” kohdistuu nykyisin samanaikaisesti sekä yhteiskunnasta eristämisen että siihen palauttamisen pyrkimys.

Huolimatta siitä, että monissa valtion hanke- ja ohjelmapoliittisissa asiakirjoissa näkyy pyrkimys vapautuvien vankien sosiaaliseen integraatioon, ei sosiaalialaa pitkälle jäsentävän kansallisen sosiaalialan kehittämisprojektin loppuraportissa ja sen myötä käynnistyneissä sosiaalialan kehittämishankkeiden asiakirjoissa näy vapautuvia vankeja erityisryhminä, joiden sosiaalisen aseman parantamiseksi tulisi kehittää sosiaalialaa (Kansallinen sosiaalialan kehittämisprojekti 2003; Sosiaalialan kehittämishanke pähkinänkuoressa 2004).

Suomalaisessa yhteiskunnassa tarkastelin velkaantumista osana köyhyyttä, ja velkaongelmia todettiin olevan taloudelliselta asemaltaan heikoimmassa asemassa olevilla. Velkaongelmat eivät liittyneet yksinomaan heikoimmassa asemassa olevien kansalaisten sosiaalisiin ongelmiin, vaan velkaongelmia näytti olevan myös keskiluokalla. Sen sijaan taloudellisesti huono-osaisilla on myös muita hyvinvoinnin vajeita, ja hyvinvoinnin suhteen heikkoresurssisten kansalaisten velkaongelmat lisäävät heidän kohdallaan huono-osaisuuden kasautumisilmiötä. Vapautuneet vangit ovat kaikkein huono-osaisimpia ja resurssivajeisimpia selviytymään velkaongelmistaan, eivätkä nykyiset velkaantumisen auttamisjärjestelmät tue heidän selviytymistään velkaongelmistaan.

Nykyisistä viime vuosina kehitetyistä velkaantuneen auttamisjärjestelmistä tarkastelin talous- ja velkaneuvontaa, sosiaalihuollon tukijärjestelmiä, lakisääteistä velkajärjestelyä sekä Takuu-Säätiön toimintaa. Talous- ja velkaneuvonnan palvelut näyttivät olevan ruuhkautuneita, ja odotusaika oli pitkä etenkin kasvukeskuksissa ja suurimmissa kaupungeissa, joiden alueelle vapautuu suurin osa vapautuvista vangeista; se tuskin edistää vankilasta vapautuneen vangin motivaatiota selvittää velkaongelmiaan. Palvelut eivät myöskään ole matalan kynnyksen palveluja (määritelmästä ks. esim. Kaakinen ym. 2003, 60-61; Törmä ym. 2003, 85), vaan asiakkaalta odotetaan ennakkoon paljon omatoimisuutta erilaisten asiakirjojen hankkimisessa. Sosiaalihuollon ehkäisevää toimeentulotukea voitaisiin käyttää tilapäisistä velkaongelmista selviämiseen kuten esimerkiksi pienehköjen vuokratien tai eräntyneiden laskujen maksamiseen. Sosiaalinen luototus on uusi sosiaalihuoltoon kuuluva luotonantojärjestelmä, jolla pyritään tukemaan velkaantuneen itsenäistä suoriutumista ylivelkaantumistilanteesta. Sosiaalisen luototuksen myöntämisperusteet edellyttävät saajalta niin sanottua maksuvaraa, jolloin kaikkein köyhimmät, joiden maksuvara on heikko, jäävät velkaongelmineen sosiaalisen luototuksen ulkopuolelle (Saari 2005, 92). Maksuvaraa vaaditaan myös lakisääteisessä velkajärjestelyssä samoin kuin Takuu-Säätiön myöntämässä takauksessa. Vapautuvilla vangeilla näiden velkaongelmien hoitamisen esteeksi muodostuu usein heidän heikko maksuvaransa. Tämä heikko maksuvara tuli esiin, kun tarkasteltiin vapautuvien vankien sosiaalista asemaa.

Velkajärjestelylaissa on lisäksi esteitä velkajärjestelyyn pääsemiseksi. Näitä esteitä ovat muun muassa velalliselle määrätty rikoksen perusteella maksuvelvollisuus, eikä velkajärjestelyyn myöntämistä voida pitää perusteltuna ottaen huomioon velan määrä, rikoksen laatu ja vahingon kärsineen asema. Laissa on jätetty kuitenkin harkinnan mahdollisuus, jos velkajärjestelyyn löytyy niin sanottuja painavia syitä. Laissa määritellyt rikosperusteiset korvaukset sulkevat yleensä vapautuvat vangit tämän järjestelmän ulkopuolelle.

Ensimmäisessä tutkimuskysymyksessä tarkastelin vapautuvien vankien *taustaa ja sosiaalista tilannetta sekä erityisesti velkatilannetta*. Taustaltaan keskimääräinen vapautuva vanki oli miespuolinen, siviilisäädyltään naimaton, lapseton, kotoisin Etelä-Suomesta, hänet oli tuomittu varkauksista tai väkivaltarikoksista, hän oli ensikertalainen ja hänen rangaistuksensa kesto oli ollut 3 – 12 kuukautta. Sosiaaliselta taustaltaan vapautuvien vankien muutokuvaan kuului monella eri mittarilla mitattuna huono-osaisuutta. Heidän taustaltaan löytyi alhaista asumisen tasoa, ja absoluuttisesti asunnottomia (käsitteestä Granfelt 1998, 54-55) ennen vankilaan joutumista oli ollut 13 %. Peruskoulutustaso oli alhainen; puolella vastaajista ei ollut ammatillista koulutusta. Heillä oli alhainen asema työmarkkinoilla, ja työttömiä ennen vankilaan joutumista oli ollut 37 % vastaajista ja heidän työttömyysasteensa oli nelinkertainen siviiliväestöön verrattuna.

Vapautuvien vankien toimeentulon rakenne muodostui enimmäkseen sosiaaliturvaan liittyvistä tuloista. Lisäksi 40 % oli saanut toimeentuloa myös rikoksista. Vapautumisen jälkeen vangit uskoivat saavansa enemmän tuloja palkkatuloista ja rikoksista vähemmän. Kuitenkin 13 % uskoi saavansa jatkossakin toimeentuloa edelleen rikoksista. Vankila ei näytä parantavan sille asetetun tehtävän mukaisesti tuomitun valmiuksia omaksua rikoksetonta elämäntapaa.

Ansiotuloja oli hankkinut ennen vankilaan joutumista harmailta työmarkkinoilta 20 %. Velkaantumisesta johtuen vankilan jälkeen verokirjalla työtä arvioi tekevänsä 62 % eli vastaajista 38 % ilmoitti siirtyvänsä harmaan talouden puolelle tekemään jatkossa työtä. Niistä, joilla oli oman ilmoituksensa mukaan työpaikka jo tiedossa vapautumisen jälkeen, 28 % ilmoitti tekevänsä jatkossa työtä ilman verokirjaa. Harmaan talouden työmarkkinat ovat näiden velkaantuneiden vankien mielestä ainoa vaihtoehto, jotta selviäisi taloudellisesti velkaongelmien kanssa

siviilissä. Ulosmittauksen osuus palkasta koettiin kohtuuttomaksi. Vankila-aikainen toimeentulon taso koettiin huonona.

Terveydentilansa erittäin huonoksi tai melko huonoksi koki 13 % vastaajista. Psykkiset rasitukset olivat korkeita kaikilla muuttujilla mitattuna, alhaisimman arvon sai itsemurha-ajatuksia viime aikoina kokeminen ja sekin oli korkea; jopa 17 %:lla oli ollut viime aikoina itsemurha-ajatuksia. Päihteiden käyttö oli ollut yleistä ennen vankilarangaistuksen suorittamista; vastaajista 62 % ilmoitti, että hänellä oli ollut ongelmia päihteiden käytössä ennen vankilarangaistusta; noin puolet heistä oli ollut hoidossa päihdeongelman vuoksi.

Vapautuvan vangin kasvu-aikaan oli kuulunut monia riskitekijöitä. Vastaajista 22 %:lla oli ollut lapsuudessaan ja nuoruudessaan lastensuojelusijoituksia, ja koulukotitausta oli 14 %:lla vapautuvista vangeista. Puolella vanhemmat olivat eronneet vangin lapsuus- tai nuoruusaikana. Perheissä oli ollut päihdeongelmia 41 %:lla, perheenjäsenten välisiä vakavia ristiriitoja 41 %:lla, taloudellisia vaikeuksia 35 %:lla, työttömyyttä 30 %:lla ja lapsuudessaan huolta vaille jäämisen kokemus oli ollut 21 %:lla. Vankien perheenjäseniä oli ollut vankilassa 15 %:lla.

Velkaantuneita vapautuvista vangeista oli 81 %. Keskimäärin vapautuvilla vangeilla oli velkaa 20 000 euroa (mediaani). Kaikki vapautuvat vangit eivät tosin olleet velkamäärästään tarkkaan selvillä: 41 % velallisista ei tiennyt velkamääriään. Vankilakertaisuus selitti velkamäärien tietämistä niin, että vankilakertaisuuden kasvaessa velkamääristä tietäminen väheni. Pitkän vankilakarriäärin omaavilla tuomioperusteisten korvausten ja niiden korkojen seuraaminen vuosien varrella edellyttäisikin jo tarkkaa kirjanpitoa. Vapautuvien vankien keskimääräinen velkamäärä saattaa olla todellisuudessa paljon suurempi, koska on syytä olettaa, että mitä suuremmista velkamääristä on kyse, sitä huonommin niistä ollaan selvillä. Samoja ongelmia tarkkojen velkamäärien kartoittamisessa oli ollut jo yli kymmenen vuotta sitten tehdyssä selvityksessä (Mellais 1991, 35). Vippien ja vastaavien lainojen määrästä oltiin parhaiten selvillä. Sen sijaan vapautuvat vangit olivat yleensä paremmin selvillä siitä, mitä velkatyyppjä heillä oli kuin niiden tarkoista euromääräisistä summista.

Vastaajista 15 % piti 8 000 euron velkamääriä suurina tai erittäin suurina, mikä kertoo näiden vastaajien niukoista taloudellisista resursseista. Velkaantumisen yleinen rakenne painottui edelleen rikosperusteisiin korvauksiin ja maksamattomiin sakkoihin kuten yli kymmenen vuotta sitten tehdyssä selvityksessäkin. Rikosperusteisia velkoja oli 62 %:lla (mediaani 18 409 €) ja maksamattomia sakkoja 45 %:lla (mediaani 800 €). Vuokravelat ovat lisääntyneet kymmenessä vuodessa niin, että vuokravelkaisia on lähes kolme kertaa enemmän kuin vuonna 1991. Keskimäärin vapautuvilla vangeilla oli 2,6 erilaista velkalajia. Velkaantumisen lajit näyttivät olevan vähäisessä määrin hyvinvointiresurssien lisäämiseen liittyvää, esimerkiksi asunto- tai opintolainaa. Takausvelat olivat harvoin vapautuvan vangin velkaongelma, ja vangin velkojen takaajana oli harvoin omaisia tai yksityishenkilöitä. Tässä kohden tutkimustulos poikkesi yli kymmenen vuoden takaisesta tilanteesta, jolloin vapautuvien vankien velkojen takaajina oli yksityisiä henkilöitä 39 % ja näistä omaisia 60 %. (Vrt. Mellais 1991, 30, 36-39.) Nykyään rahoituslaitokset pyrkivät ilmeisesti velkojen helposta saatavuudesta huolimatta selvittämään tarkemmin takaajien taloudellista asemaa.

Eri velkalajien jakautumista tarkastelin vertailtavuuden vuoksi vuoden 1991 tutkimuksen mukaisesti iän, vankilakertaisuuden, rangaistuslaitosajan pituuden ja päärikosken mukaan. Rangaistuslaitosaika selitti rikosperusteisia korvauksia. Yli 2 vuotta vankilassa olleilla oli eniten korvausvelkoja, mikä selittää sitä itsestäänselvyttä, että raskaista rikoksista tuomitaan suuret korvaukset. Ikä näytti selittävän korvausvelkoja niin, että alle 29-vuotiailla oli eniten kor-

vausvelkoja. Maksamattomat sakot näyttivät keskittyvän nuorille, alle 29-vuotiaille, ja lyhyisiin vankilatuomioihin. Kulutusvelat eivät missään näissä selittävässä muuttujissa olleet tilastollisesti merkitseviä, vaan tuloksia täytyy tarkastella vain suuntaa antavina. Kulutusvelat näyttivät keskittyvän 30 – 49-vuotiaille, samoin kuin yli 7 kertaa vankilassa olevilla näyttäisi olevan eniten kulutusvelkaa. Vapautuvista vangeista 17 %:lla oli elatusvelkoja. Tyypillinen elatusvelallinen oli 30 – 39-vuotias, väkivaltarikoksesta tuomittu, joka oli yli 7:ttä kertaa vankilassa. Verovelkoja oli 15 %:lla vapautuneista, ja ikä selitti verovelkaantumista niin, että eniten verovelkoja oli 30 – 39-vuotiaille. Vuokravelkaantuneita oli yhteensä 19 % vapautuneista. Mitkään näissä taustamuuttujissa olevat erot eivät selittäneet vuokravelkaantumista, johtuen osin ryhmän pienestä koosta. Sama koski myös vippejä ja vastaavia lainoja: taustamuuttujat eivät selittäneet eroja tilastollisesti merkitsevästi johtuen ryhmien pienestä koosta. Viimeksi mainitut velat näyttäisivät kasaantuvan nuorille, huumerikoksesta tuomituille.

Edellisestä selvityksestä poiketen tässä tutkimuksessa näyttäytyi myös laittomaan toimintaan liittyvä velkaantuminen: vastaajista 15 % ilmoitti, että heillä on laittomaan toimintaan liittyviä velkoja. Vastaajista 16 % oli tuomittu huumerikoksista, jolloin laittomien velkojen määrä vastaa suunnilleen huumerikoksesta tuomittujen määrää. Laittomaan toimintaan liittyvää velkaantumista selittikin huumerikostuomio ja alle 29 vuoden ikä.

Laittomaan toimintaan liittyviä velkoja tutkin erikseen vielä useissa muissa eri taustamuuttujissa. Selittävästä tekijöistä monet näyttivät liittyvän huono-osaisuuden kasautumiseen. Toimeentulon rakenne painottui sosiaaliturvaan, lisäksi toimeentulon lähteenä vapautumisen jälkeen tulivat olemaan vipit ja rikokset, ja harvemmin oli odotettavissa palkkatuloja. Laittomaan velkaantumiseen liittyi myös päihteiden käyttöä ennen vankilarangaistusta. Lastensuojelusta selitti laittomia velkoja. 24 %:lla laittomaan toimintaan velkaantuneista ei vapautuessaan ollut asuntoa, ja jos asunto oli, sijaitsi se suuressa kaupungissa. Laittomaan toimintaan liittyvät velat luultavammin ovat eri velkatyypeistä suurimpana esteenä yhteiskuntaan integroitumisessa. Tämä velkaantuminen kytkeytynee huumerikollisuuteen ja huumeiden käyttöön. Tutkimuksessa ei selvitetty sitä, velkaantuuko vanki vankilassa ollessaan vielä lisää laittomiin velkoihin. On kuitenkin syytä uskoa, että vankiloissa tapahtuva huumeiden käyttö velkaannuttaa vankeja vankila-aikana huumevelkoihin.

Yli kymmenen vuoden takaiseen tilanteeseen nähden muutoksia on vaikea arvioida kaikkien velkalajien suhteen, koska tuolloin velkalajeista tarkasteltiin iän, vankilakertaisuuden, rangaistuslaitosajan pituuden ja päärikoksen suhteen vain korvausvelkoja, rahoituslaitosluottoja ja elatusmaksuvelkoja, kun muita velkoja todettiin haastatelluilla olevan suhteellisesti vähemmän. Mellaiksen (1991) tutkimuksessa ei käytetty tilastollisia merkitsevyystestejä ja erityisesti johtuen vielä otoksen pienestä koosta ovat kymmenen vuotta sitten saadut tulokset vain suuntaa antavia. Tämä täytyy ottaa huomioon, kun vertaillaan näitä tuloksia vuoden 1991 tilanteeseen. Lisäksi vertailussa täytyy ottaa huomioon myös rikosseuraamusjärjestelmässä tapahtuneet muutokset; vankilassa nykyään olevien vankien rikostausta on koventunut. Korvausvelat olivat yli kymmenen vuotta sitten keskittyneet myös yli kahden vuoden tuomiota suorittaville, alle 29-vuotiaille. Elatusvelkaisten profiili on muuttunut niin, että vankilakertaisuus on noussut edellisestä tutkimuksesta. Vuokravelkoja oli yli 10 vuotta sitten vain 7 %:lla ja nyt vuokravelkaisia vapautuvia vankeja oli 19 %. Vankien velkaantumisen profiiliin ovat runsaassa kymmenessä vuodessa tulleet mukaan laittomat velat ja vuokravelkojen lisääntyminen.

Velkoihin kohdistunut perintä on ilmeisesti tehostunut viimeisen kymmenen vuoden aikana, ja ainoastaan 4 %:iin velkaantuneista ei ollut nyt kohdistunut perintätoimia. Edellisessä tutkimuksessa vastaava luku oli 18 %. Kun verrataan yli kymmenen vuoden takaista tilannetta,

niin asuntoon kohdistuneet toimenpiteet ovat selkeästi lisääntyneet, samoin perintätoimiin liittyvä fyysisen turvallisuuden uhka, mikä selittyyneen laittomaan toimintaan liittyvien velkojen lisääntymisellä.

Velkamäärät kasvoivat kertaisuuksien ja rangaistuslaitosajan kasvamisen myötä. Suurimmat velkamäärät olivat väkivaltarikoksista tuomituilla. Muuten tulos on samanlainen kuin aiemmassa tutkimuksessa, mutta silloin velkamäärät olivat suurimmillaan 3.–5. kertaa rikoksesta tuomituilla, kun tässä tutkimuksessa ne ovat 7. kertaa tai useammin vankilassa olleiden joukossa. Tämä selittyy sillä, että vankilakierteeseen jääneet vangit velkaantuvat rikosperusteisten velkojen myötä koko ajan lisää. Euromääräisesti suurimmat velat olivat vähintään opistoasteen suorittaneilla. Tätä selittää varmaan talousrikoksista tuomittujen osuus koulutettujen ryhmässä ja se, että he ovat ehkä tarkimmin selvillä velkojensa kokonaismääristä. Kymmenen vuotta sitten sosiaalinen asema ei selittänyt velkojen suuruutta. Perheelliset olivat eniten ja yksineläjät olivat euromääräisesti vähiten velkaantuneita. Tähän tulee suhtautua kuitenkin varauksella, koska perheelliset vangit saattavat olla parhaimmin selvillä velkojensa kokonaismääristä. Päihteiden käyttö ja rikoksista saatu toimeentulo selitti myös suuria velkoja.

Toisessa tutkimuskysymyksessä tarkastelin *velkaongelmien kokemista*, missä on myös tapahtunut muutoksia runsaan kymmenen vuoden aikana. Vuonna 1991 haastatelluista 23 % koki, ettei heillä ollut merkittävää velkaongelmaa, ja nyt tässä tutkimuksessa ainoastaan 8 % koki samoin. Velkaongelman lisääntymisestä kertoo myös se, että epätodelliset velan ratkeamisen odotukset ovat lisääntyneet runsaassa kymmenessä vuodessa 17 %:sta 30 %:iin. Valoa velkaongelmaan siviiliin siirryttäessä näki vuonna 1991 haastatelluista 22 % ja vuonna 2004 enää 13 %. Velkaantumisen vaikutus siviilielämään sopeutumista haittaavana tekijänä on kasvanut edellisestä selvityksestä selkeästi. Veloilla näyttäisi olevan nykyään suurempi vaikutus vankien yhteiskuntaan integroitumisessa kuin runsas kymmenen vuotta sitten. Velkaongelmien ratkaisun koettiin erkaneevan velkamäärien noustessa yli 30 000 euron, ja merkittävä osa vastaajista ei nähnyt enää velkaongelmaansa ratkaisua.

Vapautuvista vangeista oli moni (86 %) halukas selvittämään velkaongelmiaan. Velkaongelman selvittämisen motivaatiota voi tulkita myös vapautuvien vankien motivaatiosta integroitua yhteiskuntaan. Toisaalta motivoitumattomuus voi olla ilmausta umpikujasta, johon vapautunut vanki on joutunut suurten rikosperusteisten korvaustensa johdosta. Viimeisen vuoden aikana velkaongelmaansa oli selvittänyt 32 % vastaajista. Motivoituneimpia velkaongelman selvittämiseen olivat huumeririkoksesta tuomitut. Tulos kuvanee huumeongelmaisten toivoa ja halua päästä irti huumekierteestä ja sen myötä ulos rikoskierteestä.

Tutkimuksessa kartoitin lisäksi velkatilanteen selvittämisessä kohdattuja ongelmia. Vangit toivat esiin sen, että vankilasta käsin oli vaikea selvittää velkaongelmia. Velkaongelmien selvittämistä ja velkojen hoitamista rajoittivat vankien taloudellinen köyhyys, elämäntilanteen toivottomuus ja vapautuvan vangin tiedonpuute. Jotkut vangit toivat esiin myös oman vaikeutensa asioida eri viranomaisten kanssa. Muutamat toivat esiin nykyiseen velkajärjestelyyn liittyviä ongelmia kuten pääsyn velkajärjestelyyn.

Velkaongelmat olivat osa muuta sosiaalista huono-osaisuutta ja tämä vapautuvien vankien ryhmä tarvitsee velkaongelmissaan pääsääntöisesti kokonaisvaltaisempaa apua ja tukea kuin kuntien tarjoama talous- ja velkaneuvonta. Osa suhtautui velkaongelmaansa välinpitämättömästi ja tämä ryhmä on sekä velkaongelmaansa että muun sosiaalisen huono-osaisuuden suhteen vaikeimmin autettava. Velkaongelmiin välinpitämättömästi suhtautuvan ryhmän uusintarikollisuusriski saattaa olla myös korkeampi verrattuna siihen velkaantuneiden ryhmään, jolla oli motivaatiota selvittää velkaongelmiaan. Toisaalta ylitsepääsemättömät tuomioperusteiset

velkamäärät aiheuttanevat velkaantuneessa voimattomuuden tunnetta, jolloin velkoihin alkaa suhtautua välinpitämättömästi.

Vankila-aikana suurin apu velkojen selvittelyssä oli ollut vapautuvalle vangille ulosottoviranomainen. Velkojen selvittelyyn apua vankilahenkilökunnalta oli saanut ainoastaan 6 % vastaajista. Yleensä tukea oli saatu elämään ja raha-asioihin perheeltä ja sukulaisilta. Virallisen sosiaalisen tuen antajista keskeisimmäksi nousi kotikunnan sosiaalityöntekijä, jolta 17 % koki saaneensa tukea. Kuitenkin varsin suuri osa vangeista, 21 %, koki jääneensä vankila-aikanaan kaiken sosiaalisen tuen ulkopuolelle ja raha-asioissa ei kokenut saaneensa apua 27 %. Tulos on ylipäänsä vankilan auttamistyön näkökulmasta huolestuttava. Onko kysymys siitä, että vankilassa olevaa henkilökuntaa on liian vähän vai eivätkö auttajat kohtaa autettaviaan?

Tutkimuksen kolmannessa kysymyksessä tarkastelin myös *vankien yhteiskuntaan integroitumista edistäviä tukipalveluja*. Suurin tuen tarve koski vankila-aikaista toimeentuloa. Tähän liittyi asunnon säilyttämiseen liittyvä taloudellisen tuen tarve. Vangit kokivat myös kuntien toimeentulotukeen liittyvissä päätöksissä eriarvoisuutta, ja keskinäinen kokemusten vertailu oli tuonut heille esiin sen, että kuntien päätöksissä oli epäyhtenäisyyttä: muun muassa vuokrien maksaminen vankeusajalta vaihteli kotikunnittain. Oman heikon toimeentulon lisäksi elämisen niukkuus koski myös vangin perhettä, ja monilla oli huoli perheensä taloudellisesta pärjäämisestä omana vankeusaikanaan. Vankila-aikana koettiin myös psykososiaalisen tuen puutetta. Vapautumiseen valmentautumisen tarvetta oli monilla avoimeen kysymykseen vastanneista. Vapautumiseen liittyvä huoli asunnon saamisesta tuli esiin monissa vastauksissa. Myös vankilahenkilökunnan asenteisiin liittyviä ongelmia tuotiin esiin joissakin vastauksissa.

Vankilahenkilökunnalta saatua tukea selvitin vielä erikseen. Vastaajista 46 % piti vankilan sosiaalityöntekijää ja ohjaajaa tärkeimpinä tuenantajina vankila-aikana. Lähtyöntekijöistä tukea oli saatu vähiten työmestareilta ja työnohjaajilta; tuenantajiksi heidät koki ainoastaan 9 % vastaajista. Kaikilla vastaajilla ei tosin ollut mahdollisuusiakaan saada tukea viimeksi mainituilta, jos he eivät olleet osallistuneet vankila-aikanaan työtoimintaan. Vankilahenkilökunnan tukea vaille koki jääneensä 28 %. Eniten avoimissa vastauksissa nousi esiin terveydenhuollollisen ja lääkinnällisen tuen tarve; erityisesti esiin nousi psykiatrisen hoidon ja mielenterveyden hoitoon liittyvät tarpeet. Vangit nostivat vankilahenkilökunnalta saatavaa tukea selvitettäessä esiin samoja asioita kuin kartoitettaessa erillisellä kysymyksellä ylipäänsä vankilan tukipalveluja. Näitä olivat siis tarve psykososiaaliseen tukeen sekä vapautumiseen liittyvä tuki ja ohjaus. Vastaavasti tuotiin esiin, että vankilaan ensi kertaa joutuneet eivät saaneet riittävästi ohjausta ja neuvontaa vankilan käytäntöihin. Erityisesti tässä kohtaa vangit nostivat esiin vankilassa kohtaamansa tiedonsaantiongelmat. Jotkut kokivat myös, etteivät olleet saaneet riittävästi tukea vankila-aikaiseen opiskeluun.

Vankilassa järjestettävällä toiminnalla pyritään edistämään vankien sosiaalista integraatiota. Työtoimintaan suljetussa vankilassa oli osallistunut vastanneista 57 %. Kolmannes koki sen itselleen tärkeimmäksi, samoin tärkeäksi koettiin myös avolaitostyö. Erityisohjelmat erosivat muusta kuntouttavasta toiminnasta niin, että jos niihin oli osallistuttu, pidettiin niitä itselle tärkeimpänä toimintana. Näihin erityisohjelmiin oli osallistunut vastaajista 14 %. Nämä ohjelmat sisältävät vankilan toiminnoista myös vähiten pakkointegraatiota, jolloin voisi olettaa niiden edistävän eniten vangin sosiaalista integraatiota.

Vankilan jälkeistä tukea vapautuvat vangit kokivat saavansa perheeltään ja sukulaisiltaan. Viranomaistahoista sosiaalitoimi oli merkittävässä asemassa. Hyvinvointiin keskeisesti liittyvät työ, asuminen ja toimeentulo olivat tuen muodoista tärkeimmät. Sen jälkeen tulivat uudet ihmissuhteet, mihin liittyy vapautuvan vangin halu päästä eroon vanhasta kaveripiiristään.

Velkaneuvontaa koki vapautumisen jälkeen tarvitsevana 38 %. Avoimessa vastausvaihtoehdossa tuotiin useissa vastauksissa esiin myös mielenterveyspalvelujen tarve. Yli 50-vuotiaat ilmaisivat olevansa vähiten avun ja tuen tarpeessa. Tämä saattaa heijastaa iäkkäämpien vankien ”itse pärjäämisen” eetosta enemmän kuin avun tarvitsemattomuutta. Samoin tukea ei tarvinnut sellainen vapautuva vanki, jolla oli tiedossa työpaikka ja asunto vapautumisen jälkeen ja joilla ollut ongelmia päihteiden kanssa. Myöskään parisuhteessa elävät eivät kokeneet tarvitsevana vapautumisen jälkeen tukea. Tämän perusteella voisi päätellä, että sosiaaliseen integraatioon on parhaat edellytykset, jos elää parisuhteessa, tiedossa on työpaikka ja asuntoasiat ovat kunnossa, eikä ole päihteiden käytön kanssa ongelmia.

Neljännessä tutkimuskysymyksessä tarkastelin *vankien omia käsityksiä yhteiskuntaan integroitumisen mahdollisuuksista*. Rikoksettoman elämän esteinä vangit toivat avoimessa kysymyksessä esiin seuraavia teemoja: päihteet ja huono-osaisuuden (41 %), päihteisiin ja kavერიpiiriin kiinnittymisen (5 %), velkaantumisen (6 %) ja oman vastuullisuuden teoista (6 %). Velkaantumisen teemassa tuli erityisesti esiin huumevelkoihin liittyvä perintäkulttuuri, mikä piti heitä vapautumisen jälkeen kiinni rikollisessa elämäntavassa. Jotkut vastaajista (8 %) näkivät, että esteet rikoksettomaan elämään olivat omasta tahdosta riippumattomia ja syyt olivat muun muassa lainsäädännössä, poliisissa ja valtion politiikassa. Osa vastaajista (3 %) kuvasi, miten myönteinen elämänmuutos rikoksettomaan elämään oli heidän kohdallaan jo tapahtunut. Avoimeen kysymykseen vastanneista osa (3 %) ilmoitti kiinnittyneensä rikolliseen elämäntapaan, ja heidän näkemyksensä mukaan siitä irrottautuminen on heidän kohdallaan mahdotonta.

Avoimella teemahaastattelulla haastattelin yhdeksää taustaltaan hyvin heterogeenistä, vankilassa kyselyyn vastannutta, vapautunutta entistä vankia, joilla oli velkoja. Aineistoa analysoin teemoittelulla (ks. esim. Collaizzi 1978; Hämäläinen 1987; Miles & Huberman 1994; Eskola & Suoranta 1998; Tuomi & Sarajärvi 2002). Analysoin laadullista haastatteluaineistoa osin teorialähtöisesti, mutta osin myös aineistolähtöisesti. Pyörälän (1995, 15) mukaan tutkijan tulee suhteuttaa teoreettisesta viitekehuksesta luomiaan hypoteeseja sekä teoreettisia käsitteitä ja tutkimusaineistosta nousevia käsitteitä toisiinsa. Pyörälän hypoteesilähtöistä tapaa en täysin noudattanut, vaan tein tietoisesti ratkaisun olla avoin myös aineiston tuottamalle ymmärrykselle. Teorialähtöisessä aineiston analyysissä tämän tutkimuksen laadullisen osan tuloksista olisi osa jäänyt tutkimusaineistosta vaille huomiota.

Haastatteluaineistosta yläteemoiksi muodostuivat *velkaantumisen prosessi, suhtautuminen velkoihin, yhteiskuntaan integroituminen, integraatiota edistävä sosiaalinen tuki ja tulevaisuuden unelmat*. Yleensä velkaantuminen oli alkanut päihteiden käytöstä ja siihen liittyvään rikoskierteeseen joutumisesta. Rikosperusteisten velkojen lisääntyessä niiden takaisinmaksu oli käynyt mahdottomaksi. Kaikkien haastateltavien taloudellinen toimeentulo oli velkaantumisprosessin seurauksena heikentynyt toimeentulominimiin. Velkoihin suhtauduttiin hyvin eri tavoin riippuen siitä, mitä alkuperää ne olivat; jos velka oli jollekin yksityishenkilölle, niin se pyrittiin maksamaan takaisin. Myös sakkojen maksamisesta pyrittiin niukassakin taloudellisessa tilanteessa selviytymään, jotta oltaisiin vältetty uudelta vankilatuomiolta. Jos vapautuvalla vangilla oli teoreettisia mahdollisuuksia selviytyä veloistaan, niin niiden kokonaismäärästä oltiin tarkkaan selvillä. Parilla haastateltavalla oli huumevelkoja, ja niiden velkoja pyrittiin pakoilemaan vankilasta vapautumisen jälkeen esimerkiksi asuinpaikkakuntaa vaihtamalla.

Yhteiskuntaan integroitumisen esteiksi nämä haastattelut vahvistivat sitä tietoa, että velat vaikuttavat siihen, miten vapautuva vanki suhtautuu palkkatyöhön; mieluummin valittiin palkkatyö epävirallisilta työmarkkinoilta, jottei ulosottoon menisi kolmasosa palkasta. Kaikenlainen työ sinänsä koettiin tärkeäksi. Työ toi toimeentuloa, jäseni ajankäyttöä tai toi sisältöä elä-

mään. Yhteiskuntaan integroitumisessa asunto koettiin yhdeksi tärkeimmistä asioista, samoin päihitteettömyys. Perheen merkitys korostui perheellisillä haastatelluilla. Perhe motivoi vapautunutta vankia rikoksettomaan elämään. Perheelliset pyrkivät myös maksamaan takaisin velkojaan ulosoton kautta. Jos vapautuneen vangin perhesuhteet olivat säilyneet, toi perhe elämään mielekkyyttä, ja perheen tuki koettiin tärkeäksi.

Sosiaalista integraatiota edistävästä toiminnasta alateemoina nousivat esiin vankilahenkilökunnan, sosiaalihuollon ja päihdehuollon tuki sekä muu sosiaalinen tuki. Vankilahenkilökunnan tuesta haastateltavilla oli ollut hyvin ristiriitaisia ja erilaisia kokemuksia. Haastateltavista kukaan ei ollut saanut velka-asioiden selvittämiseen tukea vankilahenkilökunnalta. Vapautumisen jälkeen sosiaalihuollossa asiointi oli ollut ongelmallista. Kertomuksissa tuotiin esiin sosiaalityöntekijöiden negatiivisia asenteita vapautuvia vankeja kohtaan. Näitä negatiivisia asenteita toivat esiin erityisesti pienissä kunnissa asuvat vangit. Päihdekuntoutujista kukaan ei ollut kiinnittynyt päihdehuoltoon. Haastateltavien puheissa tuli hyvin voimakkaasti esiin päihdeongelman hoitamisen suhteen ”kaikki on itsestä kiinni” -asenne. Sosiaalinen tukiverkosto oli haurastunut moninkertaisilla rikoksenuusijoilla. Vapautumisen jälkeiseen elämäntilanteeseen kaikenlaista tukea kaipasivat erityisesti ne vapautuneet, joilla ei vankilasta vapautuessa ollut tiedossa asuntoa.

Vapautuneiden entisten vankien tulevaisuuden unelmiin kuului myönteisiä, toiveikkuutta ylläpitäviä unelmia. Unelmat olivat realistisia, arkielämään ja ihmisen hyvinvointiin liittyviä asioita kuten asunto, perhe, työ ja terveys. Myös elämänlaatuun ja hyvään elämään liittyvät asiat olivat vapautuneiden vankien tulevaisuuden unelmissa: elämän tasapainoisuus ja onnellisuus. Unelmissa ei tavoiteltu epärealistisia asioita, joita ei voisi elämässään saavuttaa.

12.2 Jatkotutkimushaasteet

Nykyisin lisääntynyt huumeiden käyttö vankilassa lisää ilmeisesti vankilassa velkaantumista huumevelkoihin. Tuomioperusteisten velkojen korot kasvattavat myös velkapääomaa vangin vankilassaoloaikana. Tämä näkökulma jäi tämän tutkimuksen ulkopuolelle eli miten vanki velkaantuu vankilassa. Tämä vankila-aikainen velkaantuminen voisi olla jatkotutkimuksen haasteena osana velkaantumisesta tehtäviä tutkimuksia. Velkaantumista olisi hyvä selvittää myös monien muiden erityisryhmien osalta, joiden velkaantumisesta on hyvin vähän tietoa. Näitä ryhmiä ovat esimerkiksi mielenterveysongelmista kärsivät ja pitkään erilaisissa laitoksissa asuneet. Vankien velkaantuminen painottuu ensi sijassa tuomiosidonnaisiin velkoihin, joten näiden viimeksi mainittujen ryhmien velkaongelmat ja velkaantumisen luonne on toisenlaista ja olisi sen tähden tärkeää saada siitä myös tutkimustietoa. Vankien velkaantuminen ja ylipäänsä vankilaan joutuminen aiheuttaa myös vangin perheelle taloudellisia ongelmia. Tätä perheen selviämisen näkökulmaa olisi tärkeää avata tutkimuksissa. Tämä tutkimus ei sen poikkileikkausluonteensa vuoksi pysty vastaamaan kysymykseen, mikä merkitys veloilla on uusintarikollisuuteen, joten tämän kysymyksen tutkiminen vaatisi toisenlaista tutkimusasetelmaa ja mahdollisuutta yhdistää erilaisista rekistereistä saatavaa tietoa. Tähän haasteeseen onkin vastaamassa Oikeuspoliittisessa tutkimuslaitoksessa käynnistytävä tutkimus, jossa on tarkoitus selvittää muun muassa vankien velkaantumisen merkitystä uusintarikollisuuteen rekisteritutkimuksen avulla.

Tutkimus on nostanut esiin myös muita sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön sekä kriminaalipolitiikan tutkimushaasteita. Vankien laittomiin velkoihin velkaantumisen sosiaaliselta taustalta löytyneet vahvat yhteydet vangin lastensuojelutaustaan vaatisi ylipäänsä tarkempaa sel-

vittämistä eli miten lastensuojelun poluilta päädytään vankilaan. Tämänäköisessä tutkimuksessa olisi tärkeää hyödyntää myös vankien omaa asiantuntemusta siitä, mitkä seikat heidän omasta mielestään olisivat aikanaan lastensuojelussa auttaneet ja tukeneet, ja mitä pitäisi lastensuojelun työkäytännöissä tehdä toisin. Tämä näkökulma auttaisi kehittämään lastensuojelussa tehtävää työtä. Tämän tutkimuksen mukaan vankien kiinnittymättömyys ennen vankilangaistusta sekä vankilangaistuksen jälkeen nykyisiin päihdepalveluihin vaatisi myös selvittämistä. Mitkä ovat keskeiset syyt tähän päihdepalveluihin kiinnittymättömyyteen ja miten näitä palveluja tulisi vankien mielestä kehittää? Vanki ei tämän tutkimuksen mukaan saanut myöskään riittävästi tukea vankilassaoloaikanaan. Näiden vankilan tukimuotojen tutkiminen ja kehittäminen vaatii myös tutkimuksellista panosta. Jos vankien sosiaalista integraatiota halutaan edistää yhteiskunnassa, niin kaikki nämä tutkimukselliset haasteet vaatisivat myös tutkimuslaitosten, yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen panostamista vahvemmin tähän aihepiiriin ja eri osapuolten laajempia yhteisiä tutkimus- ja kehittämishankkeita.

12.3 Vapautuvien vankien yhteiskuntaan integroitumiseen liittyviä haasteita

Vankien veloilla on nykyään entistä suurempi merkitys yhteiskuntaan integroitumisessa kuin mitä tilanne oli runsas kymmenen vuotta sitten tehdyn selvityksen mukaan (vrt. Mellais 1991). Laillisten korvausvelkojen lisäksi erityisesti ”huume- ja pelivelat” sekä niiden perintään liittyvä toimintakulttuuri varmistavat sen, että huume- ja rikoskierteestä irrottautumiseen ei oma halu aina riitä. Vuokravelkaisten määrä on myös lisääntynyt, ja vuokravelka on yleensä esteenä kunnallisen vuokra-asunnon saamiselle. Valtiolle maksettavat suuret rikosperäiset korvaukset pitävät huolen siitä, että osa vangeista tekee verokirjattomana työtä työyhteiskunnan laitamilla vahvistaen harmaan talouden toimintaa. Lisäksi vapautuvilla vangeilla on ylipäänsä muita väestöryhmiä enemmän vaikeuksia kiinnittyä työelämään, joten työkykyiset vapautuvat vangit integroituvat yhteiskuntaan ensi sijassa sosiaaliturvariippuvuuden kautta. Kuitenkin yhteiskunta haluaa viime kädessä pitää kiinni integroituvavoitteestaan ja uskoo, että vangeista tulisi yhteiskuntaan sopeutuvia, palkkatyöllä itseään elättäviä palkkatyökansalaisia huolimatta siitä, että heidän hyvinvointiaan turvataan heikosti. Nyt suuri osa vankilasta vapautuvista vapautuu vaille vakinaista asuntoa. Hyvinvointivaltio ei pyrkimyksistään huolimatta toimi vankien kohdalla inklusiivisena, vaan sulkee yhteiskunnan ulkopuolelle osan vapautuvista vangeista jättämällä heitä heitteille yömajoihin, yökahviloihin, rappukäytäviin ja kaduille selviämään arjesta vailla sosiaalista tukea. Yhteiskunnassa voidaan vasta sen jälkeen alkaa odottaa vastuullisuutta vapautuvien vankien omaan elämänhallintaan, kun yhteiskunnassa syntyy vastuullisuutta sen kaikkein huono-osaisimpia jäseniä kohtaan ja kun asumisen ja huolenpidon turvaamisesta on tullut keskeinen kansalaisten sosiaaliseen turvallisuuteen liittyvä tekijä.

Vankien velkaantuminen ei kosketa vain vapautuvia vankeja itseään, vaan velkavankeuteen ja taloudelliseen niukkuuteen on usein tuomittu myös vapautuvan vangin perhe, mikä vaikuttaa seuraavan sukupolven elämisen ehtoihin. Sukupolvinen huono-osaisuus näyttäytyy jo nyt vankien perhetaustalla.

Vapautuvien vankien kohdalla ei ole mielekäästä puhua oikeuden toteutumisen ja uuden alun vastakkainasettelusta. Oikeudelliset asiat ovat ensisijaisia oikeusvaltiossa sosiaaliin kysymyksiin verrattuna, mutta rinnalle, oikeuspolitiikan agendalle, tulisi voida nostaa myös sosiaalisia kysymyksiä. Tämä tutkimus on nostanut monia haasteita vapautuvien vankien yhteis-

kuntaan integroitumiseksi. Yksittäisellä tutkimuksella voidaan tuoda esiin vain niitä näkökohtia, joihin yhteiskuntapolitiikalla voitaisiin vaikuttaa vapautuvien vankien yhteiskuntaan integroitumisen edistämiseksi; viime kädessä monet ratkaisut ovat poliittisia. Seuraavassa esitän vankien sosiaalista integraatiota edistäviä haasteita, joita tämän tutkimuksen tulokset nostavat:

1. Kriminaalipolitiikan uudeksi välineeksi pitäisi luoda rikosperusteisille korvauksille nykyisen yksityishenkilön velkajärjestelyn kaltainen järjestelmä. Tätä voidaan kriminaalipoliittisesti perustella sillä, minkälaisia seurauksia nykyisillä rikosperusteisilla korvauksilla on. Tällä hetkellä suuret rikosperusteiset korvaukset ehkäisevät suurta osaa vankeja hakeutumasta normaaliin verokirjalla tehtävään palkkatyöhön. Tämä vain vahvistaa yhteiskunnan harmaata taloutta. Tällainen uusi vapautuvien vankien rikosperusteisten korvausten velkajärjestely osana nykyistä velkaturvajärjestelmää voisi sitouttaa vapautuneita vankeja maksamaan myös rikosperusteisia korvauksia takaisin valtiolle, jolloin velkojen takaisin maksaminen kiinnittäisi vapautuvia vankeja yhteiskuntaan.

2. Velka-asioihin liittyvän neuvonnan ja ohjauksen tulee jatkossa kuulua osaksi vankeinhoidossa tehtävää sosiaalialan työtä. Vangeilla on tarvetta saada ohjausta ja neuvontaa velka-asioissa vankila-aikana, ja tämän työn tulisi kuulua osaksi vankilan nykyistä sosiaalityötä, jolloin vankilan sosiaalityöntekijöitä tulisi kouluttaa myös velka-asioihin liittyviin kysymyksiin. Vankien velkaneuvonta tulisi ehkä kuitenkin parhaiten hoidettua, jos vankeinhoitoon perustettaisiin velkaneuvontaan erikoistuneita kiertäviä erityisvelkaneuvojan/erityisohjaajan virkoja.

3. Vankiloiden psykososiaalista työtä tulee kehittää. Vankien vankila-aikaisen hyvinvoinnin tukeminen ei tule nykyisin turvatuksi, vaan vangit jäävät vankilassaoloaikanaan riittävän psykososiaalisen tuen ulkopuolelle. Vankien saamia palveluja tulee parantaa, ja psykososiaalinen työ tarvitsee lisää resursseja. Erityistä tarvetta on lisätä vankilassa tehtävää mielenterveystyötä.

4. Vankeinhoidon vapautteen valmentautumisen puutteisiin tulisi kiinnittää huomiota; tämä työ tarvitsee myös lisää resursseja. Nykyinen vapautumiseen valmentava ohjelma ei tavoita riittävästi kaikkia vapautuvia vankeja. Vapautuvien vankien asuntoasioiden järjestykseen kuntien kanssa yhteistyössä tulisi saada selkeät pelisäännöt. Vankilasta vapautumisen ongelmiin tulisi panostaa vankilassa tehtävässä työssä enemmän, ja erityisesti pitkään vankilassa olleiden vapautumisen valmistautumiseen pitäisi kiinnittää nykyistä enemmän huomiota. Alaa käsittelevissä aikaisemmissa tutkimuksissa on ehdotettu perustettavaksi niin sanottuja välivaiheen vankiloita pitkää vankilatuomiota kärsineille. Tällainen uusi vankilamuoto edistäisi vankien yhteiskuntaan integroitumista. Käyttöön voisi ottaa myös asteittaisen vapautumisen mallin, jossa vankilomia lisättäisiin tuntuvasti ennen vapautumista.

5. Vankiloiden työkäytäntöjä tulisi kehittää myös ensi kertaa vankilaan joutuvien osalta. Tällä hetkellä vankilamaailmaan perehdyttäminen jää helposti muiden vankien tehtäväksi. Vankilaan tulisi tehdä jokaiselle vangille niin sanottu perehdytyskansio, jossa kerrotaan kaikki tarpeelliset vankilarangaistukseen liittyvät käytännön asiat. Tämä perehdytys on entistä tärkeämpää, koska maamme vankiloihin on viime vuosina tullut entistä suurempi joukko ulkomaalaisia vankeja, jotka kieliongelmineen yrittävät selvitä vankilan arkipäivästä saamatta välttämättä koko vankeusaikanaan tietää kaikesta tarjolla olevasta sosiaalisesta tuesta, joka edistäisi heidän vankila-aikaista hyvinvointiaan. Näitä perehdytyskansioita voisi helposti päivittää myös usealle vieraalle kielelle.

6. Nykyistä velkaturvajärjestelmää tulisi kehittää niin, että se paremmin huomioisi vankien velkaongelmat.

1. Velkajärjestelylakia tulisi uudistaa niin, etteivät rikosperusteiset korvaukset olisi aina esteenä velkajärjestelyyn pääsemisessä.

2. Talous- ja velkaneuvontaa tulisi kehittää niin, että talous- ja velkaneuvontaan tulisi luoda matalan kynnyksen palveluperiaate, jolloin asiakasta palvellaan myös ilman etukäteen asiakkaalta vaadittavia selvityksiä. Talous- ja velkaneuvonnan ajanvarausjärjestelmän rinnalle pitäisi luoda vankilasta vapautuville ja muille erityisryhmille päivystysaikoja. Toimintaa tulee kehittää nykyistä asiakaslähtöisemmäksi.

3. Sosiaalihuollon tukitoimista ennalta ehkäisevää toimeentulotukea pitäisi kuntien käyttää myös asiakkaan tilapäisessä velkaantumistilanteessa. Vapautuvien vankien vuokratilastit pitäisi harkinnan mukaan maksaa ehkäisevänä toimeentulotukena ja luoda näin vapautuville vangeille myös mahdollisuuksia uuteen alkuun.

7. Kuntien sosiaali- ja terveystalvelujen sekä vankilan välistä yhteistyötä tulee kehittää entisestään ja verkostotyö tulee ottaa mukaan yhteiseksi työmenetelmäksi. Tämä yhteistyö on ensisijaista vapautuneen vangin asunnon saamiseksi, mutta se on myös keskeinen työmenetelmä tehtäessä palveluohjausta vankilasta vapautuvien asiakkaiden kanssa.

8. Kuntien sosiaalihuollossa tulisi turvata palvelujen ja etuisuuksien tasalaatuisuus kaikissa osissa maata. Asiakkaan aseman ja oikeuksien tulisi olla samanlaisia kotikunnasta riippumatta. Nyt vankien saamat taloudelliset tuet ja muut palvelut vaihtelevat rangaistusai- kana riippuen vangin kotikunnasta. Vapautuvat vangit eivät tule ongelmiseen kohdatuksi sosiaalihuollossa riittävän ammattitaitoisesti kaikissa osissa maata. Sosiaalihuollon henkilökunnan tulisi saada lisäkoulutusta vankilasta vapautuvien vankien ongelmien kohtaamiseen.

9. Päihdehuollossa tehtävä työ vaatii uudistumista niin, että kehitetään uusia työmenetelmiä, jotka motivoisivat enemmän vapautuvia vankeja kiinnittymään päihdepalveluihin. Nyt vankiloissa hyvin alkanut päihdekuntoutus ei näytä saavan jatkumoa vapautumisen jälkeen. Päihdehuollon kehittämisessä tulisi hyödyntää niiden päihdeongelmien kanssa kamppailevien vapautuvien vankien mielipiteitä, jotka eivät kiinnity päihdepalveluihin, ja kysyä heiltä, millaisia ovat sellaiset toiminnan muodot, joista he kokisivat hyötyvänsä. Viime vuosina kehitetyt työmenetelmät ovat lähteneet ensi sijassa palvelujen tuottajien näkemyksestä siitä, millaiset palvelut ovat asiakkaille hyväksi ja tuottavat tulosta.

10. Rikosseuraamusjärjestelmän tulisi mahdollistaa nykyistä enemmän avovankiloissa suoritettava vankeusrangaistus. Avovankiloiden määrän lisääminen suhteessa suljettujen vankiloiden määrään edistäisi enemmän vankien yhteiskuntaan integroitumista. Avovankiloissa mahdollistuisi normaali palkkaperustainen työ ja sen seurauksena myös tuomioperusteisten velkojen takaisin maksaminen.

11. Ulosottotoimintaa tulisi kehittää. Ulosoton suojakuukausia tulisi lisätä niin, että säännöllisesti velkoja takaisin maksavilla olisi vuosittain enemmän ulosotosta vapaita kuukausia. Lisäksi ulosotossa tulisi olla mahdollista tehdä asiakkaan kanssa joustavia takaisinmaksusuunnitelmia. Nykyisen hallituksen esitys uudeksi ulosottolaiksi (HE 13/2005) on oikeansuuntainen; esityksen mukaan aikaisempaa enemmän pienituloisilla velallisilla ulosmittauksen määrä on vähemmän kuin yksi kolmannes palkasta. Motivaatio rikosperusteisten korvausten takaisinmaksuun lisääntyisi myös, jos suojakuukausien määrää lisättäi-

siin vuositasolla ja asiakkaan kanssa yhdessä tehtäisiin suunnitelmia, joissa otettaisiin huomioon asiakkaan elämäntilanne. Ulosottotoimessa tulisi kehittää yhteistyömuotoja muiden toimijoiden kanssa koskien vapautuneen vangin elämäntilanteen arviointia.

Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkijana uskon reformistiseen sosiaalipolitiikkaan, jossa yhteiskunnallisilla uudistuksilla voidaan vaikuttaa hyvinvointivaltion kehitykseen ja tulevaisuuteen. Nämä tutkimuksestani esiin nousseet haasteet eivät poissulje sitä lähtökohtaa, että vankuteen joutuu yhteiskunnan kaikkein huono-osaisimpia jäseniä. Tämä huono-osaisuus on nähtävissä jo vankien lapsuudenaikaisissa olosuhteissa. Yhteiskunnassa viime vuosina käyty syrjäytymiskeskustelu voi sinänsä olla jo syrjäyttävää, ja tämä keskustelu luo helposti kuvan ihmisryhmästä, jonka suhteen ei olisi paljonkaan tehtävissä. Syrjäytymiskeskustelun sijaan tulisikin etsiä vaihtoehtoja kansalaisten tasa-arvoisille lähtökohdille yhteiskunnassa ja pohtia sitä, miten yhteiskuntapolitiikassa voitaisiin vaikuttaa vapautuvien vankien asemaan.

Rikollisuuden ongelma yhteiskunnassa ei ratkea rangaistuksia koventamalla tai vankiloita lisäämällä. Vankien sosiaalisen integraation haasteisiin ei ole olemassa yksinkertaisia vastauksia, vaan niissä törmätään kenties ratkaisemattomiin yhteiskunnallisiin ongelmiin suhteessa rikollisuuteen. Pitämällä yhteiskuntapolitiikassa kuitenkin viime kädessä kiinni tasa-arvotavoitteesta voidaan olettaa, että vankiluvutkin kääntyisivät laskuun tai rikollisuus pysyisi hyvinvointiyhteiskunnassa edes siedettävänä ongelmana, jolloin ei syntyisi tarvetta sulkea yhä enenevässä määrin sen jäseniä yhteiskunnan ulkopuolelle.

13 LOPUKSI

Tavoitteenani on ollut kirjoittaa tutkimusraportti sellaiseen muotoon, että siitä on aineksia päätöksentekoon ja että tutkimuksesta on hyötyä kehitettäessä vankien kanssa tehtävää työtä. Vankeinhoidon yhtenä kunnianhimoisena tavoitteena on pyrkiä integroimaan vankeja yhteiskuntaan. Tätä tavoitetta ei voida saavuttaa, jos sen kohteista ei tule oman kuntoutustoimintansa subjekteja. Askel tähän suuntaan, missä kohteesta tulee osallinen, on sellainen tutkimus, jossa vankien ääni tulee myös kuulluksi. Tähän kuulemiseen olen myös tutkijana pyrkinyt. Tutkijana on mahdotonta nimetä niitä hyvinvointipalveluja ja yhteiskuntapolitiikan osa-alueita, jotka eivät jollain tavalla koskettaisi vapautuvien vankien sosiaalista integraatiota. Tämän tutkimusraportin toivoisi kuitenkin palvelevan niitä tarkoituseriä, joissa halutaan edistää vapautuvien vankien yhteiskuntaan integroitumista ja vähentää yhteiskunnassa rikollisuutta.

LÄHTEET

- Aho, T. 1993. Mikä on vankipopulaatio? Teoksessa Laine, M. (toim.) Vangin sosiaalinen asema. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 4/1992. Helsinki: Painatuskeskus Oy, 24-28.
- Aho, T. 2001. Vankiluvun suunnan muutos. HAASTE 3-4/2001. www.om.fi/haaste/12715.htm. 30.5.2005. Tuloste tekijän hallussa.
- Aho, T. 2002. Vankien määrä kasvaa yhä. HAASTE 4/2002. www.om.fi/haaste/16655.htm. 30.5.2005. Tuloste tekijän hallussa.
- Alkula, T., Pöntinen, S. & Ylöstalo, P. 1995. Sosiaalitutkimuksen kvantitatiiviset menetelmät. Juva: WSOY.
- Anttila, I. & Törnudd, P. 1983. Kriminologia ja kriminaalipolitiikka. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, B-sarja, N:o 194. Juva: WSOY.
- Arjen turvaa. Sisäisen turvallisuuden ohjelma. 2004. Sisäinen turvallisuus. Sisäasiainministeriön julkaisuja 22/2004. Helsinki: Sisäasiainministeriö.
- Arponen, M., Hulkko, K., Kuntsi, T., Niiniluoto, R., Telkki, M., Vahala, M. & Venna, Y. 1988. Vankeinhoitolaitos. Analyysi toiminnasta ja kehittämisehdotuksia. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 3/1988. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Autio, S. & Hautamäki, T. 1991. Opiskelijana vankilassa. Perus- ja lukio-opintoja suorittavien vankien opiskelukokemuksia. Helsinki: Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 4/1991.
- Barber, J. 1991. Beyond Casework. Practical social work series. BASW. Hong Kong: Mac-Millan education ltd.
- Beck, U. 1992. Risk Society. Towards a New Modernity. London & Newbury Park & New Delhi: Sage.
- Berglind, H. 1974. Segregationsprosesser i dagens samhälle. Teoksessa Daun, Å., Bärjeson, B. & Åhls, S. (toim.) Samhällsförändringar och brottslighet. Stockholm, 47-58.
- Bryman, A. 1995. Quantity and quality in social research. London: Unwin Hyman.
- Clemmer, D. 1958. The Prison Community. New York: Rinehart & Company, Inc.
- Colaizzi, P. 1978. Psychological research as the phenomenologist views it. Teoksessa Valle, R. & King, M. (toim.) Existential phenomenological alternatives for psychology. New York: Oxford University Press, 48-71.
- Davies, K. & Esseveld, J. 1989. Kvalitativ kvinnoforskning. Stockholm: Arbetslivscentrum.
- Erola, J. 2000. Maksuhäiriöisyys laman jälkeisessä Suomessa. Sosiologista keskustelua B:26. Turku: Turun yliopisto. Sosiologian laitos.

- Eskola, J. & Suoranta, J. 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Lapin yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja C 13. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Galtung, J. 1959. Fengelssamfunnet. Et försök på analyse. Oslo: Universitetsforlaget.
- Giddens, A. 1984. Yhteiskuntateorian keskeisiä ongelmia. Toiminnan, rakenteen ja ristiriidan käsitteet yhteiskunta-analyysissä. Helsinki: Otava.
- Giddens, A. 1998. Beyond Left and Right. Cambridge: Polity Press.
- Gough, I., Bradshaw, J., Ditch, J., Eardley, T. & Whiteford, P. 1997. Social Assistance in OECD Countries. Journal of European Social Policy 7 (1), 17-43.
- Granfelt, R. 1993. Psykososiaalinen orientaatio sosiaalityössä. Teoksessa Granfelt, R., Jokiranta, H., Karvinen, S., Matthies, A-L. & Pohjola, A. (toim.) Monisärmäinen sosiaalityö. Helsinki: Sosiaaliturvan Keskusliitto. 177-227.
- Granfelt, R. 1998. Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Granfelt, R. 2001. Kertomuksia kodittomuudesta ja marginaalista. Teoksessa Karvinen, S., Pösö, T. & Satka, M. Sosiaalityön tutkimus. Sophi 28. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Granfelt, R. 2003a. Vankilasta kotiin vai kadulle. Vangit kertovat asunnottomuudesta. Suomen ympäristöministeriö 613. Helsinki: Edita Prima Oy.
- Granfelt, R. 2003b. Päihteettömien päivien talo. Tutkimus Kivitaskuyhteisöstä asukkaiden tulkitsemana. Espoo: Espoon Diakoniasäätiö.
- Grönfors, M. 1982. Kvalitatiiviset kenttätutkimusmenetelmät. Juva: WSOY.
- HE 263/2004 <http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2004/20040263>. 1.11.2005. Tuloste tekijän hallussa.
- HE 13/2005 Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi ulosottolain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi. http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2005/?_offset=180. 1.11.2005. Tuloste tekijän hallussa.
- Heikkilä, M. 1990. Köyhyys ja huono-osaisuus hyvinvointivaltiossa. Tutkimus köyhyydestä ja hyvinvoinnin puutteiden kasautumisesta Suomessa. Helsinki: Sosiaalihuollon julkaisuja 8/1990.
- Helne, T. 2002. Syrjäytymisen yhteiskunta. Stakes, Tutkimuksia 123. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Helne, T., Hänninen, S. & Karjalainen, J. 2004. Sisään, mutta mihin ja miten? – Kysymyksiä yhteisyydestä. Teoksessa Helne, T., Hänninen, S. & Karjalainen, J. Seis yhteiskunta – tahdon sisään! SoPhi 80. Jyväskylä: Kopijyvä Oy, 7-11.
- Helne, T. & Karisto, A. 1993. Syrjäytymisen ongelma. Teoksessa Riihinen, O. (toim.) Sosiaalipolitiikka 2017. Näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen. Sitran julkaisusarja n:o 123. Juva: WSOY, 517-523.

- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 1997. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Hypen, K. 2002. Riski- ja tarvearviointi sijoittajalaitoksissa. Moniste. Rise. 14.11.2002.
- Hypen, K. 2004. Vankilasta vuosina 1993 - 2001 vapautuneet ja vankilaan uudestaan palanneet. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1/2004. Vammala: Vammalan kirjapaino Oy.
- Hyväri, S. 2001. Vallattomuudesta vastuuseen – kokemuksen politiikan sankaritarinoita. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 3/2001. Helsinki: Tietosanoma Oy.
- Hämäläinen, J. 1987. Laadullinen sosiaalitutkimus käytännössä. Johdatus laadullisen tutkimuksen ”käsityötaitoon”. Yhteiskuntatieteet. Tilastot ja selvitykset 2/1987. Kuopio: Kuopion yliopiston julkaisuja.
- Hänninen, S. 1997. Laki, normi ja valta. Foucault ja ”vaarallisen yksilön” ongelma. Teoksessa Hänninen, S. & Karjalainen, J. (toim.) Biovallan kysymyksiä. Kirjoituksia köyhyyden ja sosiaalisten uhkien hallinnoimisesta. Helsinki: Gaudeamus, 150-167.
- Iivari, J. 1982. Köyhät ja kurinpalautus. Raportti vankilan tehtävästä. Keuruu: Otava.
- Iivari, J. 2000. Ylivelkaisuus ja köyhyys – erottamattomat kaksoset? Teoksessa Heikkilä, M. & Karjalainen, J. (toim.) Köyhyys ja hyvinvointivaltion murros. Tampere: Gaudeamus, 118-134.
- Iivari, J. 2004. Sosiaalisten luottojen takaisinmaksu. Sosiaalisten luottojen vaikuttavuus- ja kokonaisarvioinnin seurantatutkimus. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2004:14. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Iivari, J. & Karjalainen, J. 1999. Diakonian köyhät. Epävirallinen apu perusturvan paikkaajana. Helsinki: Stakes. Raportteja 235.
- Iivari, J. & Mälkiä, S. 1999. Mitäs luulet motivaatiosta tehdä töitä? Haastattelututkimus velkajärjestelystä karsiutuneista ja hylätyistä. Saarijärvi: Stakes. Raportteja 233.
- Iivari, J., Piirainen, K. & Siltaniemi, A. 2002. Sosiaalinen luototus – vaikuttavuus- ja kokonaisarviointi. Sosiaalisen luototuksen evaluaatiotutkimuksen raportti II. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2002:1. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Iivari, J. & Rastas, M. 1996. Takuun varassa. Takuu-Säätiö ylivelkaantuneiden auttajana. Saarijärvi: Stakes. Raportteja 188.
- Joukamaa, M. 1991. Suomalaisten vankien terveys. Kansanterveystieteen julkaisuja M107/91. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Juhila, K. 2002. Sosiaalityö marginaalissa. Teoksessa Juhila, K., Forsberg, H. & Roivainen, I. (toim.) Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä: Paino Kopijyvä Oy, 11-19.
- Järvelä, S., Kääriäinen, J. & Valokivi, H. 2002. Lainrikkajien projektit 1996-2002. Projektiselvitys Yhteistyössä rikoksettomään elämään -hankkeelle. Helsinki: Rikosseuraamusviraston julkaisuja 2/2002.

- Järvi, P. 1989. Koulunpenkiltä pakkotyöhön. Helsinki: Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 3 /1989.
- Järvinen, S. 1998. Pilveä, puntteja ja päiväunia. Helsinki: Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 6/1988.
- Jääskeläinen, P. 2005. Eduskunnan apulaisoikeusasiamies. Lehdistötiedote 12.5.2005. <http://www.oikeusasiamies.fi/Resource.phx/pubman/templates/2.htx?id=147>. 30.5.2005. Tuloste tekijän hallussa.
- Kaakinen, J., Törmä, S., Huotari, K. & Inkeroinen, T. 2003. RAY:n rahoittaman huumeiden vastaisen työn ja matalan kynnyksen palvelujen merkitys. RAY:n avustustoiminnan raportteja 10. Helsinki: Pekan Offset Oy.
- Kangas, O. & Ritakallio, V-M. 1997. Different methods – different results? Approaches to multidimensional poverty. Teoksessa Andress, H-J. (toim.) Empirical poverty research in a comparative perspective. Suffolk: Ashgate, 167-203.
- Kangas, O. & Ritakallio, V-M. 2003. Köyhyiden monet kasvot: suomalainen köyhyys 1990-luvulla. Teoksessa Kangas, Olli (toim.) Nousun huuma ja laman jäljet. Helsinki: Kansaneläkelaitos.
- Kanniainen, A. 1999. SPSS for Windows. Menetelmiä. ATK-keskus. Oulu: Oulun yliopisto.
- Kansallinen sosiaalialan kehittämisprojekti. 2003. Selvityshenkilöiden loppuraportti. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen työryhmämuistioita 2003:11. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus.
- Karisto, A. 1996. Pirstoutuvan elämän politiikka. Janus 4, 242-259.
- Karvinen-Niinikoski, S. 2005. Sosiaalityön opetus, tutkimus ja kehittyvä asiantuntijuus. Teoksessa Satka, M., Karvinen-Niinikoski, S., Nylund, M. & Hoikkala, S. Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia.
- Karvonen, M. & Mohell, U. 1990. Vankien koulutus- ja työtausta. Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston julkaisuja 3/1990. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Kauppila, T. 1999. Vankeudesta vapauteen. Suomalaisten miesvankien turvattomuus ja elämäntilanteiden hallinta. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 2/1999. Helsinki: Tietosanoma Oy.
- Kautto, M. & Moisio, P. 2002. Suomalainen köyhyys vertailevasta näkökulmasta. Teoksessa Heikkilä, M. & Kautto, M. Suomalaisten hyvinvointi 2002. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Kinnunen, P. 1999. Sosiaalinen tuki ja kolmas sektori. Teoksessa Hokkanen, L., Kinnunen, P. & Siisiäinen, M. (toim.) Haastava kolmas sektori. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.
- Kivivuori, J. 1992. Varas varkaana. Tutkimus varkaan itseymmärryksen kulttuurisista ehdoista. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 114.

- Knupfer, G. 1954. Portrait of the underdog. Bendix-Lipset (toim.) Class, Status and Power. London 1954, 255-263.
- Kortteinen, M. & Tuomikoski, H. 1998. Työtön. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien selviytymisestä. Helsinki: Tammi.
- Kotitalouksien varallisuus 1998. Tulot ja kulutus 2000/26. Tekijä: Säylä, M. Helsinki: Tilastokeskus.
- Kriminaalihuoltolaitoksen & Vankeinhoitolaitoksen vuosikertomus 2003. Rikosseuraamusvirasto. [www.rikosseuraamusvirasto](http://www.rikosseuraamusvirasto.fi).
- Kriminaalihuoltolaitoksen & Vankeinhoitolaitoksen vuosikertomus 2004. Rikosseuraamusvirasto. [www.rikosseuraamusvirasto](http://www.rikosseuraamusvirasto.fi).
- KRIS ry. <http://www.kolumbus.fi/kris.kid/>. 1.11.2005. Tuloste tekijän hallussa.
- Kuivajärvi, K. 1992. Sakoista vankilaan. Tutkimus sakkovangeista ja muuntorangaistusjärjestelmästä. Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston julkaisuja 1/1992. Helsinki: Oikeusministeriö.
- Kuivajärvi, K. 2003. Sakon muuntorangaistus sakkovankien vankilauran ja uusimisen näkökulmasta. Oikeus-lehti 2/2003.
- Kuntouttava vankityö 2004. Toimintakertomus. Stenberg, C-O. & Karsikas, V. Rikosseuraamusviraston monisteita 2/2005. Helsinki: Rikosseuraamusvirasto.
- Kuure, T. & Haapasalo, J. 2001. Vankilarangaistuksen uusiminen – uusimisriski ja -nopeus. Raportteja 2001/1. Tampere: Siltavalmennus.
- Kyngäs, M. 2000. Vankeus miehen elämäkulussa. Tutkimus nuorena rikosentekijänä vankilaan tuomittujen miesten lapsuudesta, vankeusajasta ja vankeuden jälkeisestä elämästä. Rovaniemi: Acta Universitatis Lapponiensis 36. Yhteiskuntatieteiden tiedekunta.
- Kääriäinen, J. 1994. Seikkailijasta pummiksi. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 1/1994. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Köyhyyden ja sosiaalisen syrjäytymisen vastainen kansallinen toimintasuunnitelma 2003-2005. 2003. Työryhmämuistioita 2003:23. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- L 57/1993. Laki yksityishenkilön velkajärjestelystä. www.finlex.fi. Ajantasainen lainsäädäntö.
- L 128/1995. Laki rangaistuksen täytäntöönpanosta. www.finlex.fi. Ajantasainen lainsäädäntö.
- L 63/1997. Laki yksityishenkilön velkajärjestelystä annetun lain muuttamisesta. www.finlex.fi. Ajantasainen lainsäädäntö.
- L 1412/1997. Laki toimeentulotuesta. www.finlex.fi. Ajantasainen lainsäädäntö.
- L 713/2000. Laki talous- ja velkaneuvonnasta. www.finlex.fi. Ajantasainen lainsäädäntö.

- L 812/2000. Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista. www.finlex.fi. Ajantasainen lainsäädäntö.
- L 1133/2002. Laki sosiaalisesta luototuksesta. www.finlex.fi. Ajantasainen lainsäädäntö.
- L 1273/2002. Laki yksityishenkilön velkajärjestelystä annetun lain muuttamisesta. www.finlex.fi. Ajantasainen lainsäädäntö.
- Laine, M. 1991. Johdatus kriminologiaan ja poikkeavuuden sosiologiaan. Juva: Tietosanoma.
- Laine, M. (toim.) 1992. Vangin sosiaalinen asema. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 4/1992. Helsinki: Painatuskeskus Oy.
- Laine, M. 1994. Voidaanko vankeja ja rikollisia kuntouttaa? Katsaus historiaan ja tieteelliseen keskusteluun. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 2/1994. Helsinki: Painatuskeskus Oy.
- Laine, M. 2002a. Kuntoutus vankilan tehtävänä. Teoksessa Salminen, M. & Toivonen, K. (toim.) Vankeinhoidon perusteet. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 4/2002. Vankeinhoidon koulutuskeskus: Tietosanoma Oy, 123-134.
- Laine, M. 2002b. Vankiyhteisö sosiaalisena ilmiönä. Teoksessa Salminen, M. & Toivonen, K. (toim.) Vankeinhoidon perusteet. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 4/2002. Vankeinhoidon koulutuskeskus: Tietosanoma Oy, 137-144.
- Laitinen, H. 1995. Ylivelkaantuneen elämäkuvio. Tutkimus ylivelkaantumisesta ja sen aiheuttamasta turvattomuudesta Kuopiossa. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 31. Kuopio: Kuopion yliopisto.
- Laitinen, A. & Aromaa, K. 1993. Näkökulmia rikollisuuteen. Tampere: Hanki ja jää.
- Lappi-Seppälä, T. 2003. Vankiluvut vielä kerran. HAASTE 4/2003. www.om.fi/haaste/23331.htm. 30.5.2005. Tuloste tekijän hallussa.
- Lepola, Muhli & Kanniainen. 2003. SPSS 11.5 for Windows. Perusteet. ATK-keskus. Oulu: Oulun yliopisto.
- Linderborg, H. 2001. Brott och straff. En undersökning av samhällstjänsten som straff. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Marski, J. & Mäensivu, V. 1998. Hyvinvoinnin muutossuuntia 1998. Helsinki: KELA. Sosiaali- ja terveysturvan katsauksia 30.
- Mellais, M. 1991. Vapautuvien vankien ylivelkaantuminen. Kartoitus vankien velkaantumisesta ja selvittämismahdollisuuksista. Sosiaali- ja terveysministeriön kehittämissosaston selvityksiä. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Mellin, I. 1996. Johdatus tilastotieteeseen. 1. kirja. Tilastotieteen johdantokurssi. Tilastotieteen laitos. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. 1994. Qualitative data analysis (2. painos). California: Sage.

- Muiluvuori, M-L. 2004. Rikosseuraamusviraston monisteita 6/2004. Vangit vankiloittain ja vankeinhoitoalueittain 1.5.2004.
- Murto, L. 2002. Päihdehuollon suomalainen malli kansainvälistyvässä ympäristössä. Teoksessa Kaukonen, O. & Hakkarainen, P. (toim.) Huumeenkäyttäjä hyvinvointivaltiossa. Helsinki: Gaudeamus, 167-190.
- Mutttilainen, V. 1996. Velkajärjestelyt neuvotteluratkaisuin. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Julkaisuja 136.
- Mutttilainen, V. 2002. Luottoyhteiskunta. Kotitalouksien velkaongelmat ja niiden hallinnan muodonmuutos luottojen säännöstelystä velkojen järjestelyyn 1980- ja 1990-luvun Suomessa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 189. Helsinki: Hakapaino Oy.
- Mutttilainen, V. & Tala, J. 1998. Kuka vapautuu veloistaan. Velkajärjestelyn maksuohjelmat ja vuoden 1997 lakiohjelman muutos. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, julkaisuja 155.
- Mutttilainen, V. & Valkama, E. 2003. Velkajärjestelyn jälkeen. Lama-ajan velallisten selviytyminen maksuohjelmista ja paluu luottomarkkinoille 2000-luvun alussa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 198. Helsinki: Hakapaino Oy.
- Mäki, J. 2002. Päihdestrategiat. Teoksessa Salminen, M. & Toivonen, K. (toim.) Vankeinhoidon perusteet. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 4/2002. Tietosanoma Oy, 239-249.
- Niemelä, J. 1999. Usko, hoito ja toipuminen. Tutkimus kääntymyksestä ja kristillisestä päihdehoidosta. Helsinki: Stakes. Tutkimuksia.
- Niemelä, P. ym. 1994. Ennakkotuloksia turvattomuudesta ja sen hallintakeinoista. Turvattomuus, sen syyt ja hallintakeinot Vaasan läänissä vuonna 1992. Kuopio: Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 14.
- Näkki, P. 1981. Köyhyys Suomessa. Tutkimus köyhyyden kasautumisilmiöstä. Julkaisematon Sosiaalipolitiikan pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos.
- Pajuoja, J. 1993. Marginalisoituminen ja rikos. Teoksessa Laine, M. (toim.) Vangin sosiaalinen asema. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 4/1992. Helsinki: Painatuskeskus Oy, 9-18.
- Paloranta, K. Talous- ja velkaneuvonta. Raportti 2004. Kuluttajaviraston julkaisusarja 1/2005. <http://www.kuluttajavirasto.fi>.
- Payne, M. 1997. Modern social work theory. Ebbw Vale: Macmillan press ltd.
- Penttilä, I., Kangas, O., Nordberg, L. & Ritakallio, V-M. 2003. Suomalainen köyhyys 1990-luvun lopulla – väliaikaista vai pysyvää? Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2003:7. Helsinki: Edita Prima Oy.
- Peräkylä, A. 1986. Vartijan näkökulma. Tutkimus vanginvartijoiden työhön liittyvästä tulkin-takehyksestä. Helsinki: Vankeinhoidon koulutuskeskus julkaisut 1/86.

- Rikosseuraamusviraston monisteita 1/2003. Vankien terveydenhuollon kehittäminen. Työryhmän raportti 31.12.2002.
- Rikosseuraamusviraston monisteita 6/2004. Vangit vankiloittain ja vankeinhoitoalueittain 1.5.2004. <http://www.rikosseuraamus.fi/25864.htm>. 15.10.2004. Tuloste tekijän hallussa.
- Riski- ja tarvearvion työstämisohteet. 2004. Rikosseuraamusviraston moniste 1.5.2004.
- Ritakallio, V-M. 1994. Köyhyys Suomessa 1981-1990. Tutkimus tulonsiirtojen vaikutuksista. Tutkimuksia 39. Helsinki: Stakes.
- Ritakallio, V-M. 2001. Multidimensional poverty in the aftermath of the recession: Finland in 1995 and 2000. Teoksessa Kalela, J., Kiander, J., Kivikuru, U., Loikkanen, H.A. & Simpurra, J. (toim.) Down from heavens, up from the ashes. The Finnish economic crisis of the 1990's in the light of economic and social research. Saarijärvi: VATT. Publications 27:6, 411-432.
- Roos, J.P. 1996. Mitä on elämänpolitiikka? *Janus* 4 (3), 210-223.
- Rönkä, A. 1999. The accumulation of problems of social functioning. *Jyväskylä studies in Education, Psychology and Social research* 148. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Saari, J. (toim.) 2005. Köyhyyspolitiikka. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry. Vantaa: Dark Oy.
- Sailas, E., Feodoroff, B., Virkkunen, M. & Wahlbeck, K. 2005. *British Medical Journal* 2005. 04.03. www.BMJ.com.doi:10.1136/bmj.38415.633762.F7. Published 13 April 2005. 15.04.2005. Tuloste tekijän hallussa.
- Sakon muuntorangaistuksen järjestäminen. 2003. Selvitysmiesten ehdotus. Lausuntoja ja selvityksiä 2003:11. Helsinki: Oikeusministeriö.
- Salin, S. 1996. Elinkautisvangit. Elämäähän se on muurien tälläkin puolella. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu VI. Helsinki: Edita.
- Salminen, M. & Toivonen, K. (toim.) 2002. Vankeinhoidon perusteet. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 4/2002. Tietosanoma Oy.
- Siitonen, J. 1999. Voimaantumisteorian perusteiden hahmottelua. *Acta Universitatis Oulensis, Scientiae Resum Socialium* E 37. Oulun yliopisto. Oulu.
- Sipilä, J. 1974. Sosiaalipolitiikka. (3. painos). (1. painos 1970). Helsinki: Tammi.
- Smolej, M. 2005. Rikosseuraamusten tutkimus Suomessa. Katsaus tutkimuksen painopistealueisiin ja resursseihin. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 66. Rikosseuraamusalan neuvottelukunnan julkaisu 1. Helsinki: Hakapaino Oy.
- Sosiaalialan kehittämishanke pähkinänkuoressa. 2004. Esitteitä 2004:8. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturva-ministeriö.

- Sosiaalibarometri 2004. Hyvinvointipalvelujen tuottajien ajankohtainen tilanne ja näkemys kansalaisten hyvinvoinnista. Tekijät: Londen, P., Perälähti, A., Selkälä, A., Siltaniemi, A. & Särkelä, R. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.
- Sosiaalibarometri 2005. Hyvinvointipalvelujen tuottajien ajankohtainen tilanne ja näkemys kansalaisten hyvinvoinnista. Tekijät: Eronen, A., Londen, P., Perälähti, A., Siltaniemi, A. & Särkelä, R. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.
- Sosiaalinen luototus. 2002. Sosiaalisen luototuksen kuntakokeilun johtoryhmän muistio. Työryhmämuistioita 2001:32. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Sosiaalinen luototus. 2003 – Opas luototuksen käynnistäjälle. Sosiaali- ja terveysministeriön oppaita 2003:6. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 1999:27. Sosiaalityön selvityshankkeen seurantatyöryhmän muistio. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Stringer, A. 2000. The Prison and Debt Project. Women inside in Debt. <http://www.aic.gov.au/conferences/womencorrections/stringer.pdf>. 15.9.2005. Tuloste tekijän hallussa.
- Sunila, M. & Järvelä, K. 1994. Talous- ja velkaneuvontaa ylivelkaantuneille. Raportti kokonaisvaltaisen asiakastyön kokeilusta ja kehittämisestä. Espoo: Espoon talous- ja velkaneuvontaprojekti. Espoon Diakoniasäätiö.
- Suomela, M. 2002. Kognitiivis-behavioraaliset toimintaohjelmat. Teoksessa Salminen, M. & Toivonen, K. (toim.) Vankeinhoidon perusteet. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 4/2002. Vankeinhoidon koulutuskeskus: Tietosanoma Oy, 221-238.
- Suoninen, L. 1997. Miten päästä veloista, kun on rikoshistoria ja päihdetausta? Sosiaaliturva 19/1997.
- Sykes, G. 1958. The Society of Captives. A Study of a Maximum Security Prison. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Takuu-Säätiö. <http://www.takuu-saatio.fi/index.php?mid=65>, <http://www.takuu-saatio.fi/index.php?mid=61>. ja <http://www.takuu-saatio.fi/index.php?mid=133> 1.12.2005. Tulosteet tekijän hallussa.
- Tilastokeskus väestötilastot vuodelta 2003a. www.tilastokeskus.fi/tup/suoluk/taskus_vaesto.html#vaestorakenne. 15.10.2004. Tuloste tekijän hallussa.
- Tilastokeskus väestötilastot vuodelta 2003b. <http://www.tilastokeskus.fi/til/vkour/index.html>. 15.10.2004. Tuloste tekijän hallussa.
- Tilastokeskus 2004. Työmarkkinat 2004. <http://www.stat.fi/til/tyti/index.html>. 15.10.2004. Tuloste tekijän hallussa.
- Tourunen, J. 2002. Vankiloiden sosiaalinen rakenne ja konfliktitilanteet. Teoksessa Salminen, M. & Toivonen, K. (toim.) Vankeinhoidon perusteet. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 4/2002. Tietosanoma Oy, 26-33.

- Tuomi, J. & Sarajärvi, S. 2002. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Työministeriö 2004. Työllisyyskatsaukset 2004. Työttömät työnhakijat. <http://www.mol.fi/katsaukset/tils200410.htm>.
http://www.mol.fi/mol/fi/06_tyoministerio/07_tilastot/02_aikasarjat/02_tyottomat_tyonhakijat/index.jsp. 15.10.2005 Tuloste tekijän hallussa.
- Törmä, S., Huotari, K. & Inkeroinen, T. 2003. Kurvi 24h. Helsingin Diakonissalaitoksen Kurvin huumeepoliklinikan ulkoinen arviointi. Sosiaalikehitys Oy:n julkaisuja 1/2003.
- Ulvinen, V-M. 1996. Vankilaelämän kasvatukselliset alueet vankeinhoidon tavoitteiden kehityksessä – estettyjä kuvia? Acta Universitatis Ouluensis E Scientiae Rerum Socialium 22 Oulu: Oulun Yliopistopaino.
- Uusitalo, P. 1968. Vankila ja työsiirtola rangaistuksena. Westermarck-seuran julkaisuja 1. Helsinki: Tammi.
- Valkama, E. 2004. Velkaneuvonta 2000-luvun alussa. Talous- ja velkaneuvontalain vaikutukset asiakaskyselyyn ja tilastojen valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuksen julkaisuja 208. Helsinki: Hakapaino Oy.
- Vankien terveydenhuollon kehittäminen. 2002. Työryhmän raportti 31.12.2002. Rikosseuraamusviraston monisteita 1/2003.
- Velkahallintaohjelma, Osa I. Velkahallintatyöryhmän ehdotukset. 2004. Oikeusministeriön työryhmämietintöjä 2004:7. Helsinki: Oikeusministeriö.
- Velkahallintaohjelma, Osa II. Nykytila ja sen arviointi. 2004. Lausuntoja ja selvityksiä 2004:17. Helsinki: Oikeusministeriö.
- Velkahallintaohjelma, Osa III. Liitteet. 2004. Lausuntoja ja selvityksiä 2004:17. Helsinki: Oikeusministeriö.
- Virén, M. & Wiberg, M. 1998. Kallis rikollisuus: järkevät vastatoimet rikollisuudelle. Helsinki: Oy Edita Ab.
- von Wright, G. H. 1976. "Determinismi ja ihmistutkimus". Teoksessa Tuomela, R. & Patoluoto, I. (toim.) Yhteiskuntatieteiden filosofiset perusteet, osa II. Helsinki: Gaudeamus.
- Young, J. 1999. The Exclusive Society. Social Exclusion, Crime and Difference in Late Modernity. London & Thousand Oaks & New Delhi: Sage.
- Yhteistyössä rikoksettomaan elämään -hanke. 2004. Väliraportti. Rikosseuraamusviraston monisteita 8/2004. Helsinki: Rikosseuraamusvirasto.
<http://www.rikosseuraamus.fi/uploads/7vbt4036l.pdf>. 22.8.2005. Tuloste tekijän hallussa.
- YRE – Yhteistyössä rikoksettomaan elämään -hanke. Lainrikkajien rikoksetonta elämää tukeva yhteistyöhanke. <http://www.rikosseuraamus.fi/17560.htm>. 22.8.2005. Tuloste tekijän hallussa.

Zamble, E. & Porporino, F.J. 1990. Coping, Imprisonment and Rehabilitation. Some Data and Their Implications. *Criminal Justice and Behavior*. Vol. 17, n:o 1 (March), 53-70.

LIITTEET 1-6

Liite 1. Kirje vastaajalle

Hyvä vastaaja,

Vapauduttuaan vankilasta monet kohtaavat vaikeuksia yrittäessään saada elämäntilannettaan tasapainoon. Yhtenä syynä vaikeuksiin saattaa olla velkaantuminen. Tällä hetkellä ei ole olemassa sellaista yksityiskohtaista tietoa vapausrangaistukseen tuomittujen henkilöiden velkaantumisesta, jonka avulla olisi mahdollista kehittää siviilielämään siirtymistä helpottavia toimenpiteitä. Velkaongelman luonteella on merkitystä siihen, minkälaisia tukitoimia on taroituksenmukaista kehittää.

Edellä mainittujen syiden vuoksi on käynnistetty tutkimushanke, jonka tarkoitus on tuottaa tietoa vankien velkaantumisesta ja elämäntilanteesta laajemminkin. Tutkimuksen toteuttaa Diakonia-ammattikorkeakoulu sosiaali- ja terveysministeriön rahoittamana. Kysely osoitetaan kaikille 1.7. – 21.12.2004 vapautuville vangeille.

Toivomme, että

1. vastaat kyselylomakkeeseen huolellisesti
2. suljet sen oheiseen kirjekuoreen
3. palautat yhdyshenkilölle (jolloin saat velkaneuvontavihkosen)

Antamasi tiedot ovat ehdottoman luottamuksellisia. Kyselyt jakaa erikseen nimetty henkilökunnan edustaja. Hän myös kerää lomakkeet takaisin ja toimittaa ne avaamattomina suoraan Diakonia-ammattikorkeakouluun. Sekä vankilan yhteyshenkilö että tutkimuksen suorittaja ovat vaitiolovelvollisia. Kyselylomakkeeseen ei tarvitse merkitä henkilötietoja, ellet halua osallistua myöhemmin suoritettavaan haastattelututkimukseen. Henkilöllisyytesi jää tässäkin tapauksessa vain tutkijan tietoon. Tutkimusraportissa ei tule olemaan tietoja, joista voitaisiin tunnistaa yksittäisiä henkilöitä.

Selvityksen tuloksia käytetään hyväksi mm. suunniteltaessa vankilasta vapautuvien velkajärjestelyjä. Tutkimuksen tavoitteena on myös edistää sijoittumista yhteiskuntaan, työhön osallistumista ja oman toimeentulon järjestymistä. Juuri Sinulla on asian kannalta tärkeää tietoa. *Palkkiona kyselyyn vastaamisesta yhteyshenkilö antaa Sinulle Takuu-Säätiön tuottaman velkaneuvontavihkosen, kun palautat lomakkeen hänelle.*

Vastauksestasi kiittäen,

Sakari Kainulainen
Tutkimuspäällikkö

Anne Määttä
Tutkimusassistentti

Pirjo Näkki
Tutkija

Liite 2. Kyselylomake

PERUSTIEDOT

1. Ikäsi _____ vuotta

2. Sukupuoli

- 1 mies
- 2 nainen

3. Missä läänissä nykyinen kotipaikkasi sijaitsee?

- 1 Etelä-Suomen läänissä
- 2 Länsi-Suomen läänissä
- 3 Itä-Suomen läänissä
- 4 Oulun läänissä
- 5 Lapin läänissä
- 6 Ahvenanmaan läänissä

4. Kuinka monta vuotta olet asunut kotipaikkakunnallasi? _____ vuotta

5. Mikä on siviilisäätysi?

- 1 naimaton
- 2 avo-/avioliitossa
- 3 asumuserossa/eronnut
- 4 leski

6. Kuinka monta avio- tai avoliittoa sinulla on ollut yhteensä? _____

7. Kuinka monta lasta sinulla on? _____ lasta

8. Minkä ikäisiä lapsesi ovat? _____

9. Kuinka monta sisarusta (siskot, veljet, sisko- ja velipuolet) sinulla on? _____

ASUMINEN

10. Kenen kanssa asuit siviilissä (ennen tätä vankilarangaistusta)?

- 1 yksin
- 2 vanhempien tai toisen vanhemman kanssa
- 3 lapsen tai lasten kanssa
- 4 avo- tai aviopuolison kanssa
- 5 avo- tai aviopuolison ja lapsen tai lasten kanssa
- 6 kaverin tai kavereitten kanssa
- 7 muu, mitä tarkoittaa _____
- 8 olin asunnoton

11. Missä asuntosi sijaitsee?

- 1 suuressa kaupungissa
- 2 pienessä kaupungissa
- 3 maaseudulla
- 4 ei ole asuntoa

12. Miten asuit ennen vankilarangaistusta?

- 1 omistusasunnossa
- 2 vuokra-asunnossa
- 3 asuntolassa
- 4 kaverin tai kavereitten luona
- 5 olin asunnoton

13. Miten tulet asumaan vapautumisesi jälkeen?

- 1 omistusasunnossa
- 2 vuokra-asunnossa
- 3 asuntolassa
- 4 kaverin tai kavereitten luona
- 5 minulla ei ole tällä hetkellä tietoa asunnosta vapautumisen jälkeen

14. Merkitse kuinka monta vuotta olet asunut seuraavissa paikoissa ennen 21 ikävuotta.

(Jos et ole täyttänyt 21 vuotta, merkitse nykyiseen ikääsi saakka)

1 omien vanhempien luona tai
toisen vanhemman luona	_____	vuotta
2 itsenäisesti omassa taloudessa	_____	vuotta
3 kasvattivanhempien luona	_____	vuotta
4 sijaisperheessä	_____	vuotta
5 perhekodissa	_____	vuotta
6 lastenkodissa	_____	vuotta
7 koulukodissa	_____	vuotta
8 muualla, missä? _____	_____	vuotta
Yhteensä	_____	vuotta

KOULUTUS JA TOIMEENTULO**15. Mikä on peruskoulutuksesi?**

- 1 ei loppuun suoritettua peruskoulutusta (ei kansakoulua eikä peruskoulua)
- 2 kansakoulu, kansalaiskoulu
- 3 keskikoulu tai peruskoulu
- 4 lukio tai ylioppilastutkinto

16. Miten koulunkäyntisi sujui?

- 1 hyvin
 - 2 kohtalaisesti
 - 3 huonosti, vaikeuksien syinä olivat (valitse yksi vaihtoehto)
 - 1 opettajat
 - 2 koulukaverit
 - 3 lukeminen, kirjoittaminen tai muu oppimisvaikeus
 - 4 kotiolot
 - 5 keskittymisvaikeuteni
 - 6 jokin muu, mikä? _____
-

17. Mikä on ammatillinen koulutuksesi?

- 1 minulla ei ole ammatillista koulutusta
- 2 ammattikurssi tai työpaikalla saatu ammattikoulutus, mikä? _____
- 3 koulutasoinen tutkinto, mikä? _____
- 4 opistotasoinen tutkinto, mikä? _____
- 5 korkeakoulu- tai yliopistotasoinen tutkinto, mikä? _____
- 6 muu, mikä? _____

18. a) Onko sinulla tiedossa opiskelupaikkaa vapauduttuasi?

- 1 ei
- 2 olen hakenut, mutta en vielä saanut tuloksia
- 3 kyllä

b) Missä sinulla on opiskelupaikka tai mihin olet hakenut? (Mainitse oppilaitos ja tutkinto)

19. Mikä on nykyinen tai viimeisin ammattisi? _____**20. Mihin alla mainittuun ryhmään kuulut (kuuluit) siviilissä?**

- 1 koululainen tai opiskelija
 - 2 työntekijä (esim. siivooja, vahtimestari)
 - 3 alempi toimihenkilö (esim. toimistovirkailija)
 - 4 ylempi toimihenkilö (esim. opettaja, lääkäri)
 - 5 yrittäjä tai ammatinharjoittaja
 - 6 koti-isä tai kotiäiti
 - 7 eläkeläinen
 - 8 muu, mikä? _____
-

21. Milloin päättyi viimeisin työsi ennen nykyistä vankilarangaistusta?

- 1 alle vuosi sitten
- 2 yli vuosi sitten, koska? (mainitse vuosiluku) _____
- 3 en ole koskaan ollut työssä siviilissä

22. Teitkö edellisessä kysymyksessä tarkoittamaasi työtä...

- 1 verokirjalla
- 2 ilman verokirjaa

23. Säilyikö työsuhteesi vankeusrangaistuksesta huolimatta?

- 1 ei
- 2 kyllä

24. Onko sinulla työpaikkaa vapauduttuasi?

- 1 ei ole
- 2 on
- 3 en tiedä
- 4 mahdollisesti, millaista työtä? _____

25. Tuletko tekemään työtä...

- 1 verokirjalla
- 2 ilman verokirjaa

Jos tulet työskentelemään ilman verokirjaa, niin miksi? _____

TOIMEENTULO**26. Mistä sait rahaa viimeisen vuoden aikana ennen nykyistä vankilarangaistusta?**

(Rengasta kaikki vaihtoehdot, joilla oli olennaista merkitystä)

- 1 palkkatulot vapaudessa
- 2 yrittäjätulot vapaudessa
- 3 eläketulot
- 4 sairauspäiväraha/äitiyspäiväraha
- 5 työttömyyskorvaus tai -avustus
- 6 toimeentulotuki
- 7 lapsilisä
- 8 opintotuki ja -laina
- 9 lasten kotihoidon tuki
- 10 rikokset
- 11 vankilan maksamat palkat, työ- ja toimintarahat
- 12 omaisilta saatu tuki
- 13 säästöt
- 14 lainat ja vipit
- 15 pelivoitot
- 16 muusta, mistä? _____

27. Mitkä arvioit olevan toimeentulosi pääasiallisia lähteitä vapautumista seuraavan vuoden aikana? (Rengasta kaikki vaihtoehdot, joilla on olennaista merkitystä)

- 1 palkka
- 2 eläke
- 3 yrittäjätulot
- 4 työttömyyspäiväraha
- 5 sairauspäiväraha

- 6 toimeentulotuki
- 7 opinto- tai koulutustuki
- 8 laitosten palvelut
- 9 omaisilta saatu tuki
- 10 säästöt
- 11 lainat ja vipit
- 12 pelivoitot
- 13 rikokset
- 14 muu
- 15 en osaa sanoa (rengastetaan, jos ainoa vastausvaihtoehto)

28. Millaiseen toimeentuloon tulosi tai tulonne riittävät tällä hetkellä? (Perheettömällä omat tulot, perheellisillä omat ja perheen tulot)

- 1 erittäin huonoon
- 2 huonoon
- 3 ei huonoon eikä hyvään
- 4 hyvään
- 5 erittäin hyvään

29. Arvioi millaiseen toimeentuloon tulosi tai tulonne riittävät vapauduttuasi.

- 1 erittäin huonoon
- 2 huonoon
- 3 ei huonoon eikä hyvään
- 4 hyvään
- 5 erittäin hyvään

VANKILARANGAISTUS

30. Mistä rikoksesta suoritat rangaistustasi? (Jos rangaistuksesi muodostuu useasta eri rikoksesta, ilmoita päärikos)

- 1 ryöstö
- 2 muu omaisuusrikos
- 3 henkirikos
- 4 muu väkivaltarikos
- 5 siveellisyysrikos
- 6 muu rikoslakirikos (esim. murhapoltto)
- 7 huumausainerikos
- 8 liikennerikos
- 9 muu, mikä? _____

31. Monesko nykyinen rangaistuksesi on? _____ kerta

32. Mikä on nykyisen vankilarangaistuksesi alkamisaika?

_____ v _____ kk _____ pv

33. Mikä on nykyisen vankilarangaistuksesi päättymisaika?

_____ v _____ kk _____ pv

34. Mikä on mahdollisen edellisen vankilarangaistuksesi päättymisaika?

_____ v _____ kk _____ pv

En ole ollut aikaisemmin vankilassa **35. Suoritan tuomiotani tällä hetkellä**

- 1 suljetussa vankilassa
- 2 avovankilassa tai avovankilaosastossa
- 3 työsiirtolassa

36. Miten tuomio on vaikuttanut elämääsi yleensä?

TUKI JA PALVELUT**37. Keneltä tai miltä seuraavilta tahoilta olet saanut apua elämääsi vankilarangaistuksesi aikana? (Ympyröi kaikki, joilta olet kokenut saavasi tukea)**

- 1 perhe
- 2 sukulaiset
- 3 kaverit, jotka ovat vapaudessa
- 4 kaverit, jotka ovat vankilassa
- 5 vankilahenkilökunta
- 6 kriminaalihuollon työntekijä
- 7 kotikunnan sosiaalitoimen työntekijä
- 8 kotikunnan päihdehuollon työntekijä
- 9 kotikunnan terveydenhuollon työntekijä
- 10 seurakunnan työntekijä
- 11 vapaaehtoisjärjestö, mikä? _____
- 12 uskonto
- 13 jokin muu taho, mikä? _____
- 14 en keneltäkään tai mistään

38. Mikä edellisistä on ollut tärkein tukija?

39. Mitä tukea vaille olet jäänyt?

40. Keneltä tai miltä seuraavilta tahoilta olet saanut neuvoja tai apua raha-asioissa vankilarangaistuksesi aikana? (Ympyröi kaikki, joilta olet kokenut saaneesi tukea)

- 1 perhe
- 2 sukulaiset
- 3 kaverit, jotka ovat vapaudessa
- 4 kaverit, jotka ovat vankilassa
- 5 vankilahenkilökunta
- 6 kriminaalihuollon työntekijä
- 7 kotikunnan sosiaalitoimen työntekijä
- 8 kotikunnan päihdehuollon työntekijä
- 9 kotikunnan terveydenhuollon työntekijä
- 10 seurakunnan työntekijä
- 11 vapaaehtoisjärjestö, mikä? _____
- 12 uskonto
- 13 jokin muu taho, mikä? _____
- 14 en keneltäkään tai mistään

41. Mikä edellisistä on ollut tärkein tukija? _____

42. Mitä tukea vaille olet jäänyt? _____

43. Keneltä vankilahenkilökuntaan kuuluvalta olet saanut apua elämääsi?

- 1 vartijat
- 2 työmestarit tai työnjohtajat
- 3 ohjaajat (ohjaaja, erityisohjaaja, päihdeohjaaja, toimintaterapeutti, liikunnanohjaaja jne.)
- 4 opinto-ohjaaja
- 5 sosiaalityöntekijä
- 6 psykologi
- 7 pastori tai diakoni
- 8 sairaanhoitaja tai terveydenhoitaja
- 9 lääkäri tai psykiatri
- 10 vankilan johto (johtaja/apulaisjohtajat)
- 11 joku muu, kuka? _____
- 12 en keneltäkään

44. Kuka edellisistä on ollut tärkein tukija? _____

45. Mitä tukea vaille olet jäänyt? _____

46. Mihin toimintoihin olet osallistunut vankila-aikanasi? (Ympyröi kaikki, joihin olet osallistunut)

- 1 Suljetun vankilan työtoimintaan
- 2 Avolaitostyöhön
- 3 Siviilityöhön
- 4 Peruskoulun tai lukion opetukseen vankilassa
- 5 Ammatilliseen koulutukseen vankilassa
- 6 Siviiliopintoluvalla opiskeluun vankilan ulkopuolella
- 7 Kuntouttavaan työtoimintaan esim. kuntoutumisosastolla
- 8 Päihdekuntoutukseen vankilassa
- 9 Päihdekuntoutukseen vankilan ulkopuolella
- 10 Johonkin erityisohjelmaan, mihin? _____
- 11 Vapauteen valmentavaan ohjaukseen, mihin? _____
- 12 En ole vankila-aikana osallistunut mihinkään aktiivitoimintaan

47. Mikä toiminnoista on ollut itsellesi tärkein? _____

VELAT

48. Onko sinulla velkoja tai muita perinnässä olevia tai perintään tulossa olevia rahallisia velvoitteita?

- 1 ei lainkaan, siirry kysymykseen nro 65
- 2 ei merkittävästi
- 3 melko paljon
- 4 paljon
- 5 erittäin paljon
- 6 ei osaa sanoa

49. Millaista velkaa sinulla on ja kuinka paljon? (Ympyröi kaikki velkamuodot, joita sinulla tällä hetkellä on, ja liitä perään arvioitu velkamäärä)

1	asuntolaina	_____	€ tai	_____	mk
2	kulutusluotot	_____	€	_____	mk
3	luottokortit tai luotolliset tilit	_____	€	_____	mk
4	osamaksuvelkaa	_____	€	_____	mk
5	maksamattomia sakkoja	_____	€	_____	mk
6	rikosperusteiset korvaukset	_____	€	_____	mk
7	elatusapu- ja elatustukivelat	_____	€	_____	mk
8	vuokraelka	_____	€	_____	mk
9	verovelka	_____	€	_____	mk
10	vipit ja vastaavat lainat	_____	€	_____	mk
11	”laittomat velat” (esim. uhkapeli, huumevelat)	_____	€	_____	mk
12	maksettavaksi langennut takaus	_____	€	_____	mk
13	muut velat, mitkä?	_____	€	_____	mk
	Velkaa yhteensä	_____	€	_____	mk

50. Oletko selvittänyt velkatilannettasi viimeisen vuoden aikana?

- 1 en
- 2 kyllä

51. Jos olet selvittänyt tai yrittänyt selvittää velkatilannettasi, niin millaisia ongelmia olet kohdannut? _____

52. a) Oletko saanut apua velkaselvittelyysi seuraavilta tahoilta? (Rengasta kaikki, joilta olet saanut apua)

- 1 vankilahenkilökunta
- 2 sosiaalitoimisto
- 3 ulosottoviranomainen
- 4 kunnallinen velkaneuvoja
- 5 seurakunta
- 6 Takuu-Säätiö
- 7 jokin vapaaehtoisjärjestö tai yhdistys, mikä? _____
- 8 joku muu, mikä? _____

b) Mikä näistä on ollut tärkein velkaselvittelysi kannalta?

53. Missä määrin velkaantumisesi haittaa elämääsi?

- 1 ei lainkaan
- 2 jonkun verran
- 3 paljon

54. Miten oletat mahdollisen velkaongelmasi ratkeavan? (Valitse yksi todennäköisin)

- 1 mitään merkittävää ongelmaa ei ole
- 2 ongelma ratkeaa luontevasti siviilielämään siirtymisen myötä korkeintaan parin vuoden sisällä
- 3 suunnitellulla taloudenpidolla pitkän ajanjakson aikana
- 4 joskus tulevaisuudessa tulevan perinnön avulla
- 5 sattuman, esim. lottovoiton kautta
- 6 velkaongelmaan ei ole olemassa ratkaisua

55. Vaikeuttaako velkaantumisesi siviilielämään sopeutumistasi?

- 1 ei lainkaan
- 2 jossain määrin
- 3 paljon
- 4 en osaa sanoa

56. Haluaisitko selvittää velkaongelmaasi?

- 1 en
- 2 kyllä

57. a) Mitä seuraavia toimenpiteitä olet tehnyt velkojesi takaisinmaksamiseksi?

- 1 oman ja/tai perheen talouden suunnittelu
 - 2 velkojen kokonaiskartoitus (saldotodistuksen pyytäminen esim. ulosottovirastosta, oikeusrekisterikeskuksesta, perintätoimistosta yms.)
 - 3 maksuohjelmien sopiminen suoraan velkojien kanssa
 - 4 velkajärjestelyyn hakeminen (tuomioistuimen kautta haettava yksityishenkilön velkajärjestely, Takuu-Säätiön takaama vapaaehtoinen velkojen järjestely)
 - 5 ottanut yhteyttä kirkon diakoniatyöntekijään avustuksen tai akordin saamiseksi
 - 6 muu, mikä? _____
-

b) Jos et ole onnistunut yrityksessä hoitaa velkojasi, mistä se on johtunut?

58. Onko sinua uhattu tai sinuun kohdistettu seuraavia toimia? (Rengasta kaikki vaihtoehdot, jotka olet kokenut)

- 1 vuokran karhuaminen
- 2 asunnon vuokrasopimuksen irtisanominen vuokravelan vuoksi
- 3 häätö
- 4 luottokorttilin sulkeminen tai luottokortin peruuttaminen
- 5 osamaksukaupassa kauppatavaran takaisinotto
- 6 pankkilainan irtisanominen
- 7 velan periminen perimistoimiston kautta
- 8 maksuhäiriömerkintä luottotietorekisteriin
- 9 vekselin protestointi
- 10 lainhaku, maksamismääräys tai velkomiskanne tuomioistuimessa
- 11 ulosottoviranomaisen perintäkirje
- 12 ulosottoviranomaisen pakkoperintä tai sen yritys
- 13 konkurssiin haku
- 14 rauennut tai toteutunut konkurssi
- 15 tuomioistuimessa määrätty rangaistus petoksesta tai konkurssirikoksesta
- 16 väkivalta tai sillä uhkaaminen (maksuvaikeuksien vuoksi)
- 17 jotain muuta, mitä? _____
- 18 ei mikään mainituista toimenpiteistä (rengasta, jos ainoa sopiva vaihtoehto)

**59. Onko palkkasi tai eläkkeesi ollut ulosoton kohteena välittömästi ennen nykyistä van-
kilarangaistusta?**

- 1 ei
- 2 kyllä
- 3 ei osaa sanoa

60. Jos olet avolaitoksessa, onko avolaitospalkkasi ulosoton kohteena?

- 1 ei
- 2 kyllä

61. Joutuuko palkkasi tai eläkkeesi ulosmittauksen kohteeksi vapauduttuasi?

- 1 ei
- 2 luultavasti
- 3 kyllä
- 4 en osaa sanoa

62. Onko velkojesi takaajina

- 1 omaisiasi (mukaan luettuna mahdollinen avopuoliso)
- 2 muita henkilöitä
- 3 takaajia ei ole

63. Oletko itse takaajana muiden veloissa?

- 1 en
- 2 kyllä
- 3 en osaa sanoa

64. Koetko jonkun velkojan tai takaajan uhkaavan sinun tai läheisesi turvallisuutta?

- 1 ei
- 2 kyllä
- 3 ei osaa sanoa

ELÄMÄNHALLINTA**65. Kuinka tyydyttäväksi koet elämäsi tällä hetkellä?**

- 1 hyvin epätydyttäväksi
- 2 melko epätydyttäväksi
- 3 en epätydyttäväksi, mutta en tyydyttäväksikään
- 4 melko tyydyttäväksi
- 5 hyvin tyydyttäväksi

66. a) Jos ajattelet elämääsi viisi vuotta sitten ja vertaat sitä nykyiseen, niin onko elämäsi mennyt

- 1 huonompaan suuntaan
- 2 pysynyt ennallaan
- 3 parempaan suuntaan

b) Jos tilanne on muuttunut, miksi?

67. Oletko kokenut seuraavia vaivoja viime aikoina? (Ympyröi joka riviltä sinuun sopiva vastaus)

	en	kyllä
a väsymystä	0	1
b ahdistuneisuutta tai masentuneisuutta	0	1
c keskittymisvaikeuksia	0	1
d jännittyneisyyttä	0	1
e hermostuneisuutta	0	1
f päänsärkyä	0	1
g unettomuutta	0	1
h itsemurha-ajatuksia	0	1
i muistin heikkenemistä	0	1
j turvattomuuden tunnetta	0	1
k yksinäisyyttä	0	1

68. Kun ajattelet kasvuaikaasi, siis aikaa ennen kuin täytit 16 vuotta, niin

	ei	kyllä
a oliko perheelläsi pitkäaikaisia rahahuolia	0	1
b oliko perheenjäsenesi välillä vakavia ristiriitoja	0	1
c oliko perheessäsi pitkäaikaisia/vakavia sairauksia	0	1
d sattui perheessäsi kuolemantapauksia	0	1
e oliko perheessäsi ongelmia päihteiden vuoksi	0	1
f jätettiinkö sinut huolta vaille	0	1
g ovatko vanhempasi eronneet	0	1
h oliko perheessäsi työttömyyttä	0	1
i oliko joku perheenjäsenistä vankilassa	0	1
j vaihdoitteko usein paikkakuntaa	0	1

69. Mikä on ollut elämässäsi vaikeinta? _____

70. Mikä on ollut elämässäsi parasta? _____

71. Millainen on mielestäsi yleinen terveydentilasi?

- 1 erittäin huono
- 2 melko huono
- 3 keskinkertainen
- 4 melko hyvä
- 5 erittäin hyvä

72. Onko sinulla lääkärin toteama sairaus tai vamma?

- 1 ei
- 2 kyllä, mikä tai mitkä? _____

PÄIHTEET

73. Minkä verran käytit päihteitä ennen vankilarangaistustasi?

- 1 en ollenkaan
- 2 vähän
- 3 kohtalaisesti
- 4 runsaasti

74. Aiheuttiko päihteiden käyttö ongelmia ennen vankilaa?

- 1 ei
- 2 kyllä. Oletko ollut päihteiden takia hoidossa ennen vankilaa?
 - 1 en
 - 2 kyllä

75. Onko päihteiden käyttö yhtenä syynä velkaantumiseesi?

- 1 ei
- 2 kyllä

TULEVAISUUS

76. Mitä odotat siviilielämältä? _____

77. Millaista olisi mielestäsi hyvä elämä tulevaisuudessa? _____

78. Mitä Sinun itsesi pitäisi tehdä, että hyvä elämä siviilissä toteutuisi? _____

79. Millaista apua tarvitsisit, jotta voisit selvitä siviilielämässä? (Voit valita useita)

- 1 päihdekuntoutusta
- 2 asunnon
- 3 velkaneuvontaa
- 4 koulutusta
- 5 toimeentulotukea
- 6 työtä
- 7 uusia ihmissuhteita
- 8 muuta, mitä? _____
- 9 en tarvitse apua

80. Keneltä tulet saamaan siviilissä apua?

- 1 perhe
- 2 sukulaiset
- 3 kaverit, jotka ovat vapaudessa
- 4 kaverit, jotka ovat vankilassa
- 5 vankilahenkilökunta
- 6 kriminaalihuollon työntekijä
- 7 kotikunnan sosiaalitoimen työntekijä
- 8 kotikunnan päihdehuollon työntekijä
- 9 kotikunnan terveydenhuollon työntekijä
- 10 seurakunnan työntekijä
- 11 vapaaehtoisjärjestö, mikä? _____
- 12 uskonto
- 13 jokin muu taho, mikä? _____
- 14 en keneltäkään tai mistään

81. Mikä on mielestäsi suurin este elää rikoksetonta elämää? _____

Kiitos vastauksestasi!

Joillakin vastanneilla on mahdollisuus osallistua myös jatkotutkimukseen. Jatkotutkimuksessa tehdään haastatteluja, jotka selvittävät velkaantumista ja elämänhallintaa yksityiskohtaisemmin. Suostutko haastatteluun?

- 1 En halua olla mukana haastattelututkimuksessa
- 2 Olen valmis osallistumaan myöhemmin haastattelututkimukseen vankila-aikanani
- 3 Olen valmis osallistumaan haastattelututkimukseen myös vapautumiseni jälkeen

Anna yhteystietosi, jos olet käytettävissä henkilökohtaiseen haastatteluun.

Yhteystietoni vankila-aikana

Nimi:

Osoite:

Yhteystietoni vapautumisen jälkeen

Nimi:

Osoite:

Puhelinnumero:

Liite 3. Kirje vankilanjohtajalle

Hyvä vankilanjohtaja,

Tutkimuslupa 18/912/2004

Viime vuosikymmenen alussa tehtiin ensimmäinen kartoitus vankien velkatilanteesta Suomessa. Selvitys liittyi yleisemminkin 1990-luvun alun laman seurausten selvittämiseen. Tutkimus tuotti ”jakauman” vankien velkojen määrästä ja osin niiden laadusta ja syistä. Nyt kymmenen vuoden päästä voidaan otaksua tilanteen muuttuneen mm. vankipopulaation rakenteen muututtua huumorikollisuuden yleistymisen myötä. Velkojen on nähty vaikeuttavan vankien sopeutumista yhteiskuntaan ja velkaongelmalla on yhteys rikoksentekijöiden rikollisen uran jatkumiseen.

Edellä mainittujen syiden vuoksi on käynnistetty sosiaali- ja terveysministeriön rahoittama tutkimushanke, joka pyrkii toistamaan edellisen velkatilanneselvityksen ja tuottamaan tietoa vankien (ja muiden rangaistujen) elämäntilanteesta laajemminkin. Tutkimuksen toteuttaja on Diakonia-ammattikorkeakoulu, joka on valmistellut kyselytutkimuksen vapautuvien vankien velkaongelmista. Tuloksia käytetään hyväksi mm. suunniteltaessa vankilasta vapautuvien velkajärjestelyä ja elämän hallinnan tukitoimia.

Kyselytutkimuksen vastaajina ovat 1.7. – 31.12.2004 vapautuvat vankeusvangit ja nuorisovangit kaikista Suomen vankiloista. Kyselyaineisto kootaan 1.7. – 30.9.2004 välisenä aikana yhdyshenkilön toteuttamana. Yhdyshenkilö voi olla esimerkiksi sosiaalityöntekijä, vankilan pappi tai opinto-ohjaaja.

Toivomme Teidän

1. nimeävän vankilanne yhdyshenkilön
2. tuottavan listan 1.7. – 31.12.2004 vapautuvista vangeista yhdyshenkilön käyttöön

Vankien osallistuminen tutkimukseen on vapaaehtoista ja toivomme, että kysely voidaan suorittaa siten, ettei siitä aiheudu vangeille ansionmenetystä. Kaikille kyselyyn vastanneille vangeille annetaan Takuu-Säätiön tuottama vangeille suunnattu velkaneuvontavihkonen. Yhteyshenkilöt ja vankilanjohtajat saavat klassista musiikkia sisältävän CD-levyn korvaukseksi ajankäytöstään.

Osataksemme lähettää oikean määrän kyselylomakkeita vankilaanne toivomme Teidän ilmoittavan meille arvion vankilanne heinä–joulukuussa 2004 vapautuvien vankien lukumäärästä. Tutkimusassistentti Anne Määttä tulee ottamaan Teihin lähiaikoina yhteyttä sopiakseen käytännön järjestelyistä ja tiedustellakseen lähetettävien lomakkeiden määrää. Vastausten postituskustannuksista vastaa Diakonia-ammattikorkeakoulu. Tutkimuksen yhdyshenkilönä Diakonia-ammattikorkeakoulussa toimivat tutkimusassistentti Anne Määttä ja tutkija Pirjo Näkki.

Kiittäen,

Sakari Kainulainen
Tutkimuspäällikkö

Maistraatinportti 2 A
00240 Helsinki
p: 0400-8696018
sakari.kainulainen@diak.fi

Anne Määttä
Tutkimusassistentti

Maistraatinportti 2 A
00240 Helsinki
p: 0400-979932
anne.maatta@diak.fi

Pirjo Näkki
Tutkija

Alppikatu 2 A
00530 Helsinki
p: 020 160 6028
pirjo.nakki@diak.fi

Liite 4. Kirje yhteyshenkilölle

Hyvä yhdyshenkilö,

Vapauduttuaan vankilasta monet kohtaavat vaikeuksia yrittäessään saada elämäntilannettaan tasapainoon. Yhtenä syynä vaikeuksiin saattaa olla velkaantuminen. Tällä hetkellä ei ole olemassa sellaista yksityiskohtaista tietoa vapautuvien velkaantumisesta, jonka avulla olisi mahdollista kehittää siviilielämään siirtymistä helpottavia toimenpiteitä. Velkaongelman luonteella on kuitenkin merkitystä siihen, minkälaisia tukitoimia on tarkoituksenmukaista kehittää.

Edellä mainittujen syiden vuoksi on käynnistetty tutkimushanke, joka tuottaa tietoa vankien velkaantumisesta ja elämäntilanteesta laajemminkin. Tutkimuksen toteuttaa Diakonia-ammattikorkeakoulu (Diak) sosiaali- ja terveysministeriön rahoituksella. Diak on valmistellut kyselytutkimuksen vapautuvien vankien velkaongelmista.

Vankilanjohtaja on nimennyt Teidät yhdyshenkilöksi tutkimukseemme.

Odotamme Teidän

1. kiinnittävän oheisen infon ilmoitustaululle
2. jakavan lomakkeet ja vastauskuoret
3. vastaanottavan vastauskuoret ja antavan velkaneuvontavihkosen
4. postittavan vastauskuoret Diakiin 15.8. ja 30.9.

Toivomme, että jaatte 1.7. – 31.12.2004 vapautuville (lista) saatekirjeen, kyselylomakkeen ja vastauskuoren mahdollisimman pian. Vapautuvista vangeista on olemassa listaus, jonka on tehnyt vankilanne täytäntöönpano-osasto. Listauksesta voi kysyä lisätietoja Rikosseuraamusviraston tarkastaja Kari Airaksiselta (kari.airaksinen@om.fi), puh: (09) 259 88517.

Vastaajat palauttavat lomakkeet suljetussa kuoressa Teille. Kuoria ei saa avata. Kaikki ennen 15.8. palautuneet vastaukset pyydetään toimittamaan 15.8.2004 ja loput 30.9.2004 mennessä kirjattuna pakettina Diakonia-ammattikorkeakouluun. Postituskustannuksista vastaa Diakonia-ammattikorkeakoulu.

Vankien osallistuminen tutkimukseen on vapaaehtoista ja kyselyt toivotaan suoritettavaksi siten, ettei niistä aiheudu vangeille ansionmenetystä. Kaikille lomakkeen palauttaneille vangeille annetaan Takuu-Säätiön tuottama vangeille suunnattu velkaneuvontavihkonen. *Te saatte klassista musiikkia sisältävän CD-levyn korvaukseksi ajankäytöstänne, kun olemme vastaanottaneet yksikkönne lomakkeet.*

Kiittäen,

Sakari Kainulainen
Tutkimuspäällikkö

Maistraatinportti 2 A
00240 Helsinki
p: 0400-8696018
sakari.kainulainen@diak.fi

Anne Määttä
Tutkimusassistentti

Maistraatinportti 2 A
00240 Helsinki
p: 0400-979932
anne.maatta@diak.fi

Pirjo Näkki
Tutkija

Alppikatu 2 A
00530 Helsinki
p: 020 160 6028
pirjo.nakki@diak.fi

Liite 5. Teemahaastattelurunko

Haastattelun runko

Velat ja vapautumisen jälkeinen aika

- Millaista on ollut elämä nämä ensi kuukaudet vapautumisen jälkeen?
- Minkälainen elämäntilanne?
- Mikä merkitys veloilla on?
- Miten velat haittaavat nyt elämistä?
- Oletko pyrkinyt selvittämään velka-asiaa?
- Jos sinulla on harmaita velkoja / huumevelkoja, miten ne vaikuttavat elämiseesi tällä hetkellä?
- Miten apua on ollut saatavissa?
- Millaista apua kaipaisit juuri nyt
 - velkaongelman hoitamiseen?
 - ja elämään yleensä?

Velkahistoria

- Miten velat ovat syntyneet?
- Mitkä ovat olleet mielestäsi syyt velkaantumiseen?
- Käytitkö päihteitä ennen vankilarangaistusta?
- Mikä rooli päihteillä on ollut velkaantumiseesi?
- Oikeudenkäyntikulujen merkitys veloissa?

Velat ja vankila-aika

- Miten vankila-aika vaikutti omaan ja perheen elämiseen?
- Entä velkojen rooli omaan ja perheen elämiseen vankila-aikana?
- Kykenitkö vankila-aikana tekemään jotain velkojen suhteen?
- Millaista apua oli saatavissa vankila-aikana?
- Miten perhe ja/tai muut (ystävät ja muu sosiaalinen verkosto) olleet tukena vankila-aikana?
- Millaista sen vankila-aikaisen avun ja tuen tulisi olla?

Tulevaisuus

- Jos kuvittelet elämäsi vuoden kuluttua, kuinka asiat ovat sinun kannaltasi?
- Mitä hyvää sinulle on tapahtunut?
- Mitä velka-asialle kuuluu?
- Mitä pitäisi tehdä, että velkaongelmaan löytyisi jokin ratkaisu?
- Millainen olisi pienin mahdollinen edistysaskel velkaongelman ratkaisemiseksi?
- Mitä tukea ja apua tulevaisuudessa tarvitsisit? (elämään/velkaongelmaan)
- Millaista olisi mielestäsi unelmaelämä?
- Mikä olisi pienin mahdollinen asia tai askel, että pääsisit kohti unelmaasi?
- Mitä sinun itsesi pitäisi tehdä, että unelmasi toteutuisi?
- Mitä tukea siinä tarvitsisit muilta?

Liite 6. Kyselyn vastaukset vankiloittain

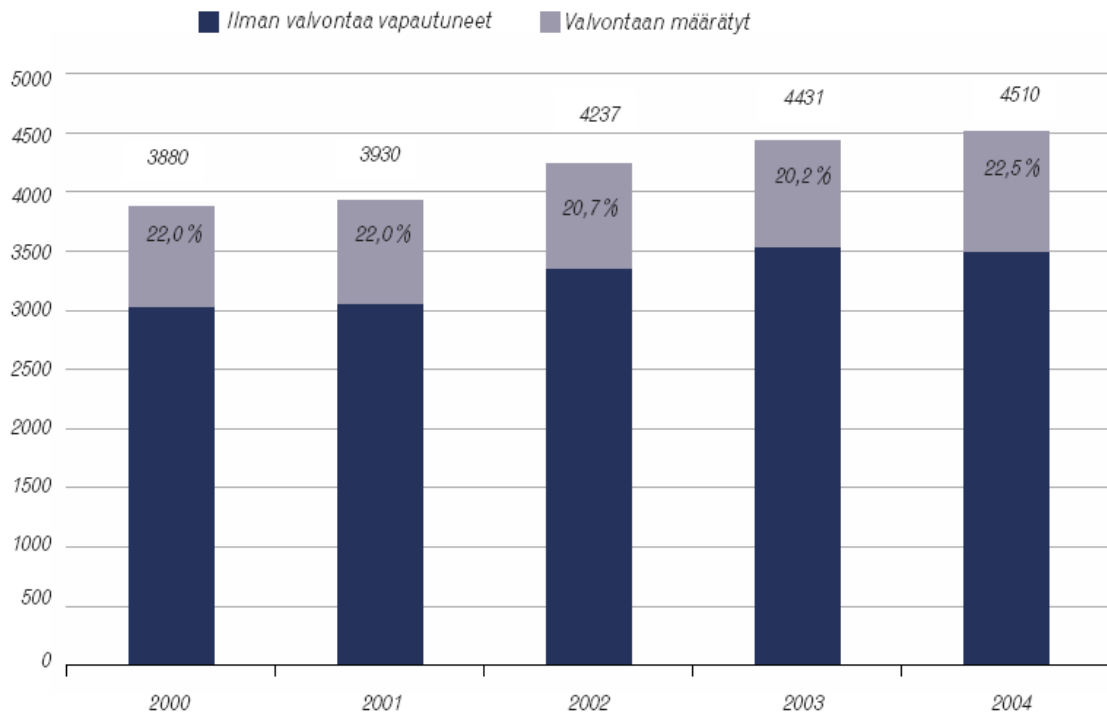
Sijainti	Vankiluku	Vankilan arvio (kesäkuussa 2004) vapautuvien määrästä 1.7.-30.12.2004/ palautuneita kyselylomakkeita	Vankilatyyppi
<i>Etelä-Suomen alue</i>			
Helsingin vankila	302	57/14	Suljettu laitos, vankien kotipaikka Helsinki, Espoo, Vantaa tai Kauniainen, tuomio vähintään vuoden mittainen (<i>huumausainerikoksia</i>)
Suomenlinnan työsiirtola	69	32/11	Työsiirtola, Hev:n alainen
Helsingin työsiirtola	77	60/27	Työsiirtola, Hev:n alainen
Hämeenlinnan vankila	179	107/42	Suljetut osastot nais- ja miesvangeille, sekä äiti-lapsiosasto, eniten naisvankeja Suomessa (<i>huumausainerikoksia</i>)
Vanajan avovankilaosasto	38		Avolaitos, Häv:n alainen pääasiassa naisvangeille (30 naispaikkaa ja 8 miespaikkaa), paikkalukuun sisältyy äiti-lapsiosaston 4 paikkaa
Ojoisten työsiirtola	28		Työsiirtola, Häv:n alainen päihitteön avolaitos
Jokelan vankila	121	34/15	Suljettu laitos, pääasiassa tutkintavankeja, mutta myös rangaistusvankeja ja suljettu sakkovankiosasto (36 paikkaa) (<i>huumausainerikoksia</i>)
Avovankilaosasto			Avovankilaosasto (16 paikkaa), mahdollista käydä vankilan ulkopuolella opiskelemissa tai siviilityössä
Keravan vankila	172	80/44	Suljettu laitos, enimmäkseen ensimmäistä rangaistustaan suorittavia vankeja Etelä-Suomen läänistä sekä ulkomaalaisia vankeja (<i>huumausainerikoksia</i>)
Konnunsuon vankila	215	170+20/42 (1hyl)	Suljettu laitos, miespuolisten, täysi-ikäisten sakko- ja vankeusvankien täytäntöönpanovankila (<i>varkausrikoksia</i>)
Haminan työsiirtola	28		Avolaitos, Kov:n alainen
Riihimäen vankila	204	50/12 (2 bl)	Suljettu laitos, yli kahden vuoden rangaistuksen saaneita miesvankeja Etelä-Suomen läänin alueelta (<i>henkirikoksia</i>)
Vantaan vankila	181	7/7	Tutkintavankila, vankipaikoista 19 paikkaa naisille. Lisäksi vankilassa 15-paikkainen psykiatrinen osasto, vastaanottaa potilaita Vantaan vankilasta, Helsingin vankilasta, Jokelan vankilasta, Keravan vankilasta, Konnunsuon vankilasta ja Pyhäselän vankilasta (<i>varkausrikoksia</i>)

Länsi-Suomen alue			
Kylmäkosken vankila	128	31/12 (1 bl)	Suljettu laitos, pirkanmaalaiset alle kahden vuoden vankeusrangaistukseen tuomitut ja sakkovangit; myös tutkintavankeja. Lisäksi Länsi-Suomen vankeinhoidon sijoittajayksikkö sijoittaa yli kahden vuoden rangaistuksen saaneita. (<i>varkausrikoksia</i>)
Laukaan vankila	38	7/4	Avolaitos, ei määrätä suoraan siviilistä (<i>henkirikoksia</i>)
Satakunnan vankila Huittisten osasto Köyliön osasto	131	84/11	Avolaitos, läntisestä Suomesta ja osittain myös Pohjois-Suomesta vankeja, vankeusrangaistuksia ja sakkojen muuntorangaistuksia (<i>varkausrikoksia</i>)
Lounais-Suomen vankila	382	147/54 (5 bl)	Suljettu vankila, ensikertaisista elinkautisiin, lisäksi sakkovankeja. (<i>varkausrikoksia, henkirikoksia</i>)
Käyrän avovankilaosasto	43	28/14	Avovankilaosasto, Lsv:n alainen, itsenäisesti toimiva päihteen avolaitosyksikkö (<i>liikennejuopumusrikoksia</i>)
Vaasan vankila	92	20/10	Suljettu laitos, vastaa alueellaan tutkintavankeuden täytäntöönpanosta, vankeusrangaistuksia sekä sakon muuntorangaistuksia, miehille ja naisille
Vilppulan vankila	44	8/4	Avolaitos, pyritään ammattikoulutuksen, työn tekemisen, kuntoutuksen ja perhetyön avulla valmentamaan vankia vapauteen (<i>henkirikoksia</i>)
Itä- ja Pohjois-Suomen alue			
Kuopion vankila	70	8/3 (1 bl)	Tutkintavankeuden toimeenpanolaitos, mm. seksuaalirikoksista tuomituille vangeille 8 kk:n pituinen toimintaohjelma Lisäksi kuljetusvangeille 12 paikkaa (<i>henkirikoksia</i>)
Mikkelin vankila	97	6/2	Suljettu laitos, tutkintavankeuden toimeenpanolaitos omalla alueella, vastaa vankeusrangaistuksen täytäntöönpanosta ja vankilan ulkopuolella tapahtuvan siviilityön ja opiskelun edistämisestä (<i>henkirikoksia</i>)
Naarajärven vankila	88	45/25	Avolaitos, vankeus- ja sakonmuuntorangaistuksia (<i>varkausrikoksia</i>)
Oulun vankila	103	12/6	Tutkintavankila, myös vankeus- ja sakonmuuntorangaistuksia (<i>henkirikoksia</i>)
Ylitornion avovankilaosasto	30	14/4	Avovankilaosasto, Ouv:n alainen, 31 miesvankipaikkaa ja 4 naisvankipaikkaa
Pelson vankila	214	109/44 (1 bl)	Suljettu laitos, vankeja entisen vanhan Vaasan, Oulun ja Lapin läänin alueelta (<i>henkirikoksia, väkivaltarikoksia</i>)
Kestilän avovankilaosasto	38	27/12	Avolaitos, Pev:n alainen, vankeja pääasiassa Pohjois-Suomen alueelta
Pyhäselän vankila	98	16/12	Suljettu vankilayksikkö, alueen tutkintavankila (<i>myös vankeusrangaistuksia ja sakon muuntorangaistuksia</i>)

Juuan avovankilaosasto	34	21/11 (1 bl)	Avovankilaosasto, Pyv:n alainen
Sukevan vankila	191	120/23 (1 bl)	Suljettu laitos, vankeusrangaistuksia ja sakon muuntorangaistuksia, vankeja Savosta, Keski-Suomesta sekä Pohjois-Karjalasta
Iskolan avovankilaosasto	34		Avovankilaosasto, Suv:n alainen, harjoitetaan maataloutta
Sulkavan vankila	39	7/5	Avolaitos, jokaisen vangin kanssa laaditaan yksilöllinen kuntoutussuunnitelma
		1327/ 470 tyhjiä (bl) 12 hylättyjä 1	

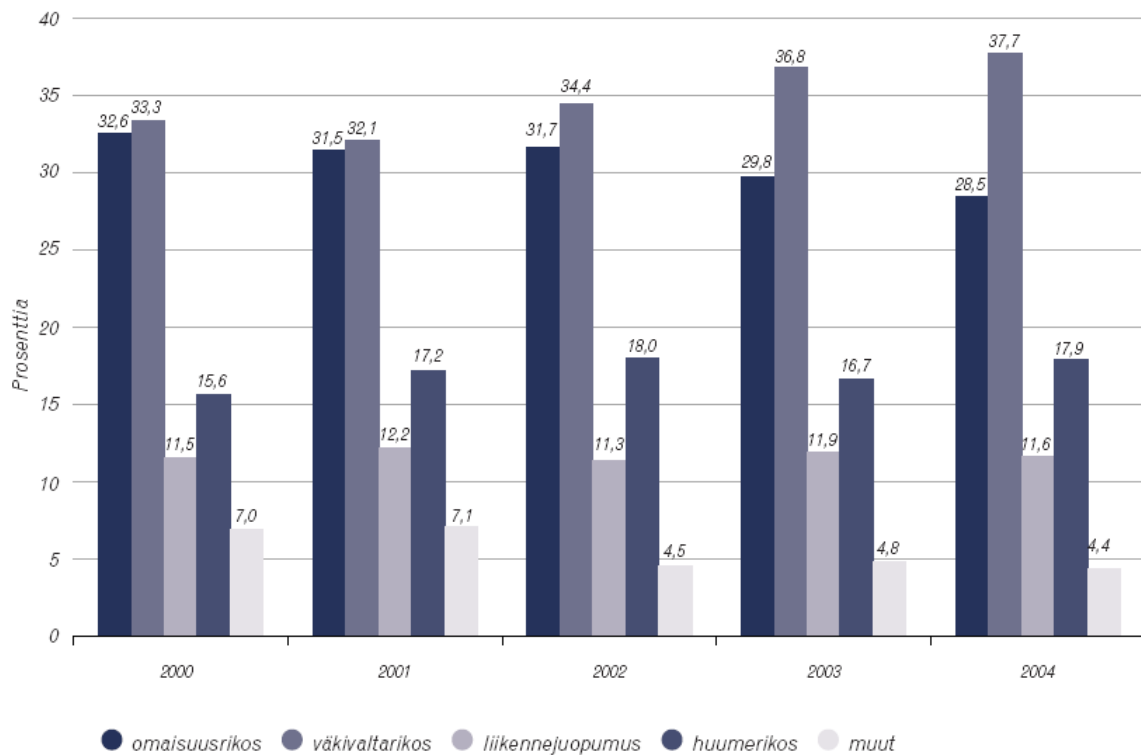
LIITEKUVAT 1 – 3

Ehdonalaiseseen vapauteen päästetyt ja valvontaan määrätyt vuosina 2000–2004

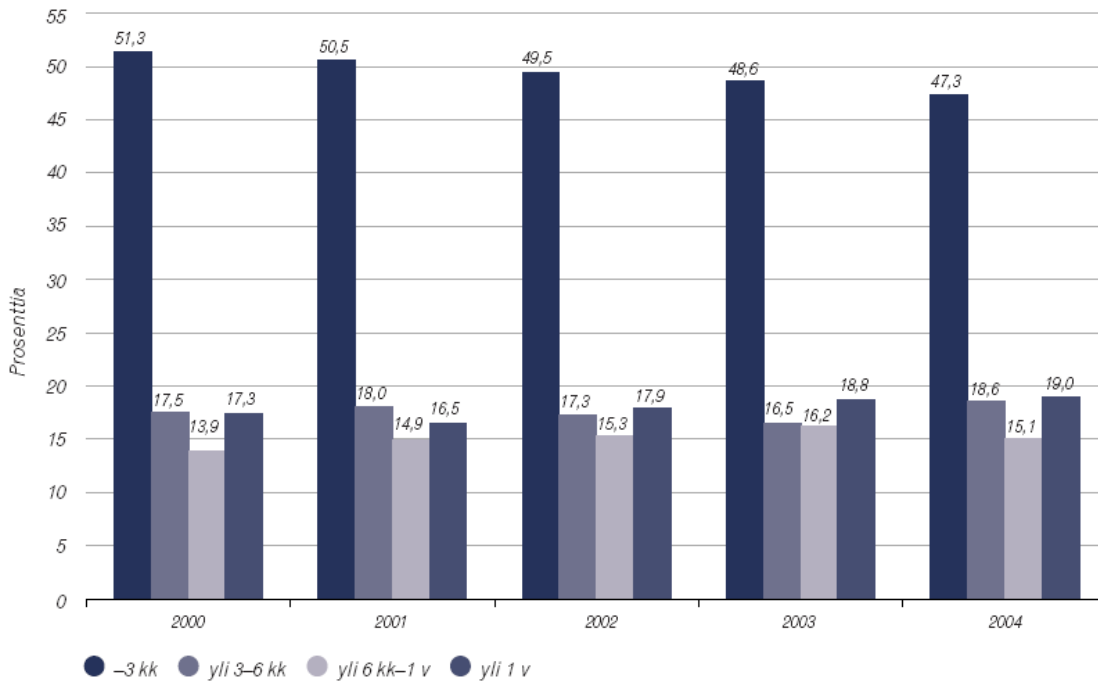
Kuva 1. (Kriminaalihuoltolaitoksen & Vankeinhoitolaitoksen vuosikertomus 2004, 31.)

Rangaistusvankien päärikokset vuosina 2000–2004

Kuva 2. (Kriminaalihuoltolaitoksen & Vankeinhoitolaitoksen vuosikertomus 2004, 35.)

Vuoden aikana vapautuneiden rangaistusvankien vankilassaoloaikojen pituudet vuosina 2000–2004

Kuva 3. (Kriminaalihuoltolaitoksen & Vankeinhoitolaitoksen vuosikertomus 2004, 37.)

LIITETAULUKOT A: Taustatiedot A 1 – A 9

Liitetaulukko A 1. Asumisaika kotipaikkakunnalla

Asumisaika	F	%
0 – 5 vuotta	98	20,9
6 – 10 vuotta	52	11,1
11 – 20 vuotta	77	16,4
21 vuotta tai yli	243	51,7
yhteensä	470	100,0

Liitetaulukko A 2. Asumisen tapa ennen vankilarangaistusta

Miten asui ennen vankilarangaistusta	F	%
yksin	165	35,1
vanhempien tai toisen vanhemman kanssa	38	8,1
lapsen tai lasten kanssa	2	0,4
avo- tai aviopuolison kanssa	109	23,2
avo- tai aviopuolison ja lapsen tai lasten kanssa	59	12,6
kaverin tai kavereitten kanssa	23	4,9
muu	18	3,8
oli asunnoton	56	11,9
yhteensä	470	100,0

Liitetaulukko A 3. Vangin asunnon sijainti ennen vankilarangaistusta

Asunto sijaitsee	F	%
suuressa kaupungissa	146	31,1
pienessä kaupungissa	165	35,1
maaseudulla	63	13,4
ei ole asuntoa	96	20,4
yhteensä	470	100,0

Liitetaulukko A 4. Koulunkäynnin vaikeuksien syyt

Vaikeuksien syy	F	%	validi %
opettajat	12	2,6	6,3
koulukaverit	3	0,6	1,6
oppimisvaikeus	12	2,6	6,3
kotiolot	30	6,4	15,6
keskittymisvaikeudet	96	20,4	50,0
muu	39	8,3	20,3
yhteensä	192	40,9	100,0
ei vastausta	278	59,1	
yhteensä	470	100,0	

Liitetaulukko A 5. Päärikos

	F	%
omaisuusrikos	134	28,5
väkivaltarikos	129	27,4
huumerikos	72	15,3
liikennejuopumus	91	19,4
muut	44	9,4
yhteensä	470	100,0

Liitetaulukko A 6. Vastaajan rangaistuslaitostyyppi

Rangaistuslaitos	F	%
suljettu vankila	294	62,6
avovankila tai avovankilaosasto	122	26,0
työsiirtola	54	11,5
yhteensä	470	100,0

Liitetaulukko A 7. Vapautuvan vangin peruskoulutus

Peruskoulutus	F	%
ei loppuun suoritettua peruskoulutusta	27	5,7
kansakoulu, kansalaiskoulu	72	15,3
keskikoulu tai peruskoulu	338	71,9
lukio tai ylioppilastutkinto	33	7,0
yhteensä	470	100,0

Liitetaulukko A 8. Onko ollut päihteiden vuoksi hoidossa

	F	%
ei	232	49,4
kyllä	238	50,6
yhteensä	470	100,0

Liitetaulukko A 9. Elämän kehityksen suunta

	F	%
huonompaan suuntaan	171	36,4
pysynyt ennallaan	128	27,2
parempaan suuntaan	171	36,4
yhteensä	470	100,0

LIITETAULUKOT B: Velkatietoja koskevat liitetaulukot B 1 – B 23**Liitetaulukko B 1. Vapautuvan vangin velkojen yhteismäärä**

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Yhteisvelkojen määrä	252	105	5500000	131988,75	538229,014
Valid N (listwise)	252				
N					
Valid	252				
Missing	218				
Mean	131988,75				
Median	20000,00				
Mode	20000				
Percentiles					
25	6175,00				
50	20000,00				
75	50225,00				

Liitetaulukko B 2. Velkatilanteen selvittäminen viimeisen vuoden aikana

Velan selvittäminen	F	%	validi %
ei	296	63,0	67,7
kyllä	141	30,0	32,3
yhteensä	437	93,0	100,0
tieto puuttuu	33	7,0	
yhteensä	470	100,0	

Liitetaulukko B 3. Velkojen määrän tietäminen kertaisuuden mukaan

Velat	Kertaisuus				yhteensä
	1. kerta	2 - 3. kerta	4 - 6. kerta	7. kerta tai useammin	
määrä on tiedossa	90	74	47	41	252
	67,2%	64,9%	51,6%	48,2%	59,4%
määrä ei tiedossa	44	40	44	44	172
	32,8%	35,1%	48,4%	51,8%	40,6%
yhteensä	134	114	91	85	424
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	11,449 ^a	3	,010
Continuity Correction			
Likelihood Ratio	11,433	3	,010
Linear-by-Linear Association	10,450	1	,001
N of Valid Cases	424		

a. 0 cells (,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 34,48.

Liitetaulukko B 4. Velkojen määrän tietäminen ikäryhmittäin

Velat	Vastaajan ikä				yhteensä
	< 29	30 – 39	40 – 49	50 >	
määrä on tiedossa	120	64	38	31	253
	64,2 %	54,2 %	50,7 %	66,0 %	59,3 %
määrä ei ole tiedossa	67	54	37	16	174
	35,8 %	45,8 %	49,3 %	34,0 %	40,7 %
yhteensä	187	118	75	47	427
	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	6,268(a)	3	,099
Continuity Correction			
Likelihood Ratio	6,263	3	,100
Linear-by-Linear Association	,802	1	,371
N of Valid Cases	427		

a 0 cells (.0 %) have expected count less than 5. The minimum expected count is 19,15.

Liitetaulukko B 5. Velkojen määrän tietäminen pääririkoksen mukaan

Velat	Päärikos					yhteensä
	omaisuus- rikos	väkivalta- rikos	huumerikos	liikenne- juopumus	muut	
määrä on tiedossa	76	64	41	47	25	253
	60,3 %	54,2 %	63,1 %	56,6 %	71,4 %	59,3 %
määrä ei ole tiedossa	50	54	24	36	10	174
	39,7 %	45,8 %	36,9 %	43,4 %	28,6 %	40,7 %
yhteensä	126	118	65	83	35	427
	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	4,068(a)	4	,397
Continuity Correction			
Likelihood Ratio	4,154	4	,386
Linear-by-Linear Association	,515	1	,473
N of Valid Cases	427		

a 0 cells (.0 %) have expected count less than 5. The minimum expected count is 14,26.

Liitetaulukko B 6. Velkojen määrän tietäminen rangaistuslaitosajan mukaan

Velat	Rangaistusaika				yhteensä
	< 3 kk	3 < 12 kk	1 < 2 v	2 v >	
määrä on tiedossa	48	111	64	27	250
	59,3 %	59,0 %	66,7 %	57,4 %	60,7 %
määrä ei ole tiedossa	33	77	32	20	162
	40,7 %	41,0 %	33,3 %	42,6 %	39,3 %
yhteensä	81	188	96	47	412
	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	1,928(a)	3	,588
Continuity Correction			
Likelihood Ratio	1,955	3	,582
Linear-by-Linear Association	,185	1	,667
N of Valid Cases	412		

a 0 cells (.0 %) have expected count less than 5. The minimum expected count is 18,48.

Liitetaulukko B 7. Velkamäärän tietäminen velkaongelman selvittämisen halukkuuden mukaan

Velat	Haluaako selvittää velkaongelmaa		
	ei	kyllä	yhteensä
määrä on tiedossa	28 50,0 %	222 60,5 %	250 59,1 %
määrä ei ole tiedossa	28 50,0 %	145 39,5 %	173 40,9 %
yhteensä	56 100,0 %	367 100,0 %	423 100,0 %

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	2,212(b)	1	,137		
Continuity Correction(a)	1,799	1	,180		
Likelihood Ratio	2,181	1	,140		
Fisher's Exact Test				,146	,091
Linear-by-Linear Association	2,207	1	,137		
N of Valid Cases	423				

a Computed only for a 2x2 table

b 0 cells (,0 %) have expected count less than 5. The minimum expected count is 22,90.

Liitetaulukko B 8. Laittomaan toimintaan liittyvät velat siviilisäädyn mukaan

Laittomaan toimintaan liittyvät velat	Siviilisäätö					yhteensä
	naimaton	avo- /avioliitossa	asumuserossa /eronnut	leski		
ei ole laittomia velkoja	191	124	79	6		400
	81,6 %	89,9 %	85,9 %	100,0 %		85,1 %
on laittomia velkoja	43	14	13	0		70
	18,4 %	10,1 %	14,1 %	,0 %		14,9 %
yhteensä	234	138	92	6		470
	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %		100,0 %

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	5,786(a)	3	,122
Continuity Correction			
Likelihood Ratio	6,803	3	,078
Linear-by-Linear Association	2,837	1	,092
N of Valid Cases	470		

a 1 cells (12,5 %) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,89.

Liitetaulukko B 9. Laittomaan toimintaan liittyvät velat kotipaikkakunnan mukaan

Laittomaan toimintaan liittyvät velat	Kotoisin				yhteensä
	Etelä-Suomesta	Länsi-Suomesta	Itä-Suomesta	Pohjois-Suomesta	
ei ole laittomia velkoja	183 82,1 %	93 88,6 %	63 82,9 %	61 92,4 %	400 85,1 %
on laittomia velkoja	40 17,9 %	12 11,4 %	13 17,1 %	5 7,6 %	70 14,9 %
yhteensä	223 100,0 %	105 100,0 %	76 100,0 %	66 100,0 %	470 100,0 %

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	5,706(a)	3	,127
Continuity Correction			
Likelihood Ratio	6,200	3	,102
Linear-by-Linear Association	3,051	1	,081
N of Valid Cases	470		

a 0 cells (.0 %) have expected count less than 5. The minimum expected count is 9,83.

Liitetaulukko B 10. Laittomaan toimintaan liittyvät velat asunnon sijainnin mukaan

Laittomaan toimintaan liittyvät velat	Missä asunto sijaitsee				yhteensä
	suuressa kaupungissa	pienessä kaupungissa	maaseudulla	ei ole asuntoa	
ei ole laittomia velkoja	124 84,9 %	144 87,3 %	59 93,7 %	73 76,0 %	400 85,1 %
on laittomia velkoja	22 15,1 %	21 12,7 %	4 6,3 %	23 24,0 %	70 14,9 %
yhteensä	146 100,0 %	165 100,0 %	63 100,0 %	96 100,0 %	470 100,0 %

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	10,466(a)	3	,015
Continuity Correction			
Likelihood Ratio	10,534	3	,015
Linear-by-Linear Association	1,920	1	,166
N of Valid Cases	470		

a 0 cells (.0 %) have expected count less than 5. The minimum expected count is 9,38.

Liitetaulukko B 11. Laittomaan toimintaan liittyvät velat asumistilanteen mukaan

Laittomaan toimintaan liittyvät velat	Asumistilanne					yhteensä
	yksin	vanhempien tai vastavien luona	parisuhteessa ei lapsia	parisuhteessa lapsia	muu (mm. ka-vereiden luona, asunoton)	
ei ole laittomia velkoja	140	32	99	53	76	400
	84,8 %	84,2 %	90,8 %	86,9 %	78,4 %	85,1 %
on laittomia velkoja	25	6	10	8	21	70
	15,2 %	15,8 %	9,2 %	13,1 %	21,6 %	14,9 %
yhteensä	165	38	109	61	97	470
	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	6,491(a)	4	,165
Continuity Correction			
Likelihood Ratio	6,516	4	,164
Linear-by-Linear Association	,825	1	,364
N of Valid Cases	470		

a 0 cells (,0 %) have expected count less than 5. The minimum expected count is 5,66.

Liitetaulukko B 12. Laittomaan toimintaan liittyvät velat ja onko vapautuvalla vangilla lapsia

Laittomaan toimintaan liittyvät velat	Lapsia		
	ei lapsia	on lapsia	yhteensä
ei ole laittomia velkoja	184 82,1 %	216 87,8 %	400 85,1 %
on laittomia velkoja	40 17,9 %	30 12,2 %	70 14,9 %
yhteensä	224 100,0 %	246 100,0 %	470 100,0 %

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	2,965(b)	1	,085		
Continuity Correction(a)	2,535	1	,111		
Likelihood Ratio	2,966	1	,085		
Fisher's Exact Test				,093	,056
Linear-by-Linear Association	2,959	1	,085		
N of Valid Cases	470				

a Computed only for a 2x2 table

b 0 cells (,0 %) have expected count less than 5. The minimum expected count is 33,36.

Liitetaulukko B 13. Laittomaan toimintaan liittyvät velat ammatillisen koulutuksen mukaan

Laittomaan toimintaan liittyvät velat	Ammatillinen koulutus				yhteensä
	ei ammatil- lista koulu- tusta	ammattikurs- sitasoinen koulutus	koulutasoinen koulutus	vähintään opistotasoinen koulutus	
ei ole laittomia velkoja	197 81,4 %	101 86,3 %	65 90,3 %	37 94,9 %	400 85,1 %
on laittomia velkoja	45 18,6 %	16 13,7 %	7 9,7 %	2 5,1 %	70 14,9 %
yhteensä	242 100,0 %	117 100,0 %	72 100,0 %	39 100,0 %	470 100,0 %

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	7,206(a)	3	,066
Continuity Correction			
Likelihood Ratio	8,068	3	,045
Linear-by-Linear Association	7,176	1	,007
N of Valid Cases	470		

a 0 cells (,0 %) have expected count less than 5. The minimum expected count is 5,81.

Liitetaulukko B 14. Laittomaan toimintaan liittyvät velat ja vapautumisen jälkeen toimeentuloa sosiaaliturvasta

Laittomaan toimintaan liittyvät velat	Sosiaaliturvasta tuloja vapautuessa		
	ei tulot sosiaaliturvasta	mm. eläke, toimeentulotuki, sairauspäiväraha	yhteensä
ei ole laittomia velkoja	61 96,8 %	339 83,3 %	400 85,1 %
on laittomia velkoja	2 3,2 %	68 16,7 %	70 14,9 %
yhteensä	63 100,0 %	407 100,0 %	470 100,0 %

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	7,882(b)	1	,005		
Continuity Correction(a)	6,851	1	,009		
Likelihood Ratio	10,579	1	,001		
Fisher's Exact Test				,004	,002
Linear-by-Linear Association	7,866	1	,005		
N of Valid Cases	470				

a Computed only for a 2x2 table

b 0 cells (,0 %) have expected count less than 5. The minimum expected count is 9,38.

Liitetaulukko B 15. Laittomaan toimintaan liittyvät velat ja vapautumisen jälkeen toimeentuloa vipeistä, pelivoitoista ja rikoksista

Laittomaan toimintaan liittyvät velat	Vipit, pelivoitot, rikokset vapautuessa		
	ei vipit, pelivoitot eikä rikokset	vipit, pelivoitot, rikokset	yhteensä
ei ole laittomia velkoja	286 90,2 %	114 74,5 %	400 85,1 %
on laittomia velkoja	31 9,8 %	39 25,5 %	70 14,9 %
yhteensä	317 100,0 %	153 100,0 %	470 100,0 %

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	20,096(b)	1	,000		
Continuity Correction (a)	18,875	1	,000		
Likelihood Ratio	18,896	1	,000		
Fisher's Exact Test				,000	,000
Linear-by-Linear Association	20,053	1	,000		
N of Valid Cases	470				

a Computed only for a 2x2 table

b 0 cells (,0 %) have expected count less than 5. The minimum expected count is 22,79.

Liitetaulukko B 16. Laittomaan toimintaan liittyvät velat ja vapautumisen jälkeen toimeentuloa palkka- ja yrittäjätuloista

Laittomaan toimintaan liittyvät velat	Palkka- ja yrittäjätuloja vapautuessa		
	ei ole palkka- eikä yrittäjätuloja	on palkka- ja yrittäjätuloja	yhteensä
ei ole laittomia velkoja	194 81,2 %	206 89,2 %	400 85,1 %
on laittomia velkoja	45 18,8 %	25 10,8 %	70 14,9 %
yhteensä	239 100,0 %	231 100,0 %	470 100,0 %

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	5,940(b)	1	,015		
Continuity Correction (a)	5,325	1	,021		
Likelihood Ratio	6,019	1	,014		
Fisher's Exact Test				,019	,010
Linear-by-Linear Association	5,927	1	,015		
N of Valid Cases	470				

a Computed only for a 2x2 table

b 0 cells (.0 %) have expected count less than 5. The minimum expected count is 34,40.

Liitetaulukko B 17. Laittomaan toimintaan liittyvät velat vapautumisen jälkeen tiedossa olevan työpaikan mukaan

Laittomaan toimintaan liittyvät velat	Työpaikka vapautuessa			yhteensä
	ei ole työpaikkaa	on työpaikka	mahdollisesti, ei tiedä	
ei ole laittomia velkoja	236 82,8 %	67 94,4 %	80 83,3 %	383 84,7 %
on laittomia velkoja	49 17,2 %	4 5,6 %	16 16,7 %	69 15,3 %
yhteensä	285 100,0 %	71 100,0 %	96 100,0 %	452 100,0 %

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	6,056(a)	2	,048
Continuity Correction			
Likelihood Ratio	7,386	2	,025
Linear-by-Linear Association	,440	1	,507
N of Valid Cases	452		

a 0 cells (.0 %) have expected count less than 5. The minimum expected count is 10,84.

Liitetaulukko B 18. Laittomaan toimintaan liittyvät velat ja päihteiden käyttö ennen vankilarangaistusta

Laittomaan toimintaan liittyvät velat	Päihteiden käyttö			
	ei ollenkaan tai vähän	kohtalaisesti	runsaasti	yhteensä
ei ole laittomia velkoja	105	116	179	400
	92,1 %	89,9 %	78,9 %	85,1 %
on laittomia velkoja	9	13	48	70
	7,9 %	10,1 %	21,1 %	14,9 %
yhteensä	114	129	227	470
	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	13,766(a)	2	,001
Continuity Correction			
Likelihood Ratio	14,118	2	,001
Linear-by-Linear Association	12,330	1	,000
N of Valid Cases	470		

a 0 cells (,0 %) have expected count less than 5. The minimum expected count is 16,98.

Liitetaulukko B 19. Laittomaan toimintaan liittyvät velat lastensuojelutaustan mukaan

Laittomaan toimintaan liittyvät velat	Lastensuojelutausta		
	ei lastensuojelusi- sijoituksia	on lastensuo- jelusijoituksia	yhteensä
ei ole laittomia velkoja	318 87,1 %	82 78,1 %	400 85,1 %
on laittomia velkoja	47 12,9 %	23 21,9 %	70 14,9 %
yhteensä	365 100,0 %	105 100,0 %	470 100,0 %

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	5,243(b)	1	,022		
Continuity Correction(a)	4,555	1	,033		
Likelihood Ratio	4,864	1	,027		
Fisher's Exact Test				,029	,019
Linear-by-Linear Association	5,232	1	,022		
N of Valid Cases	470				

a Computed only for a 2x2 table

b 0 cells (,0 %) have expected count less than 5. The minimum expected count is 15,64.

Liitetaulukko B 20. Laittomaan toimintaan liittyvät velat rangaistuslaitoksen koon mukaan

Laittomaan toimintaan liittyvät velat	Vankilan koko		yhteensä
	suuri	keskisuuri tai pieni	
ei ole laittomia velkoja	195 82,3 %	205 88,0 %	400 85,1 %
on laittomia velkoja	42 17,7 %	28 12,0 %	70 14,9 %
yhteensä	237 100,0 %	233 100,0 %	470 100,0 %

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	3,016(b)	1	,082		
Continuity Correction (a)	2,583	1	,108		
Likelihood Ratio	3,035	1	,081		
Fisher's Exact Test				,093	,054
Linear-by-Linear Association	3,010	1	,083		
N of Valid Cases	470				

a Computed only for a 2x2 table

b 0 cells (.0 %) have expected count less than 5. The minimum expected count is 34,70.

Liitetaulukko B 21. Kokemus velkojan tai takaajan taholta tulevasta turvallisuudesta

Uhattu	F	%	validi %
ei	322	68,5	78,9
kyllä	43	9,1	10,5
ei osaa sanoa	43	9,1	10,5
yhteensä	408	86,8	100,0
tieto puuttuu	62	13,2	
yhteensä	470	100,0	

Liitetaulukko B 22. Halukkuus velkaongelman selvittämiseen

Halukkuus selvittämiseen	F	%	validi %
ei	63	13,4	14,6
kyllä	369	78,5	85,4
yhteensä	432	91,9	100,0
tieto puuttuu	38	8,1	
yhteensä	470	100,0	

Liitetaulukko B 23. Velkatilanteen selvittäminen viimeisen vuoden aikana

Velan selvittäminen	F	%	validi %
ei	296	63,0	67,7
kyllä	141	30,0	32,3
yhteensä	437	93,0	100,0
tieto puuttuu	33	7,0	
yhteensä	470	100,0	

- 2006: 1 Anita Haataja, Maija-Liisa Järviö, Esko Mustonen. Talousarvion sukupuolivaikutusten arviointi. Pilottihanke sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalalta.
ISBN 952-00-1928-6 (nid.)
ISBN 952-00-1929-4 (PDF)
- 2 Sosiaali- ja terveysministeriön toimintasuunnitelma vuodelle 2006.
ISBN 952-00-1933-2 (nid.)
ISBN 952-00-1934-0 (PDF)
- 3 Sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalan tulossopimukset kaudelle 2004-2007. Tarkistusvuosi 2006.
ISBN 952-00-1937-5 (nid.)
ISBN 952-00-1938-3 (PDF)
- 4 Seppo Tuomola. Kansallisen terveyshankkeen piiriin kuuluvan hankerahoituksen vaikuttavuuden arviointi. (Ainoastaan verkossa www.stm.fi)
ISBN 952-00-1939-1 (PDF)
- 5 Ehkäisevää huumetyötä nuorten työpajoilla kehittävän hankkeen loppuraportti.
ISBN 952-00-1940-5 (nid.)
ISBN 952-00-1941-3 (PDF)
- 6 Rikoksista rangaistujen tuen tarve. Suositukset yhteistoiminnalle. Vankien jälkihuoltotyöryhmän raportti.
ISBN 952-00-1942-1 (nid.)
ISBN 952-00-1943-X (PDF)
- 7 Lasten tuetut ja valvotut tapaamiset.
ISBN 952-00-1944-8 (nid.)
ISBN 952-00-1945-6 (PDF)
- 8 Terveystieteiden tutkimuskeskuksen tutkimusryhmän periaatteet. Alueellisista ratkaisusta kansalliseen kokonaisuuteen.
ISBN 952-00-1948-0 (nid.)
ISBN 952-00-1949-9 (PDF)
- 9 Christel Lamberg-Allardt, Heli Viljakainen ja työryhmä. D-vitamiinitilanteen seuranta tutkimus 2002-2004.
ISBN 952-00-1952-9 (PDF)
- 10 Päivähoitopaikkojen tilat ja turvallisuus. Helsingin ja Oulunsalon päivähoitohenkilökunnalle sekä lasten vanhemmille ja huoltajille suunnattujen kyselyjen tulokset. Toim. Airi Palosaari ja Olli Saarsalmi.
ISBN 952-00-1953-7 (nid.)
ISBN 952-00-1954-5 (PDF)
- 11 Kansallinen varautumissuunnitelma influenssapandemiaa varten. Kansallisen pandemiavarautumisen työryhmän ehdotus.
ISBN 952-00-1985-5 (nid.)
ISBN 952-00-1986-3 (PDF)
- 12 Niilo Färkkilä. Sosiaali- ja terveydenhuollon maksupolitiikan ja maksujärjestelmän uudistaminen. Lausuntoyhteenveto toimikunnan mietinnöstä. (Ainoastaan verkossa www.stm.fi)
ISBN 952-00-1987-1 (PDF)

- 2006: 13 Kansallisen terveydenhuollon hankkeen seurantaryhmän raportti sosiaali- ja terveysministeriölle vuoden 2005 toiminnasta.
ISBN 952-00-1988-X (nid.)
ISBN 952-00-1989-8 (PDF)
- 14 Hallituksen tasa-arvo-ohjelman (2004-2007) seurantaraportti. Maaliskuu 2006. (Ainoastaan verkossa www.stm.fi)
ISBN 952-00-1960-X (PDF)
- 15 Ehdotus sosiaali- ja terveysministeriön hallinnon talousarvioehdotuksen rakenteen ja selvitysosien sisällön uudistamiseksi.
ISBN 952-00-2000-4 (nid.)
ISBN 952-00-2001-2 (PDF)
- 16 Niilo Färkkilä, Tarja Kahiluoto, Merja Kivistö. Lasten päivähoiton tilannekatsaus. Syyskuu 2005.
ISBN 952-00-2002-0 (nid.)
ISBN 952-00-2003-9 (PDF)
- 17 Perhepäivähoidon kehittämishaasteita. Toim. Sanna Parrila.
ISBN 952-00-2008-X (nid.)
ISBN 952-00-2009-8 (PDF)
- 18 Terveydenhuollon varautumiskoulutuksen haasteita. Selvitys häiriötilanteiden ja poikkeusolojen koulutuksesta ammattikorkeakouluissa ja lääketieteellisissä tiedekunnissa.
ISBN 952-00-1962-6 (nid.)
ISBN 952-00-1963-4 (PDF)
- 19 Alkoholiot EU-Suomessa. Kulutus, haitat ja politiikan kehys 1990-2005.
ISBN 952-00-2089-6 (nid.)
ISBN 952-00-2090-X (PDF)
- 20 Alkoholiförhållandena i EU-Finland. Konsumtion, skadeverkningar och policyramar 1990-2005.
ISBN 952-00-2012-8 (inh.)
ISBN 952-00-2013-6 (PDF)
- 21 Alcohol Issues in Finland after Accession to the EU. Consumption, Harm and Policy Framework 1990-2005.
ISBN 952-00-2014-4 (print.)
ISBN 952-00-2015-2 (PDF)
- 22 Carita Lahti, Sini Jämsén, Saara Tarumo. Samapalkkaisuuteen palkkausjärjestelmämuutostuksin. Työn vaativuuden ja henkilön pätevyyden arviointi Suomessa.
ISBN 952-00-2016-0 (nid.)
ISBN 952-00-2017-9 (PDF)
- 23 Valtioneuvoston vammaispoliittisen selonteon tausta-aineisto.
ISBN 952-00-2020-9 (nid.)
ISBN 952-00-2021-7 (PDF)
- 24 Työurat pitenevät? Veto-ohjelman indikaattorit.
ISBN 952-00-2030-6 (nid.)
ISBN 952-00-2031-4 (PDF)
- 25 Lastensuojelulain kokonaisuudistustyöryhmän muistio.
ISBN 952-00-2032-2 (nid.)
ISBN 952-00-2033-0 (PDF)
- 26 Varhaisen tuen vahvistaminen varhaiskasvatuksessa. VarTu -hankekuvaus 2004-2005.
ISBN 952-00-2041-1 (nid.)
ISBN 952-00-2042-X (PDF)

- 2006: 27 Rakennusalan terveystarkastusten seurantarekisteri.
ISBN 952-00-2043-8 (nid.)
ISBN 952-00-2044-6 (PDF)
- 28 Petri Virtanen, Janne Jalava, Mari Ruuth. Valtakunnallisen työtaturmaohjelman arviointi. Tammikuu 2006.
ISBN 952-00-2045-4 (nid.)
ISBN 952-00-2046-2 (PDF)
- 29 Arja Rimpelä, Susanna Rainio, Lasse Pere, Tomi Lintonen, Matti Rimpelä. Use of Tobacco Products, Alcohol Use and Exposure to Drugs in 1977-2005.
ISBN 952-00-2047-0
ISBN 952-00-2048-9 (PDF)
- 30 Sirkka-Liisa Kivelä. Geriatrisen hoidon ja vanhustyön kehittäminen. Selvityshenkilön raportti.
ISBN 952-00-2068-3 (nid.)
ISBN 952-00-2069-1 (PDF)
- 31 Lapsiperheiden toimeentuloedellytysten kehittäminen. Koordinaatioryhmän yhteenvetoraportti.
ISBN 952-00-2070-5 (nid.)
ISBN 952-00-2071-3 (PDF)
- 32 Jyrki Korkeila. Psykiatrian opetuksen kehittämistarpeet perusterveydenhuollossa. (Ainoastaan verkossa www.stm.fi)
ISBN 952-00-2072-1 (PDF)
- 33 Oppilashuoltoon liittyvän lainsäädännön uudistamistyöryhmän muistio.
ISBN 952-00-2079-9 (nid.)
ISBN 952-00-2080-2 (PDF)
- 34 EVO-tutkimusrahoituksen jakoperusteiden uudistaminen. Työryhmän raportti.
ISBN 952-00-2085-3 (nid.)
ISBN 952-00-2086-1 (PDF)
- 35 Sosiaali- ja terveysministeriön tulevaisuuskatsaus 2006. (Ainoastaan verkossa www.stm.fi)
ISBN 952-00-1966-9 (PDF)
- 36 Lapsiasiavaltuutetun toimintakertomus vuodelta 2005.
ISBN 952-00-2034-9 (nid.)
ISBN 952-00-2035-7(PDF)
- 37 Kliinisten laboratorioiden korvausten määrätymisperustetta selvittävän työryhmän raportti. (Ainoastaan verkossa www.stm.fi)
ISBN 952-00-2091-8 (PDF)
- 38 Pirjo Näkki. Vankien velkaantuminen ja yhteiskuntaan integroituminen.
ISBN 952-00-1967-7 (nid.)
ISBN 952-00-1968-5 (PDF)
- 39 Raimo Kärkkäinen, Marie Reijo, Keijo Tanner, Timo Tähtinen. Lapsiperheiden asumisen muutokset 1995 – 2004.
ISBN 952-00-2092-6 (nid.)
ISBN 952-00-2093-4 (PDF)